

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Міністерство внутрішніх справ України

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

СИДОРЕНКО НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 343.9 (477)

**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»
081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.С. Сидоренко

Науковий консультант:
Шаблистий Володимир Вікторович
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2021

АНОТАЦІЯ

Сидоренко Н. С. Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

Дисертація є одним з перших монографічних досліджень, у якій з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки досліджено проблемні питання кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України та сформульовано авторське бачення шляхів їх вирішення.

Охарактеризовано кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства як предмет наукових пошуків; визначено методологію дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; сформульовано поняття і види кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; досліджено функції кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; описано реалізацію кримінологічної політики держави в діяльності органів кримінального судочинства; визначено пріоритети та рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства; охарактеризовано принципи кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства; надати характеристику науковим засадам управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства; розкрито наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами кримінального судочинства; описано взаємодію між органами кримінального судочинства щодо здійснення кримінологічної діяльності; встановлено норми подібності та відмінності між зарубіжним та національним досвідом кримінологічної

діяльності органів кримінального судочинства; розроблено засоби виміру ефективності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства; охарактеризовано механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства; досліджено інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

На основі аналізу теоретичних засад, правового регулювання та практичного розв'язання органами кримінального судочинства України завдань у сфері запобігання кримінальним правопорушенням, створено теоретичну концепцію кримінологічної діяльності кримінального судочинства України, основою якої є ідея щодо законодавчого закріплення головного завдання цих органів – запобігання кримінальним правопорушенням з наданням такій діяльності рівнозначного значення із ефективністю та результатом виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства України визначено у широкому значенні як складову правоохоронної діяльності, що являє собою сукупність процесуальних, організаційних, управлінських, наглядових, контрольних, інформаційних, аналітичних, експертних, превентивних заходів, що вживаються суб'єктами уповноваженими на виявлення, попередження, припинення, розкриття, розслідування кримінальних правопорушень, а також судовий розгляд кримінальних проваджень з метою виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень, їх усунення, з'ясування особи злочинця, а також жертви кримінального правопорушення; у вузькому розумінні – це діяльність сторони кримінального провадження з боку обвинувачення (слідчого, дізнавача, керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання, прокурора), а також суду та державних судово-експертних установ, яка здійснюється в ході здійснення такого провадження з метою виявлення

причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів та кримінальних проступків, їх усунення та мінімізації криміногенного впливу.

За територіальною ознакою у межах всієї країни виділено пріоритети кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства трьох рівнів: загальнодержавні пріоритети, пріоритети регіонального (обласного, АРК, м. Київ та м. Севастополь) та місцевого (муніципального) рівня; за функціональною ознакою – пріоритети характерні для всіх органів кримінального судочинства, а також пріоритети, властиві для окремих органів.

На підставі вивчення кращих світових моделей кримінологічної діяльності органів кримінальної юстиції встановлено, що зарубіжний досвід протидії злочинності характеризується соціально-орієнтованою спрямованістю та активним використанням можливостей інформаційних технологій та ресурсів соціальних мереж в профілактичних цілях – запропоновано запровадити до штатного розпису органів кримінального судочинства фахівців із кібербезпеки.

Доведена доцільність створення та прийняття за участі всіх правоохоронних органів, підрозділи яких здійснюють досудове розслідування, не суто відомчого, а міжвідомчого нормативного акту з питань регламентації оперативної звітності стосовно результатів запобігання кримінальним правопорушенням.

Розроблено низку змін до законодавчих та інших нормативно-правових актів, що здатні позитивно вплинути на кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства (наведено у висновках).

Удосконалено кримінологічне вчення про те, що кримінологічний моніторинг органів кримінального судочинства – це соціально зумовлена, науково-обґрунтована система спостереження, вимірювання та оцінки стану явищ та процесів у різні періоди, яка спрямована на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності, шляхом отримання повної та обґрунтованої інформації про злочинність з метою її подальшого

оброблення, систематизації та використання для реалізації стратегічних завдань протидії злочинності.

Розвинуто доктринальне положення про те, що кримінологічна політика держави є складовою державної правової політики, що визначає головні завдання, напрями, цілі, принципи, стратегію, суб'єктів та форми реалізації діяльності, пов'язаної із ефективним запобіганням злочинності з метою покращення кримінологічної ситуації у державі. У свою чергу ефективне запобігання злочинності потребує розробки певних алгоритмів реалізації, що мають бути закріплені у формі кримінологічних стратегій.

Аргументовано позицію щодо доцільності повернення обов'язку органів кримінального судочинства встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вживати заходів щодо їх усунення шляхом його закріплення у КПК України.

Дістало подальший розвиток твердження про те, що для ефективної реалізації кримінологічної політики держави доцільно прийняти єдиний узагальнюючий документ на рівні закону «Про державну програму запобігання злочинності» або «Про профілактику правопорушень», у якому було би визначено головні завдання, напрями, цілі, принципи, стратегію, суб'єктів та форми реалізації діяльності по запобіганню злочинності в Україні.

Аргументовано твердження про те, що під управлінням кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства слід розуміти різновид державного управління, головною метою якого є забезпечення вжиття ефективних заходів запобігання злочинності, що полягає у свідомо організованому, планованому, скоординованому та цілеспрямованому процесі керівного впливу уповноважених на те представників окремих органів кримінального судочинства вищого рівня на підлегли або іншого відомчого рівня на діяльність піднаглядних їм підрозділів чи окремих працівників нижчого рівня або іншого відомства.

Розвинуто доктринальне положення про те, що функціями

кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є напрями її впливу на суспільні відносини, що складаються у сфері протидії злочинності, які розкривають соціально-юридичну сутність та призначення такої діяльності.

Доведено, що кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України здійснює такі функції: 1) запобіжну (усунення, ослаблення та нейтралізація детермінант злочинності загалом та конкретних видів злочинів зокрема, утримання осіб від вчинення злочинів); 2) виховну (вплив на волю та свідомість правопорушників, а також суб'єктів, які схильні до вчинення правопорушення з метою формування у них правомірної, правослухняної поведінки і як наслідок - високого рівня правосвідомості); 3) правозахисну (припинення порушень прав людини, усунення загроз та перешкод в реалізації людиною своїх прав, відновлення порушених прав); 4) правоохоронну (забезпечення режиму законності та правопорядку, припинення поточних порушень публічного порядку, стримування потенційних кримінальних правопорушень, відновлення публічного порядку після того, як він був порушений, корегування поведінки, яка породжує порушення публічного порядку); 5) інформаційно-аналітичну (накопичення, узагальнення та аналіз інформації з проблем протидії злочинності, вивчення причин та умов, що сприяють проявам злочинності, а також осіб, від яких слід очікувати вчинення кримінальних правопорушень, прогнозування тенденцій і процесів у сфері протидії злочинності, інформування органів влади та громадськості про стан криміногенної ситуації, підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів).

Ключові слова: кримінологія, кримінальне судочинство, злочинність, органи кримінального судочинства, юридична діяльність, кримінологічна діяльність, кримінологічний моніторинг, запобігання кримінальним правопорушенням.

Sydorenko N. S. Theoretical and applied principles of criminological activity of the bodies of criminal justice of Ukraine. – *The qualification scientific work published as manuscript.*

The Thesis for Scientific Degree of Doctor of Law (Dr. hab.), Specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law» (081 – Law). – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The dissertation is one of the first monographic researches in which with use of modern methods of knowledge, taking into account the newest achievements of legal science problematic questions of criminological activity of bodies of criminal justice of Ukraine are investigated and the author's vision of ways of their decision is formulated.

The criminological activity of criminal justice bodies as a subject of scientific research is characterized; the methodology of research of criminological activity of bodies of criminal justice of Ukraine is defined; the concept and types of criminological activity of criminal justice bodies of Ukraine are formulated; the functions of criminological activity of criminal justice bodies of Ukraine are investigated; describes the implementation of criminological policy of the state in the activities of criminal justice; priorities and levels of criminological activity of criminal justice bodies are determined; the principles of criminological activity of criminal justice bodies are characterized; to give the characteristic to scientific bases of management of criminological activity of bodies of criminal proceedings; the scientific principles of criminological monitoring by criminal justice bodies are revealed; describes the interaction between the bodies of criminal justice in the implementation of criminological activities; norms of similarities and differences between foreign and national experience of criminological activity of criminal justice bodies are established; developed tools for measuring the effectiveness of criminological activities of criminal justice bodies; the mechanism of realization of criminological activity of bodies of criminal proceedings is characterized; information-analytical support and scientific support of criminological activity of criminal justice bodies are investigated.

In particular, based on the analysis of theoretical principles, legal regulation and practical solution of criminal justice bodies of Ukraine in the field of crime prevention, a theoretical concept of criminological activities of criminal justice of Ukraine, based on the idea of legislative consolidation of the main task of these bodies - crime prevention. with the provision of such activities of equal importance with the efficiency and result of detection, disclosure and investigation of criminal offenses.

Criminological activity of criminal justice bodies of Ukraine is defined in a broad sense as a component of law enforcement activity, which is a set of procedural, organizational, managerial, supervisory, control, informational, analytical, expert, preventive measures taken by entities authorized to detect, prevent, terminate , disclosure, investigation of criminal offenses, as well as judicial review of criminal proceedings in order to identify the causes and conditions of criminal offenses, their elimination, identification of the offender, as well as the victim of a criminal offense; in the narrow sense - is the activity of the criminal proceedings by the prosecution (investigator, coroner, head of the pre-trial investigation body, head of the inquiry body, prosecutor), as well as the court and state forensic institutions, which is carried out at the entrance to such proceedings to identify causes and conditions that contributed to the commission of crimes and criminal offenses, their elimination and minimization of criminogenic influence.

On a territorial basis, the priorities of criminological activity of criminal justice bodies of three levels are distinguished within the whole country: national priorities, priorities of regional (oblast, ARC, Kyiv and Sevastopol) and local (municipal) level; on a functional basis - the priorities are specific to all bodies of criminal justice, as well as the priorities inherent in individual bodies.

Based on the study of the best world models of criminological activity of criminal justice bodies, it is established that foreign experience in combating crime is characterized by socially oriented orientation and active use of information technology and social network resources for prevention purposes.

The expediency of creating and adopting with the participation of all law enforcement agencies, the units of which carry out pre-trial investigation, not a purely departmental, but an interdepartmental normative act on the regulation of operational reporting on the results of prevention of criminal offenses.

A number of changes to legislative and other normative legal acts have been developed, which are able to positively influence the criminological activity of criminal justice bodies (given in the conclusions).

Improved criminological doctrine that criminological monitoring of criminal justice is a socially determined, scientifically sound system of observation, measurement and assessment of phenomena and processes in different periods, which aims to optimize the system of combating and preventing crime by obtaining complete and sound information on crime for the purpose of its further processing, systematization and use for realization of strategic tasks of counteraction to crime.

A doctrinal position has been developed that the criminological policy of the state is a component of the state legal policy, which defines the main tasks, directions, goals, principles, strategy, subjects and forms of implementation of activities related to effective crime prevention to improve the criminological situation in state. In turn, the effective prevention of crime requires the development of certain implementation algorithms, which should be enshrined in the form of criminological strategies.

The position on the expediency of returning the obligation of the criminal justice authorities to establish the causes and conditions that contributed to the commission of a criminal offense, to take measures to eliminate them by enshrining it in the CPC of Ukraine.

There was a further development of the statement that for the effective implementation of criminological policy of the state it is advisable to adopt a single generalizing document at the level of the law "On State Crime Prevention Program" or "On Crime Prevention", which would define the main tasks,

directions, goals, principles, strategy, subjects and forms of implementation of crime prevention activities in Ukraine.

It is argued that the management of criminological activities of criminal justice bodies should be understood as a kind of public administration, the main purpose of which is to ensure effective crime prevention, which consists in a consciously organized, planned, coordinated and purposeful process of management of authorized representatives. criminal proceedings of a higher level on subordinates or other departmental level on the activities of their supervised units or individual employees of a lower level or other department.

A doctrinal position has been developed that the functions of criminological activity of criminal justice bodies of Ukraine are the directions of its influence on public relations in the field of combating crime, which reveal the socio-legal essence and purpose of such activity.

It is proved that criminological activity of criminal justice bodies of Ukraine performs the following functions: 1) preventive (elimination, weakening and neutralization of determinants of crime in general and specific types of crimes in particular, deterrence of persons from committing crimes); 2) educational (influence on the will and consciousness of offenders, as well as subjects who are prone to committing an offense in order to form in them lawful, law-abiding behavior and as a consequence - a high level of legal awareness); 3) human rights (termination of human rights violations, elimination of threats and obstacles to the realization of human rights, restoration of violated rights); 4) law enforcement (ensuring the regime of law and order, cessation of current violations of public order, deterrence of potential criminal offenses, restoration of public order after it was violated, correction of behavior that creates a violation of public order); 5) information-analytical (accumulation, generalization and analysis of information on combating crime, studying the causes and conditions that contribute to crime, as well as persons who should be expected to commit criminal offenses, forecasting trends and processes in combating crime, informing authorities authorities and the

public about the state of the criminogenic situation, preparation of information and analytical materials).

Key words: criminology, criminal proceedings, crime, bodies of criminal proceedings, legal activity, criminological activity, criminological monitoring, prevention of criminal offenses.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Монографія:

1. Сидоренко Н. С. Кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2021. 392 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Сидоренко Н.С. Методологічний інструментарій дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Том 4. С. 167–173.

3. Сидоренко Н.С. Поняття кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2019. №11. С. 189–194.

4. Сидоренко Н.С. Функції кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2019. №12. С. 207–212.

5. Сидоренко Н.С. Стан наукових досліджень кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 167–172.

6. Сидоренко Н.С. Деякі законодавчі кроки щодо підвищення ефективності реалізації кримінологічної політики держави у діяльності окремих органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №4. С. 191–196.

7. Сидоренко Н.С. Щодо визначення головних пріоритетів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №5. С. 219–225.

8. Сидоренко Н.С. Визначення принципів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. № 6. С. 301–307.

9. Сидоренко Н.С. Деякі аспекти реалізації кримінологічної політики держави у діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №7. С. 288–293.

10. Сидоренко Н.С. Механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №8. С. 209–214.

11. Сидоренко Н.С. Наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №9. С. 231–236.

12. Сидоренко Н.С. Правозахисна функція кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2020. №10. С. 177–182.

13. Сидоренко Н.С. Ефективність кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства та її вимір. *Юридична наука*. 2020. №11. С. 210–214.

14. Сидоренко Н.С. Кримінологічний моніторинг в діяльності органів кримінального судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 111–115.

15. Сидоренко Н.С. Правові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 4. С. 176–181.

16. Сидоренко Н.С. Окремі аспекти взаємодії органів кримінального судочинства. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 4. С. 133–127.

17. Сидоренко Н.С. Взаємодія органів досудового розслідування з органами кримінального судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 3. 201–206.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

з напряму, з якого підготовлено дисертацію:

18. Сидоренко Н.С. Зарубежный опыт криминологической деятельности органов уголовного судопроизводства. *Право и политика*. 2019. № 2. С. 114–118.

19. Сидоренко Н.С. Научные основы управления криминологической деятельностью органов уголовного судопроизводства. *Право и политика*. 2020. № 1. С. 201–206.

20. Сидоренко Н.С. Научное обеспечение реформирования органов уголовного судопроизводства Украины. *Право и Закон*. 2020. № 2. С. 161–166.

21. Сидоренко Н.С. Информационно-аналитическое обеспечение криминологической деятельности органов уголовного судопроизводства. *Право и Закон*. 2021. № 1. С. 123-127.

Праці апробаційного характеру:

22. Сидоренко Н.С. Види кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України // Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 14-15 листопад 2018 року). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 71–74.

23. Сидоренко Н.С. Визначення рівнів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства // Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 09–10 лютого 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 60–63.

24. Сидоренко Н.С. Досвід деяких європейських країн щодо здійснення кримінологічної діяльності органами кримінального судочинства // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020р. К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 41–44.

25. Сидоренко Н.С. Деякі аспекти подальшої розбудови державної політики у сфері захисту інформації України: поняття та сучасний стан адміністративно-правового регулювання // Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у XXI сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 лютого 2021 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 29–32.

26. Сидоренко Н.С. До визначення поняття «механізм реалізації»: у контексті кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства // Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 квітня 2021 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 56–59.

27. Сидоренко Н.С. Роль та значення кримінологічного моніторингу в кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства // Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 17–18 липня 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 56–58.

28. Сидоренко Н.С. Окремі питання наукового супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства // Сучасні проблеми юридичної науки в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 березня 2020 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 40–43.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	28
1.1. Кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України як предмет наукових розвідок	28
1.2. Методологія дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України	48
1.3. Поняття і види кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України	74
1.4. Функції кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України	101
Висновки до першого розділу	119
 РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	 123
2.1. Реалізація кримінологічної політики держави в діяльності органів кримінального судочинства	123
2.2. Пріоритети та рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства	164
2.3. Принципи кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства	184
2.4. Наукові засади управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства	210
Висновки до другого розділу	230

РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ НАПРЯМИ	
КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ	
КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	235
3.1. Наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу органів кримінального судочинства	235
3.2. Взаємодія органів кримінального судочинства з іншими суб'єктами протидії злочинності	266
3.3. Зарубіжний досвід кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства	315
Висновки до третього розділу	327
РОЗДІЛ 4. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ	
КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ	
КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	330
4.1. Ефективність кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства та її вимір	330
4.2. Механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства	338
4.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства	349
Висновки до четвертого розділу	382
ВИСНОВКИ	384
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	397
ДОДАТКИ	449

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України, проголосивши у ст. 6 поділ державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову, увібрала в себе кращі надбання людства у цій сфері, оскільки органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Атрибутом правової держави є рішення суду, що має виконуватися як представниками законодавчої, так виконавчої влади, всіма юридичними та фізичними особами. Якщо говорити про рішення суду у кримінальному судочинстві, то воно є квінтесенцією діяльності органів кримінальною юстиції як представників виконавчої влади, так й судової влади, що у своїй сукупності складає систему органів кримінального судочинства.

Фактично з листопада 2012 року (з моменту вступу в силу «нового» КПК України) органи кримінального судочинства функціонують абсолютно в нових умовах – в умовах постійного перманентного реформування, що особливо актуалізувалося з жовтня 2014 року, з моменту прийняття цілої низки законів як про удосконалення діяльності діючих органів кримінального судочинства (прокуратура, поліція та ін.), так й про появу нових – НАБУ, ДБР, БЕБ та ін.

У кожному із цих законів серед завдань того чи іншого органу, крім виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, є завдання щодо запобігання (частіше – протидії) кримінальним правопорушенням. Це у свою чергу, вимагає якісно нових підходів до наукового супроводження організації діяльності всіх органів кримінального судочинства, оскільки з 2010 року на загальнодержавному рівні не прийнято не те що закону «Про профілактику правопорушень», а навіть Постанови Кабінету Міністрів України про затвердження комплексної програми профілактики правопорушень на певні роки.

Варто відмітити, що проблеми протидії злочинності в цілому та окремих її видів висвітлено у працях різних вчених, зокрема вітчизняних: Ю. В. Абакумова, О. М. Бандурка, П. С. Берзін, Ю. В. Баулін, В. С. Батиргарєєва, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, Є. О. Гладкова, Б. М. Головкін, Н. О. Гудорова, В. К. Грищук, Ю. Б. Данильченко, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, А. Ф. Зелінський, М. В. Карчевський, І. В. Козич, Т. В. Корнякова, О. М. Костенко, І. М. Копотун, В. В. Кузнецов, О. М. Литвак, Т. Є. Леоненко, О. М. Литвинов, К. Б. Марисюк, О. А. Мартиненко, І. Б. Медицький, С. А. Мозоль, А. А. Музика, Ю. В. Орлов, Н. А. Орловська, В. І. Павликівський, М. І. Панов, Є. О. Письменський, А. В. Савченко, О. М. Семенишин, В. В. Сокурєнко, О. О. Степанченко, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. М. Трубников, В. О. Туляков, А. Є. Фоменко, П. Л. Фріс, С. О. Харитонов, В. Б. Харченко, О. М. Храмцов, П. В. Хряпінський, В. В. Шаблистий, В. І. Шакун, І. С. Яковець, Н. М. Ярмиш, О. Н. Ярмиш, А. М. Ященко та багато інших.

Окремо слід вказати на праці, в яких кримінологічна діяльність деяких органів кримінального судочинства, кримінологічне забезпечення їх діяльності вже досліджено на рівні докторських дисертацій. Це Є. М. Блажівський «Моніторинг протидії злочинності в Україні» (м. Харків, 2013 р.); О. С. Іщук «Теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України» (м. Харків, 2016 р.); В. М. Бесчастний «Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні» (м. Харків, 2018 р.); А. В. Коваленко «Теоретико-прикладні засади кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності в Україні» (м. Дніпро, 2020 р.); Н. Є. Філіпенко «Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України: теорія та практика» (м. Харків, 2021 р.); А. Є. Фоменко «Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності Національної поліції України»

(м. Харків, 2021 р.). Безумовно, результати досліджень цих та інших науковців стали підґрунтям для дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, яка в межах однієї дисертації не була предметом дослідження. Поява нових правоохоронних органів з правом досудового розслідування кримінальних правопорушень ще більше актуалізувала таке дослідження.

Таким чином, в сучасній науці кримінології відкритим залишається поле для монографічного наукового пошуку шляхів вирішення проблем, пов'язаних із вивченням поняття кримінологічної діяльності органів кримінального, науковим обґрунтуванням її перспективних напрямів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 року № 311/2008 та рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», введеним в дію Указом Президента України від 16.06.2015 р. № 341/2015.; положеннями р. 4 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 року № 5/2015; Плану проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2021 р., затверджених вченою радою цього ЗВО 24.12.2020 р. протокол № 4.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних засад, правового регулювання та практичного розв'язання органами кримінального судочинства України завдань у сфері запобігання кримінальним правопорушенням, дослідити специфіку здійснення нею кримінологічної діяльності, а також визначити шляхи її удосконалення.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно вирішити такі основні завдання:

- охарактеризувати кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства як предмет наукових пошуків;
- визначити методологію дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України;
- сформулювати поняття і види кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України;
- дослідити функції кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України;
- описати реалізацію кримінологічної політики держави в діяльності органів кримінального судочинства;
- визначити пріоритети та рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства;
- охарактеризувати принципи кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства;
- надати характеристику науковим засадам управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства;
- розкрити наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами кримінального судочинства;
- описати взаємодію між органами кримінального судочинства щодо здійснення кримінологічної діяльності;
- встановити норми подібності та відмінності між зарубіжним та національним досвідом кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, надати пропозиції щодо його гармонізації;
- розробити засоби виміру ефективності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства;
- охарактеризувати механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства;

– дослідити інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності правоохоронних органів та суду.

Предметом дослідження є теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України.

Методи дослідження. До методології дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України віднесено: а) принципи наукового пізнання (всебічність, повнота, об'єктивність, історизм); б) наукові парадигми (соціального натуралізму, антропологічна); 3) синергетичний, діалектичний, системний, комплексний підходи; 4) загальнонаукові й спеціально-наукові методи пізнання.

Серед загальних методів дослідження у дисертації використано методи аналізу та синтезу, що дозволив з'ясувати суттєві ознаки досліджуваних категорій, серед яких кримінологічна діяльність, суб'єктний склад органів кримінальної юстиції тощо, а також здійснити їх поділ на частини та види (підрозділи 1.1., 1.2, 1.3); методи індукції та дедукції – дозволили зробити висновки про сутність кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства та сформулювати уявлення про кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства на основі судження про окремі її елементи (розділи 1 та 2); за допомогою історико-правового методу з'ясовано стан наукових досліджень кримінологічної діяльності загалом та кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства зокрема (підрозділ 1.1); системно-структурний метод став основою пізнання внутрішньої будови кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства як складного правового явища та дозволив з'ясувати зв'язки між окремими її елементами (розділи 3 та 4).

До спеціально-наукових методів пізнання віднесено порівняльний метод, що дозволив зіставити різні однорідні юридичні поняття, процеси і

явища для з'ясування їх спільних та відмінних рис, – визначено співвідношення поняття із суміжними категоріями, які утворюють понятійний ряд «кримінологічна діяльність» з категоріями «запобіжна діяльність», «правоохоронна діяльність», «юридична діяльність» тощо (розділ 1); за допомогою компаративістського методу (методу порівняльного правознавства) надано характеристику світовим моделям кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства (підрозділ 3.3); метод правового моделювання використано при підготовці пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення чинного національного законодавства з питань удосконалення діяльності органів кримінального судочинства в аспекті здійснення нею кримінологічної діяльності (розділ 2 та 3).

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять: аналітичні матеріали органів кримінального судочинства, що використовувались для підготовки програмних рішень Кабінету Міністрів України, Верхового Суду, Вищого антикорупційного суду; політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистична звітність Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації за різними напрямками роботи з липня 2015 року, опубліковані статистичні матеріали інших органів державної влади та місцевого самоврядування.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі теорії держави і права, філософії, кримінології та кримінального права, публічного управління та адміністрування, соціології, інших галузевих правових наук.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, положеннях законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших монографічних досліджень, у якій з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень

правової науки досліджено проблемні питання кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України та сформульовано авторське бачення шляхів їх вирішення. У результаті проведеного дослідження сформовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

– на основі аналізу теоретичних засад, правового регулювання та практичного розв'язання органами кримінального судочинства України завдань у сфері запобігання кримінальним правопорушенням, створено теоретичну концепцію кримінологічної діяльності кримінального судочинства України, основою якої є ідея щодо законодавчого закріплення головного завдання цих органів – запобігання кримінальним правопорушенням з наданням такій діяльності рівнозначного значення із ефективністю та результатом виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень;

– кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства України визначено у *широкому значенні* як складову правоохоронної діяльності, що являє собою сукупність процесуальних, організаційних, управлінських, наглядових, контрольних, інформаційних, аналітичних, експертних, превентивних заходів, що вживаються суб'єктами уповноваженими на виявлення, попередження, припинення, розкриття, розслідування кримінальних правопорушень, а також судовий розгляд кримінальних проваджень з метою виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень, їх усунення, з'ясування особи злочинця, а також жертви кримінального правопорушення; у *вузькому розумінні* – це діяльність сторони кримінального провадження з боку обвинувачення (слідчого, дізнавача, керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання, прокурора), а також суду та державних судово-експертних установ, яка здійснюється в ході здійснення такого провадження з метою

виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів та кримінальних проступків, їх усунення та мінімізації криміногенного впливу;

– за територіальною ознакою у межах всієї країни виділено пріоритети кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства трьох рівнів: загальнодержавні пріоритети, пріоритети регіонального (обласного, АРК, м. Київ та м. Севастополь) та місцевого (муніципального) рівня; за функціональною ознакою – пріоритети характерні для всіх органів кримінального судочинства, а також пріоритети, властиві для окремих органів;

– на підставі вивчення кращих світових моделей кримінологічної діяльності органів кримінальної юстиції встановлено, що зарубіжний досвід протидії злочинності характеризується соціально-орієнтованою спрямованістю та активним використанням можливостей інформаційних технологій та ресурсів соціальних мереж в профілактичних цілях – запропоновано запровадити до штатного розпису органів кримінального судочинства фахівців із кібербезпеки;

– доведена доцільність створення та прийняття за участі всіх правоохоронних органів, підрозділи яких здійснюють досудове розслідування, не суто відомчого, а міжвідомчого нормативного акту з питань регламентації оперативної звітності стосовно результатів запобігання кримінальним правопорушенням;

– розроблено низку змін до законодавчих та інших нормативно-правових актів, що здатні позитивно вплинути на кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства (наведено у висновках);

удосконалено:

– кримінологічне вчення про те, що кримінологічний моніторинг органів кримінального судочинства – це соціально зумовлена, науково-обґрунтована система спостереження, вимірювання та оцінки стану явищ та процесів у різні періоди, яка спрямована на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності, шляхом отримання повної та обґрунтованої

інформації про злочинність з метою її подальшого оброблення, систематизації та використання для реалізації стратегічних завдань протидії злочинності;

– доктринальне положення про те, що кримінологічна політика держави є складовою державної правової політики, що визначає головні завдання, напрями, цілі, принципи, стратегію, суб'єктів та форми реалізації діяльності, пов'язаної із ефективним запобіганням злочинності з метою покращення кримінологічної ситуації у державі. У свою чергу ефективне запобігання злочинності потребує розробки певних алгоритмів реалізації, що мають бути закріплені у формі кримінологічних стратегій;

– позицію щодо доцільності повернення обов'язку органів кримінального судочинства встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вживати заходів щодо їх усунення шляхом його закріплення у КПК України;

дістало подальший розвиток:

– твердження про те, що для ефективної реалізації кримінологічної політики держави доцільно прийняти єдиний узагальнюючий документ на рівні закону «Про державну програму запобігання злочинності» або «Про профілактику правопорушень», у якому було би визначено головні завдання, напрями, цілі, принципи, стратегію, суб'єктів та форми реалізації діяльності по запобігання злочинності в Україні;

– твердження про те, що під управлінням кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства слід розуміти різновид державного управління, головною метою якого є забезпечення вжиття ефективних заходів запобігання злочинності, що полягає у свідомо організованому, планованому, скоординованому та цілеспрямованому процесі керівного впливу уповноважених на те представників окремих органів кримінального судочинства вищого рівня на підлеглі або іншого відомчого рівня на діяльність піднаглядних їм підрозділів чи окремих працівників нижчого рівня або іншого відомства;

– доктринальне положення про те, що функціями кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є напрями її впливу на суспільні відносини, що складаються у сфері протидії злочинності, які розкривають соціально-юридичну сутність та призначення такої діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення теоретико-правових проблем та наукового дослідження реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства;

– у галузі нормотворчості – для підготовки і уточнення низки програмних рішень і документів, присвячених кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства;

– у правозастосовній діяльності – для вдосконалення та підвищення ефективності функціонування правоохоронних органів, зокрема під час реалізації діяльності по усуненню причини та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень;

– в освітньому процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників із дисциплін «Кримінологія», «Запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією», «Аналіз та прогнозування злочинності» тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені дисертантом на наступних міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України (м. Київ 14-15 листопад 2018 року); «Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень» (м. Київ, 09–10 лютого 2019 р.); «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи (м. Київ, 15–16 вересня 2020 р.); «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у XXI сторіччі (м. Київ, 17–18 лютого 2021 р.); «Актуальні питання науки і практики та шляхи їх

вирішення» (м. Київ, 21–22 квітня 2021 р.); «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Київ, 17–18 липня 2019 р.); «Сучасні проблеми юридичної науки в Україні (м. Київ, 17–18 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображені в одній одноособовій монографії, 16 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 4 статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях інших держав з наряду, з якого підготовлено дисертацію, 7 працях апробаційного характеру на наукових форумах різного рівня.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 452 сторінки, з яких основний текст дисертації займає 379 сторінки, список використаних джерел розташований на 52 сторінках (508 найменувань), додаток – на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

1.1. Кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України як предмет наукових розвідок

Визначення стратегії та наступних етапів наукового пошуку, а також дотримання принципу повноти дослідження, з необхідністю вимагає здійснення огляду існуючих наукових джерел з предмету наукової розвідки, що у підсумку дозволить з'ясувати як малодосліджені, так і взагалі недосліджені аспекти обраної теми.

Варто констатувати, що за останні п'ять років науковою спільнотою України все більше приділяється уваги юридичній природі та особливостям як кримінологічної діяльності загалом, так і її здійсненню різними суб'єктами, наділеними владними повноваженнями. У зв'язку з чим, доцільним вважаємо осмислення підготовлених наукових праць через їх диференціацію на декілька груп.

Відповідно до *першої групи* доктринальних джерел слід віднести праці, в яких дослідниками з'ясовувалась сутність, етапи та різновиди кримінологічної діяльності.

Кримінологічна діяльність, як слушно наголошує В.Я. Горбачевський, являє собою рід занять, пов'язаний з вивченням злочинності, її детермінант, засобів попереджувального впливу на них, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій у сфері запобігання злочинам. Вченим звертається увага на те, що ця діяльність має перехідні межі з попереджувальною (запобіжною) діяльністю, «надаючи» останній перед

плановий матеріал (кримінологічний прогноз) і науково обґрунтовані рекомендації [453, с. 338-339].

Слід відзначити, що в аспекті дослідження кримінологічної діяльності вченими не мало приділено уваги кримінологічному плануванню та прогнозуванню.

Кримінологічне планування, наголошує І. Даньшин, являє собою діяльність представницьких органів влади по розробленню цілей, завдань і заходів для подолання злочинності, шляхів, напрямів і засобів вирішення цих завдань, їх нормативного, інформаційного, методичного, ресурсного забезпечення на певний проміжок часу. Воно практично виражається в розробленні та впровадженні системи заходів, спрямованих на розвиток позитивних тенденцій, що виключають, нейтралізують можливість антисуспільної поведінки з боку окремих осіб, які створюють у країні або окремих її регіонах таку обстановку, що ускладнювала б, перешкоджала вчиненню злочинів.

Кримінологічне планування, стверджує правник, складається з таких етапів: а) організаційно-підготовчий етап (визначення основних завдань майбутньої роботи, встановлення строків її виконання, створення робочої групи виконавців, розподіл обов'язків між ними, джерела матеріально-технічного забезпечення); б) інформаційно-аналітичний етап (аналіз кількісно-якісних показників злочинності, вивчення особи злочинців, ознайомлення зі станом попередження злочинів і правопорушень на окремих об'єктах та соціально-економічними умовами на них); в) розробка змісту планованого документа; г) виконання запланованих заходів; г) оцінка одержаних результатів [100, с. 146].

Дещо іншу позицію з приводу розуміння змісту кримінологічного планування висловлює Ю.В. Орлова. З погляду дослідниці, планування кримінологічне – це цілеспрямований процес розробки плану, в якому на основі цілей і завдань протидії злочинності визначаються шляхи та засоби їх вирішення, нормативне, інформаційне, організаційне, методичне й ресурсне

його забезпечення на визначений період часу. За своєю суттю воно є функцією управління у сфері протидії злочинності та, водночас, способом розроблення конкретного управлінського рішення, а сам план – формою такого рішення [316, с. 358].

До подібних висновків приходять і М.Ю. Шуп'яна, яка зазначає, що під кримінологічним плануванням необхідно розуміти діяльність, пов'язану з розробкою плану, в якому на основі завдань боротьби зі злочинністю визначаються її шляхи та засоби, нормативне, інформаційне, організаційне, методичне й ресурсне забезпечення, а також проміжок часу, протягом якого триватиме виконання плану, та суб'єкти, котрі його виконуватимуть [489, с. 196].

Кримінологічне прогнозування, зауважує О. Литвинов, є діяльністю, яка спрямована на обробку та аналіз кримінологічної інформації з метою отримання знання про майбутній стан злочинності, окремих її видів і груп, детермінанти злочинності, імовірність вчинення злочину конкретною особою, діяльність щодо запобігання злочинам. Кримінологічне прогнозування, таким чином, розуміється з одного боку як особлива процедура, що входить як стадія до архітекtonіки будь-якого кримінологічного дослідження, з другого – як метод досягнення більш віддалених цілей ніж власне передбачення.

До цілей кримінологічного прогнозування вченим віднесено: встановлення можливих змін у стані, рівні, структурі, динаміці злочинності в майбутньому; встановлення можливості появи нових видів злочинів та фактичної втрати суспільної небезпечності нині існуючих, а також факторів, що можуть мати вплив на ці процеси; встановлення можливості появи нових видів злочинців; з'ясування імовірності та можливостей вчинення злочину конкретною особою; забезпечення випереджаючою інформацією всіх обставин, що мають суттєве значення для розробки перспективних планів щодо протидії злочинності; забезпечення можливості розроблення загальної

концепції протидії злочинності, вибору оптимального шляху розвитку спеціалізованих суб'єктів анти кримінальної діяльності [256].

На науковості та професійності кримінологічного прогнозування наголошує І. Даньшина. З погляду дослідника, кримінологічне прогнозування являє собою наукове передбачення про еволюцію (розвиток) злочинності та окремих її груп, видів у наступні роки в країні та окремих її регіонах. Завданням кримінологічного прогнозування є передбачення майбутніх змін у рівні, структурі, динаміці злочинності, передбачення можливих наслідків реалізації розроблюваних заходів для її попередження, передбачення можливої поведінки осіб, засуджених за вчинення злочинів [100, с. 148].

На переконання А.П. Закалюка, кримінологічне прогнозування – це засіб діагностування у формі передбачення майбутнього стану явищ, процесів, фактів, діяльнісних проявів, що складають предмет кримінології або мають кримінологічне значення та відіграють роль об'єктів [136, с. 393]. В свою чергу О.М. Джужа дійшов висновку про те, що кримінологічне прогнозування – це процес наукового передбачення змін тенденцій, кількісних і якісних характеристики злочинності, її детермінантів, особи злочинця, діяльності попередження злочинів у майбутньому а також перспектив розвитку самої кримінологічної науки [233, с. 161]. О.М. Бандурка та Л.М. Давиденко зауважують, що кримінологічне прогнозування – це процес пізнання майбутнього стану злочинності та факторів, що впливають на її зміни [13, с. 126].

Деякими вченими кримінологічна діяльність розглядається в аспекті кримінологічної профілактики.

Так, наприклад, як стверджує В.В. Голіна, кримінологічна профілактика – це діяльність держави і суспільства, спрямована на недопущення або повернення людського свавілля у русло демократії і законності. Видами кримінологічної профілактики, з погляду вченого, є: а) профілактика випередження (вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів,

заснований на прогнозі, що спрямована на недопущення виникнення криміногенних явищ і процесів, які здатні масово формувати злочинну мотивацію); б) профілактика обмеження (запобіжні заходи, що перешкоджають поширенню в країні, регіоні, місті криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формуванню типових рис різних категорій злочинців); в) профілактика усунення (діяльність суб'єктів, яка декриміногенізує або навіть ліквідує негативні явища та процеси, що детермінують злочинні прояви); г) профілактика захисту (сукупність заходів, що здійснюються з метою ліквідації умов, які сприяють виникненню злочинних проявів, та (опосередковано) антисупільних поглядів) [100, с. 148-151].

Спеціально-кримінологічна профілактика злочинності, наголошує М.В. Кікалішвілі, це діяльність органів кримінальної юстиції із недопущення злочинної поведінки в суспільстві та вчинення дій, спрямованих на захист кожного члена суспільства від будь-яких злочинних проявів.

Під спеціально-кримінологічними заходами слід розуміти певні дії, що вчинюються за вектором скорочення конкретного виду злочинів, із визначенням умов та причин вчинення злочинних дій. З огляду на це такі заходи можна поділити на загальнодержавні та локальні, а також галузеві, які актуальні для окремих категорій людей, наприклад, державних службовців. Заходи спеціально-кримінологічної профілактики злочинності є специфічною категорією, адже саме їх існування зумовлене наявністю злочинності як явища. Зазначені заходи покликані виконувати такі завдання: 1) контроль рівня злочинності всередині держави; 2) вивчення зарубіжного досвіду протидії певному виду злочинності, а також наукових досліджень стосовно цього виду злочинності; 3) розробку та безпосереднє виконання операцій, спрямованих на викорінення злочинних проявів; 4) моніторинг проведених заходів; 5) формування в пересічних громадян законослухняної моделі поведінки [176, с. 67-68].

З погляду М.І. Мельника, спеціально-кримінологічна профілактика являє собою діяльність органів кримінальної юстиції із розробки та втілення в життя комплексу заходів спеціального характеру, які спрямовані на усунення, обмеження чи викорінення корупційних чинників, припинення корупційних злочинів (правопорушень), які вчинюються наразі. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів цілковито спрямована на недопущення подальшого розвитку корупційної злочинності та зменшення рівня наявної злочинності [284, с. 384].

До різновиду кримінологічної діяльності небезпідставно відносять і кримінологічну експертизу.

Місце кримінологічної експертизи нормативно-правових актів серед інших видів експертиз, а також її мету, завдання, об'єкт та предмет комплексно досліджено у науковій праці Ю.В. Орлова.

З погляду вченого, у вузькому розуміння кримінологічну експертизу нормативно-правових актів та їх проектів варто визначити як спеціальне, здійснюване на основі науково обґрунтованої методики кримінологічне дослідження нормативно-правових актів і їх проектів, спрямоване на виявлення, усунення або мінімізацію впливу таких їх положень, що детермінують або ж можуть детермінувати злочинність чи блокують або можуть блокувати дію антикримінальних заходів (засобів). У широкому значенні, стверджує вчений, кримінологічну експертизу нормативно-правових актів і їх проектів слід розуміти як форму кримінологічного контролю, що реалізується у вигляді наукового забезпечення процесу правотворчості і здійснюється в межах кримінологічної політики держави [315, с. 10].

На переконання В.В. Василевича, кримінологічна експертиза нормативно-правових актів у сфері протидії злочинності - це дослідження (процес) чи результат (висновок) оцінки нормативно-правових актів або їх проектів, що здійснюють соціально уповноважені органи, установи, організації чи окремі фахівці кримінологи (одноособово або групою осіб), з

метою виявлення криміногенних чинників у сфері запобігання злочинності, небажане або бажане виникнення або негативні зміни яких пов'язані з об'єктами дослідження, а також обґрунтування рекомендацій, спрямованих на їх усунення, блокування, нейтралізацію або стимулювання.

Як стверджує правник, об'єктами кримінологічної експертизи мають бути не лише проекти, а й чинні нормативно-правові акти у сфері запобігання злочинності. Процес підготовки результатів оцінки й конкретний експертний висновок, мають здійснюватися виключно відповідно до вимог нормативних актів, що регулюють сферу проведення наукових та науково-технічних експертиз. Це, у свою чергу, актуалізує питання прийняття окремого закону "Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів". Експертні висновки нормативно-правових актів та їх проектів у сфері запобігання злочинності, маючи рекомендаційний характер, є теоретико-прикладною основою формування та реалізації ефективної кримінологічної політики держави [51, с. 143].

З погляду В.І. Шакуна, кримінологічну експертизу впроваджують із використанням кримінологічних знань та на засадах спеціальної науково обґрунтованої методики. Це оцінка проекту законодавчого та іншого нормативно-правового акта, котру здійснюють задля виявлення та запобігання нормативному закріпленню положень, реалізація яких може посилювати дію причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів або послаблювати соціальні заходи, спрямовані на усунення цих криміногенних чинників. Кримінологічна експертиза як вид кримінологічного дослідження передбачає здійснення пізнавальної діяльності у сфері кримінології. Вона орієнтована на отримання інформації про кількісно-якісні параметри злочинності, її детермінанти й ефективність заходів, спрямованих на протидію їй. Результатом кримінологічної експертизи має стати підготовка експертами-кримінологами пропозицій і рекомендацій законодавцю, які спрямовані на корекцію нормативного правового акта або законопроекту згідно з висновками експертизи.

Основними завданнями кримінологічної експертизи, стверджує автор, є: об'єктивна і повна кримінологічна оцінка проекту, винесеного на експертизу; достатнє використання під час експертної оцінки інформації про криміногенні та антикриміногенні чинники, які мають регулювати проект; прогноз можливих негативних наслідків від реалізації положень проекту; проведення за необхідності спеціальних досліджень з окремих складних питань, щодо яких відсутня достатня кримінологічна інформація; подання об'єктивного, науково обґрунтованого експертного висновку, який містить відповіді на усі поставлені перед експертизою питання; розробка рекомендацій щодо внесення змін і доповнень до проекту з метою забезпечення від негативних наслідків його прийняття [478].

До другої групи наукових джерел варто віднести доробки тих правників, у фокусі дослідження яких була кримінологічна діяльність окремих суб'єктів владних повноважень.

Дисертаційне дослідження, присвячене кримінологічній діяльності органів прокуратури, проведено О.С. Іщуком. Вченим з'ясовано пріоритети та рівні кримінологічної діяльності органів прокуратури, охарактеризовані ефективність, інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження такої діяльності, а також запропоновано механізм реалізації кримінологічної діяльності органів прокуратури. У підсумку автор доходить висновку про те, що кримінологічна діяльність – це інтегрована в єдину систему протидії злочинності сукупність функціональних елементів (засобів, форм і видів діяльності), за допомогою яких суб'єкт впливає на фактори злочинності, досягаючи тим самим результативного виконання визначених для органів прокуратури завдань і функцій [155, с. 323].

Кримінологічній діяльності прокурора приділено увагу і в роботі О.Г. Кальмана. На переконання вченого, зміст кримінологічної діяльності прокурора на стадії досудового слідства становлять дії прокурора, пов'язані з реалізацією таких його повноважень: а) участь прокурора у виконанні слідчих дій, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що

сприяли вчиненню злочину; б) надання вказівок слідчому чи органу дізнання про виконання слідчих дій, спрямованих на виявлення й усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; в) повернення кримінальної справи слідчому або органу дізнання для проведення додаткового розслідування чи дізнання у зв'язку з не виявленням причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; г) відкликання не достатньо необґрунтованого подання слідчого або органу дізнання [372, с. 84-85].

Як стверджує дослідник, кримінологічна діяльність прокурора у судовому розгляді кримінальної справи нерозривно пов'язана з його процесуальною діяльністю щодо підтримки державного обвинувачення та має три етапи її здійснення: 1) кримінологічна робота прокурора на стадії попереднього розгляду справи суддею; 2) кримінологічна робота прокурора на стадії судового слідства; 3) кримінологічний аспект обвинувальної промови [372, с. 87]. У процесі здійснення нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, прокуратура також здійснює кримінологічний нагляд, спрямований на протидію та запобігання злочинам [372, с. 94].

В свою чергу В. Юрчишин доходить висновку про те, що під кримінологічною діяльністю прокурора слід розуміти спеціальну наглядову діяльність, спрямовану на своєчасне виявлення органами досудового розслідування причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, та вжиття обґрунтованих процесуальних і не процесуальних заходів спрямованих на їх усунення з метою мінімізації криміногенного впливу. Автором наголошується, що засобами кримінологічного нагляду прокурор повинен націлювати слідчого на поєднання різних форм профілактичної діяльності – внесення подань, виступу на зборах трудового колективу, у пресі, по радіо, телебаченню тощо. Прокурор також вживає заходи до якнайшвидшого доведення до відома відповідних посадових осіб інформації про причини та умови, які сприяли вчиненню злочинів, надає допомогу слідчому в

узагальненні зібраної у справі кримінологічної інформації, викладає свою думку про характер попереджувальних заходів, які необхідно вжити; замінює кримінологічні акти слідчого своїми актами; використовує результати кримінологічної слідчої і власної діяльності при аналізі (вивченні) причин злочинності в районі, області тощо [493, с. 99].

Кримінологічній діяльності Державного бюро розслідувань присвячено працю В.М. Дрьоміна. Дослідником наголошується, що відповідно до покладених законом завдань та у межах своєї компетенції ДБР бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, вносить відповідні пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України; здійснює інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції ДБР, вживає заходів до їх усунення. Відповідно діяльність, яка спрямована на вивчення, аналіз, прогнозування і запобігання злочинності та криміногенних соціальних процесів і явищ, може бути віднесена до кримінологічної діяльності – особливого виду професійної спеціалізації [116, с. 377-378].

Феномену кримінологічної діяльності судово-експертних установ України присвячене дослідження Н.Є. Філіпенко. Дослідницею визначено поняття, зміст та принципи кримінологічної діяльності судово-експертних установ України; проаналізовано організацію та досліджено об'єкти кримінологічної діяльності судово-експертних установ України; надано характеристику напрямам і формам такої діяльності; проаналізовано науково-методичне забезпечення кримінологічної діяльності судово-експертних установ України; систематизовано форми і методи координації кримінологічної діяльності судово-експертних установ України, а також вивчено особливості їх взаємодії з іншими суб'єктами протидії злочинності [460].

Вчена доходить висновку, що кримінологічну діяльність судово-експертних установ слід визначити як поетапну діяльність спеціалізованого

суб'єкта (державного та/або приватного) кримінального судочинства, яка ґрунтується на визначених засадах, є інтегрованою в єдину систему протидії злочинності та полягає у використанні експертних методів і прийомів для виявлення злочинів та обставин, що сприяють їх вчиненню, а також у розробленні обґрунтованих рекомендацій для правоохоронних органів щодо мінімізації криміногенного впливу цих обставин і здійсненні прогностичного оцінювання щодо поширення окремих видів злочинів.

З погляду авторки ця діяльність може охоплювати такі етапи (стадії):

- 1) попереднє вивчення матеріалів (об'єктів), направлених на експертизу в межах кримінального провадження;
- 2) безпосереднє дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення;
- 3) виявлення (встановлення) під час експертного дослідження обставин, що мають значення для профілактики кримінальних правопорушень та запобігання їм;
- 4) формування інформаційно-аналітичних баз даних криміналістичної та судово-експертної інформації, яка має кримінологічне значення та може бути використана для профілактики правопорушень у майбутньому;
- 5) формування рекомендацій профілактичного спрямування (конкретні заходи, спрямовані на усунення умов та причин вчинення окремого виду злочину) для правоохоронних органів та інших суб'єктів, задіяних у процесі протидії злочинності;
- 6) обмін кримінологічно-значущою інформацією (механізм вчинення злочину, психологічний портрет імовірного злочинця, обставини, які обумовили чи сприяли вчиненню конкретного злочину), отриманою за результатами експертних і криміналістичних досліджень зі спеціальними суб'єктами кримінологічної діяльності;
- 7) у межах міжнародного співробітництва здійснення обміну напрацюваннями (експертною і криміналістичною інформацією) щодо профілактики окремих злочинів, у тому числі і таких, які мають транснаціональний або транскордонний характер;
- 8) організація та здійснення контролю за реалізацією профілактичних рекомендацій спеціальними суб'єктами кримінологічної діяльності;
- 9) удосконалення

здійснення кримінологічного прогнозування трансформації злочинності та окремих злочинів [461, с. 51-52].

Проблемні питання кримінологічної діяльності Національної поліції України досліджено у роботі А.Є. Фоменка. Науковцем сформульовано поняття кримінологічної діяльності Національної поліції, здійснено її структурно-функціональну характеристику, розглянуто права людини як ідеологічне підґрунтя кримінологічної діяльності Національної поліції України, висвітлено правове регулювання кримінологічної діяльності поліції, досліджено наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами поліції, надано характеристику світовим моделям кримінологічної діяльності поліції, сформульовано рівні її ефективності [463].

Правником доведено, що кримінологічна діяльність Національної поліції України – це різновид поліцейської діяльності, що являє собою сукупність правомірних дій поліцейських, які мають знання і навички їх застосування у галузі права загалом, та кримінології зокрема, що здійснюються правовими засобами і методами з використанням актуальних кримінологічних технологій в освітній, науковій та практичних формах з метою протидії кримінальним правопорушенням, а також пов'язаних з ними негативними для суспільства явищами, усунення детермінантів вчинення кримінальних правопорушень, з'ясування особи кримінального проступку та злочину, жертви кримінального правопорушення, визначення осіб, які потребують особливого захисту з боку держави та/або реабілітації.

Водночас автором стверджується, що кримінологічною діяльністю охоплюються не тільки дії уповноважених суб'єктів, пов'язані з виявленням та усуненням причин і умов, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення, але й дії наглядового, контрольного та управлінського характеру, що обумовлюється статусом окремо кожного із вказаних суб'єктів такої діяльності. Кримінологічна діяльність, стверджує правник, являє собою як аналітичну діяльність, пов'язану зі злочинністю, так і профілактичну, що

мають здійснюватися виключно спеціально підготовленими фахівцями [463, с. 13-14].

Теоретичну можливість та практичну затребуваність дослідження механізму кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності обґрунтовано в роботі О.П. Шайтуро. Дослідницею визначено та охарактеризовано організаційні й правові форми, а також методи (переконання, контролю, примусу, економічний, соціальної допомоги) кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності; визначено етапи програмування протидії злочинності в діяльності органів місцевого самоврядування, а також індикатори ефективності реалізації програми протидії злочинності на місцевому рівні; досліджено загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний рівні кримінологічної діяльності органів місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності [477].

Слід констатувати, що кримінологічна діяльність не може здійснюватися без наявності у особи кримінологічних компетентностей.

Так, під кримінологічною компетентністю Т.В. Мельничук пропонує розуміти систему знань, навичок та умінь в галузі теоретичної та практичної кримінології, а також здатність їх результативно застосувати у професійній діяльності для вирішення конкретних завдань превентивно-безпекового змісту та надання правової та/або кримінологічної оцінки діям чи подіям.

До основних кримінологічних компетентностей авторка відносить:

- 1) моніторинг злочинності¹ із застосуванням навичок кримінального аналізу, використанням новітніх технологій, методик "data mining" тощо для визначення стану злочинності, інтерпретації кримінологічних показників злочинності, встановлення системних, зокрема неочевидних, взаємозв'язків між окремими кримінальними елементами та некримінальною інфраструктурою, що використовується у злочинних схемах;
- 2) кримінологічний профайлінг (ідентифікація, класифікація і типологізація злочинців і злочинів, складання кримінологічних профілів територіальних

одиниць або галузей управління/господарювання); 3) інтегрований кримінологічний аналіз причин та умов злочинності на макрорівні; 4) кримінологічне прогнозування, планування та програмування; 5) кризовий кримінологічний менеджмент; 6) правова та кримінологічна оцінка окремих дій та подій, в тому числі причин та умов їх виникнення, можливостей превентивного впливу, визначення виду та міри відповідальності на індивідуальному рівні; 7) аналіз віктимології злочину, визначення необхідних засобів щодо захисту та поновлення порушених прав; 8) кримінологічний аналіз наслідків злочину, визначення видів та розмірів завданої шкоди та можливостей її відшкодування; 9) навички подання кримінологічно-значимої інформації, оцінки її впливу на суспільні настрої; підготовка прес-релізів в межах своєї компетенції для офіційних виступів чи публікацій; 10) кримінологічна експертиза документів (нормативно-правових актів); 11) розробка та застосування кримінологічних критеріїв оцінки ефективності роботи, економічного та ресурсного забезпечення діяльності; 12) узагальнення загроз кримінологічної безпеки, виявлення організаційно-правових проблем її забезпечення, та пошук шляхів вирішення [286, с. 381-382].

Окрему групу джерел наукового пошуку становлять роботи, безпосереднім предметом дослідження яких стала кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України. Щоправда слід констатувати нечисленність таких робіт.

Зокрема, така діяльність була предметом наукового пізнання В. Давиденко [97, с. 112]. З погляду правника, слідчий під час розслідування злочину зобов'язаний виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню злочину та вживати заходів для їх усунення. Діяльність прокурора у даному аспекті має дві складові: а) нагляд за виконанням вимог закону про виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів; б) безпосередня робота прокурора щодо виявлення причин та умов вчиненого злочину в межах судового розгляду кримінальної справи [97, с. 113].

З погляду вченого, адвокат-захисник у кримінальному процесі не є безумовним суб'єктом кримінологічної діяльності, оскільки він не зобов'язаний виявляти причини і умови, що сприяли вчиненню злочину. Однак такого обов'язку він набуває у випадку коли, причини й умови вчиненого злочину постають обставинами, що пом'якшують або виключають кримінальну відповідальність особи, якій інкримінується даний злочин. Такого роду діяльність адвоката може бути здійснена у двох формах: а) заявлення клопотання на досудовому слідстві з приводу виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину; б) самостійні дії, що безпосередньо спрямовані на виявлення причин та умов злочину. Суд, як і адвокат, хоч і не визначений КПК України як безпосередній учасник кримінологічної роботи щодо виявлення причин та умов злочину, однак така участь суду припускається [97, с. 114-115].

Деякими вченими висловлюється позиція про те, що кримінологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства поняття умовне і має розглядатися у широкому та вузькому значеннях. У широкому сенсі дане поняття охоплює всю роботу учасників кримінального процесу, проведену ними з метою попередження злочинів, вияву та усунення причин і умов розслідуваного злочину, правового виховання громадян тощо. У вузькому значенні це діяльність суб'єктів кримінального судочинства щодо виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочину. Предметом нашого розглядує кримінологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства у вузькому значенні [228].

Більш ґрунтовна наукова розвідка кримінологічної діяльності суб'єктів кримінального судочинства здійснювалась В.Л. Давиденком, О.О. Титаренком, М.Л. Давиденко та О.М. Литвиновим. Дослідниками визначено зміст кримінологічної діяльності суб'єктів кримінального судочинства щодо виявлення причин і сприяли вчиненню злочинів; кримінологічну роль слідчого (дізнавача), прокурора, адвоката-захисника, суду щодо виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню конкретного

злочинів; здійснено характеристику заходів з усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів суб'єктами кримінального судочинства. Вченими зауважується, що кримінологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства полягає у виявленні та усуненні криміногенних детермінант, що здійснюється під час розслідування кримінальних справ та пов'язана зі збиранням доказів [229, с. 42].

Зважаючи на те, що кримінологічна діяльність здійснює й забезпечувальну функцію *четверту групу* наукових джерел складають праці, в яких висвітлювалися її особливості.

Кримінологічне забезпечення протидії злочинності як системи знань про сутність, форми, види і засоби такого забезпечення, а також основні напрями його удосконалення у кримінально-превентивній практиці та протидії злочинності досліджувалося в науковій праці В.М. Бесчасного.

Під кримінологічним забезпечення правник пропонує розуміти створення умов, у результаті яких має настати сприятлива для діяльності суб'єктів протидії злочинності ситуація або їх множина. Воно є допоміжною діяльністю щодо створення сприятливих умов для здійснення відповідними суб'єктами (державними, недержавними органами та установами, громадськими формуваннями і окремими громадянами) впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів криміногенної детермінації, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня.

Вченим також визначено структуру і зміст відповідної теорії у системі загальної теорії протидії злочинності; визначено основні ознаки і властивості системи кримінологічного забезпечення протидії злочинності, а також розглянуто методологію її дослідження; оцінено стан нормативно-правового, організаційного, інформаційного та науково-методичного забезпечення протидії злочинності; проведено класифікацію форм та здійснено систематизацію методів нормативно-правового забезпечення протидії

злочинності; окреслено структуру, здійснено класифікацію методів та визначено форми інформаційного забезпечення протидії злочинності [24].

З погляду М.Г. Колодяжного, кримінологічне забезпечення має щонайменше три складових, без яких ефективна правоохоронна діяльність не являється можливою, а саме: 1) науково-методологічна (теоретична); 2) методична; 3) практична. Удосконалення науково-методологічних, методичних й практичних складових кримінологічного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні, стверджує автор, приведе до позитивних наслідків, що виявлятимуться у такому, як: посилення ефективності системи запобігання злочинності; економія бюджетних коштів через використання безкоштовної допомоги недержавних суб'єктів; самостійне й добровільне технічне переоснащення громадянами свого майна за власні кошти; зменшення «ціни» злочинності внаслідок недопущення вчинення злочинів, а відтак – скорочення негативних соціальних наслідків матеріального і нематеріального характеру; підвищення результативності діяльності органів Національної поліції, ... тощо [198, с. 116, 118].

Кримінологічне забезпечення поліцейської діяльності досліджувалося А.В. Коваленком. Під ним вченим пропонується розуміти стратегічне функціонування належних суб'єктів із забезпечення профілактики, випередження, обмеження, усунення злочинності, захисту від неї, відвернення та припинення злочинів, на основі реальної інформації про стан злочинності, використанні кримінологічного прогнозування та планування. Разом з тим дослідником проведено феноменологічний аналіз кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності, її історичних форм, змісту і механізму виникнення, розвитку та забезпечення, сформульовано окрему кримінологічну теорію [194].

Комплексне та системне дослідженням теоретичних засад кримінологічного забезпечення економічної безпеки України здійснено В. В. Сазоновим. Автором охарактеризовано правові засади кримінологічного забезпечення економічної безпеки України; визначено

цілі, завдання та принципи кримінологічного забезпечення економічної безпеки України; проаналізовано об'єкти та рівні кримінологічного забезпечення економічної безпеки України; надано характеристику суб'єктам кримінологічного забезпечення економічної безпеки України; визначено напрями кримінологічного забезпечення економічної безпеки України; охарактеризовано заходи кримінологічного забезпечення економічної безпеки України; оцінено якість координації дій суб'єктів та міжнародне співробітництво у сфері кримінологічного забезпечення економічної безпеки України; окреслено напрями синхронізації національних і європейських правових стандартів кримінологічного забезпечення економічної безпеки; визначено напрями імплементації європейського та світового досвіду у практики кримінологічного забезпечення економічної безпеки України [386].

Слід зауважити, що окрім категорії кримінологічне забезпечення в юридичній науці вживається і таке поняття як кримінологічний супровід.

З погляду С.В. Якимової, під кримінологічним супроводом оперативно-розшукової діяльності слід розуміти комплексне використання кримінологічних засобів з метою покращення реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності. Як зауважує дослідниця, кримінологічні засоби можна використати в площині інформаційно-аналітичного забезпечення, з огляду на можливість одержання, узагальнення й використання нової додаткової інформації щодо злочинів та осіб, які їх вчинили, яка в подальшому буде використана для виявлення, розкриття та запобігання злочинам. До переліку кримінологічних засобів, що їх можна використати для удосконалення оперативно-розшукової діяльності, з погляду авторки, слід віднести: кримінологічну характеристику; кримінологічний портрет злочинця; віктимологічну характеристику, коли збір інформації про злочинця здійснюється у напрямку «від потерпілого»; кримінологічне прогнозування, за результатами якого доцільно вирішувати питання про можливість постановки особи на оперативно-профілактичний облік тощо [497].

Небезпідставно вважаємо, що кримінологічна діяльність тісно переплітається з таким феноменом як кримінологічна безпека України, сутність якої була комплексно висвітлена на рівні дисертаційного дослідження С.А. Мозоль. Вчений доходить висновку про те, що під системою забезпечення кримінологічної безпеки слід розуміти організовану державою сукупності суб'єктів (державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян), об'єднаних спільними цілями та завданнями, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України з метою захисту важливих інтересів особи, суспільства та держави від кримінального впливу злочинності та для підтримання соціально допустимого рівня забезпечення кримінологічної безпеки.

Як наголошує правник, кримінологічна безпека потребує постійного підтримання та забезпечення. Під останнім слід розуміти діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування, мета якої полягає у досягненні та підтримці соціально прийняттого рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів держави від злочинних посягань. Стратегія забезпечення кримінологічної безпеки є складовою частиною більш глобальних стратегій, таких як стратегія забезпечення національної безпеки, стратегія забезпечення державної безпеки, стратегія забезпечення громадської безпеки та стратегія забезпечення глобальної безпеки [300].

Аналіз усього вище викладеного дозволяє зробити такі висновки, що мають методологічне та стратегічне значення в аспекті здійснення подальших наукових пошуків:

1) джерельну й методологічну основу визначеного предмету наукового пізнання складають праці, які варто розподілити на такі групи: а) роботи, в яких дослідниками з'ясовувався зміст і сутність кримінологічної діяльності як явища правової дійсності, її етапи та різновиди; б) доробки правників, у фокусі дослідження яких була кримінологічна діяльність окремих суб'єктів

владних повноважень; в) наукові джерела, присвячені кримінологічному забезпеченню та кримінологічному супровіду різних видів діяльності щодо протидії злочинності; г) праці, безпосереднім предметом дослідження яких стала кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України;

2) слід констатувати, що за останні роки простежується все більша цікавість дослідників до питань, пов'язаних з кримінологічною діяльністю різних суб'єктів владних повноважень (переважно тих, які здійснюють правоохоронну діяльність), проте до поки в кримінологічній доктрині не сформовано цілісної концепції здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, що є актуальним та нагальним завданням для сучасної правової науки;

3) досі комплексно не дослідженими у вітчизняній юридичній науці залишаються питання щодо: а) методології дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства; б) принципів, видів та функцій кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; в) стратегії такої діяльності, а також її значення для кримінологічної політики та безпеки держави; г) окремих напрямів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; д) позитивних світових моделей кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства та можливості їх впровадження в Україні; е) механізму здійснення кримінологічної діяльності органами кримінального судочинства України; ж) правового регулювання кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; з) рівнів ефективності такого виду діяльності органів кримінального судочинства України, висвітлення та характеристика яких на науково-методичному рівні дозволить сформулювати всебічне бачення досліджуваного правового явища.

1.2. Методологія дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України

Визначення необхідного методологічного інструментарію дослідження (належних засобів досягнення поставленої дослідницької мети) є однією з нагальних та первинних задач будь-якого наукового доробку, вирішення якої, перш за все, вимагає з'ясування та осмислення сучасних доктринальних підходів до розуміння феномену методології наукового пізнання.

Термін «методологія» в тлумачному словнику інтерпретується у двох значеннях, а саме: 1) вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа; 2) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [290].

Прихильником першого із зазначених вище тлумачень є М.В. Костицький, яким зазначається, що методологія – це вчення, цілісна теорія з поняттями й категоріями, світогляд, крізь призму яких і здійснюється пізнання з допомогою методів у відповідності з технологією їх застосування – методикою [216, с. 5-6]. Аналіз другого підходу дає підстави стверджувати, що методологія розглядається як сукупність прийомів або ж методів. Проте варто зауважити, що у такого підходу є і свої опоненти.

Так, наприклад, Ю.П. Сурмін зауважує про те, що недоліки такого підходу полягають у тому, що методологія, з одного боку, звужується до розуміння тільки методів і тільки методів пізнання. Тут виключається методологічна роль принципів, теорій і парадигм [438, с. 31]. В свою чергу, з погляду *О. Олишевського*, методологію науки кримінології складає сукупність загальнонаукових принципів, методів, способів і прийомів та інших шляхів пошуку наукового знання [312].

Таким чином, методологію дослідження не доцільно ототожнювати лише з сукупністю методів пізнання, ключова роль яких в процесі здійснення наукової розвідки беззаперечна, адже всебічність і повнота наукового

пошуку вимагають від дослідника застосування й інших належних методологічних інструментів.

На підтвердження вищезазначеного наведемо позицію Г.О. Бірта та Ю.Г. Бургу, якими наголошується, що методологія не є проста сума окремих методів, їх механічна єдність. Методологія, стверджують вчені, це складна, динамічна, цілісна, субординована система способів, прийомів, принципів різних рівнів, сфери дії, спрямованості, евристичних можливостей, змістів, структур [29, с. 25].

З погляду А.П. Закалюка, слід виокремлювати такі рівні методології: вищий, де виявляється загальна наукова методологія, загальна діалектична логіка, тобто загальна для науки вцілому; другий – загальна методологія для сфери наукового знання, наразі якщо йдеться про кримінологію, для сфери наук про суспільство або суспільних наук, до яких належить кримінологія; третій – методологія окремої науки, наразі кримінології [137, с. 90].

В свою чергу Р.С. Веприцьким визначено чотири її рівні, а саме: I – рівень загальнонаукової методології, на якому проявляється загальна діалектична логіка, притаманна всім сферам наукового пізнання, побудована на загальнонаукових принципах, філософському підході до пізнання, саме тому він і вважається найвищим; II – це той, на якому для певної сфери наукового пізнання, як-то суспільствознавство, психологія чи правознавство, до якого належить і кримінологія, використовується загальної методології; III – можна визначити як спеціальний, оскільки він являє собою методологію окремої науки, якою є і кримінологія; IV – це методика пізнання множини своєрідних явищ, відображення феноменології, яка притаманна тільки певній конкретній реальності і дозволяє пізнавати і впливати на неї найбільш ефективно, специфічно і професійно [57, с. 69].

Як стверджує А.М. Бабенко, методологія – це система певних теоретичних принципів, понять, логічних прийомів, конкретних способів дослідження об'єкта й предмета кримінологічної науки [16, с. 90-91].

Дещо іншу позицію з приводу сутності методології дослідження висловлює П.М. Рабінович, який під нею пропонує розуміти систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ [376, с. 618]. В свою чергу А.М. Кучук стверджує про те, що методологія дослідження – це система принципів, підходів та методів пізнання державно-правових явищ, зокрема, закономірностей виникнення, функціонування і розвитку держави та права, а також учення про цю систему [247, с. 21-22].

Із зазначеного випливає, що одним із ключових елементів методології дослідження, окрім принципів та методів, є методологічні підходи.

До подібних висновків доходить і Р.С. Веприцький, який зазначає, що методологія феноменології злочинності залежить від методології юридичної науки, яка являє собою систему методів, підходів, способів і прийомів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні суспільних та державно-правових явищ, вона використовує весь комплекс методології юридичної науки, але як частині феноменології суспільства їй притаманні й інші методи, зокрема, економічні, соціологічні, психологічні тощо [57, с. 72].

Проте слід відзначити, що з приводу розуміння сутності поняття "методологічний підхід" в юридичній науці існує полеміка.

Так, з погляду О.Ф. Скакун, важливу роль у процесі пізнання правових явищ відіграє методологічний підхід, призначення якого, полягає у визначенні фронтальної стратегії юридичного дослідження, актуалізації його своїми цілями і завданнями у разі, коли виявляється недостатність власних методів і виникає потреба у використанні інших методів – філософських, загальнонаукових [418, с. 24].

С.В. Бобровник трактує методологічний підхід як сукупність знань про процес наукового дослідження [33, с. 111]. З погляду С.Д. Гусарева та О.Д. Тихомирова, методологічний підхід є одним із основних компонентів парадигми, що слід розглядати як сукупність взаємозалежних наукових

методів. Він об'єднує різноманітні методи, певним чином пов'язані між собою, серед яких одні або кілька є основними, а всі інші є підпорядкованими їм, залежні, мають допоміжний характер [95, с. 73].

На переконання А.М. Кучука, методологічний підхід являє собою сукупність вихідних положень і методів, які у взаємозв'язку з предметом обумовлюють напрям пізнання його конкретного аспекту [250, с. 11].

Аналіз вищезазначеного дозволяє виокремити такі наукові бачення щодо сутності методологічного підходу: а) стратегія юридичного дослідження; б) сукупність знань про процес дослідження; в) сукупність методів, пов'язаних між собою; г) напрям пізнання конкретного аспекту предмета наукового пошуку.

З цього приводу В.О. Боняк сформульовано такі умовиводи: 1) єдністю вирізняється думка вчених про те, що науковий підхід (а по суті, методологічний підхід) – це сумативне утворення, в якому одному з елементів відводиться провідна роль; 2) водночас, таке сумативне утворення, на думку одних учених, складається із сукупності методів, а на думку інших – із сукупності не методів, а принципів або ж сукупності методів та доповнення існуючої сукупності методів, пізнавальні можливості яких є недостатніми, філософськими та загальнонауковими методами [40, с. 53-54].

Всебічно сутність методологічного підходу була досліджена в праці М.С. Кельмана. Наукознавчий підхід, стверджує вчений, формує основний ракурс дослідження об'єкта, визначає лише загальну особливість того чи іншого методу. Він конкретизується в онтологічних принципах, властивих відповідному методу. Принцип у цьому плані виступає як ідея вирішення тієї чи іншої наукової проблеми в рамках даного підходу. Тісний взаємозв'язок наукознавчого підходу і принципу заснований на врахуванні знання, з одного боку, про дійсність, а з іншого боку – про пізнавальний процес. У наукознавчому підході і принципі існує онтологічне і гносеологічне знання здобуває пізнавальний, практично-пізнавальний, науковий смисл [174, с. 157-158].

Заслужують на увагу і умовиводи І.А. Сердюка, який доходить висновку про те, що: 1) з погляду свого змісту – це системне утворення, що являє собою єдність філософського (світоглядного), теоретичного і методологічного знання, причому змістовне наповнення такої єдності буде різнитися залежно від конкретного методологічного підходу; 2) з погляду функціонального призначення методологічний підхід: а) постулює загальну стратегію дослідження; б) намічає (визначає, обумовлює) його конкретний ракурс; в) постулює відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження [394, с. 61].

Осмилення вищевказаного дозволяє зробити висновок, що під методологічним підходом в рамках дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України слід розуміти обрану стратегію наукової розвідки, що обумовлена конкретним ракурсом дослідження.

Переконані, що неабияку роль в структурі методології дослідження відіграють гносеологічні принципи.

Як зауважують В.В. Дудченко та Д.Г. Манько, сучасна наука виробила визначення методології юридичної науки як системи принципів і способів організації та побудови теоретико-пізнавальної діяльності в області дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему, що стало традиційним розумінням методології юридичної науки [118, с. 14].

Із зазначеного логічно випливає, що саме принципи є первинним елементом методології будь-якої наукової розвідки. До таких висновків доходять й інші дослідники структури методології юридичної науки.

Так, наприклад, О.Ф. Скакун наголошує на тому, що принципи, закладені у методах і методологічних підходах, покликані забезпечити концептуальність наукового дослідження своєю неспростовністю [418, с. 25]. В свою чергу А.М. Кучук, стверджує про те, що принципи дослідження є системою основоположних керівних ідей, якими керується дослідник як універсальними, загальнозначущими та таким, що мають найбільшу імперативність у процесі пізнання правових явищ [248, с. 84].

На значущості й пріоритетності принципів в структурі методології наголошують Ф.О. Чмиленко та Л.П. Жук. З погляду вчених, під методологічною основою дослідження, слід розуміти основне, вихідне положення, на якому ґрунтується наукове дослідження. Методологія – вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності – має чотирирівневу структуру. Нині, наголошують дослідники, розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретнонаукові принципи, які лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуваних для виконання спеціальних дослідних завдань [470, с. 5].

Фундаментальні принципи, зауважує Г.Ю. Лук'янова, ґрунтуються на узагальнюючих, філософських положеннях, що відображають найсуттєвіші властивості об'єктивної дійсності та свідомості з урахуванням досвіду, набутого в процесі пізнавальної діяльності людини. До них, зокрема, належить принцип діалектики, що відображає взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ дійсності. Виходячи із принципу універсальності законів світобудови, наголошує вчена, можна припустити універсальність загальнонаукових методів пізнання дійсності. Це означає можливість застосовувати при дослідженні права не лише історичного, термінологічного, функціонального, когнітивного аналізу, моделювання тощо, але й синергетики, теорії хаосу, теорії катастроф та інших сучасних загальнонаукових концепцій [266, с. 36-37].

Отже, принципи пізнання правового явища, як первинний елемент методології, виступають універсальними та найбільш значущими керівними ідеями, які мають імперативний характер при здійсненні наукової розвідки. Водночас варто зауважити про те, що в доктрині права загалом та кримінологічній науці, зокрема, не існує єдності вчених щодо визначення чіткого переліку належних принципів дослідження.

Так, наприклад, О.Г. Данильян та В.М. Тараненко визначають такі принципи наукового пошуку, як об'єктивність, всебічний розгляд, пізнання цілого через структурні частини, кількісний та якісний аналіз, критика й конкретика [100, с. 290]. На переконання А.М. Кучука, до принципів пізнання правових явищ слід віднести: 1) об'єктивності, 2) всебічності й повноти; 3) правового поліцентризму [249, с. 9-10].

В.О. Боняк доходить висновку про те, що система принципів, яка може бути покладена в основу дослідження тих чи інших державно-правових явищ, доволі широка. До неї відносяться принципи об'єктивності, всебічності й повноти, історизму, системності, свободи наукових досліджень, правового поліцентризму та інші [40, с. 50].

З цього приводу поділяємо позицію В.Л. Федоренка, який констатує, що встановити вичерпний перелік світоглядних принципів неможливо у зв'язку з наступним: а) сам об'єкт відповідного наукового дослідження є досить масштабним з огляду на його значення для теорії та практики права; б) система методологічних принципів відповідного дослідження буде різнитися для кожного окремого дослідника або групи дослідників (юридичної школи) залежно від правового світогляду, рівня правосвідомості, якості отриманої правової освіти та низки інших, здебільшого суб'єктивних чинників [456, с. 117].

Переконані, що при висвітленні особливостей кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України слід неухильно дотримуватися таких принципів як *всебічність і повнота* наукового пошуку.

Всебічність і повнота, як наголошується в юридичних джерелах, передбачає дослідження різних аспектів державно-правових явищ, їх взаємозв'язків і взаємодії між собою, так і з іншими, близькими до них соціальними явищами. Наука не повинна акцентувати увагу лише на окремих властивостях, ігноруючи інші, вважаючи їх несуттєвими [446, с. 21].

Принцип всебічності, стверджує В. Тулайдан, вимагає враховувати всі внутрішні зв'язки і відносини системи, а також фактори, що впливають на її функціонування [450, с. 34].

Виходячи із зазначеного вище, ідеї повноти та всебічності вимагають здійснення дослідження всіх аспектів організації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, функціонування та взаємодії суб'єктів такої діяльності як між собою, так і з інституціями громадянського суспільства, визначення її як загальних, так і специфічних рис у взаємозв'язку з іншими правовими явищами. З цією метою у ході здійснення наукового пошуку слід використовувати як нормативні, так і ненормативні юридичні джерела, доктринальні джерела суміжних наук, а також існуючі результати практичної кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України.

Наступним важливим гносеологічним принципом вважаємо *об'єктивність*.

Вказаний принцип, зауважує М.М. Чабаненко, передбачає уможливлення застосування суб'єктивізму, однобічності та упередженості у підборі та оцінці фактів. Принцип об'єктивності потребує обґрунтованості, вихідних даних, логічності дослідницьких дій, їх реалізованості, досягнення достовірних висновків. Ефективність принципу об'єктивності у значній мірі залежить від того, наскільки вдалося виділити та оцінити всі допустимі варіанти рішення, виявити існуючі точки зору, позиції щодо об'єкта дослідження [469, с. 36-37].

На переконання С.О. Довбні, методологічний принцип об'єктивності втілюється при врахуванні факторів, які породжують те чи інше явище, умов, за яких воно розвивається, адекватності дослідницьких підходів і засобів, які дають можливість одержати істинні знання про об'єкт, передбачають виключення суб'єктивізму, однобічності й упередженості в підборі та оцінці фактів. Принцип об'єктивності, проте, не виключає участі у процесі людини-дослідника з її творчою індивідуальністю, певним чином орієнтованим

внутрішнім світом. Принцип об'єктивності, зауважує дослідник, диктує вимогу доказовості, обґрунтованості вихідних засновків, логіки дослідження і його висновків. Вимога доказовості передбачає також альтернативний характер наук, пошуку [114].

Уважаємо, що принцип об'єктивності зумовлює дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України зважаючи на існуючі науково обґрунтовані точки зору щодо сутності цього феномену, унеможливаючи однобічний підхід його розуміння, складність і багатоаспектність цього явища правової дійсності, незалежно від суб'єктивної оцінки такої діяльності, враховуючи існуючі суперечності, позитивні і негативні чинники її сприйняття.

Неабияке значення при проведенні дослідження має і *принцип історизму*.

Як стверджує В.М. Селіванов, історизм є одним із загальних методологічних принципів наукового пізнання явищ природи, суспільства та мислення, що не може бути обмежений лише вимогою розгляду мінливості станів того чи іншого правового явища і виявлення закономірностей цього процесу. За допомогою нього правове явище розглядається не тільки як таке, що змінюється, але й як частина людської історії, культури, результат свідомої, цілеспрямованої діяльності людини. Це вимагає всебічного врахування зумовленості характеру і результатів юридичної діяльності [390, с. 579].

Зміст принципу історизму, наголошує В.Л. Федоренко, полягає в пізнанні юридичної природи феномену крізь «призму» структурних і функціональних процесів його виникнення (становлення) та зміни (розвитку та вдосконалення) упродовж усього часу його буття, а також у вивченні правового явища як усієї сукупності його попередніх соціально-правових трансформацій. Застосування принципу історизму, наголошує автор, дозволяє не лише виявити закономірності генезису явища правової дійсності

і комплексно проаналізувати його стан, а й виявити тенденції подальшого розвитку та шляхів удосконалення [456, с. 110].

В свою чергу М.К. Якимчук, стверджує про те, що принцип історизму при дослідженні державно-правових явищ неодмінно вимагає їх розгляду не тільки з погляду їхнього сьогодення, ай з позицій їх минулого та майбутнього. Це надасть можливість отримати відповіді на питання стосовно причин виникнення тих чи інших державно-правових явищ, умов їхнього становлення та розвитку в минулому й теперішньому часі, основних перспектив і тенденцій еволюції у майбутньому [498, с. 12].

В рамках даного дослідження принцип історизму дозволяє пізнати генезу організації та здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України на тлі історичного розвитку Української держави, а також з'ясувати стан наукових досліджень вказаного явища правової дійсності.

Варто зауважити, що в доктринальних джерелах можна споглядати й інші запропоновані вченими можливі принципи методології дослідження.

Так, на переконання І.В. Чорного, В.А. Перцева та І.М. Голопича, до основних принципів методології пізнання слід віднести: а) принципи єдності теорії й практики, що є взаємозалежними; б) принцип об'єктивності, що потребує врахування усіх факторів, які характеризують те чи інше явище; в) принцип коректності, що вказує на суттєві сторони та закономірності об'єктивних процесів, конкретні підходи до їх оцінки; г) принцип розвитку, що полягає у формуванні наукового знання із зображенням суперечностей, кількісних та якісних змін об'єкта пізнання; д) принцип закономірності, що потребує обумовленості явищ із врахуванням відносин та зв'язків між ними [289, с. 24].

З погляду Р.С. Веприцького, особливе значення мають і спеціальні принципи методології феноменології злочинності, а саме: а) принцип об'єктивності, слідування якому зобов'язує проводити дослідження відповідно до об'єктивної реальності, відображати тільки те, що є в

дійсності, виключати будь-яку суб'єктивність; б) принцип системності, що означає вивчення не окремих взаємозв'язків і залежностей, а всієї їх системи; в) принцип взаємозв'язку і взаємодії, дотримуючись якого треба виходити з того, що причинно-наслідкові зв'язки реально існуючих факторів необхідно розглядати не вибірково, а враховувати те, що вони не тільки пов'язані між собою, а й взаємно впливають і взаємозалежні одні від інших; г) принцип взаємозв'язку поведінки, діяльності і наслідків, керуючись яким можна встановити нерозривність цих важливих феноменів і необхідність їх дослідження; д) принцип соціальної обумовленості, слідування якому дозволяє врахувати фактори, сформовані у людини під впливом соціуму, його індивідуальність і залежність від соціальних умов і причин; е) принцип детермінізму, дотримання якого дає змогу відобразити об'єктивно існуючі у світі причинно-наслідкові зв'язки, довести необхідність їх виявлення і відповідного реагування [57, с. 70].

Аналіз вищезазначеного дозволяє зробити висновок, що окрім об'єктивності, всі інші зазначені принципи є скоріше суттєвими ознаками або ж керівними ідеями здійснення наукової діяльності (зокрема, коректність, розвиток, закономірність, системність, взаємозв'язок), тому їх включення до структури методології дослідження є невиправданим або дискусійним.

Вартої уваги є позиція тих правників, які до структури методології дослідження включають *наукову парадигму*, під якою у філософському енциклопедичному словнику розуміють сукупність визнаних на даному етапі передумов, що визначають конкретне наукове дослідження (знання) [332, с. 332].

Ґрунтовно досліджував цей феномен Томас Кун. Як зауважує вчений, парадигма є сукупністю переконань, цінностей і методів, що визнаються певною науковою співдружністю [241, с. 70].

Схожий підхід до розуміння наукової парадигми запропоновано Н. Андрейчуком, з погляду якого у сучасній філософії науки поняття парадигми є дуже продуктивним і розглядається як система теоретичних,

методологічних й аксіологічних установок, що беруться за зразок розв'язання наукових задач і визнаються всіма членами наукової спільноти [10].

Як наголошує Б.М. Головкін, на сучасному етапі кримінологія проходить етап формування нової парадигми, зміни наукового світогляду, генерування ідей та упровадження інновацій. Майбутнє кримінології багато в чому визначається теперішнім станом наукової думки, а також перспективами розвитку кримінологічної доктрини і практики боротьби із злочинністю. Позитивною тенденцією у вітчизняній кримінології, підсумовує правник, є перегляд парадигми наукового знання, пошук нової методології кримінологічних досліджень [80, с. 169, 176].

Прихильником парадигми соціального натуралізму в процесі модернізації доктрини сучасної кримінології є О.М. Костенко. На його думку у сучасній вітчизняній кримінології найбільшого поширення набув так званий еклектичний позитивізм, що має вигляд «теорії факторів», яка не розрізняє причини злочинності й умови, що їй сприяють. Як стверджує правник, все, що приводить до утворення у людини комплексу сваволі та ілюзій, слід визначати як причини злочинності, а все, що сприяє прояву цього комплексу, який вже утворився у людини, у вигляді вчинення злочину, – це умови злочинності [215, с. 203-204].

Соціальний натуралізм, наголошує дослідник, є світоглядом, що може зупинити соціальний регрес цивілізації, усуваючи його «живильне середовище» – «комплекс» сваволі та ілюзій, який уражує сьогодні людей. Він (соціальний натуралізм) – єдина ідеологія, здатна протидіяти цьому «комплексу» — корінню всілякого зла на світі. Ставши ідеологією Новітнього Просвітництва, соціальний натуралізм сприятиме радикальному «лікуванню» соціальної патології. За допомогою цієї ідеології можна протидіяти існуючим нині проявам сваволі та ілюзій в усіх сферах соціального життя, зокрема у політиці, економіці, праві, моралі тощо. Значення соціального натуралізму полягає у тому, що він дає критерій для чіткого розрізнення прогресу і регресу, а також озброює людей

інструментарієм, здатним забезпечувати соціальний прогрес. Згідно з ним, якщо соціальне явище є природним, тобто відповідає законам соціальної природи, то воно буде прогресивним. Отже, люди мають пізнавати закони соціальної природи й узгоджувати відповідно до них свою соціальну практику, якщо хочуть жити в умовах прогресу, а не регресу. Тому соціальний натуралізм має стати ідеологією XXI століття, що, як засвідчує симптомокомплекс хвороб нашої цивілізації, потребує такого критерію і такого інструментарію [214, с. 35].

Уважаємо, що парадигму соціального натуралізму логічно доповнює антропологічна парадигма, яка з погляду В.В. Завальнюка включає: а) принцип антропоцентризму — визнання людини, а не норми, правового припису, суспільства або держави центром правової реальності, навколо потреб та системи комунікацій якої обертається світ правових явищ. Вираз та задоволення розумних потреб людини мають виступати основним критерієм оцінки ефективності дії права та діяльності держави; б) принцип натуралізму — увага до проявів у праві біологічної природи людини, а не тільки розгляд людини як соціальної істоти, що було властиво попереднім пануючим парадигмам права; в) принцип антропометризму — визнання прав, свобод та законних інтересів людини основним критерієм критичного осмислення позитивного права та правозастосовної практики; принцип антропоморфізму — виявлення у праві та правових явищах людських (антропних) характеристик [134, с. 475-476].

З вищевказаного слідує, що при здійсненні наукової розвідки в основі здійснення наукового пошуку мають бути ідеї визнання людини, її прав, свобод та потреб найвищими цінностями кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, а також критичного осмислення результатів такої діяльності.

Місце синергетичної парадигми в методології правових і кримінологічних досліджень з'ясовувалося С. Ю. Лукашевич та Д. І. Грубою,

щоправда вченими в ході дослідження синергетична парадигма ототожнюється з методологічним підходом.

У рамках кримінології, стверджують автори, є конструктивними, заслуговують на увагу та можуть знайти застосування оригінальні уявлення синергетики про багатоваріантність і непередбачуваність, види випадковості, глибокий взаємозв'язок хаосу і порядку, процеси та механізми самоорганізації в природі й суспільстві, специфіку відкритих (нелінійних) систем тощо. Синергетичні ідеї були б корисні в кримінології як для пояснення причин злочинної поведінки, так і для організації систем профілактичного та правового впливу на злочинність. Одним з принципових положень синергетики, яке може бути безпосередньо застосованим у кримінологічній науці, є теза про те, що випадковість може виступати не тільки як прояв необхідності, але і як доповнення до неї.

Можливо, зауважують вчені, синергетичний підхід може бути покладений в основу і для принципово нової концепції профілактики злочинності в цілому. Так, синергетичні уявлення дозволяють пояснити, чому нерідко дуже потужний зовнішній вплив на систему виявляється набагато менш ефективний, ніж у тисячу разів більш слабкий, і навпаки. Також можна вести мову про можливості синергетичного підходу при вивченні динаміки злочинності, адже саме цим показником найчастіше користуються при аналізі та прогнозуванні злочинності. Синергетика допоможе пояснити, як окремі злочини (мікрорівень) впливають на зміну такого соціального явища як злочинність (макрорівень). Це все вимагає зміни кримінологічних підходів до розуміння природи й сутності злочинності [268].

В енциклопедичному словнику «синергетика» інтерпретується як науковий напрям, що визначає зв'язки між елементами структури (підсистемами), які утворюються у відкритих системах (фізико-хімічних, біологічних, соціальних, психологічних, технічних) завдяки інтенсивному (потоківому) обміну речовиною й енергією з навколишнім середовищем у не

рівноважних умовах. В таких системах спостерігається узгоджена поведінка підсистем, в результаті чого зростає ступінь їхньої впорядкованості, тобто зменшується ентропія [416, с. 351].

Синергетика за останні роки вийшла за рамки однієї науки і стала надбанням міждисциплінарних досліджень. Вона спрямована на розкриття універсальних механізмів самоорганізації складних систем, у тому числі когнітивних. У стислому визначенні синергетику трактують як теорію самоорганізації. У більш розгорнутому визначенні - це наука, що досліджує процеси мимовільного переходу складних систем з менш упорядкованого, не рівноважного стану в більш впорядкований, що розкриває такі зв'язки між елементами цієї системи, при яких їхня сумарна дія в рамках системи перевищує по своєму ефекту просте додавання ефектів дій кожного елемента окремо [87, с. 34].

Аналіз зазначеного вище дає підстави стверджувати про доцільність використання синергетичного підходу у випадках дослідження складної та динамічної системи, якою і є кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України.

Можливості використання синергетики у наукових дослідженнях, а також її інструментальний та технологічний аспекти висвітлено в науковій праці О.М. Джужи, Ю.Ю. Орлова та Р.А. Калюжного [109, с. 3-12].

Для з'ясування правової природи кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України неабияке значення має діалектичний підхід.

Цей підхід, стверджують В.М. Шейко та Н.М. Кушнарєнко, дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечливість між сутністю і явищем, змістом і формою, дотриматись об'єктивності при оцінюванні дійсності. Досвід і факти є джерелом, основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії [483, с. 58].

Категорії діалектики, на думку М. В. Костицького, є універсальними логічними формами мислення, в яких відображені ті загальні властивості, відношення і зв'язки, які існують в об'єктивній реальності. Без понять і категорій, констатує вчений-філософ, пізнання дійсності було б неможливим [217, с. 13].

Що стосується перших двох «законів діалектики» (закон єдності та боротьби протилежностей; закон взаємного переходу кількості та якості), стверджує Д.П. Сепетий, то весь їх «секрет», полягає в тому, що поняття, в яких вони сформульовані, є настільки широкими та багатозначними, що під них можна підвести усе, що завгодно. По суті перший «закон» говорить про існування «полярних» відносин. Другий – про те, що між «кількісними» (тобто такими, що можуть бути виражені в числових термінах або в термінах «більше»-«менше») та «якісними» (тобто такими, що виражаються певними поняттями як то «білий», «теплий», «лисий», «феодалізм» тощо) характеристиками існує певний зв'язок. Третій закон (заперечення заперечення) вказує напрям розвитку процесів дійсності. Відповідно до цього «закону» розвиток відбувається шляхом подвійного зняття – заперечення заперечення. Подвійне зняття – це не просто два зняття, що слідують одне за одним. Воно має місце лише тоді, коли друге зняття є поверненням на вищому рівні, з більш багатим змістом до вихідного пункту, того, що було заперечено першим зняттям [393, с. 173-174].

Отже, діалектичний підхід, що заснований на вищевказаних законах дозволить з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки, а також існуючі суперечності між різними формами та видами здійснення кримінологічної діяльності органами кримінального судочинства України.

Зважаючи на те, що кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України перебуває у системі (суб'єкти її здійснення перебувають у взаємодії та взаємозв'язку та націлені на досягнення однієї стратегічної мети), дослідження такої діяльності має обов'язково здійснюватися на основі *системного підходу*.

З погляду В.І. Корбутяка, системний підхід відкриває можливості для використання різних методів при дослідженні складних динамічних систем, до яких, перш за все, належать соціальні системи, для застосування відкритих у різних (математиці, кібернетиці, інформатиці та ін.) закономірностей і принципів при проектуванні або вдосконаленні організаційних структур та процесів управління соціальними системами. Вивчити систему – означає виявити елементи системи, їхні змінні, виділити значення змінних, виділити параметри. З цієї невеликої кількості елементарних компонентів системи, що логічно взаємопов'язані, – елемент, змінна, параметр, вхід, вихід, відношення елементів – конструюються будь-які інші більш складні компоненти. Ці поняття та терміни складають основу понятійного апарату і мови системного підходу. Завдання системного підходу – знаходження простого в складному. Простота в людському мисленні при розборі складних явищ об'єктивної реальності досягається завдяки певній дисципліні мислення, яка відображається у правилах поводження з компонентами системи. Ці постулати загальної теорії систем, або загальні правила наукового мислення, і складають основу, на якій формуються правило системного підходу [209, с. 27-28].

На переконання Г.Ю. Лук'янової, в основі системного підходу лежить дослідження певного об'єкта як цілісної системи, що має внутрішню структуру, поділяється на складові елементи, і завдання дослідника полягає в тому, щоб визначити їх кількість, порядок організації, зв'язки та взаємодію між ними. Тільки після цього можна всебічно і точно пізнати об'єкт. За допомогою системного підходу можуть бути досліджені найрізноманітніші явища правової дійсності [266, с. 40].

Як наголошує О.В. Кустовська, методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення складного об'єкта з певних складових. При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять у єдину

теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [245, с. 5].

Предмет наукового пошуку з необхідністю вимагає застосування і *комплексного підходу*.

З погляду Д.А. Керімова, комплексний підхід не зводиться до елементарного поєднання теорій всіх галузей знань у сумарне ціле, так само як поєднання методів різних наук у історичний конгломерат є непростим, а являє собою органічне поєднання наук у системну єдність при вивченні загального для них об'єкта. Це той рух наукового пізнання, коли відповідний об'єкт буде вивчатися не частинами, а цілісно, усебічно, системно, у єдності [175, с. 232-233].

На наш погляд, вказаний вище методологічний підхід дозволить розглянути кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства України у всій її багатоаспектності та багатогранності як явища правової реальності, визначити її характерні загальні риси, а також її складових, зв'язок цієї діяльності з правоохоронною та іншою діяльністю.

Визначальну роль в ході проведення наукової розвідки відіграють *методи пізнання*.

До загальних методів кримінологічних досліджень, стверджує А. Крижановський, належать: аналіз і синтез, індукція, дедукція, абстрагування, експеримент, формалізація, моделювання, математичні методи, системний аналіз, висунення гіпотез тощо. Спеціальними методами кримінологічних досліджень є: аналітичне, соціологічне обстеження; статистичний і функціональний аналіз [221, с. 127-128].

В свою чергу, з погляду Р.М. Соскова, методи, що використовуються для проведення наукового дослідження кримінологічних проблем, слід розподілити на чотири групи: загально-філософські, загальнонаукові, конкретно-наукові та спеціальні [429, с. 312].

Аналіз передбачає роздроблення цілого на складові елементи, тобто виділення ознак предмету для вивчення їх окремо як частини єдиного цілого.

Строго проведений аналіз є серйозною гарантією логічності викладу матеріалу дослідження (дисертації, монографії). Гіпотетичний аналіз здійснюється за допомогою дедукції. Дедуктивна посилка дозволяє розробити певну версію причинного ряду, що пояснює наслідки. Це важливо для дисертаційного дослідження. Версія гіпотетичного характеру виправдана, якщо припущення містить реалістичну ідею, виходить із варіантів, один із яких містить істину. Розробка версій необхідна тоді, коли самі по собі факти не дають подання про причини явища. Що часто тими або іншими сторонами не укладається в якісь нормативи, обумовлені теоретично. Тому виникає необхідність спочатку гіпотетично будувати аналіз [87, с. 24].

Аналіз, наголошує А. Найчук, може бути предметним, фізичним, а може бути і уявним (розумовим). У першому випадку ціле, в буквальному розумінні слова, фізично ділиться на утворюючі його компоненти. В другому випадку ціле розчленовується не предметно, не фізично, а лише в уяві (розумово), в думках людини, залишаючись в тому вигляді, в якому воно існує в реальності. Проте одного аналізу, зауважує вчений, не достатньо для пізнання, він дозволяє встановити склад цілого, тобто наявність утворюючих його частин, їх властивості і роль в цілому, виокремити основу цілого. Інколи поставлене завдання можливо вирішити тільки за допомогою синтезу, який виступає, як предметне або уявне об'єднання частин, компонентів, виокремлених в процесі аналізу в єдину цілісну систему. Проте, будучи об'єднанням компонентів частин в цілісну систему, синтез в жодному разі не являє собою «возз'єднання» цілого в його безпосередній, первісний стан. Дане відновлення цілого відбувається після того, як на стадії аналізу були виокремлені та вивчені його компоненти, частини, як були розкриті внутрішні взаємозв'язки його частин, усе «багатство» внутрішнього змісту системи [303, с. 24-26].

Таким чином, за допомогою методу аналізу кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства України можна розподілити на складові частини та дослідити їх окремо як елементи єдиного цілого. В свою чергу

метод синтезу дозволяє з'єднати отримані при аналізі частини у єдине ціле, сформулювати загальні поняття, характерні риси правового явища, проміжні висновки тощо.

Індукція - це форма наукового пізнання, логіка якого розгортається від конкретного до загального, тобто загальне положення виводять логічним шляхом з одиничних суджень. За цим методом дослідження для одержання загальних знань про певний клас предметів (явищ, процесів) необхідно вивчити окремі складові цього класу та віднайти в них істотні ознаки, які властиві лише цьому класу. Основне місце у науковій індукції займають прийоми розкриття суттєвих зв'язків, що у свою чергу потребує складного аналізу [162, с. 57].

Дедукція – це, по-перше, перехід у процесі пізнання від загального до одиничного, виведення одиничного із загального; по-друге, процес логічного висновку, тобто переходу за тими чи іншими правилами логіки від деяких даних пропозицій посилянь до їх наслідків (висновків). Сутність дедукції полягає у використанні загальних наукових положень для дослідження конкретних явищ. У процесі пізнання індукція та дедукція нерозривно пов'язані між собою, хоч на певному рівні наукового дослідження одна з них переважає. При узагальненні емпіричного матеріалу й висуванні гіпотези провідною є індукція. У теоретичному пізнанні важлива насамперед дедукція, яка дозволяє логічно впорядкувати експериментальні дані й побудувати теорію, яка спирається на логіку їх взаємодії. За допомогою дедукції і завершують дослідження [288].

Отже, індуктивний метод дозволить сформувати уявлення про кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства України на основі умовиводів про кожну з окремих її складових. В той час, як дедуктивний науковий метод дозволяє зробити висновки про феномен кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, враховуючи наукові підходи до розуміння суміжних категорій, що є ширшими за обсягом та змістом.

Належне проведення наукового дослідження вимагає застосування й функціонального пізнавального методу.

За свою суттю, стверджує В. Юрчишин, функціональний метод є науковим методом, тобто способом наукового пізнання діяльнісних аспектів державно-правових феноменів, а за змістом функціональний метод є науковим дослідженням функцій держави чи її окремих інститутів з метою з'ясування ролі, значення, статусу тощо, а за своєю формою функціональний метод є певним видом дослідження, аналізу [495].

До схожих висновків доходить і О.М. Лощихін, який зазначає про те, що функціональний метод є видом наукових досліджень державно-правових явищ та процесів шляхом аналізу і узагальнення їх функцій. Це спосіб, прийом наукових досліджень, зумовлений об'єктом дослідження. За своєю суттю функціональний метод є науковим методом, тобто науковим дослідженням, способом, формою наукового пізнання, видом наукових досліджень діяльнісних аспектів державно-правових феноменів в юридичній науці і науці в цілому. За своїм змістом функціональний метод є науковим дослідженням функцій державно-правових феноменів або через функції державно-правових явищ, тобто держави і права в цілому, та їх окремих інститутів з метою з'ясування ролі, значення, статусу тощо. За своєю формою функціональний метод є певним видом досліджень, аналізу [265, с. 29-30].

З вищевказаного випливає, що функціональний метод стане в нагоді при з'ясуванні функцій, тобто основних напрямів здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства в Україні.

Враховуючи той факт, що досліджуваний нами феномен має внутрішню будову, елементи якої перебувають в системі, для її з'ясування слід використати системно-структурний метод дослідження.

Системно-структурний аналіз, зазначає В.М. Бутузов, являє собою метод дослідження складних, багаторівневих об'єктів, процесів, систем, що починається із загального її огляду та деталізується у подальшому, враховує

ієрархічну структуру з великою кількістю рівнів, взаємозв'язки та взаємозалежність елементів системи. При цьому, предметом дослідження є структура системи. Даний метод ґрунтується на тому, що: досліджувана система являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів; досліджувана система становить єдність із середовищем; будь-яка досліджувана система являє собою елемент системи більш високого рівня; елементи будь-якої досліджуваної системи, у свою чергу, зазвичай виступають як системи більш низького порядку [49, с. 68].

В аспекті питання, що розглядається нами, слухними вбачаємо умовиводи Є.М. Вечерової, яка зазначає, що про систему є сенс вести мову там і тоді, коли йдеться про зовнішні зв'язки («extra» зв'язки), будь-якого феномена із більш глобальними утвореннями об'єктивної дійсності, складником (підсистемою) яких він виступає. Оперувати терміном «структура» слід у тих випадках, коли справа заходить про «архітекtonіку», внутрішню будову («intra» зв'язки) всередині будь-якого феномену. Так, наприклад, структурний аналіз кримінального законодавства включає в себе характеристики його внутрішніх параметрів («intra» зв'язків): поділ на частини, розділи, статті тощо, взаємозв'язки між окремими структурними елементами [58, с. 170].

Структурний аналіз, як зазначається в довідкових виданнях, це метод дослідження статичних (сталих) характеристик ієрархічно впорядкованої системи шляхом виділення в ній підсистем і елементів різного рівня і визначення відносин і зв'язків між ними. Об'єктами дослідження структурного аналізу є різні варіанти структур, які можуть бути виявлені в процесі декомпозиції системи, що дозволяють всебічно оцінити властивості системи в цілому [435].

До окремої групи методів наукового пошуку слід віднести *спеціально-наукові* методи пізнання.

У процесі дослідження, зауважує І.М. Довбань, варто використовувати формально-юридичний (догматичний) метод, який, по-перше, є одним із

фундаментальних методів для досліджень, де об'єкт і предмет пов'язані з правовими категоріями [113, с. 102].

Так, на думку професора С.С. Алексєєва, у результаті аналітичного опрацювання догми права, якщо цей процес здійснено відповідно до вимог формальної логіки, відкривається деталізована юридична картина тієї чи іншої ділянки, фрагмента правової реальності, виявляється їхній юридичний зміст, відпрацьовуються найбільш доцільні форми і способи юридичних дій [7, с. 6].

Як наголошує український дослідник В.М. Братасюк, формально-догматичний метод дає можливість установити зовнішні ознаки правових явищ, їхні відмінності одне від іншого, виробити поняття, дати їх визначення і виразити в конкретних формулах. Наприклад, такими поняттями є: правова норма, нормативно-правовий акт, система права, суб'єкт права, дієздатність, правоздатність, гіпотеза, санкція, диспозиція, злочин та інші [44, с. 39].

Уважаємо, що застосування формально-догматичного методу при дослідженні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України дозволить сформулювати поняття досліджуваних явищ правової дійсності та їх суттєві ознаки.

Як стверджує І.М. Довбань, на емпіричному рівні доцільним є використання низки соціологічних методів, а саме: інтерв'ювання (шляхом експрес опитування) та анкетування різних категорій респондентів (державних службовців, суддів, працівників правоохоронних і правозахисних органів, різних верств населення). Дуже часто, спираючись на статус респондентів (учені, досвідчені представники практичних органів, зважаючи на предмет дослідження, міжнародні експерти тощо), соціологічний метод у формі анкетування дослідники іменують методом експертних оцінок. Цей метод у контексті дослідження використовують як свого роду «перевірочний лакмусовий папірець» для підтвердження або спростування окремих положень, здобутих у процесі наукового пошуку [113, с. 102].

Переконані, що для досягнення поставлених наукових задач нашого дослідження доречним та необхідним є проведення опитування різних респондентів, серед яких вчені, практичні працівники органів, що здійснюють кримінологічну діяльність, представники громадськості, експерти в галузі кримінології тощо. Тому використання соціологічного методу є беззаперечним.

Необхідність з'ясування спільних та відмінних рис досліджуваного правового явища та суміжних категорій з необхідністю вимагає застосування порівняльного методу.

З погляду М.І. Хавронюка, порівняльний метод це метод, що полягає у зіставленні двох чи більше таких, що можуть бути порівняні, об'єктів (феноменів, явищ, ідей, положень та інститутів законодавства, судових рішень, результатів наукових досліджень тощо) та виділення в них загального, спільного, схожого, відмінного та унікального. У порівняльному кримінальному праві порівняльний метод полягає у зіставленні схожих інститутів кримінального права різних держав, їхніх основних принципів і категорій, вивченні їхньої генези і закономірностей розвитку. За допомогою компаративного методу можуть бути визначені найбільш досконалі з техніко-юридичного боку, науково обґрунтовані, апробовані на практиці та актуальні положення кримінального законодавства держав континентальної Європи, частиною якої є Україна, під кутом зору як їх можливого врахування під час подальшого удосконалення КК України, так і загалом гармонізації кримінального законодавства європейських держав. Сьогодні це особливо важливо у випадках, коли вивчаються положення кримінального законодавства держав, що є молодими членами Євросоюзу, які змінювали його саме з метою імплементувати до вимог ЄС [283, с. 7-8].

Всебічність дослідження вимагає застосування і компаративістського (порівняльно-правового) методу, що дозволяє з'ясувати спільні та відмінні риси здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України та зарубіжних державах.

Як наголошує А.Х. Саїдов, порівняльно-правове дослідження в поєднанні з традиційним історичним, нормативним і соціологічним баченням права дає можливість, по-перше, вивчити явища правової дійсності, котрі раніше не охоплювалися проблематикою правознавства, і вийти за національні рамки своєї правової системи; по-друге, подивитись під особливим кутом зору на низку традиційних проблем юридичної науки з урахуванням тенденцій розвитку права в сучасному світі [387, с. 32].

Порівняльно-правовий метод є також основою уніфікації та гармонізації права через міжнародні договори, засобом виявлення загального й особливого у правових системах загалом та окремих країн. Використання його дає можливість краще усвідомити національний правовий досвід в аспекті зарубіжного досвіду, зіставити стан розвитку національної правової системи зі світовими тенденціями в розвитку права [491, с. 667].

Враховуючи прикладний характер нашого дослідження, а саме необхідність підготовки пропозиції для вдосконалення законодавства з питань кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, необхідним є використання методу правового моделювання.

Під правовим моделюванням в доктрині права розуміють вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення і дослідження його копії (моделі), що замінює оригінал з певних сторін, які цікавлять суб'єкт пізнання [446, с. 23-24].

Правова модель, як стверджує В. Петрушкін, становить собою певну юридичну проекцію суспільного розвитку. Вона фіксує теперішнє і разом з тим є орієнтиром на майбутнє. Саме тому теоретично-практична значущість правового моделювання виявляється головним чином у двох аспектах, зокрема у взаємовпливі правової моделі (як моделі законодавства, так і правозастосування), політичної ситуації та економічних умов та в інструментальному характері правової моделі, що допомагає побудові логічного і несуперечливого законодавства [322].

Перебуваючи у тісному системному зв'язку з іншими методами наукових досліджень, наголошує Х. Кметик-Подубінська, метод моделювання сприяє розширенню горизонтів правового пізнання, отриманню значущих для теорії та практики права висновків не тільки щодо наслідування правової поведінки суб'єктів, а й щодо створення нових і корекції існуючих правових норм та інститутів [180, с. 214].

Усе викладене вище дозволяє дійти висновку про те, що до теоретичного інструментарію дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України слід віднести: а) принципи наукового пізнання (всебічність, повнота, об'єктивність, історизм); б) наукові парадигми (соціального натуралізму, антропологічна); 3) синергетичний, діалектичний, системний, комплексний підходи; 4) загальнонаукові (аналіз та синтез, індукції та дедукції, системно-структурний методи) й спеціально-наукові методи пізнання (формально-догматичний, соціологічний, порівняльний, компаративістський, правового моделювання).

1.3. Поняття та види кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України

Принагідно відзначити, що в останні роки простежується все більший інтерес дослідників до феномену кримінологічної діяльності, що здійснюється різними суб'єктами, наділеними державно-владними повноваженнями. Водночас, слід констатувати, що поняття кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України залишається малодослідженою, перед усім в аспекті розуміння її дефініції та сутнісних ознак. Ситуація, що склалася обумовлена різними чинниками, серед яких як відсутність єдності вчених в питанні інтерпретації поняття кримінологічна діяльність, так і досі триваюча наукова дискусія відносно тлумачення категорії органи кримінального судочинства України. Уважаємо, що дослідження кожного із зазначених правових явищ дозволить сформулювати власне бачення з цього приводу.

В результаті наукового дослідження вчених у складі В.Л. Давиденко, О.О. Титаренка, М.Л. Давиденка та О.М. Литвинова було зроблено висновок про те, що *кримінологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства* - це діяльність спеціально уповноважених суб'єктів (слідчих, органу дізнання, прокурора, суду, адвоката-захисника) під час розслідування кримінальної справи та її розгляду в суді, яка спрямована на своєчасне виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, та вжиття обґрунтованих процесуальних і не процесуальних заходів, спрямованих на їх усунення та мінімізацію криміногенного впливу [229, с. 48].

На переконання дослідників, кримінологічна робота слідчого та інших суб'єктів кримінального судочинства з виявлення причин і умов вчиненого злочину відмінна від роботи з вивчення причин злочинності, яка проводиться на регіональному рівні переважно ГУМВС (УМВС) України в областях та обласними прокуратурами, оскільки: а) причини і умови вчиненого злочину встановлюються паралельно зі з'ясуванням події злочину, доказуванням вини

обвинуваченого у вчиненні злочину та інших обставин, які впливають на ступень та характер його відповідальності; б) кримінологічна робота слідчого та інших суб'єктів кримінального судочинства зі з'ясування причин і умов вчиненого злочину проводиться в межах кримінального судочинства за правилами, які передбачені чинним КПК України; в) робота зі з'ясування причин і умов конкретного злочину проводиться у строки, які встановлені КПК України [229, с. 48].

Разом з тим, вченими підкреслюється, що кримінологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства, будучи самостійною підсистемою іншої, більш високого рівня системи, яка називається кримінальним судочинством, також тісно пов'язана з кримінологічною профілактикою злочинів, що проводиться поза рамками кримінального судочинства [229, с. 10].

Схожих висновків доходить і Н.Є. Філіпенко, яка наголошує, що характерною відмінністю кримінологічної діяльності суб'єктів кримінального судочинства є те, що ця діяльність обмежується чіткими процесуальними строками кримінального провадження. У свою чергу, кримінологічна профілактика як соціально-правова діяльність чіткими строками не обмежується, і здійснюється відповідними суб'єктами постійно [459, с. 33].

Уважаємо, що такий підхід правників до трактування *кримінологічної діяльності суб'єктів кримінального судочинства України є вузьким, що, перед усім, впливає з норми статті 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».*

Як зазначається у вказаній статті, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, - це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від

протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [341].

Виходячи з вищевказаного нормативного положення діяльність щодо виявлення, попередження, припинення та розкриття кримінальних правопорушень також охоплюється поняттям кримінального судочинства, а отже і перелік органів, які його здійснюють є значно ширшим.

До схожих висновків, в аспекті переліку суб'єктів, доходять і інші правники, які зазначають, що під кримінальним судочинством слід розуміти врегульовану кримінально-процесуальним законом діяльність і правовідносини відповідних державних органів і їх посадових осіб (суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, начальник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи) та інших осіб, спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений [327].

Водночас варто констатувати, що тлумачення кримінального судочинства має і буквальний характер. Так, згідно з Вільною енциклопедією "Вікіпедією" кримінальне судочинство - це врегульована кримінально-процесуальними нормами діяльність суду з відправлення правосуддя у кримінальних справах. Кримінальне судочинство є основною і завершальною стадією кримінального процесу. Кримінальне судочинство здійснюється загальними судами [224]. Із зазначеного впливає, що суб'єктом здійснення кримінального судочинства є виключно суди.

Вище зазначене дозволяє зробити висновок, що суб'єкти кримінального судочинства слід розглядати в трьох значеннях: 1) буквальному (виключно суди); 2) вузькому (слідчі, дізнавачі, прокурори, суд, адвокати); 3) широкому (суб'єкти, які здійснюють виявлення, попередження, припинення, розкриття або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовий розгляд кримінальних проваджень).

Разом з тим, включення адвокатів до переліку обов'язкових суб'єктів кримінологічної діяльності при здійсненні кримінального судочинства видається дискусійним, перед усім, зважаючи на відсутність нормативно закріпленого їх обов'язку виявляти причини й умови вчинення кримінальних правопорушень.

Як зазначається в юридичних джерелах, адвокат-захисник у кримінальному процесі не є безумовним суб'єктом кримінологічної діяльності. Він не зобов'язаний виявляти причини й умови, що сприяли вчиненню злочину. Однак такого обов'язку він набуває у випадку, коли причини й умови вчиненого злочину постають обставинами, що пом'якшують або виключають кримінальну відповідальність особи, якій інкримінується даний злочин. Отже, для захисника-адвоката виявлення обставин, які сприяли вчиненню злочину, є обов'язковим тоді й тією мірою, коли і якою мірою вони можуть бути визнані судом пом'якшуючими обставинами або такими, що виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого [98, с. 114].

З вказаного випливає, що адвокат може бути суб'єктом здійснення кримінологічної діяльності виключно в тих випадках, коли це співпадає з інтересами особи, яку він представляє. В той же час, він не є органом державної влади і не може бути включений до переліку органів кримінального судочинства України.

Разом з тим, переконані, що до органів кримінального судочинства України, які в обов'язковому порядку здійснюють кримінологічну діяльність мають бути включені детективи Національного антикорупційного бюро України, оскільки згідно з чинним законодавством це державний правоохоронний орган, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [141].

В деяких джерелах висловлюється позиція про те, що кримінологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства поняття умовне і має

розглядатися у широкому та вузькому значеннях. У широкому сенсі дане поняття охоплює всю роботу учасників кримінального процесу, проведену ними з метою попередження злочинів, вияву та усунення причин і умов розслідуваного злочину, правового виховання громадян тощо. У вузькому значенні це діяльність суб'єктів кримінального судочинства щодо виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочину [228].

До подібних висновків доходить і В. Давиденко, який зазначає, що кримінологічна діяльність у вузькому значенні - виявлення та усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочину різних учасників здійснення кримінального судочинства.

В результаті дослідження вчений дійшов таких висновків щодо сутності та обсягу досліджуваного поняття: 1) виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню злочину та вживати заходів для їх усунення (є сутністю кримінологічної діяльності слідчого під час розслідування злочину); 2) нагляд за виконанням вимог закону про виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, а також безпосередня робота щодо виявлення причин та умов вчиненого злочину в межах судового розгляду кримінальної справи (є завданнями кримінологічної діяльності прокурора, що здійснюється у кримінальному судочинстві на всіх стадіях кримінального процесу); 3) заявляти клопотання на досудовому слідстві з приводу виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину; самостійні дії, що безпосередньо спрямовані на виявлення причин та умов злочину (форми кримінологічної діяльності адвоката, що є обов'язковими у випадку коли, причини й умови вчиненого злочину постають обставинами, які пом'якшують або виключають кримінальну відповідальність особи, якій інкримінується даний злочин); 4) процесуальне керівництво судовим розглядом, у процесі якого з-поміж інших досліджуються і обставинами, що сприяли вчиненню злочину; функція судового контролю за законністю досудового слідства (кримінологічна робота суду) [98, с. 112].

Із вищезазначеного випливає, що кримінологічна діяльність не обмежується виключно виявленням й усуненням причин та умов вчинення злочину, але й охоплює дії управлінсько-наглядового характеру.

Наш умовивід підтверджується і висновками В. Юрчишина, який стверджує, що кримінологічна діяльність прокурора – це спеціальна наглядова діяльність, спрямована на своєчасне виявлення органами досудового розслідування причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, та вжиття обґрунтованих процесуальних і не процесуальних заходів спрямованих на їх усунення з метою мінімізації криміногенного впливу. Як стверджує вчений, засобами кримінологічного нагляду прокурор повинен націлювати слідчого на поєднання різних форм профілактичної діяльності – внесення подань, виступу на зборах трудового колективу, у пресі, по радіо, телебаченню тощо. Прокурор також вживає заходи до якнайшвидшого доведення до відома відповідних посадових осіб інформації про причини та умови, які сприяли вчиненню злочинів, надає допомогу слідчому в узагальненні зібраної у справі кримінологічної інформації, викладає свою думку про характер попереджувальних заходів, які необхідно вжити; заміняє кримінологічні акти слідчого своїми актами; використовує результати кримінологічної слідчої і власної діяльності при аналізі (вивченні) причин злочинності в районі, області тощо [493, с. 99].

Осмислення вищевказаного дозволяє стверджувати про те, що кримінологічна діяльність охоплює собою не тільки наглядові дії уповноваженого суб'єкта, але й координаційні та інформаційні.

Зміст кримінологічної діяльності прокурора на стадії досудового слідства, стверджує О.Г. Кальман становлять дії прокурора, пов'язані з реалізацією таких його повноважень: участь прокурора у виконанні слідчих дій, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину; надання вказівок слідчому чи органу дізнання про виконання слідчих дій, спрямованих на виявлення й усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; повернення кримінальної справи

слідчому або органу дізнання для проведення додаткового розслідування чи дізнання у зв'язку з не виявленням причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; відкликання не достатньо необґрунтованого подання слідчого або органу дізнання [372, с. 84-85].

З вказаного логічно слідує, що на стадії досудового слідства прокурори здебільшого контролюють кримінологічну діяльність слідчого, аніж безпосередньо займаються такою діяльністю.

Водночас вченим зауважується, що кримінологічна діяльність прокурора у судовому розгляді кримінальної справи нерозривно пов'язана з його процесуальною діяльністю щодо підтримки державного обвинувачення. Разом з цим, правник виділяє три етапи її здійснення: 1) кримінологічна робота прокурора на стадії попереднього розгляду справи суддею; 2) кримінологічна робота прокурора на стадії судового слідства; 3) кримінологічний аспект обвинувальної промови [372, с. 87].

Висвітлюючи кримінологічну діяльність органів прокуратури О.С. Іщуком сформульовану таку дефініцію досліджуваного поняття: кримінологічна діяльність – це інтегрована в єдину систему протидії злочинності сукупність функціональних елементів (засобів, форм і видів діяльності), за допомогою яких суб'єкт впливає на фактори злочинності, досягаючи тим самим результативного виконання визначених для органів прокуратури завдань і функцій. Разом з тим, вченим наголошується, що у цілому діяльність прокуратури із протидії злочинності в основному здійснюється у формі кримінологічної профілактики, тобто являє собою сукупність заходів щодо виявлення та усунення (блокування, нейтралізації) причин, умов, інших детермінант злочинності [156, с. 322-323].

Осмилення зазначеного вище дає підстави стверджувати, що кримінологічна діяльність прокурорів загалом ототожнюється з кримінологічною профілактикою, що не обмежується конкретним кримінальним провадженням.

Н.Є. Філіпенко обґрунтовується, що одним із суб'єктів здійснення кримінологічної діяльності серед органів кримінального судочинства України є судово-експертні установи. Вченою запропоновано визначення кримінологічної діяльності судово-експертних установ як поетапної діяльності спеціалізованого суб'єкта кримінального судочинства (державного та/або приватного), яка ґрунтується на визначених засадах, є інтегрованою в єдину систему протидії злочинності та полягає у використанні експертних методів і прийомів для виявлення кримінальних правопорушень та обставин, що сприяють їх вчиненню, а також у розробленні обґрунтованих рекомендацій для правоохоронних органів щодо мінімізації криміногенного впливу цих обставин і здійсненні прогнозних оцінок щодо поширення окремих видів кримінальних правопорушень.

Діяльність цих суб'єктів, стверджує дослідниця, може бути спрямована на вирішення таких кримінологічних завдань як: 1) виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню конкретного кримінального правопорушення; 2) розроблення заходів для усунення цих причин та умов (обставин) правоохоронними органами (в першу чергу, підрозділам Національної поліції); 3) розроблення новітніх технічних засобів профілактики кримінальних правопорушень [460, с. 23].

Таким чином, специфікою діяльності досліджуваного Н.Є. Філіпенко суб'єкта здійснення кримінологічної діяльності є саме розробка необхідних заходів та засобів запобігання кримінальним правопорушенням без їх безпосереднього впровадження, що за своєю сутністю близька до науково-методичної діяльності.

А.Є. Фоменко сформульовано наступне поняття кримінологічної діяльності Національної поліції України – це різновид поліцейської діяльності, що являє собою сукупність правомірних дій поліцейських, які мають знання і навички їх застосування у галузі права загалом, та кримінології зокрема, що здійснюються правовими засобами і методами з використанням актуальних кримінологічних технологій в освітній, науковій

та практичних формах з метою протидії кримінальним правопорушенням, а також пов'язаних з ними негативними для суспільства явищами, усунення детермінантів вчинення кримінальних правопорушень, з'ясування особи кримінального проступку та злочину, жертви кримінального правопорушення, визначення осіб, які потребують особливого захисту з боку держави та/або реабілітації [463, с. 13].

Аналіз зазначеного дозволяє стверджувати, що кримінологічна діяльність може здійснюватися як в теоретичній (освітній, науковій), так і практичній площині та окрім усунення детермінантів вчинення кримінальних правопорушень має бути направлена і на з'ясування особи кримінального проступку чи злочину, а також жертви кримінального правопорушення, з використанням кримінологічних технологій.

З цього приводу слушними є висновки О.В. Симоненка та Є.В. Грибанова, які наголошують, що під кримінологічними технологіями у широкому сенсі слід розуміти сукупність кримінологічно обґрунтованих прийомів, методів і рішень, які застосовуються для досягнення прогнозованого результату в правоохоронній сфері шляхом здійснення дій, які впливають на поведінку людей, культурні та соціальні структури, системи або ситуації через застосування кримінологічних знань в антикримінальній практиці. У вузькому сенсі кримінологічні технології утворюють сукупність різного роду прийомів, способів, засобів, методів і форм застосування кримінологічних теорій і вчень в практиці протидії злочинності [416, с. 8].

З'ясувавши особливості здійснення кримінологічної діяльності Державним бюро розслідувань В.М. Дрьомін доходить висновку про те, що лише діяльність, яка спрямована на вивчення, аналіз, прогнозування і запобігання злочинності та криміногенних соціальних процесів і явищ, може бути віднесена до кримінологічної діяльності – особливого виду професійної спеціалізації [117, с. 377-378].

З вказаного слідує, що кримінологічна діяльність це не лише профілактична діяльність, що здійснюється виключно підготовленими

фахівцями-кримінологами, але й аналітична, що передбачає вивчення злочинності та її прогнозування.

Не безпідставно вважаємо, що кримінологічна діяльність тісно переплітається з правоохоронною діяльністю. На підтвердження зазначеного наведемо існуючі інтерпретації останньої.

Так, наприклад, В.В. Ковальська визначає правоохоронну діяльність як безперервну, узгоджену діяльність державних і недержавних органів і організацій, спрямовану на створення максимально сприятливих умов для безперешкодної реалізації правових норм, суб'єктивних прав і свобод, профілактику та виявлення правопорушень з метою попередження, припинення, ліквідації їх наслідків, поновлення прав, відшкодування збитків, покарання винних [196, с. 128].

Здійснивши аналіз наявних у літературі поглядів, О. Волуйко та О. Дручек доходять висновку про те, що найчастіше змістом правоохоронної діяльності (тобто тих завдань, які покладаються на правоохоронні органи і становлять зміст їхньої компетенції) визнається: а) захист встановленого Конституцією України суспільного ладу держави; б) охорона і захист прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій, установ, суб'єктів усіх форм власності; в) захист суверенітету та територіальної цілісності України; г) охорона інтересів суспільств і держави від протиправних посягань; ґ) сприяння дієвості усієї системи права та законодавства України; д) забезпечення громадського порядку і громадської безпеки; е) протидія злочинності; є) вжиття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню правопорушень [65, с. 98].

З погляду Ю.В. Собко, правоохоронну діяльність як об'єкт координаційного впливу слід розуміти як діяльність, що здійснюється державними правоохоронними органами, які постійно виконують хоча б одну із таких функцій, як запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, їх припинення та розкриття, розшук осіб, які їх вчинили, охорона громадського порядку і громадської безпеки, розслідування

кримінальних справ, оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність – і для забезпечення виконання яких вони наділені правом застосування примусових заходів та засобів [426, с. 114-115].

На переконання О.Ф. Кобзаря, до завдань правоохоронної діяльності відносять такі: попередження порушень вимог норм права, запобігання протиправним посяганням на безпеку людини; виявлення та припинення правопорушень і зловживань правом; у випадках скоєння злочинів та інших правопорушень – їх оперативне розкриття, встановлення винних та притягнення останніх до юридичної відповідальності; недопущення необґрунтованих обвинувачень невинних; нагляд за процесом правозастосування; неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом; юридична допомога громадянам [181, с. 13].

Характеризуючи функції правоохоронної діяльності, Ю.А. Ведерніков та А.М. Кучук доходять висновку про те, що до основних напрямів такої діяльності слід віднести: функцію охорону, профілактичну функцію, функцію нагляду (контролю), регулятивну, каральну та виховну функції [55, с. 175].

Аналіз зазначеного дає підстави стверджувати, що профілактика (запобігання) правопорушенням, усунення їх причин та умов є одним із завдань або ж функцією правоохоронної діяльності, а отже кримінологічна діяльність є складовою правоохоронної.

Узагальнення всіх попередньо зроблених висновків дає підстави для таких суджень про кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства України:

1) у широкому значенні: це складова правоохоронної діяльності, що являє собою сукупність процесуальних, організаційних, управлінських, наглядових, контрольних, інформаційних, аналітичних, експертних, превентивних заходів, що вживаються суб'єктами уповноваженими на виявлення, попередження, припинення, розкриття, розслідування кримінальних правопорушень, а також судовий розгляд кримінальних

проваджень з метою виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень, їх усунення, з'ясування особи кримінального проступку та злочину, а також жертви кримінального правопорушення;

2) у вузькому розумінні: це діяльність сторони кримінального провадження з боку обвинувачення (слідчого, дізнавача, керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання, прокурора), а також суду та державних судово-експертних установ, яка здійснюється в ході здійснення такого провадження з метою виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, їх усунення та мінімізації криміногенного впливу;

3) у буквальному розумінні: це врегульована кримінально-процесуальними нормами діяльність суду з виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень та ухвалення відповідного рішення для їх усунення під час розгляду кримінального провадження.

Одним із видів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є *кримінологічне планування*.

Кримінологічне планування, стверджує І.Даньшин, являє собою діяльність представницьких органів влади по розробленню цілей, завдань і заходів для подолання злочинності, шляхів, напрямів і засобів вирішення цих завдань, їх нормативного, інформаційного, методичного, ресурсного забезпечення на певний проміжок часу. Воно практично виражається в розробленні та впровадженні системи заходів, спрямованих на розвиток позитивних тенденцій, що виключають, нейтралізують можливість антисуспільної поведінки з боку окремих осіб, які створюють у країні або окремих її регіонах таку обстановку, що ускладнювала б, перешкоджала вчиненню злочинів. Кримінологічне планування реалізується у формі управлінських документів – різного роду планів, програм [101, с. 146].

В свою чергу з погляду О.М. Литвинова, кримінологічне планування - це цілеспрямований процес розробки плану, в якому на основі цілей і завдань протидії злочинності визначаються шляхи та засоби їх вирішення,

нормативне, інформаційне, організаційне, методичне й ресурсне його забезпечення на визначений період часу. За своєю суттю кримінологічне планування є способом розроблення управлінського рішення у сфері протидії злочинності, а сам план – формою такого рішення [256].

Кримінологічне планування, стверджує І.Даньшин, складається з низки етапів: а) організаційно-підготовчий етап (визначення основних завдань майбутньої роботи, встановлення строків її виконання, створення робочої групи виконавців, розподіл обов'язків між ними, джерела матеріально-технічного забезпечення); б) інформаційно-аналітичний етап (аналіз кількісно-якісних показників злочинності, вивчення особи злочинців, ознайомлення зі станом попередження злочинів і правопорушень на окремих об'єктах та соціально-економічними умовами на них); в) розробка змісту планованого документа; г) виконання запланованих заходів; г) оцінка одержаних результатів [101, с. 147].

Осмислення вищезазначеного дає підстави стверджувати, що під кримінологічним плануванням розуміється не тільки процес розробки планового кримінологічного документа, але й його фактичне втілення в життя, а також оцінка отриманих результатів, що, на наше переконання, є окремим видом кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України та іменується кримінологічною профілактикою.

Тому більш обґрунтованою з цього приводу вважаємо позицію М. Ю. Шуп'яної, яка доходить висновку, що під кримінологічним плануванням необхідно розуміти діяльність, пов'язану з розробкою плану, в якому на основі завдань боротьби зі злочинністю визначаються її шляхи та засоби, нормативне, інформаційне, організаційне, методичне й ресурсне забезпечення, а також проміжок часу, протягом якого триватиме виконання плану, та суб'єкти, котрі його виконуватимуть [489, с. 196].

Основними завданнями кримінологічного планування є: а) розроблення такої сукупності взаємопов'язаних заходів запобігання, які допомогли б встановити належний контроль як над злочинністю загалом, так і над

окремими її формами, групами чи видами злочинів; б) активізація діяльності правоохоронних і правозастосовних органів у боротьбі зі злочинністю; в) забезпечення координації діяльності правоохоронних і контролюючих органів і громадських організацій у боротьбі зі злочинністю; г) більш активне виявлення латентної злочинності; ґ) створення умов, що забезпечують реальне застосування принципу невідворотності покарання; д) забезпечення гарантій належної правової захищеності громадян від злочинних посягань [77, с. 195-196].

Ефективність планування залежить від дотримання вимог, які до нього ставляться. Основними вимогами, яким повинно відповідати кримінологічне планування на всіх рівнях, є: а) планування має бути колективним як за колом учасників складання плану, так і за колом його виконавців; б) виконавці плану повинні мати необхідні повноваження; в) намічені заходи обов'язково мають взаємоузгоджуватися і не суперечити один одному; г) визначати вид заходу необхідно, зважаючи на конкретну ситуацію в регіоні та своєчасно коригувати з огляду її змін [233, с. 167].

Кримінологічне планування має здійснюватися на підставі таких принципів: 1) наукової обґрунтованості – полягає в тому, що планування повинне здійснюватися на основі наукового аналізу об'єктивної дійсності, в умовах якої реалізовуватиметься план. Мають бути науково обґрунтовані: завдання органу, що реалізує план; його ресурсне забезпечення; передбачення майбутньої ситуації, в якій йому доведеться діяти; 2) законності – передбачає розробку планів згідно з чинним законодавством; 3) актуальності – означає необхідність у процесі планування визначити пріоритетні напрями профілактичної діяльності; 4) реальності – вимагає взяття до уваги об'єктивних можливостей суб'єктів профілактики; 5) конкретності – передбачає однозначність змісту запланованих заходів, термінів їх виконання, суб'єктів реалізації та контролю; 6) несуперечливості – означає узгодження в межах плану всіх його складових частин, аби вони не суперечили одна одній; 7) субординації – полягає в підпорядкуванні заходів

короткострокових планів довгостроковим, нижчих ланок суб'єктів профілактики вищим; 8) інформативності (цей принцип розглядається у двох аспектах. Згідно з першим цей принцип означає складання плану на підставі повної та достовірної інформації. Відповідно до другого аспекту план повинен розроблятися таким чином, щоб за якомога меншого обсягу знакового масиву містити якнайбільше необхідної інформації [74, с. 145].

Результатом кримінологічного планування, стверджує М.Ю. Шуп'яна, є кримінологічний план – документ, у якому зведено науково обґрунтовану систему заходів протидії злочинності на визначену перспективу та виконавця. Кримінологічний план має відповідати низці вимог, а саме: бути науково обґрунтованим, реальним, законним, актуальним, конкретним, несуперечливим, своєчасним, інформативним. Найбільш типова структура кримінологічного плану включає в себе загальну та особливу частини. У загальній частині плану містяться переважно заходи організаційного, правового, науково-методичного характеру, а також загальносоціальні заходи протидії злочинності. Особлива частина кримінологічного плану вибудовується за основними напрямками протидії злочинності, що входить до кола проблемних питань планування. Крім іншого, обов'язковою складовою частиною кримінологічних планів є зазначення виконавчих суб'єктів і строків реалізації прийнятих рішень [489, с. 195].

Залежно від спрямованості кримінологічного планування відповідні плани бувають перспективними та поточними. Перспективні плани складаються на тривалий термін і засновані на середньострокових та довгострокових кримінологічних прогнозах. Поточні плани складаються на основі короткострокових прогнозів і мають на меті вирішення проміжних, оперативно-тактичних задач протидії злочинності [316, с. 358-359].

Наступним видом кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є *кримінологічне прогнозування*.

Як зазначається в енциклопедичному виданні, кримінологічне прогнозування – це передбачення майбутнього стану злочинності та

пов'язаних з нею явищ і факторів (криміногенної ситуації), а також виявлення основних тенденцій їх розвитку; науково обґрунтований висновок про поточну динаміку злочинності [230].

На переконання А.П. Закалюка, кримінологічне прогнозування – це засіб діагностування у формі передбачення майбутнього стану явищ, процесів, фактів, діяльнісних проявів, що складають предмет кримінології або мають кримінологічне значення та відіграють роль об'єктів [137, с. 393].

В свою чергу О. М. Джужа дійшов висновку про те, що кримінологічне прогнозування – це процес наукового передбачення змін тенденцій, кількісних і якісних характеристики злочинності, її детермінантів, особи злочинця, діяльності попередження злочинів у майбутньому а також перспектив розвитку самої кримінологічної науки [233, с. 161].

О.М. Бандурка та Л.М. Давиденко зауважують, що кримінологічне прогнозування – це процес пізнання майбутнього стану злочинності та факторів, що впливають на її зміни [18, с. 126].

Кримінологічне прогнозування, стверджує І.Даньшин, являє собою наукове передбачення про еволюцію (розвиток) злочинності та окремих її груп, видів у наступні роки в країні та окремих її регіонах. Завданням кримінологічного прогнозування є передбачення майбутніх змін у рівні, структурі, динаміці злочинності, передбачення можливих наслідків реалізації розроблених заходів для її попередження, передбачення можливої поведінки осіб, засуджених за вчинення злочинів.

Кримінологічне прогнозування, наголошує автор, будується на підставі змін: а) характеру злочинів, учинених у даному суспільстві; б) змісту їх причин і умов; в) рівня, структури і динаміки за попередні роки і на момент прогнозу; г) в окресленні особи злочинців; д) у практиці, що склалася, боротьби зі злочинністю; е) у соціально-економічній, моральній, політичній, правовій та інших сферах суспільства. Цілі прогнозування полягають у виявленні небажаних і позитивних тенденцій та закономірностей у розвитку злочинності. Слід урахувати при цьому і стан правопорушень

незлочинного характеру, оскільки деякі деліктні правопорушення виступають у ролі «фонових» явищ злочинності [101, с. 148].

Слушною з цього приводу є позиція О.М. Литвинова, який зазначає, що під кримінологічним прогнозуванням слід розуміти діяльність, спрямовану на обробку та аналіз кримінологічної інформації з метою отримання знання про майбутній стан злочинності, окремих її видів і груп, детермінанти злочинності, імовірність вчинення злочину конкретною особою, діяльність щодо запобігання злочинам. Кримінологічне прогнозування, таким чином, розуміється з одного боку як особлива процедура, що входить як стадія до архітектоніки будь-якого кримінологічного дослідження, з другого – як метод досягнення більш віддалених цілей ніж власне передбачення.

Цілями кримінологічного прогнозування є: встановлення можливих змін у стані, рівні, структурі, динаміці злочинності в майбутньому; встановлення можливості появи нових видів злочинів та фактичної втрати суспільної небезпечності нині існуючих, а також факторів, що можуть мати вплив на ці процеси; встановлення можливості появи нових видів злочинців; з'ясування імовірності та можливостей вчинення злочину конкретною особою; забезпечення випереджаючою інформацією всіх обставин, що мають суттєве значення для розробки перспективних планів щодо протидії злочинності; забезпечення можливості розроблення загальної концепції протидії злочинності, вибору оптимального шляху розвитку спеціалізованих суб'єктів антикримінальної діяльності [256].

Кримінологічне прогнозування, наголошує Є.О. Гладкова, що полягає в науковому передбаченні змін тенденцій і закономірностей злочинності в майбутньому, забезпечує законодавця інформацією, урахування якої дозволяє вчасно вносити відповідні корективи у кримінальне законодавство. Кримінологічні прогнози стану, структури, динаміки злочинності служать вихідним імпульсом до вивчення всіх інших передумов можливої декриміналізації окремих злочинних діянь або, навпаки, передбачуваного посилення їх пеналізації. У цих умовах кримінологічне прогнозування є

початковою ланкою, предтечею кримінально-правового прогнозування: перспективи розвитку кримінального законодавства можуть бути правильно визначені тільки на основі інформації, отриманої в результаті кримінологічного прогнозу [69, с. 180].

Узагальнюючи отриманні результати науковців і практиків якими вивчалось поняття кримінологічного прогнозу можна дійти до висновку, що під поняттям прогнозу кримінологічної ситуації слід розуміти аналітичну діяльність спрямовану на вивчення зміни та розвитку злочинності чи вірогідності вчинення правопорушень певними особами у різні проміжки часу (майбутньому) у певних територіальних межах, враховуючи різноманітні фактори, які її детермінують [439, с. 556].

Різновидом кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є *кримінологічна експертиза*.

Метою кримінологічної експертизи є виявлення кримінологічно значущих факторів, виникнення чи негативні зміни яких пов'язані з об'єктом експертизи, а також розроблення рекомендацій щодо їх усунення, запобігання або стимулювання.

Об'єктом кримінологічної експертизи може бути будь-яке соціальне явище, процес, проект, що характеризується наявним чи можливим детермінаційним зв'язком зі злочинністю. Необхідність у проведенні кримінологічної експертизи виникає тоді, коли майбутня кримінологічна ситуація принципово не відтворює її сучасний стан. Така потреба може виникати у зв'язку із запровадженням соціальної інновації (нормативно-правового акта, програми розвитку регіону чи іншого стратегічного документа, інвестиційної програми тощо), яка ускладнює чи може ускладнити детермінаційний комплекс злочинності, посилити дію окремих детермінант, блокує чи може блокувати антикримінальні заходи. З огляду на це під предметом кримінологічної експертизи запропоновано розуміти кримінологічно значущі фактори – процеси та явища, які у своїй динаміці

здатні погіршити кримінологічну ситуацію у сфері, пов'язаній з дією об'єкта експертизи.

Проведення кримінологічної експертизи здійснюється на підставі науково обґрунтованої методики та визначається кримінологічною сферою знань, а тому за змістом є кримінологічним дослідженням. Поряд з цим вона характеризується як різновид державних, постійних, поліфункціональних, соціальних експертиз, що має евристичний характер та організується за принципом автогенезу [315, с. 8].

Дослідивши кримінологічну діяльність судово-експертних установ України Н.Є. Філіпенко робить висновок, що до процесуальної форми кримінологічної діяльності експертних установ належать: 1) проведення експертизи щодо встановлення обставин, які сприяли скоєнню правопорушення (проведення експертизи з питань профілактичного характеру); 2) встановлення обставин, що мають значення для попередження правопорушень за власною ініціативою експерта (використання права експерта на ініціативу); 3) участь експерта у слідчих діях як спеціаліста; 4) участь в огляді місця події та слідчому експерименті; 5) консультації спеціаліста щодо припинення злочинів, які іноді можуть надаватися спеціалістом у процесі проведення оперативно-розшукових заходів (наприклад, рекомендації щодо фотографування оперативним шляхом безтоварних документів).

З погляду дослідниці, до не процесуальної форми профілактичної діяльності співробітників експертних установ належить: 1) узагальнення експертної, судової та слідчої практики; 2) проведення наукових досліджень з питань експертної профілактики; 3) надання на основі спеціальних знань науково-практичної допомоги державним та громадським організаціям у виявленні обставин, що мають значення для профілактики правопорушень; 4) надання практичної допомоги у здійсненні профілактичних заходів в органах нотаріату, соціальної допомоги населенню та підприємцям;

5) проведення роз'яснювальної роботи (лекції, семінари, інструктажі тощо) для певних аудиторій або широких кіл громадськості.

Вчена констатує, що експертна профілактика є пов'язаною з усіма напрямками діяльності експертних установ і може здійснюватися в різноманітних формах, зокрема за конкретними експертизами, під час узагальнення експертної практики, розроблення науково-дослідницької тематики, проведення методичної роботи і правової пропаганди тощо. У зв'язку з цим не повинна викликати заперечень теза про можливість і закономірність використання спеціальних знань співробітників експертних установ у профілактичній роботі щодо попередження злочинів та інших правопорушень. Форму такого використання спеціальних знань у кримінальному провадженні вже апробовано практикою, а в окремих випадках передбачено законодавством як систему правил застосування під час досудового розслідування та судового розгляду спеціальних знань уповноважених законом осіб [459, с. 215-216].

Різновидом кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є *спеціально-кримінологічна профілактика злочинності*.

Як зауважує В.В. Голіна, спеціально-кримінологічна профілактика злочинності – це не просто набір хаотичних дій правоохоронних органів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, а сукупність певного комплексу заходів, розроблених спеціально для запобігання подальшому розвитку злочинності та викоріненню вже існуючих її проявів. Автор зазначає, що на відміну від загальносоціальної профілактики, яка зосереджує свою діяльність на певному впливі на загальний комплекс негативних явищ в суспільстві, спеціально-кримінологічна профілактика має чітку спрямованість на певні суспільні відносини, в яких спостерігається злочинна тенденція, яку намагаються подолати [70, с. 7].

Спеціально-кримінологічна профілактика злочинності, стверджує М.В. Кікалішвілі, це діяльність органів кримінальної юстиції із недопущення злочинної поведінки в суспільстві та вчинення дій, спрямованих на захист

кожного члена суспільства від будь-яких злочинних проявів. Спеціально-кримінологічна профілактика спрямована на конкретне недопущення поширення злочинності (має чітко визначену мету) на відміну від індивідуальної профілактики, яка цілеспрямовано діє лише на конкретну особу, а також на відміну від загальносоціальної профілактики, яка займається вивченням теоретичних мотивів появи тієї чи іншої злочинності.

Заходи спеціально-кримінологічної профілактики злочинності, наголошує вчений, є специфічною категорією, адже саме їх існування зумовлене наявністю злочинності як явища. Зазначені заходи покликані виконувати такі завдання: а) контроль рівня злочинності всередині держави; б) вивчення зарубіжного досвіду протидії певному виду злочинності, а також наукових досліджень стосовно цього виду злочинності; в) розробку та безпосереднє виконання операцій, спрямованих на викорінення злочинних проявів; г) моніторинг проведених заходів; д) формування в пересічних громадян законослухняної моделі поведінки [177, с. 67-68].

Завданням спеціально-кримінологічного запобігання є як запобігання виникненню детермінуючих злочинні прояви негативних явищ і процесів, обмеження, їх розповсюдження і сфери дії, і навіть усунення, так і оперативне (силове) реагування на формування і розвиток злочинної поведінки. У зв'язку з цим спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється за трьома головними напрямками: а) кримінологічна профілактика; б) відвернення злочинів; в) припинення злочинів [332, с. 357-400].

В свою чергу з погляду В.В. Голіни, залежно від того, на які прогнозовані чи існуючі криміногенні явища і процеси, людські дії спрямована профілактична діяльність, її можна представити за принципом професіоналізації і спеціалізації як окремі види кримінологічної профілактики: а) профілактика випередження; б) обмеження; в) усунення; г) захисту. Профілактика випередження – це вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів, заснований на прогнозі, що спрямована на

недопущення виникнення криміногенних явищ і процесів, які здатні масово формувати злочинну мотивацію. Профілактика випередження заздалегідь інформує владу про суспільно небезпечні явища, що можуть виникнути вразі здійснення тих чи інших соціально-економічних заходів і безпосередньо або опосередковано [72, с. 148].

Прикладом впровадження профілактики випередження є кримінологічна експертиза законопроектів, цінність якої, на переконання А.П. Закалюка, вбачається в тому, що вона дає обґрунтування для своєчасної, як правило, ще до прийняття останніх у формі закону, суспільно доцільної фахової корективи їх змісту, спрямованої на усунення сумнівних або суперечливих норм, і тим самим запобігає негативним наслідкам упровадження законів ужиття у вигляді створення сприятливих умов для вчинення злочинів [135, с. 191-192].

Профілактика обмеження передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають поширенню в країні, регіоні, місті криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формуванню типових рис різних категорій злочинців [149, с. 80].

Профілактика усунення визначає таку діяльність суб'єктів, яка декриміногенізує або навіть ліквідує негативні явища та процеси, що детермінують злочинні прояви. Профілактика усунення – бюджетно затратна протидія злочинності. Здійснення профілактики усунення негативних явищ потребує від держави і суспільства розроблення відповідних наукових і управлінських підходів, досвіду, фахівців, наукового, правового, фінансового, матеріально-технічного та іншого ресурсного забезпечення. Профілактика захисту розглядається як сукупність заходів, що здійснюються з метою ліквідації умов, які сприяють виникненню злочинних проявів, та (опосередковано) антисуспільних поглядів [72, с. 150].

Отже, спеціально-кримінологічне запобігання злочинності характеризується тим, що його мета – насамперед недопущення вчинення можливих злочинів, а якщо вони вже вчинені, то недопущення повторного

вчинення у подальшому, припинення їх на ранній стадії; виявлення та усунення криміногенних факторів за допомогою організаційних, правових, оперативно-розшукових, економічних, педагогічних та медичних заходів [147, с. 37]. Спеціальна профілактика включає заходи, безпосередньо спрямовані на усунення чи нейтралізацію криміногенних факторів, виправлення і перевиховання осіб, які вчинили чи можуть вчинити злочини [161, с. 320].

В кримінологічній профілактиці виокремлюють заходи-сигнали і заходи-дії [243, с. 147-150].

Заходи-сигнали становлять собою інформацію, пропозиції, вимоги про вплив на виявлення причин і умов злочинів. Вони приймаються внаслідок розгляду матеріалів кримінальних справ, прокурорських та інших перевірок, адміністративної практики, засобів масової інформації, за результатами проведення рейдів, обстеження об'єктів і територій, проведення комплексних профілактичних операцій, прикладних кримінологічних досліджень тощо. Заходи-сигнали посідають особливе місце у профілактичній діяльності правоохоронних органів. Вони можуть мати різний ступінь категоричності та обов'язковості.

Заходи-дії становлять собою практичну реалізацію заходів-сигналів або приймаються самостійно службовою (посадовою) особою, яка самостійно виявила та усунула причини і умови, котрі в майбутньому могли призвести до вчинення. У будь-якому випадку заходи-дії мають конструктивний, предметний, «енергетичний» характер, вони безпосередньо впливають на причини і умови злочинів, забезпечуючи їхнє усунення, блокування, нейтралізацію тощо. В свою чергу, заходи-дії за своїм змістом можна поділити на організаційні, правові, технічні, культурно-виховні дії тощо [229, с. 90].

Суб'єкти кримінального судочинства наділені чинним законодавством спеціальними заходами для усунення причин і умов вчиненню злочинів. Будучи за своїм характером заходами-сигналами, вони поділяються в такий

спосіб: а) внесення подання слідчим, органом дізнання, прокурором; б) внесення окремої ухвали (постанови) суду. Вимоги, що містяться в названих документах, мають імперативний характер, і їх невиконання відповідними посадовими особами тягне за собою юридичну відповідальність [229, с. 91-92].

Кримінологічний нагляд є також одним із видів кримінологічної діяльності відповідних органів кримінального судочинства України.

Як стверджує В. Юрчишин, кримінологічна діяльність прокурора – це спеціальна наглядова діяльність, спрямована на своєчасне виявлення органами досудового розслідування причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, та вжиття обґрунтованих процесуальних і не процесуальних заходів спрямованих на їх усунення з метою мінімізації криміногенного впливу. Засобами кримінологічного нагляду наголошує правник, прокурор повинен націлювати слідчого на поєднання різних форм профілактичної діяльності – внесення подань, виступу на зборах трудового колективу, у пресі, по радіо, телебаченню тощо [493, с. 99].

Структурний зміст кримінологічного нагляду, або, за іншою термінологією, кримінологічної діяльності прокурора на стадії досудового слідства, утворюють дії прокурора, пов'язані з реалізацією його повноважень, передбачених КПК України: участь прокурора у виконанні слідчих дій, спрямованих на виявлення й усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; надання письмових вказівок слідчому і органу дізнання про виконання слідчих дій, спрямованих на виконання вимог закону і виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; повернення кримінальної справи слідчому або органу дізнання з письмовою вказівкою для провадження додаткового розслідування або дізнання через невиконання вимог закону щодо виявлення й усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; відкликання необґрунтованого подання, направленою слідчим або органом дізнання про вжиття заходів для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину [229, с. 61-62].

Подібних висновків доходить і О.Г. Кальман, який зауважує, що зміст кримінологічної діяльності прокурора на стадії досудового слідства становлять дії прокурора, пов'язані з реалізацією таких його повноважень: участь прокурора у виконанні слідчих дій, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину; надання вказівок слідчому чи органу дізнання про виконання слідчих дій, спрямованих на виявлення й усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; повернення кримінальної справи слідчому або органу дізнання для проведення додаткового розслідування чи дізнання у зв'язку з не виявленням причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; відкликання не достатньо необґрунтованого подання слідчого або органу дізнання [372, с. 84-85].

Окремі складові динамічної категорії кримінологічної діяльності прокуратури, стверджує О.С. Ішук, відособлюються, структуруються в діяльність правозастосовну і юрисдикційну, правоустановчу та правороз'яснювальну, правонаділяючу і наглядову. Здійснюючи нагляд за виконанням соціальних законів, припиняючи їх порушення, прокурори сприяють усуненню (блокуванню) найрізноманітніших криміногенних факторів, зокрема пов'язаних із дією протиріч і диспропорцій у соціальній сфері, з функціонуванням органів, покликаних втілювати в життя соціальну політику. Ці органи за характером своєї діяльності належать до обмежено спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності, оскільки виконують у рамках своїх основних завдань системно виділену функцію запобігання правопорушенням [156, с. 191-192, 322-323].

Ще одним можливим видом кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є *кримінологічний моніторинг*.

До основних напрямів, за якими здійснюється координація діяльності правоохоронних органів, безпосередньо пов'язаних із застосуванням кримінологічного моніторингу належать: 1) спільний всебічний аналіз стану злочинності, їх структури та динаміки, прогнозування тенденцій з метою визначення загальних засад і шляхів протидії злочинності в усіх її формах і

проявах; 2) розробка та здійснення спільних цільових заходів щодо виявлення, розслідування, припинення і запобігання злочинам, а також усунення причин та умов, що сприяли їх вчиненню; 3) розробка та надання узгоджених пропозицій до проектів державних і регіональних програм, спрямованих на протидію і запобігання злочинності та корупції; 4) аналіз стану виконання загальнодержавних і регіональних програм протидії злочинності та корупції; 5) внесення узгоджених пропозицій органам державної влади і місцевого самоврядування щодо впливу на криміногенну ситуацію; 6) розробка та надання пропозицій компетентним органам щодо удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності у сфері протидії і запобігання злочинності та корупції; 7) спільне ініціювання наукових досліджень з проблем протидії і запобігання злочинності та корупції, участь у їх проведенні.

Висновки кримінологічного моніторингу мають: а) ґрунтуватися на достовірній статистичній інформації і даних вибіркового кримінологічного дослідження; б) бути неупередженими, тобто не повинні здійснюватися в інтересах будь-яких зацікавлених осіб, установ, відомств, організацій; в) відповідати науковим засадам кримінологічної теорії і не обмежуватися при цьому тільки одним яким-небудь методом; г) їх вихідним показником завжди повинен бути реальний криміногенний фон, на основі якого будується кримінологічна модель або сценарій кримінологічної обстановки; д) бути надійними, тобто мати високий ступінь вірогідності; е) формулюватися безперервно і паралельно зі зміною соціально-політичної атмосфери в суспільстві, а також враховувати економічні, політичні й соціально-психологічні фактори, які впливають на рівень, структуру та динаміку злочинності [32, с. 195-197].

Підсумовуючи зазначимо, що визначені види кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України дають можливість сформулювати цілісне бачення такого роду правоохоронної діяльності, встановити

співвідношення рівня і змісту діяльності всіх та кожного суб'єкта окремо, з'ясувати їх роль у сфері протидії злочинності в державі.

1.4. Функції кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України

Повне та всебічне висвітлення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України як соціально-юридичного феномену з необхідністю вимагає з'ясування функцій, які вона здійснюється. Важливість їх визначення важко переоцінити, адже це ті основні напрямки впливу досліджуваної нами діяльності, які здійснюються уповноваженими суб'єктами при виконанні поставлених перед ними щоденних кримінологічних завдань. Зважаючи на спорідненість кримінологічної діяльності з правоохоронною та превентивною (запобіжною), вважаємо методологічно правильним взяти за основу існуючі результати дослідження їхніх функцій.

Термін «функція», як наголошують О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко, досить багатогранний, придатний для характеристики будь-яких динамічних структур. Це зумовлено специфікою пізнавальних завдань тих наук, у яких його використовують (математика, біологія, соціологія, юриспруденція). Однак у більшості випадків з функцією пов'язують спрямований вплив системи (структури, цілого) на конкретні сторони зовнішнього середовища [445, с. 316].

У довідковій літературі термін «функція» має декілька визначень, зокрема функція – це явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; також функція – це робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; призначення роль чого-небудь [56, с. 1552]. Функції, як слушно відзначає Ю. Тихомиров, характеризують основний напрям і зміст діяльності суб'єкта [448, с. 47].

З погляду В.І. Фелика, функції фактично відображають призначення, яке відіграє той чи інший державний орган, для чого він утворений; функції також означають конкретні напрямки діяльності цих органів [457, с. 156].

Схожих висновків доходить і В. Б. Авер'янов, яким наголошується, що функцію органу виконавчої влади можна визначити як узагальнюючу характеристику призначення й спрямованості дій органу виконавчої влади, спрямованих на досягнення об'єктивно обумовлених цілей та завдань державного управління. Функція є втіленням групової приналежності тих чи інших дій органів виконавчої влади. Вона дає змогу виявити вектор діяльності органу виконавчої влади та очікувані результати його публічної діяльності, безпосередньо виражає владно-організуючу сутність управління [106, с. 106].

З вищевказаного випливає, що категорію "функції" в аспекті кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України варто розглядати в таких значеннях: 1) напрямки кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; 2) призначення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; 3) зміст кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України.

Варто констатувати, що вчені-правники розглядаючи функції правоохоронної діяльності все ж схиляються до першого із зазначених трактувань.

Підтвердженням цьому слугують висновки А.І. Білас, яким зазначається, що функції правоохоронної діяльності – це такі напрями її впливу на суспільні відносини, необхідність в реалізації яких породжує існування правоохоронної діяльності як явища правової дійсності. Вони мають такі властивості: а) є похідними від її сутності й визначаються призначенням цього виду діяльності в суспільстві; б) спрямовані на виконання завдань, що постали перед правоохороною на певному етапі розвитку; в) є напрямками її активного впливу, що упорядковують певний вид суспільних відносин, тому важливою ознакою є динамізм, дія функцій правоохоронної діяльності; г) безперервність, тривалість дії. Вченим виділяються такі функції правоохоронної діяльності: охоронна;

профілактична, наглядова (контрольна); регулятивна; виховна та ін. [26, с. 8-9].

На переконання Ю.А. Ведернікова та А.М. Кучука, основними напрямками правоохоронної діяльності є: функція охорони, профілактична функція, функція нагляду (контролю), регулятивна, каральна та виховна функції [55, с. 175].

Схожий підхід простежується і при характеристиці функцій держави.

Так, наприклад, В. В. Копейчиков розуміє функції держави як основні напрями її діяльності, якими зумовлена робота всього державного апарату і кожного з його окремих органів [135, с. 71]. В. В. Молдован та Л. І. Чулінда вважають, що функції держави – це основні напрями діяльності держави, що розкривають її соціальну сутність і призначення в суспільстві [301, с. 43].

К. Г. Волинка визначив функції держави як взяті в комплексі головні напрями її внутрішньої і зовнішньої діяльності, що виражають і конкретизують класову і загальнолюдську сутність і призначення держави в суспільстві, цілі й завдання держави по управлінню суспільством у властивих їй формах і властивими їй методами [63, с. 43].

О. Ф. Скакун зазначає, що функції держави – головні напрямки і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність [419, с. 47]. На думку С. А. Комарова, функції держави слід розглядати як основні напрями діяльності держави щодо реалізації завдань, які стоять перед нею для досягнення мети, зумовленої як класовою, так і загальносоціальною сутністю та соціальним призначенням [199, с. 77].

Осмислення вище вказаного дає підстави стверджувати, що під функціями кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України більш доцільно розуміти напрями її впливу на суспільні відносини, що складаються у сфері протидії злочинності, які розкривають соціально-юридичну сутність та призначення такої діяльності.

З метою визначення конкретних функцій, що здійснює кримінологічна діяльності органів кримінального судочинства України розглянемо виокремлені в доктрині права функції правоохоронної та запобіжної (профілактичної) діяльності.

Д.І. Бородін пропонує виділяти основні та допоміжні правоохоронні функції. До основних правоохоронних функцій вчений відносить: 1) профілактичну (профілактика правопорушень, що тягнуть за собою юридичну відповідальність); 2) захисну (захист життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб); 3) охоронну (охорона громадського порядку, громадської безпеки і власності) та ін. До допоміжних правоохоронних функцій, з погляду правника, відносяться: 1) контрольна (наглядова); 2) дозвільна (надання дозволів на здійснення певної діяльності, у тому числі підприємницької, або вчинення певних дій); 3) правороз'яснювальна (у тому числі функція надання правової допомоги) тощо [43, с. 49].

Схожий підхід до класифікацій функцій правоохоронної діяльності пропонують М.І. Мельник та М.І. Хавронюк. З погляду правників, усі правоохоронні функції слід поділити на: 1) головні: профілактична, захисна, охоронна, ресоціалізаційна, оперативно-розшукова, розслідування злочинів, судовий розгляд справ, розгляд справ про адміністративні, фінансові та господарські правопорушення, виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів; 2) другорядні та допоміжні: контрольна (наглядова), дозвільна, правороз'яснювальна, аналітична та/або методична, інформаційна, нормотворча, координаційна [285, с. 15-20].

С.Г. Братель, розглядаючи функції правоохоронної сфери, поділяє вищевказаний підхід М.І. Мельника та М.І. Хавронюка [45, с. 65].

З погляду В.Г. Гриценко, функціями правоохоронних органів є: 1) регулятивна функція; 2) охоронна функція; 3) превентивна функція; 4) стимулююче-виховна функція; 5) контрольно-наглядова функція [89, с.

22]. На думку В.О. Боняк, правоохоронними функціями є: правоохоронна, профілактична, нагляду, регулятивна, каральна, виховна [133, с. 40].

В.В. Черней, С.Ф. Константинов та С. Г. Братель визначають такі функції профілактики правопорушень: 1) запобіжно-регулятивну (покликана коригувати у специфічних формах взаємозв'язок особи і суспільства і впливати на поведінку людей та суспільні інтереси); 2) охоронну (покликана забезпечити захист суспільних інтересів і соціальних цінностей громадян та держави від протиправних посягань); 3) виховну – профілактика правопорушень (в основному зводиться до цієї функції, адже її призначення – не у примусі, а переконанні, тобто не у тому, щоб покарати, а у тому, щоб виховувати з метою недопущення протиправної поведінки); 4) ідеологічну (призначення якої полягає у забезпеченні загальної ідейної спрямованості профілактичних заходів, обґрунтуванні їх змісту, правильному визначенні шляхів, засобів і методів профілактичної діяльності); 5) прогностичну (збагачує теорію і практику профілактики правопорушень інформацією, яка дозволяє визначити перспективні напрямки попередження правопорушень) [2, с. 6-7].

В свою чергу В.І. Фелик до функцій профілактичної діяльності пропонує відносити: 1) правоохоронну функцію, яка полягає у забезпеченні високого рівня публічної безпеки та порядку за рахунок зменшення кількості вчинюваних правопорушень та злочинів; 2) соціальну функцію, що виражається у своєчасному виявленні проблем та потреб осіб, які опинились у тяжкій життєвій ситуації та які схильні до девіантної поведінки, здійснення їх соціалізації та надання своєчасної допомоги; 3) виховну функцію, яка полягає в утвердженні на рівні свідомості особи соціально корисної або допустимої поведінки; 4) функцію сталого суспільного розвитку – зниження рівня вчинюваних правопорушень та злочинів сприяє подальшому суспільному розвитку в усіх галузях (економічне, культурне, моральне зростання тощо) [457, с. 158].

Враховуючи специфіку профілактичної діяльності, В.В. Шилов доходить висновку, що здійснюючи її органи прокуратури виконують такі функції, тобто здійснюють свій вплив на систему суспільних відносин та їх учасників за такими основними напрямками: 1) запобіжна функція (даний напрямок профілактичної діяльності полягає у попередженні виникнення та розповсюдження (поширення) у суспільстві і державі факторів, що сприяють, чи можуть при певних обставинах посприяти вчиненню протиправних дій; 2) прогнозування (прогностичний напрям профілактичної діяльності органів прокуратури дозволяє визначати перспективи реалізації профілактичних заходів та корегувати форми, способи і методи їх застосування задля забезпечення їх максимальної ефективності; 3) виховна функція (головний метод впливу профілактичної діяльності – це переконання, яке, у свою чергу, найкращим чином реалізується через підвищення правової вихованості та освіченості населення); 4) ідеологічна функція (дана функція сприяє формуванню у правовій свідомості громадян позитивних настанов та переконань); 5) операційна функція (виражає безпосередній зв'язок між теорією профілактики та практичною діяльністю по профілактиці адміністративних проступків) [486, с. 104-105].

Є.В. Літвінов виокремлює три основні функції запобігання злочинності, а саме: охоронна, регуляторна та виховна. В аспекті запобіжної діяльності судових органів, найбільш впливовою та дієвою, наголошує вчений, є регуляторна функція. Її сутність полягає в створенні умов для правомірної поведінки людей у відповідності до встановлених правом вимог. Дуже важливою, також, є виховна функція, що покликана забезпечити як перспективне, так і ретроспективне переконання та формування у особистості позитивної соціально-корисної спрямованості у межах морально-правових цінностей суспільства. Разом із тим, реалізація поставленої мети запобігання злочинності досягається практичним втіленням саме усіх названих функцій. Охоронна функція запобігання злочинності судовими органами України, стверджує правник, має подвійну кримінально-правову і

кримінологічну природу, що слід враховувати при організації превентивної діяльності за даним функціональним напрямком на предмет можливого використання кримінально-правових засобів запобігання злочинності. Так чи інакше, саме охоронна функція, як захист суспільних інтересів і цінностей від злочинних посягань, повинна забезпечити стримування поширення і розвитку злочинності [262, с. 591-592].

Аналіз зазначеного вище дає підстави стверджувати, що зважаючи на профілактичний напрям кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, однією з її функцій є *запобіжна*.

Превентивна (запобіжна) функція полягає в багаторівневій системі заходів щодо виявлення, усунення, ослаблення та нейтралізації причин і умов злочинності, окремих видів і конкретних злочинів, утримання осіб від вчинення злочинів [231, с. 49].

Як наголошує О.М. Джужа, профілактична діяльність має не просто запобіжну, а запобіжно-регулятивну функцію, оскільки вона покликана не лише перешкоджати розвитку одних і допомагати удосконаленню інших суспільних відносин, але й вирішувати суперечності, що виникають між особою і суспільством; сприяти утвердженню їх взаємозв'язку. Профілактика покликана забезпечити таку поведінку людей, яка відповідала б вимогам, закріпленим у нормах права та інших нормативних актах [382].

З цього приводу поділяємо позицію Є.В. Літвінова про те, що запобігання злочинності судовими органами України – це соціально-правова діяльність, здійснювана судовими органами України за допомогою правових, організаційних, економічних та політичних заходів, спрямована на підтримання правопорядку в суспільстві, нейтралізацію детермінант злочинності й забезпечення прав і свобод людини та громадянина [262, с. 593].

Т.В. Корнякова переконана, що запобіжна діяльність прокуратури знаходить відображення при реалізації як усіх функцій прокуратури в цілому,

так і при реалізації кожної її функції, зокрема. Тобто запобігання злочинам – це комбінована функція даного органу [212, с. 70].

В.М. Юрчишин з цього приводу зробив висновок про те, що запобіжна функція прокуратури у досудовому розслідуванні – це об'єктивна категорія, яка відображена в чинному законодавстві, визначається одним із завдань прокуратури і не залежить від його (прокурора) конкретної позиції у даному кримінальному провадженні, як це, наприклад, буває під час обрання запобіжного заходу при реалізації функції підготовки і офіційного оформлення обвинувального акта, де ця позиція прокурора при прийнятті вказаного рішення є визначальною, а її запобіжний характер – це лише властивість, риса названої функції і не більше того [494, с. 224].

С. Сафронов розглядає зміст запобіжної діяльності слідчого органів внутрішніх справ (поліції) як допоміжну (компіляційну) функцію останнього у ході досудового розслідування [389, с. 83]. В свою чергу О.О. Омельченко, виходить з того, що профілактична функція – це відносно самостійний напрямок кримінальної процесуальної діяльності конкретного органу кримінальної юстиції з виконання поставленого перед ним завдання по запобіганню кримінальним правопорушенням, що реалізується в установленому кримінальним процесуальним законом порядку [313, с. 7].

Зважаючи на те, що метою кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є мінімізації криміногенного впливу, однієї з її функцій є *виховна* (правового виховання).

Під правовим вихованням розуміють постійний історично і соціально обумовлений вплив на суб'єктів з метою як початкового формування у них правосвідомості, так і корегування вже сформованої свідомості, що забезпечує знання вимог права, їх позитивну оцінку і перетворення пануючих у суспільстві правових цінностей в особисті позитивно-правові переконання і мотиви правомірної поведінки [306, с. 6-7].

Правове виховання також визначається як організований ідейно виховний процес, покликаний формувати певний обсяг правових знань,

правові переконання, виховувати почуття поваги до норм права та переконаність у необхідності їх виконання. Це формування такого рівня правової культури, на якому прищеплюються навички і вміння правомірної поведінки, виробляється звичка дотримуватися правових норм та виконувати їх. Метою правового виховання вважається вплив правових інститутів на свідомість індивідів та соціальних груп, який перетворює політико-правові ідеї та вимоги права на особисті переконання громадян. Метою цієї діяльності виступає формування соціально активної особистості в правовій сфері [330, с. 32-33].

Отже, сутність правового виховання розуміється як організований ідейно-виховний процес, спрямований на: а) формування правосвідомості (знань, переконань, почуттів та ін.); б) формування певного рівня правової культури; в) здійснення впливу правових інститутів на свідомість, що дає змогу перетворювати правові знання і вимоги права на особисті переконання громадян (правова інтеріоризація); г) формування соціально активної особистості [333, с. 16].

Виокремлюють ще й такі цілі правового виховання: а) ближча мета – формування системи правових знань; б) проміжна мета – формування правової переконаності; в) кінцева мета – формування мотивів та звичок правомірної поведінки [253, с. 98].

Таким чином, виховна функція кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України спрямована на формування у громадян мотивації правомірної, правослухняної поведінки. Правовий стимул – це правове спонукання до законослухняної діяння, що створює для задоволення власних інтересів суб'єкта режим сприяння [277, с. 60]; правове спонукання до законослухняної поведінки, яке створює для задоволення інтересів суб'єктів права сприятливий режим [167, с. 24].

Зазначена функція полягає у впливі на суб'єктів права з метою підвищення рівня правосвідомості, формування поваги до прав, стимулювання соціально-корисної поведінки особистості тощо. Виховна

функція залежно від того, на кого вона спрямована, може мати за мету:

- а) вплив на волю та свідомість правопорушника або суб'єктів, що не порушили вимоги норм права, але схильні до цього (тобто витіснення зі свідомості правопорушника антисоціальних установок, правового нігілізму, формування соціально корисних стереотипів поведінки, поваги до права, моралі, виправлення особи); б) формування високого рівня правосвідомості, високої правової культури, активної правомірної поведінки (коли виховний вплив спрямований на законослухняних осіб) [133, с. 40].

За об'єктами правовиховного впливу виокремлюють такі види правовиховних заходів у системі протидії злочинності: 1) спрямовані на населення країни, регіону в цілому; 2) спрямовані на певні групи населення. За змістом виділяють такі види правовиховних заходів: 1) інформаційно-просвітницькі (проведення інформаційно-роз'яснювальних заходів щодо різних аспектів протидії злочинності); 2) профілактичні (проведення практичних тренувань і консультацій щодо питань забезпечення публічної безпеки, уникнення криміногенних ризиків та недопущення вчинення правопорушень); 3) агітаційні. За формами реалізації можна виділити такі види правовиховних заходів: а) проведення інформаційних кампаній та акцій; б) проведення конференцій, круглих столів та обговорень; в) проведення практичного навчання і тренінгів; г) випуск друкованих і цифрових інформаційних матеріалів [460, с. 241-244].

Кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства здійснює і *правозахисну* функцію.

Під правозахисною функцією розуміють обумовлену природньо-соціальними потребами особи і сутністю правової держави її здатність до правозахисної діяльності компетентних суб'єктів щодо усунення перешкод під час порушення прав людини, відновлення порушених прав і покарання винних у їх порушенні, а також реалізацію цієї здатності сукупністю нормативних, індивідуальноправових, організаційно-правових і міжнародно-правових засобів забезпечення захищеності прав людини [148, с. 16-17].

М.О. Беспалова визначає правозахисну функцію держави як сутнісний напрям діяльності держави, зміст якого виражається в припиненні порушення і відновленні порушеного права за допомогою адекватних заходів, що вживаються від імені держави публічні суб'єкти з урахуванням спеціальних механізмів та інстанцій відповідальності [23, с. 11].

Правозахисна функція держави, стверджує О.Л. Стасюк, це самостійний напрям діяльності держави, який реалізують компетентні правозахисні суб'єкти для відновлення порушеного права, усунення перешкод у його реалізації, усунення реальної загрози порушення суб'єктивних прав протиправними діями, а також для застосування до порушника заходів правового примусу [431, с. 83].

До ознак правозахисної функції держави В.І. Вишковська відносить:

- 1) правозахисна функція становить собою різновид соціальної діяльності;
- 2) правозахисна функція здійснюється у сфері права;
- 3) при здійсненні правозахисної функції держави застосовують здебільшого правові засоби;
- 4) правозахисна функція держави реалізується на підставі та відповідно до закону, а в деяких (окремих) випадках – у відповідній процесуальній формі;
- 5) здійснюють спеціально уповноважені суб'єкти на професійній основі;
- 6) правозахисна функція держави реалізується в конкретних формах із застосуванням методів [27, с. 45].

Правозахисна діяльність, як стверджує В. Копча, це діяльність суб'єктів права щодо усунення перешкод у здійсненні суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів, а також діяльність щодо відновлення порушеного права шляхом застосування у необхідних випадках державних примусових заходів [208, с. 134]. Із зазначеного слідує, що у випадку усунення причин та умов вчинення злочинів органи кримінального судочинства України усувають існуючі перешкоди в реалізації громадянами їхніх прав і свобод, а отже охороняють їх.

Правовими формами здійснення правозахисної діяльності в Україні є:

- 1) локалізаційна (припинення порушень прав людини);
- 2) ліквідаційна

(усунення загроз у правореалізаційному процесі); 3) правовідновлююча (відновлення порушених прав людини); 4) штрафна (притягнення винних до юридичної відповідальності) [60, с. 136].

Переконані, що кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства України притаманні перші дві із зазначених вище форм здійснення правозахисної діяльності.

А. Бондаренко відзначається, що правозахисна функція сучасної держави - це комплексний напрям діяльності держави, що має своєю метою створення достатніх умов для поваги та розвитку прав людини у суспільстві через реалізацію конституційних принципів поділу влади і демократії, імплементацію міжнародних стандартів у сфері прав людини, активне сприяння ідеології егалітаризму та запровадження ефективної інституційної системи самозахисту прав людини.

Правозахист, виходячи з доктрини модерної держави, лежить в основі самої ідеї державності, тож локалізація конкретних векторів, за якими відбувається реалізація державного правозахисту, передбачає відхід від традиційного розгляду правозахисту винятково як функції судової системи. Правозахист є більш комплексною діяльністю, пов'язаною з активною взаємодією держави із недержавними суб'єктами й сприянням недопущення порушень прав людини навіть у тих сферах, які виходять за межі безпосередньої державної компетенції.

Трьома основними напрямками реалізації правозахисної функції держави є: 1) сприяння і заохочення комплексних механізмів правозахисту відповідно до Паризьких принципів; 2) розробка і впровадження антидискримінаційних програм; 3) взаємодія з недержавними правозахисними структурами. Ці напрями визначають спрямованість сучасної держави на створення мінімальних умов для гарантування прав людини навіть у тих сферах, які не охоплюються її компетенцією. У зв'язку з цим головною тенденцією правозахисної діяльності сучасних держав є їх

орієнтація на подолання дискримінації, зокрема у приватній сфері [38, с. 4, 14].

Правозахисна функція, наголошує В.Г. Андрусак, це діяльність держави щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, утвердження законності та правопорядку у всіх сферах суспільного і політичного життя. Стабільне виконання функцій держави веде до досягнення поставлених цілей і завдань у зовнішній та внутрішньополітичній сферах. Актуальною, пріоритетною і найбільш затребуваною суспільством і державою серед інших напрямків діяльності прокуратури є правозахисна функція. Діяльність прокуратури в рамках правозахисної функції розподіляється за такими напрямками: правотворчість, правозастосування та правореалізація. Суть правозахисної діяльності органів прокуратури полягає у здійсненні на всій території держави специфічної діяльності, спрямованої на захист законних, прав, свобод, інтересів людини і громадянина. Ефективність реалізації прокуратурою правозахисної функції є можливою у взаємодії з іншими державними органами та недержавними інституціями з урахуванням того, що кожен з елементів правозахисної системи діятиме в рамках визначених компетенцій [11, с. 14-15].

Правозахисна діяльність, стверджує П.С. Корнієнко, тією чи іншою мірою становить важливу частину функціоналу та принципів роботи будь-якого державного органу, незалежно від поставлених йому завдань та місця у державному апараті. Варто також мати на увазі, що не тільки органи судової влади зобов'язані керуватися принципом пріоритетності забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а й усі державні органи без винятку [211, с. 18].

На переконання А.І. Бондаренка, державно-правовий захист права людини може проявлятися в таких напрямках: 1) попередження порушення права людини за наявності реальної загрози порушення; 2) припинення порушення; 3) відновлення порушеного права. Державно-юридичний захист здійснюється в процесі юрисдикційної діяльності, результатом якої є

реалізація одного з вказаних напрямів функції захисту права людини. Така діяльність здійснюється в порядку вирішення правового спору й передбачає можливість застосування будь-якого виду державного примусу, у тому числі заходів відновлення, заходів юридичної відповідальності, заходів припинення, заходів попередження.

Форми реалізації правозахисної функції держави - це система встановлених, взаємоузгоджених правових дій уповноважених державних і недержавних органів, а також уповноважених осіб, спрямованих на попередження (профілактику) та відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина [39, с. 16-17].

Однією з функцій кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є *правоохоронна*.

Правоохоронна функція держави - це забезпечений системою необхідних ресурсів комплексний напрямок діяльності держави, який об'єднує низку заходів (у тому числі примусових) оснований на принципах справедливості та ефективності спрямованих на безконфліктну реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, забезпечення соціальної злагоди, недопущення індивідуальних, колективних та масових порушень законності і правопорядку [237, с. 368].

М. Рісман виокремлює сім окремих цільових програм реалізації правоохоронної функції: 1) запобігання окремим порушенням громадського порядку, які можуть статися; 2) припинення поточних порушень громадського порядку; 3) стримування в цілому потенційних порушень громадського порядку в майбутньому; 4) відновлення громадського порядку після того, як він був порушений; 5) корегування поведінки, яка породжує порушення громадського порядку; 6) реабілітація потерпілих від порушень громадського порядку; 7) відновлення в більш широкому соціальному сенсі з метою усунення умов, які можуть викликати порушення громадського порядку [507, с. 176].

Т.М. Радько в правоохоронній функції держави вбачає функціональну охоронну діяльність (правоохоронну, правозастосовчу і правотворчу) й об'єктну охоронну діяльність – безпосередню охорону власності, громадського порядку, прав і свобод громадян, навколишнього середовища і таке інше [378, с. 63].

На думку інших вчених правоохоронна функція – це державна діяльність, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу в суворій відповідності із законом і при неухильному дотриманні встановленого ним порядку. Її найбільш суттєві ознаки наступні: по-перше, реалізація цієї діяльності здійснюється не будь-якими способами, а лише завдяки застосуванню юридичних заходів впливу; по-друге, застосування цих заходів можливе лише у відповідності із законодавством; по-третє, виконання даної державної функції здійснюється у встановленому законом порядку із дотриманням визначених нормативно-правовими актами процедур; по-четверте, реалізації даної діяльності покладається на спеціально уповноважені державні органи [227, с. 17].

Деякі правники розглядають правоохоронну функцію у якості напряму політики держави.

Так, наприклад, Й.І. Горінецький під правоохоронною функцією сучасної держави пропонує розуміти самостійний і пріоритетний напрям державної політики, котрий за допомогою юридичних засобів здійснюється для досягнення такого соціального ефекту, як захист права загалом, основ конституційного ладу, в тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина та інших об'єктів, зміцнення законності і правопорядку, і одночасно виступає правовою формою досягнення інших цілей суспільства і держави [84, с. 7].

Схожу думку висловлює і І.В. Сажнев, який стверджує, що правоохоронна функція – це напрямок політики держави, що виражає її сутність на даному історичному етапі, спрямований на вирішення основних

завдань по забезпеченню охорони конституційного ладу, прав та свобод громадян, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин, і здійснюється у відповідних формах та особливими методами» [385, с. 68].

Основними ознаками правоохоронної функції є: 1) становить комплексний пріоритетний напрямок державної політики; 2) зміст правоохоронної функції складає забезпечення охорони права і правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку; 3) характеризується цілісністю і внутрішньою узгодженістю, організованістю і цілеспрямованістю, стабільністю і постійністю, однорідністю і різноплановістю; 4) ґрунтується на принципах верховенства права, законності, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, самостійності, професійності, прозорості та ефективності; 5) реалізується у відповідних правових і організаційних формах за допомогою державно-владних методів переконання та примусу; 6) вимагає її своєчасного забезпечення достатніми матеріально-технічними, фінансовими та кадровими ресурси, формування адекватної нормативно-правової та організаційної основи правоохоронної діяльності [427, с. 851].

Заслуговує на увагу позиція В. Волинця, який вважає, що правоохоронна функція не є однорідною за своїм змістом і включає в себе кілька видів діяльності держави: здійснення правосуддя; конституційний контроль; попередження правопорушень; оперативно-розшукова діяльність; прокурорський нагляд; виконання судових рішень; надання юридичної допомоги тощо. За своїм змістом, так і за своєю структурою вона утворює складну й багаторівневу систему, в якій взаємодіють різні органи державної влади [62, с. 6].

Ще однією функцією кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є *інформаційно-аналітична*.

Вона являє собою збір, обробку, аналіз і оцінку інформації з метою підвищення ефективності діяльності, включає в себе всі дії з оперування інформацією. Ця функція виділяється відповідно до загальновизнаних класифікаційними ознаками. Крім того, ці дії однорідні, так як збір, обробка, аналіз і оцінка пов'язані єдиним предметом - інформацією - і спрямовані на досягнення однієї мети - створення умов для реалізації інших функцій [242].

Інформаційно-аналітична діяльність – це особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності. Проте, для управлінської сфери важливим є не стільки своєчасне ознайомлення з первинною інформацією, скільки випереджувальне виявлення проблемних ситуацій і прогноз розвитку подій [44, с. 38].

Інформаційно-аналітична діяльність забезпечує: а) вивчення причин і умов, що сприяють проявам злочинності, і осіб від яких слід очікувати вчинення злочинів, учасників і лідерів злочинних формувань; б) одержання й аналіз оперативної інформації про процеси і тенденції, що відбуваються в злочинному середовищі, концентрацію такої інформації в електронних масивах і використання для проведення слідчих (розшукових) і адміністративних заходів відносно таких осіб; в) організацію системи інформаційного обміну з іншими правоохоронними і контролюючими органами, здійснення заходів щодо забезпечення підрозділів кримінальної поліції обґрунтованою і достовірною інформацією з метою попередження злочинів, виявлення і притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють злочини, знешкодження організованих злочинних формувань; г) виявлення й оцінку проблем, що виникають у практичній діяльності; д) вироблення оптимальних варіантів управлінських рішень по окремим проблемам і заходів щодо їх вирішення; е) прогнозування кінцевих результатів намічуваних заходів [92].

Зміст інформаційно-аналітичної роботи у сфері протидії злочинам полягає у: 1) накопиченні, узагальненні та аналізі інформації, що надходить до правоохоронних структур від громадян, органів державного управління місцевого самоврядування, організацій і громадських об'єднань, інших джерел про те, що відбувається на обслуговуваній території, зокрема про криміногенні соціально-політичні, економічні, демографічні та інші процеси; 2) комплексному аналізі інформації з проблем протидії злочинності; 3) організації проведення соціологічних і кримінологічних досліджень; 4) прогнозуванні тенденцій і процесів у сфері протидії злочинності; 5) підготовці інформаційно-аналітичних і довідкових матеріалів, даних про основні результати роботи підрозділів, висновків щодо оцінки оперативної обстановки на обслуговуваній території для керівника підрозділу служби або з метою надсилання до відповідних інстанцій; б) формуванні довідково-інформаційного фонду для задоволення службових потреб підрозділу [375, с. 103-104].

Головною метою інформаційно-аналітичної роботи є: а) забезпечення системного моніторингу стану криміногенної ситуації і результатів оперативно-службової діяльності; б) суттєве підвищення якісного захисту інтересів держави за допомогою поглибленого аналізу та прогнозів подальшого розвитку криміногенних чинників з метою розроблення виважених управлінських рішень; в) систематичне інформування органів влади, управління та керівництва держави про фактичний стан криміногенної ситуації, результати боротьби зі злочинністю і тенденцій її розвитку; г) підготовка обґрунтованих пропозицій щодо розроблення нових законодавчих актів, внесення змін і доповнень до нормативно-правової бази з питань оперативно-службової діяльності [94, с. 139-140].

Висновки до першого розділу

Аналіз усього вище викладеного дозволяє зробити такі висновки, що мають методологічне та стратегічне значення в аспекті здійснення подальших наукових пошуків:

1. Джерельну й методологічну основу визначеного предмету наукового пізнання складають праці, які варто розподілити на такі групи: а) роботи, в яких дослідниками з'ясовувався зміст і сутність кримінологічної діяльності як явища правової дійсності, її етапи та різновиди; б) доробки правників, у фокусі дослідження яких була кримінологічна діяльність окремих суб'єктів владних повноважень; в) наукові джерела, присвячені кримінологічному забезпеченню та кримінологічному супроводу різних видів діяльності щодо протидії злочинності; г) праці, безпосереднім предметом дослідження яких стала кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України;

2. Слід констатувати, що за останні роки простежується все більша цікавість дослідників до питань, пов'язаних з кримінологічною діяльністю різних суб'єктів владних повноважень (переважно тих, які здійснюють правоохоронну діяльність), проте до поки в кримінологічній доктрині не сформовано цілісної концепції здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, що є актуальним та нагальним завданням для сучасної правової науки;

3. Досі комплексно не дослідженими у вітчизняній юридичній науці залишаються питання щодо: а) методології дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства; б) принципів, видів та функцій кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; в) стратегії такої діяльності, а також її значення для кримінологічної політики та безпеки держави; г) окремих напрямів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; г) позитивних світових моделей кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства та можливості їх впровадження в Україні;

д) механізму здійснення кримінологічної діяльності органами кримінального судочинства України; е) правового регулювання кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України; є) рівнів ефективності такого виду діяльності органів кримінального судочинства України, висвітлення та характеристика яких на науково-методичному рівні дозволить сформулювати всебічне бачення досліджуваного правового явища.

4. До теоретичного інструментарію дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України слід віднести:

- а) принципи наукового пізнання (всебічність, повнота, об'єктивність, історизм); б) наукові парадигми (соціального натуралізму, антропологічна);
- 3) синергетичний, діалектичний, системний, комплексний підходи;
- 4) загальнонаукові (аналіз та синтез, індукції та дедукції, системно-структурний методи) й спеціально-наукові методи пізнання (формально-догматичний, соціологічний, порівняльний, компаративістський, правового моделювання).

5. Узагальнення всіх попередньо зроблених висновків дає підстави для таких суджень про кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства України:

1) у широкому значенні: це складова правоохоронної діяльності, що являє собою сукупність процесуальних, організаційних, управлінських, наглядових, контрольних, інформаційних, аналітичних, експертних, превентивних заходів, що вживаються суб'єктами уповноваженими на виявлення, попередження, припинення, розкриття, розслідування кримінальних правопорушень, а також судовий розгляд кримінальних проваджень з метою виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень, їх усунення, з'ясування особи кримінального проступку та злочину, а також жертви кримінального правопорушення;

2) у вузькому розумінні: це діяльність сторони кримінального провадження з боку обвинувачення (слідчого, дізнавача, керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання, прокурора), а також

суду та державних судово-експертних установ, яка здійснюється в ході здійснення такого провадження з метою виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, їх усунення та мінімізації криміногенного впливу;

3) у буквальному розумінні: це врегульована кримінально-процесуальними нормами діяльність суду з виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень та ухвалення відповідного рішення для їх усунення під час розгляду кримінального провадження.

6. Підсумовуючи доходимо висновку про те, що кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України здійснює такі функції:

1) запобіжну (усунення, ослаблення та нейтралізація детермінант злочинності загалом та конкретних видів злочинів зокрема, утримання осіб від вчинення злочинів);

2) виховну (вплив на волю та свідомість правопорушників, а також суб'єктів, які схильні до вчинення правопорушення з метою формування у них правомірної, правослухняної поведінки і як наслідок - високого рівня правосвідомості);

3) правозахисну (припинення порушень прав людини, усунення загроз та перешкод в реалізації людиною своїх прав, відновлення порушених прав);

4) правоохоронну (забезпечення режиму законності та правопорядку, припинення поточних порушень публічного порядку, стримування потенційних кримінальних правопорушень, відновлення публічного порядку після того, як він був порушений, корегування поведінки, яка породжує порушення публічного порядку);

5) інформаційно-аналітичну (накопичення, узагальнення та аналіз інформації з проблем протидії злочинності, вивчення причин та умов, що сприяють проявам злочинності, а також осіб, від яких слід очікувати вчинення кримінальних правопорушень, прогнозування тенденцій і процесів у сфері протидії злочинності, інформування органів влади та громадськість

про стан криміногенної ситуації, підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів).

РОЗДІЛ 2

СТРАТЕГІЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Реалізація кримінологічної політики держави в діяльності органів кримінального судочинства

Протидія злочинності, як негативному соціальному явищу, потребує постійної розробки і впровадження дієвих та ефективних заходів із покращення кримінологічної ситуації у державі. Саме таке основне завдання має стояти перед одним із напрямів державної політики будь-якої розвиненої країни світу – політикою у сфері боротьби зі злочинністю.

Нашої держави, яка прагне бути повноправним членом світового співтовариства розвинених країн, вищесказане стосується повною мірою.

Оскільки «криміногенна ситуація в Україні протягом останніх років залишається стабільно напруженою. На її ускладнення, поряд з чинниками суто криміногенного характеру, значною мірою впливають військові дії на Сході країни, відсутність контролю за частиною території та державного кордону, посилення процесів внутрішнього переміщення населення, економічна нестабільність і використання неконкурентних методів фінансово-господарської діяльності, непослідовність реформи правоохоронної та судової системи, освіти й охорони здоров'я, зростання рівня безробіття та значне соціальне розшарування населення, недосконалість державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів» [53, с. 5]. За останні два роки вищевказані проблеми загострилися унаслідок пандемії коронавірусної хвороби COVID-19.

Тому внутрішню політику України, що закріплено у преамбулі до її Основного Закону, цілком правильно спрямовано на «зміцнення

громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [205]. Досягнути ж громадянської злагоди можливо лише у тому суспільстві, у якому вплив злочинності на суспільні відносини мінімізовано, тобто побудовано ефективну систему запобігання злочинності. Враховуючи при цьому, що Україна оголосила курс на євроінтеграцію, націленість вітчизняних правоохоронних органів, у тому числі й органів кримінального судочинства, на запобігання злочинності, як складової політики у сфері боротьби зі злочинністю, має визначатись, зокрема, з урахуванням положень нормативних актів стосовно протидії злочинності, що приймаються у ЄС.

Так, у «Рекомендації R (96) Комітету міністрів країнам-членам ЄС відносно політики боротьби зі сучасною злочинністю в період соціальних перетворень від 5 вересня 1996 р. пропонується кожній країні ЄС мати гармонічну і раціональну політику боротьби зі злочинністю та її проявами, спрямовану на запобігання злочинності, яка включає соціальну превенцію (наприклад, соціально-економічну політику, освіту, культуру, інформацію тощо) і ситуативну превенцію (зокрема, заходи, що спрямовані на зменшення кількісних можливостей і засобів вчинення злочинів), індивідуалізацію кримінальної репресії, більш широке застосування альтернативних ув'язненню покарань, соціальну реінтеграцію злочинців і надання допомоги потерпілим» [73, с. 193]. Безумовно, вітчизняному законодавцю, при побудові дієвої системи запобігання злочинності, доцільно враховувати положення вищенаведеного, а також інших міжнародних нормативних актів, що стосуються сфери протидії злочинності. Проте постає питання, яким узагальнюючим поняттям слід іменувати вищевказаний різновид внутрішньої політики держави.

Як зазначає В.В. Голіна, що «залежно від радикалізму заходів можна класифікувати їх на оперативні, або ситуативні, заходи, орієнтовані на стримання криміналу шляхом нормативно-правового силового реагування на

можливі чи реальні злочинні прояви. Ця діяльність більш пов'язана з адміністративно-правовою, кримінально-процесуальною, кримінально-виконавчою політикою і з відповідними правоохоронними і правозастосовними державними органами, службовими особами, громадськими організаціями і т. д. Радикально впливати на криміногенний потенціал суспільства вони нездатні, але забезпечують соціальну стабільність і утримання злочинності на припустимому рівні» [73, с. 193-194]. Крім того, «для протидії злочинності, зниження рівня криміногенного потенціалу суспільства недостатньо одних лише заходів кримінально-правової дії. Планомірна протидія злочинності з метою її поступового скорочення пов'язується не стільки з кримінально-правовою, скільки з кримінологічною стратегією запобігання злочинності [78, с. 54].

Оскільки саме на основі кримінології «складається механізм державної діяльності, що активно й цілеспрямовано впливає на нейтралізацію, стримання та протидію злочинності і саме в цьому проявляється її прикладний характер у виді кримінологічної практики (тобто практики, заснованої не на аморфних, відірваних від реальності уявленнях, а на комплексній науково обґрунтованій системі знань про злочинність та її запобігання і протидію). Отже, саме кримінологія, її теоретична складова і практично-прикладний компонент у виді кримінологічної практики надає підґрунтя для формування та розвитку кримінологічної політики як специфічного соціально-правового явища в межах глобальної внутрішньої політики у сфері запобігання та протидії злочинності»[54, с. 10-11]. Правильно вважає О.С. Іщук, що «кримінологічна складова є нерозривною частиною політики протидії злочинності, яка реалізується через систему законів, направлених на протидію і запобігання злочинності в цілому та її різновидів»[160, с. 11-12].

Також, «саме запобігання злочинності є основоположною ідеєю, яка дозволяє говорити про самостійність існування спеціальної – кримінологічної політики в межах державної глобальної антикримінальної

політики. В той час як кримінально-правова та кримінально-виконавча політики займаються запобіганням злочинам своїми специфічними методами, переважною карального характеру, кримінологічна політика, слугує стратегією «кримінальної» в широкому значенні державної політики у сфері боротьби зі злочинністю» [54, с. 34]. Тому, ми підтримуємо думку В.В. Голіни, що «стратегічному напрямку запобігання злочинності на сучасному етапі розвитку України відповідає реформаторська кримінологічна політика, яка гармонічно поєднує соціально-економічну політику країни, її культурні традиції, політичний режим, панівну ідеологію, ресурсні можливості та ін., за національною системою впливу на злочинний потенціал соціуму» [74, с. 194].

Правильно зазначає Н.О. Лопашенко, що «значущість дослідження саме кримінологічної політики полягає в можливості одержання результату науково-практичної природи, визначення, цільової програми, якою б передбачалася стратегія та тактика кримінологічної політики, що спрямована на зміну кримінологічної ситуації відповідно до певних напрямів» [263, с. 27].

Отже, «одним з ключових пріоритетів у забезпеченні безпеки країни має визнаватися державна кримінологічна політика як скоординована діяльність усіх гілок влади й інституцій громадянського суспільства, спрямована на виявлення та усунення причин й умов (детермінантів) злочинів, прогнозування можливих змін у криміногенній ситуації, коригування стратегічних напрямів управління системою кримінальної юстиції» [54, с. 6].

Водночас, перше, з чим зіштовхуються теорія і практика запобігання злочинності, це «розуміння кримінологічної політики, її місця у системі протидії злочинності, наявний стан та ефективність впровадження її стратегій і невикористаний державний запобіжний ресурс» [130, с. 185].

Дослідження світової практики розуміння кримінологічної політики показує, що визначений напрям не виділяється у самостійну сферу діяльності

держави, кримінологічна політика також не розглядається і як складова частина кримінальної політики. Реалізація окремих елементів профілактичної спрямованості відбувається в рамках упровадження в практику локальних кримінологічних ініціатив [239, с. 1].

Слід відзначити, що «кримінологічна політика – явище складне, знаходиться в стадії формування та розвитку, хоча вітчизняною кримінологічною наукою не було своєчасно зазначене як важливий компонент предмета вивчення, який у дійсності існує протягом певного періоду часу (про що свідчать багато чинників: нормативних, правових, організаційних, дослідницьких тощо)» [54, с. 26]. Як відзначала у 2018 р. А. Гончарова, що являючись одним із найбільш перспективних напрямів політики держави сьогодні, кримінологічна політика не має ані науково обґрунтованої теоретичної бази, ані тим паче її ефективної реалізації на практиці. Тобто визначення цього напрямку внутрішньої політики держави безпосередньо ґрунтується на розрізненіх позиціях учених і практиків [81, с. 182]. Проте наукові пошуки у цьому напрямку велися і ведуться постійно.

Так, «у різні часи тими чи іншими авторами кримінологічна політика розглядалася то як складова частина кримінально-правової політики (М.П. Чубинський, В.С. Зеленецький, С.С. Босхолов, О.М. Литвак, П.Л. Фріс та ін.), то як самостійний, тісно поєднаний із соціально-економічною та правовою політикою запобіжний напрям – кримінологічна політика держави щодо запобігання злочинності, яка має свою сутність, засади, принципи, доктринальні приписи, реальний і можливий запобіжний ресурс та інші вихідні дані (М.М. Бабаєв, А.Ф. Зелінський, В. В. Голіна, В.В. Василевич та ін.)» [77, с. 194].

Останнім часом одне із найбільш ґрунтовних досліджень кримінологічної політики серед вітчизняних вчених здійснив та оприлюднив у 2020 р. В.В. Василевич у своїй монографії «Кримінологічна політика України» [54]. Вищеназвана наукова праця є вагомим внеском у дослідження поняття та сутності кримінологічної політики в Україні.

Так, проаналізувавши різні погляди на визначення сутності та змісту поняття «кримінологічна політика» В.В. Василевич дійшов до висновку, що під останньою слід розуміти «засновану на ідеї гуманізму та принципі верховенства права стратегічну складову внутрішньої та зовнішньої антикримінальної політики держави, владна дефініція якої полягає у формуванні ключових доктринальних засад у сфері боротьби зі злочинністю та її практичної реалізації в системі органів й установ антикримінальної юстиції відповідно до положень кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої політики та законодавства України» [54, с. 38]. Особливістю цього визначення можна вважати використання терміну «антикримінальний» замість «кримінальний». Проте, ми вважаємо, що така заміна наразі не зовсім доречна, оскільки її сприйняття логічно потребуватиме і заміни всіх понять та категорій, у яких вживається термін «кримінальний». Тобто, ми можемо отримати, наприклад, такі назви галузей права, як «антикримінальне право», «антикримінальний процес» та «антикримінально-виконавче право». Відповідно, слід буде змінювати і назву основних нормативних актів, що регламентують вищеназвані галузі права. На нашу думку, необхідність втілення такої дискусійної пропозиції потребує окремого дослідження.

Тому ми підтримуємо думку В.В. Голіни, що «кримінологічна політика – це складова частина державної соціальної політики, яка на основі Конституції України й інтегрованих кримінологічною наукою знань і світового досвіду визначає методологічні засади та стратегії, котрими керується держава та її інституції при здійсненні нерепресивної протидії злочинності» [74, с. 194].

Важливо відзначити, що кримінологічна політика має своїм предметом вирішення питань стосовно нейтралізації об'єктивних і суб'єктивних чинників, що обумовлюють наявність злочинності в суспільстві, усунення недоліків та упущень в діючій системі профілактики, нейтралізації дії причин

і умов, досягнення цілей у процесі виконання покарання, ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі [131, с. 11].

Водночас, «формування кримінологічної політики – це комплекс органічно взаємозалежних масштабних досліджень ситуації в країні, окремих регіонах з одночасним встановленням закономірностей економічного і соціального розвитку, його особливостей, кримінологічних закономірностей, характерних для даного періоду протидії злочинності, а також визначення механізму її реалізації в діяльності правоохоронних органів у формі керівних настанов» [131, с. 11].

Перед тим як сформулювати власне визначення поняття «кримінологічна політика» слід визначитись із назвою напряму роботи правоохоронних органів по усуненню детермінант злочинності.

У «науковій літературі та й на практиці, використовуються різні терміни: «попередження», «профілактика», «припинення», «превенція», «запобігання», «відвернення» тощо». Єдиної думки щодо тлумачення та співвідношення цих термінів не існує [282, с. 9]. У працях деяких вчених та текстах нормативних актів також використовується і такий термін, як «боротьба зі злочинністю».

Не заглиблюючись у наукову полеміку щодо доцільності використання того чи іншого поняття, оскільки це не є предметом нашого дослідження, відзначимо, що «термінологічна дискусія стосовно розмежування цих понять, що визначають одне й те саме явище, явно недоцільна, оскільки не має теоретичного та практичного сенсу, є явно надуманою, поглиблює понятійну плутанину, змушує вчених «переключатися» з аналізу змісту явища на його етимологічну оболонку» [243, с. 136–137].

Слушно зазначають О.В. Кириченко та В.М. Куц, що саме «запобігання» об'єднує поняття «профілактика», «попередження» і «припинення» злочинів. При чому саме в такій послідовності, що характеризує, окрім іншого, і ступінь наближення злочину до його безпосереднього вчинення [246, с. 150-151].

Зважаючи на вищевикладене, ми підтримуємо позицію А.П. Закалюка, що саме запобігання злочинності є різновидом «суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх, через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [137, с. 324].

Таким чином, кримінологічну політику можна визначити як складову державної правової політики, що визначає головні завдання, напрями, цілі, принципи, стратегію, суб'єктів та форми реалізації діяльності, пов'язаної із ефективним запобіганням злочинності з метою покращення кримінологічної ситуації у державі.

Важливість подальшого «дослідження кримінологічної політики полягає у можливості створення науково-практичного результату, цільової програми, яка передбачає стратегію і тактику кримінологічної політики, спрямованої на зміну кримінологічної ситуації за певними напрямками» [114, с. 27]. З точки зору кримінології, стратегія – це засоби досягнення цілей, мистецтво ведення боротьби зі злочинністю або її окремими проявами, вибір вирішального напрямку для досягнення заздалегідь накреслених цілей [17, с. 13]. Тобто ефективне запобігання злочинності потребує розробки певних алгоритмів реалізації, що мають бути закріплені у формі кримінологічних стратегій.

Кримінологічна стратегія надає функціонуванню протидії злочинності стабільності, планованості, спрямованості, забезпечує безпосередність і послідовність розробки завдань діяльності та їхню диференціацію за рівнями та сферами застосування. Вона служить своєрідною платформою для довгострокових і перспективних планів діяльності окремих суб'єктів, убирає в себе фундаментальні надбання науки та новітні форми організації практичної сторони справи, чітко визначає засоби, у тому числі обумовлені специфікою дії механізмів реалізації довгострокової кримінологічної політики [108, с. 378-79].

А стрижнем кримінологічних стратегій є методи запобіжного впливу, під якими розуміються науково сформульовані способи руйнівного запобіжного впливу на криміногенні явища, які у теорії кримінології отримали назву – об'єкти [78, с. 58]. І саме для того, щоб досягти поставленої мети методи запобіжного впливу мають бути реалізовані за різними напрямками. Одним із таких напрямів і є реалізація кримінологічної політики держави в діяльності органів кримінального судочинства.

Реалізація кримінологічної політики є найважливішим етапом втілення концептуальних ідей у діяльність як державних органів, так і недержавних організацій, об'єднань і окремих громадян, які є суб'єктами реалізації політики вказаного напрямку. Це своєрідна «форма життя» ідей, концепцій у цій сфері, закріплених в директивах, нормах, програмах, конкретних актах правозастосування, тобто частина політики держави у сфері контролю над злочинністю, зокрема, і соціальної політики держави, загалом, і складається з усього спектра різноманітних заходів як правових, так і організаційних [54, с. 310].

Щодо розуміння сутності терміну «реалізація кримінологічної політики», то ми згодні з О.С. Іщуком, що це є «втілення в життя розроблених і закріплених у законах і підзаконних актах цілей і завдань, концептуальних положень політики у сфері протидії злочинності через діяльність правоохоронних органів та інших органів, до компетенції яких входить боротьба зі злочинністю» [131, с. 11-12].

Відносно досліджуваних нами державних органів, то розглядане поняття можна визначити як практичне впровадження органами кримінального судочинства передбачених у законах та інших нормативних актах завдань, цілей та основних положень кримінологічної політики, спрямованих на запобігання злочинності, крізь призму діяльності цих органів.

Як справедливо зазначає О.М. Литвинов: «Реалізація кримінологічної політики бере початок з утворення комплексу концептуальних положень на

тривалу перспективу, що покликана бути теоретико-методологічним фундаментом практичної діяльності щодо злочинної протидії» [204, с. 353]. Щоб отримати статус загальнообов'язкових для втілення, ці концептуальні положення повинні бути закріплені у відповідних нормативно-правових актах.

Оскільки кримінологічна політика держави у діяльності органів кримінального судочинства має бути відображеною у цілому комплексі нормативних актів, що регламентують діяльність цих органів. Базовим у відповідному аспекті має бути комплексний документ загальнодержавного значення [195, с. 112].

Так, до 2015 р. нормативним документом, який визначав основні засади профілактики правопорушень в Україні була «Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року», схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р. Метою цієї Концепції, було забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин й умов учинення злочину, захист інтересів людини, суспільства і держави від протиправних посягань, а також налагодження дієвої співпраці між центральними і місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та громадськістю в зазначеній сфері [207].

На сьогодні, серед загальнонаціональних нормативних актів, спрямованих на запобігання злочинності діє Стратегія боротьби з організованою злочинністю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. [433]

Проте правильно відзначив В.В. Голіна: «якщо це державна політика, то вона повинна бути затверджена Законом України, а не Розпорядженням (як щось другорядне) Кабінету Міністрів України. Сьогодні Верховна Рада України – вищий законодавчий орган з потужним директивним потенціалом

– знаходиться наче осторонь запобігання злочинності в Україні, хоча, як це не дивно, запобігання і протидія їй окремим частинам (наприклад, корупції, організованій злочинності, легалізації (відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо) регулюються законами України» [74, с. 195]. При чому, як зазначає Г.В. Форос: «компетенція та повноваження Верховної Ради України дають їй можливість всебічно визначати політику запобігання злочинності, створювати для реалізації останньої відповідне законодавство, здійснювати парламентський контроль за його дотриманням» [464, с. 18].

Ще у 1993 р. Верховною Радою України було прийнято «Державну програму боротьби зі злочинністю», що діяла впродовж 1993 – 1995 рр. [104].

Так, на сьогодні кримінологічна політика держави закріплена у низці законодавчих актів, що здійснюють правове регулювання у сфері запобігання злочинності. До останніх, зокрема, можна віднести КК України, КПК України, КВК України, закони України: «Про Бюро економічної безпеки України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про запобігання корупції», «Про Національне Антикорупційне Бюро України», «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України» та ін.

Водночас, виключно законами України повинні визначатися і загальні основи забезпечення громадського порядку і боротьби зі злочинністю [78, с. 195]. Проте загальнонаціональна програма запобігання злочинності, прийнята вищим законодавчим органом держави відсутня.

Хоча «у правовій, демократичній, соціальній державі така програма повинна займати одне з перших місць у ієрархії державних політик і прийматися законом. Саме у процесі обговорення проекту програми і плану у Верховній Раді України ці документи можуть отримати відповідну нормативну цілісність і змістовність» [74, с. 196].

Отже, для ефективної реалізації кримінологічної політики держави потрібен єдиний узагальнюючий документ на рівні закону «Про державну програму запобігання злочинності», у якому було би визначено головні завдання, напрями, цілі, принципи, стратегію, суб'єктів та форми реалізації діяльності по запобіганню злочинності в Україні.

Розглянемо тепер, яким чином реалізовано кримінологічну політику держави у діяльності органів кримінального судочинства в основних законодавчих актах, що регламентують їх діяльність.

Так, що стосується вітчизняного кримінального законодавства, то «взаємозв'язок кримінологічної політики та КК України є очевидним та виражається, у фундаментальних принципах кримінального права та його інститутах, регулятивних нормах Загальної частини кримінального законодавства та змісті конкретної норми його Особливої частини. Причому об'єктивні соціальні потреби формують зміст закону про кримінальну відповідальність не безпосередньо, а проходячи через свідомість і волю законодавця» [41, с. 309].

Наприклад, КК України в ч.1 ст.1 зазначено, що цей нормативний акт «має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням» [225]. Тобто одним із завдань кримінального законодавства прямо визначено найголовніший, на нашу думку, напрям кримінологічної політики держави – запобігання кримінальним правопорушенням. Безперечно, що органи кримінального судочинства при здійсненні своєї діяльності, наприклад, здійснюючи процедуру притягнення винних осіб до відповідальності у рамках кримінальних проваджень, можуть виконувати, серед інших, вищезазначене завдання. Крім того, це зайвий раз підтверджує правильність обрання серед

інших саме терміну «запобігання», для позначення діяльності, пов'язаної із усуненням детермінант злочинності.

Також і суди, при призначенні покарання у межах санкції статті Особливої частини КК України реалізують кримінологічну політику. Оскільки «запобігання злочинам як попереджувальна (профілактична) функція КК полягає у впливі через кримінально-правову заборону на громадян з метою утримання їх від вчинення злочинів під загрозою покарання (загальна превенція) або у застосуванні для попередження вчинення засудженими нових злочинів кримінального покарання та інших примусових заходів, пов'язаних з посиленням соціального контролю за ними (спеціальна превенція)» [305, с. 12].

А одним із елементів мети покарання, відповідно до ч.2 ст.50 КК України, є «запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами» [225].

Водночас чинне кримінальне законодавство потребує нормативного закріплення принципів застосування закону про кримінальну відповідальність, що дозволить перейти від їх декларування в теорії кримінального права до практичного закріплення в законі та дотримання в процесі правозастосування, окрім того, слугуватиме гарантією прав і свобод людини і громадянина у сфері захисту суспільних відносин кримінально-правовими засобами, а також сприятиме підвищенню їх рівня загальної та спеціальної превенції [54, с. 345]. Крім того, «кримінальне право як один з елементів механізму соціального регулювання повинно містити чіткі параметри втручання держави в питання формування та функціонування системи суспільних відносин. І оскільки кримінальна відповідальність є найбільш суворою формою реагування на вчинення правопорушень, державна політика у сфері створення і застосування кримінально-правових норм має ґрунтуватися на чітко визначених принципах» [22, с.204-205].

Наприклад, законодавче закріплення такого принципу кримінального права як «економія кримінальної репресії» буде нагадуванням суддям, при

здійсненні завершального етапу кримінального судочинства, а саме винесенні вироку винній особі, що необхідно обирати найоптимальніший, з урахуванням особи обвинуваченого та обставин вчиненого ним злочинного діяння, вид і розмір покарання.

Як зазначає з цього приводу О.О. Бахуринська, що згаданий принцип у правозастосовній діяльності суду проявляється у тому, що «в конкретному кримінальному провадженні мають бути обрані такі кримінально-правові засоби впливу на особу, що вчинила злочин, і застосовані в такому обсязі, які є необхідними та достатніми для його виправлення та попередження вчинення нових злочинів» [22, с.204-205].

А такий принцип кримінального права, як «особистий характер відповідальності» у кримінологічному вимірі кореспондується із індивідуальним рівнем запобігання злочинності. Кожна осудна людина відповідальна за свою поведінку та свої вчинки. Тому своєрідною «проекцією», тією «дозлочинною» формою поведінки особи і є ті правила, норми, етичні принципи і т.п., що засвоюються кожним під час заходів індивідуального запобігання злочинності (зокрема, на профілактичному рівні). Звісно, що позитивний результат профілактичних заходів на особу до вчинення нею злочину має кращий соціальний результат, однак, після притягнення людини до кримінальної відповідальності, саме «переналаштування» її поведінки на соціально схвалюваний лад і є метою кримінальної відповідальності [165, с. 84]. Тому важливим є щоб і цей принцип кримінального права було закріплено на законодавчому рівні.

Водночас, правильно зазначає В.В. Голіна, що для визначення кола осіб, які потребують індивідуального запобігання, необхідно мати фактичні, правові та кримінологічні підстави [71, с. 39]. Що стосується кримінологічних підстав, то під ними необхідно розуміти наявність певного рівня кількісно-якісних показників криміногенності особи, що дозволяє виділити з маси відповідної категорії осіб саме тих, від кого з високим ступенем ймовірності слід очікувати вчинення злочину [71, с. 39-40].

Вищевикладені міркування дозволили А.В. Калініній зробити цілком логічний висновок, що «принципи кримінального права, і, зокрема, принцип особистої кримінальної відповідальності та покарання особи, повинні відбиватися й у кримінологічному (антикримінальному та ін.) законодавстві. Натепер такі норми у національному законодавстві існують, однак їх масив є значним та невпорядкованим. Це пояснюється різновекторною спрямованістю та багатоманітністю сфер індивідуального запобігання злочинності, першим кроком до систематизації якого стало б прийняття закону про профілактику кримінальних та інших правопорушень в Україні» [165, с. 84]. Така пропозиція зайвий раз доводить необхідність прийняття закону «Про державну програму запобігання злочинності».

Що стосується інших принципів кримінального права, то відзначимо, що їх детальне дослідження та визначення чіткого переліку не є предметом нашого дослідження, тому ми ґрунтовно на цьому питанні зупинятись не будемо. Однак, враховуючи, що наша держава прагне стати повноправним членом європейського співтовариства, доцільно звернутись саме до кримінального законодавства країн ЄС.

Так, В.В. Налуцишин, проаналізувавши відповідне законодавство держав ЄС дійшов до висновку, що «у більшості випадків європейський законодавець виділяє наступні кримінально-правові принципи: принцип законності; принцип рівності перед законом; принцип справедливості; принцип гуманізму; принцип вини (винної відповідальності); принцип необхідності» [304, с. 10]. Тобто вищеперелічені принципи кримінального права, поряд з принципами економії кримінальної репресії та особистої відповідальності, також доцільно закріпити на законодавчому рівні. Такий перелік принципів в основному відповідає тим системам принципів, що виділяють вітчизняні науковці.

Водночас деякі пояснення слід надати щодо принципу необхідності. Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод поряд з проголошенням прав і свобод встановлює і можливі межі та підстави

обмеження. Зокрема, в ч. 2 ст. 8 вказується перелік таких обмежень: «Втручання публічної влади у здійснення цього права не допускається, за винятком випадків, коли це передбачено законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, громадського порядку або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, або для захисту прав і свобод інших осіб» [203; 304, с.12]. Отже, «практична значимість принципу необхідності полягає в тому, що в кримінальному законодавстві безпосередньо закріплюється положення, що дозволяє обмежувати можливі спроби державного свавілля, створювати правові перешкоди зазіханням на конституційно проголошені права і свободи людини і громадянина» [304, с. 13]. Тобто цей принцип, поряд з принципом «економії кримінальної репресії» буде слугувати нагадуванням для правозастосовчих органів, що будь-які заходи запобігання злочинності повинні мати свою межу, що визначається законними правами та інтересами окремих громадян, суспільства та держави, закріпленими у Конституції України.

Наступний законодавчий акт, що буде предметом нашого аналізу є КПК України.

Правильно зазначають В. Маляренко та О. Шаповалова, що: «Про сильні та слабкі сторони нового КПК можна говорити багато. Але скільки б критики не лунало на його адресу, видається, що головне – це те, що Кодекс є черговим кроком на шляху реформування правової системи, яке останнім часом активно відбувається в Україні. Здійснення такої реформи є об'єктивно необхідним і викликано вимогами часу: воно спрямовано перш за все на те, щоб створити в нашій державі цивілізовану правову систему та адаптувати національне законодавство до міжнародних стандартів. Особливо це стосується кримінального судочинства, де найчастіше обмежуються права та свободи громадян і де у зв'язку з цим необхідно передбачити дієві кримінально-процесуальні гарантії їх захисту» [278, с. 11]. Цей висновок є актуальним і з огляду тих змін, що суттєво впливають на втілення у

кримінальному процесуальному законодавстві України положень та висновків, які змістовно відображають сутність кримінологічної політики [54, с. 346].

Оскільки концептуальною проблемою сьогодення України, як правової країни, є встановлення тих інтересів держави, які повинні бути захищеними кримінально-правовими та кримінально-процесуальними засобами, з урахуванням змісту та концептуальних засад кримінологічної політики України, що повною мірою співвідноситься з тими завданнями, що визначені в ч. 2 ст. 1 КК України [479, с. 184]. І як раз одним із найважливіших інтересів держави було і залишається запобігання злочинності. Однак таке запобігання має бути нормативно закріпленим у регуляторних актах, що регламентують діяльність правоохоронних органів, зокрема й тих, що здійснюють кримінальне судочинство. Це стосується і кримінально-процесуального законодавства.

Тому велику кількість елементів запобіжного впливу, що могли здійснювати органи кримінального судочинства було закріплено у КПК України 1960 р. Всього, як порахував В.В. Василевич, у цьому КПК України питання кримінологічного характеру були відображені у 17 % статей (75 із 449) [54, с. 352-353].

Наприклад: ст. 23 «Виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину»; ст. 23-1 «Подання органу дізнання, слідчого, прокурора в кримінальній справі»; ст. 23-2 «Окрема ухвала (постанова) суду»; ст. 29 «Забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином, і виконання вироку в частині конфіскації майна»; ст. 52-1 «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»; ст. 52-2 «Права і обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи безпеки»; ст. 52-3 «Нерозголошення відомостей про особу, щодо якої здійснюються заходи безпеки»; ст. 53-1 «Обов'язок органу дізнання, слідчого, прокурора і суду щодо вжиття заходів до відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями»; ст. 64 «Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальній справі»; ст. 148

«Мета і підстави застосування запобіжних заходів»; ст. 159 «Заходи піклування про неповнолітніх дітей заарештованого»; ст. 160 «Заходи по охороні майна ув'язненого»; ст. 227 «Повноваження прокурора по здійсненню нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства»; ст. 237 «Питання, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи»; ст. 272 «Заходи, які застосовуються до порушників порядку судового засідання»; ст. 279 «Вирішення питання про притягнення до відповідальності за завідомо неправдиві показання, неправильний переклад і неправдивий висновок»; ст. 346 «Заходи піклування про неповнолітніх дітей і збереження майна засудженого»; ст. 433 «Обставини, що підлягають встановленню в справах про злочини неповнолітніх»; ст. 448 «Питання, які підлягають вирішенню судом у справах про застосування примусових заходів виховного характеру» та ін. [226]. Вищезазначені кримінально-процесуальні норми виступали засобом реалізації кримінологічної політики держави у діяльності органів кримінального судочинства, оскільки спрямовували ці органи, прямо чи опосередковано, на запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як учасниками кримінального процесу, так і іншими особами.

Так, у ст. 23 КПК України 1960 р. зазначалось, що при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальних справ орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину [226]. І це було ні чим іншим, як прямою вказівкою на реалізацію органами кримінального судочинства одного з елементів кримінологічної політики держави – виявлення детермінант вчинення кримінальних правопорушень. Крім того, передбачався і засіб реагування органів кримінального судочинства на виявлення таких детермінант, шляхом винесення ними подання про вжиття заходів для усунення причин і умов, відповідно до ст.23-1 КПК України, а також регламентовано відповідальність посадових осіб, на адресу яких надсилалось подання, за залишення ними без розгляду такого подання.

Що стосується чинного КПК України, то наприклад, у ст. 2 КПК України одними із завдань кримінального провадження визначено «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» [226]. Як випливає з аналізу наведеної норми, законодавець, замість терміну «запобігання», вжив лише терміни «захист» та «охорона».

При чому останні два терміни, згідно із Академічним тлумачним словником української мови є синонімами, оскільки «захист» тлумачиться, зокрема, як: заступництво, охорона, підтримка [145].

Тобто, як ми раніше відзначали, завданням кримінального законодавства є запобігання кримінальним правопорушенням (ч.1 ст.1 КК України), тоді як завданням кримінального процесуального – лише захист або охорона від таких правопорушень, тоді як про запобігання ним мова не йде. Навряд чи таку термінологічну неузгодженість КПК України із основним нормативним актом у сфері запобігання злочинності – КК України, можна вважати позитивною рисою вітчизняного кримінально-процесуального законодавства. Для належної реалізації кримінологічної політики держави у діяльності органів кримінального судочинства діяльність із запобігання кримінальним правопорушенням також має бути закріпленою серед основних завдань кримінального провадження.

Крім того, як зазначає В.М. Юрчишин, запобігання злочинності, зокрема на спеціально-кримінологічному рівні, є обов'язковим атрибутом кримінального процесу будь-якої демократичної країни світу і займає в ньому чільне місце. Оскільки розслідування злочинів, з одного боку, пов'язується з реакцією суспільства і держави на конкретне кримінальне правопорушення з метою вжиття до винуватих кримінально-правових заходів, а з іншого, – з кримінологічною реакцією суспільства і держави, що детермінують вчинення злочинів, шляхом їх усунення чи блокування [493, с. 215].

Тому ст.2 КПК України доцільно викласти у наступному вигляді:

«1. Завданнями кримінального провадження є: запобігання кримінальним правопорушенням з метою захисту особи, суспільства та держави від таких правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також...»

Також, як правильно зазначає В.В. Василевич, автори КПК України, всупереч доктринальним положенням, логіки та юридичній практиці фактично лише у завуальованій формі відобразили у Кодексі процедурні моменти реалізації у кримінальному процесі кримінологічної політики. Крім того, безпідставно та необґрунтовано виключені з КПК України ті статті, що безпосереднього були спрямовані на реалізацію визначеного у КК України завдання по запобіганню злочинам (виявлення причин і умов злочину; реагування на них шляхом винесення подань і ухвал; врахування цих обставин при призначенні покарання тощо) [54, с. 354]. На сьогодні прямих, чітких повноважень у прокурора, як, власне й в інших учасників сторони обвинувачення (органи досудового розслідування (ст. 38 КПК України); керівник органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України); слідчий органу досудового розслідування (ст. 40 КПК України); оперативні підрозділи (ст. 41 КПК України), а також суд (§ 1 глави 3 КПК України) щодо виявлення причин і умов вчинення злочину та здійснення інших дій кримінологічного характеру не має [54, с. 363]. Тобто фактично органи кримінального судочинства були позбавлені повноважень щодо усунення детермінант злочинності в межах кримінального процесу. Навряд чи такий крок законодавця покращив криміногенну ситуацію у державі. Тому доцільним вважається чинний КПК України доповнити нормами, аналогічними ст.ст.23-23-1 КПК України 1960 р., щодо обов'язку органів кримінального судочинства виявляти причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, відносно яких здійснюються кримінальні провадження, а також інших, та передбачити відповідальність за невиконання відповідних приписів уповноважених осіб щодо усунення таких детермінант.

Водночас, як зазначає К.А. Гусєва, у чинному КПК України «створено правові передумови й передбачено абсолютно новий дійовий процесуально-правовий інструментарій для здійснення під час кримінального провадження запобігання злочинам та їх припинення. Ідеться, зокрема, про перелік конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, підстави й механізми їх проведення, які або прямо націлені на припинення злочинів під час кримінального провадження, або їх проведення за своїми потенційними процесуальними можливостями мають попереджувальну спрямованість. Особливого вираження можливість процесуального запобігання злочинам набула в ст. 250 чинного КПК, де говориться, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженими з прокурором, або прокурора» [96, с. 320]. Безумовно, такі законодавчі новели чинного кримінально-процесуального законодавства здатні бути дієвим інструментом запобіжної діяльності для органів кримінального судочинства, які здійснюють кримінальні провадження, але лише частково.

Це пов'язано з тим, що хоча законодавець і заклав нормативно-правові передумови щодо опанування в кримінальному провадженні функції слідчого попередження й припинення злочинів, однак на сьогодні відсутні потрібні для практичної реалізації цієї функції відповідні організаційно-правові, обліково-реєстраційні, управлінські механізми [96, с. 323].

Наприклад, К.А. Гусєва пропонує розробити єдину систему статистичного обліку попереджених злочинів. Також вчена пропонує відомче (в системі МВС України) нормативно-правове врегулювання оперативної звітності стосовно результатів попередження злочинів, а також щодо критеріїв оцінки цієї діяльності під час досудового розслідування злочинів [96, с. 323]. Якщо розглядати другу пропозицію у контексті запобіжної діяльності всіх органів кримінального судочинства, то доцільним є створення та прийняття за участі всіх правоохоронних органів, підрозділи

яких здійснюють досудове розслідування, не суто відомчого, а міжвідомчого нормативного акту з питань регламентації оперативної звітності стосовно результатів запобігання кримінальним правопорушенням.

Крім того, у цьому контексті, ще однією важливою проблемою є те, що «в умовах чинності КПК України, оперативно-розшукова діяльність втратила наступальний характер. Сутність наступальності, що полягає у необхідності упереджувального характеру дій оперативних підрозділів з тим, щоб, ще на ранніх стадіях вчинення умисних злочинів (готування, замах), були одержані фактичні дані щодо злочинного наміру особи або групи осіб, не було допущено переростання попередньої злочинної діяльності у закінчений злочин, фактично зруйнована. На сьогодні, з моменту початку кримінального провадження оперативні підрозділи позбавлені права ініціативно здійснювати заходи, спрямовані на встановлення та викриття злочинців, а мають діяти виключно в межах доручень слідчих та прокурорів. Таким чином, суттєвий арсенал оперативно-розшукових заходів та методів залишається фактично не витребуваним. Крім цього, чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» втрачає свою актуальність, пов'язуючи процес реалізації прав оперативних підрозділів з положеннями Кримінального процесуального кодексу» [3, с. 9-10]. Внаслідок цього, оперативно-розшукова діяльність в Україні (а, отже, й оперативно-розшукове запобігання) на відміну від інших європейських країн у викритті порушень адміністративного, земельного, фінансового та інших галузей вітчизняного законодавства майже не використовується [54, с. 358; 119, с. 112]. Фактично оперативні підрозділи позбавлені повноважень здійснювати запобіжну діяльність, а лише виконують доручення слідчих або прокурорів.

Проте, оперативно-розшукова діяльність йде поруч із такими науками як – кримінологія, криміналістика, кримінальне право та кримінальний процес. Для того, щоб розкрити та розслідувати злочин, довести кримінальне провадження до суду, покарати злочинця та потім, після відбуття покарання

впевнитись, що ця людина стала на путь виправлення необхідно поєднати усі зусилля, та усі ці науки [318, с. 77].

Крім того, у межах науки оперативно-розшукової діяльності вчені виділяють такий напрям, як оперативно-розшукова превенція. Її можна вважати повноправною складовою частиною запобігання злочинності, оскільки такий вид превенції розуміється як сукупність «гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, які здійснюють оперативні працівники та охоплюють цілісну систему контролю за оперативною ситуацією з метою запобігання виникненню умов, що сприяють їх учиненню, а також виявлення осіб, від яких слід очікувати вчинення злочинів, та здійснення на них превентивного впливу для недопущення вчинення ними задуманих злочинів або тих, що готуються, та припинення таких, що розпочалися» [82, с. 34].

Така діяльність здатна значним чином полегшити завдання органам кримінального судочинства із запобігання вчиненню кримінальним правопорушенням. Тому не можна відкидати можливості та переваги оперативно – розшукової діяльності щодо запобігання злочинності.

Зважаючи на вищевикладене, актуальним на сьогодні є дослідження питання щодо надання підрозділам правоохоронних органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, повноважень здійснювати діяльність наступального та упереджувального характеру у стратегічних та тактичних напрямках запобігання злочинності.

Розглядаючи інші законодавчі акти, що регламентують діяльність органів кримінального судочинства, у першу чергу, слід звернутись до положень Закону України «Про Національну поліцію», оскільки переважну більшість кримінальних проваджень здійснюють саме дізнавачі та слідчі цього правоохоронного органу.

Наприклад, за даними М.В. Калатура на 2019 р., при чисельності слідчих Національної поліції України до 85,0 % від загальної їх кількості в державі, саме слідчі цього органу забезпечували провадження у 98,0 % усіх кримінальних правопорушень [164, с. 1]. Навряд чи цей показник змінився із

створенням у складі Національної поліції України підрозділів дізнання, оскільки на сьогодні вони здійснюють провадження у тих справах, що до цього розслідували поліцейські слідчі.

Отже, у ст.1 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що «Національна поліція України - це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [141]. Тобто законодавець вжив узагальнюючий термін «протидія» щодо назви діяльності поліції із усунення детермінант злочинності.

Так, само, відповідно, у ст.2 розгляданого Закону одним із завдань поліції визначено протидію злочинності [141]. Термін «протидія злочинності» як узагальнюючий відносно запобіжної діяльності поліції вживається й у ч.2 ст.9, абз. 3 ч.1 ст. 22 цього Закону [141].

Між тим, у абз.1 ч.1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» щодо усунення детермінант всіх правопорушень вжито термін «запобігання», оскільки відповідно до цієї норми, поліція має своїм повноваженням здійснювати «превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень» [141].

Крім того, у Законі інколи одночасно вживаються терміни «протидія» та «запобігання» щодо усунення окремих видів суспільно небезпечних діянь.

Так, у абз.18 ч.1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» одним із повноважень поліції визначено вжиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі [141].

Водночас, як правильно зазначав А.П. Закалюк, що такі терміни, як «протидія злочинності»; «превентивна діяльність» тощо, є вужчими та семантично не повною мірою відповідають змісту поняття «запобігання злочинам» [137, с. 322].

Внаслідок цього, як зазначає В.В. Василевич, поліція реагує лише на факти вчинення злочинів та протидіє їм у виді кримінально-процесуальної діяльності, тобто вчиняє дії загального впливу на злочинність лише з

урахуванням стадії вчинення злочинів (готування до злочину (ст. 14 КК); замаху на злочин (ст. 15 КК) та закінченого злочину, (ч. 1 ст. 13 КК), залишаючи обабіч той пласт боротьби зі злочинністю, який охоплюється діяльністю із запобігання злочинам, а саме: 1) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинити; 2) після його сформованості, але до початку реалізації; 3) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних злочинних дій [54, с. 356].

Крім того, як ми вище зазначали, що найкраще змісту діяльності із усунення детермінант злочинності відповідає термін «запобігання».

Тому вважається доцільним у ст.1, ч.2 ст.9, абз. 3 ч.1 ст. 22 Закону України «Про Національну поліцію» словосполучення «протидії злочинності» замінити на «запобігання злочинності». Крім того, й у ст.2 цього ж Закону одним із завдань поліції, замість «протидія злочинності» доцільно визначити «запобігання злочинності».

Також, у ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» зазначається, що поліція має, зокрема, такі повноваження для виконання завдання із протидії злочинності, як: виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживати у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживати заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняти виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; вживати заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення» [141]. З позитивного боку, слід відмітити, що цей Закон дає широкий спектр запобіжних повноважень поліцейським, тобто і тим органам кримінального судочинства, що відносяться до цього правоохоронного відомства, а саме працівникам підрозділів слідства та дізнання.

Проте зазначимо, що реалізувати ці повноваження дізнавачі та слідчі можуть лише у порядку, закріпленому в КПК України, оскільки це є

основний нормативний документ, в межах якого вони здійснюють свою професійну діяльність.

Водночас, як ми вище з'ясували, що у чинному КПК України на сьогодні відсутні прямі норми, що уповноважують органи кримінального судочинства на запобіжну діяльність. У першу чергу це стосується виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень та вжиття у межах своєї компетенції заходів для їх усунення. Тобто, повноваження у слідчих та дізнавачів щодо виявлення та усунення причин і умов злочинності, згідно із Законом України «Про Національну поліцію», є, а механізм реалізації цього повноваження, що має міститись у КПК України, відсутній.

Що стосується такого органу кримінального судочинства, як ДБР, то з позитивного боку слід відмітити, що у основному нормативному акті, що визначає правові основи організації та діяльності цього органу, а саме Законі України «Про Державне бюро розслідувань» [140], вживається термін «запобігання», а окремі функції ДБР становлять безпосередньо кримінологічний характер.

Наприклад, відповідно до ст.1 цього Закону: «Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції» [140]. А згідно з п.1 ч.1 ст.5 одним із основних завдань ДБР, є саме «запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч.1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої - третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України» [140].

Як зазначає Н. Носевич, що структурно запобіжна діяльність ДБР складається із запобігання злочинам (профілактика та попередження) та реагування на їх вчинення (виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів) [308, с.195]. Тобто механізм діяльності ДБР щодо усунення детермінант злочинності має свою специфічну функціональну побудову: спочатку відбувається реагування на злочин, а потім, у процесі розслідування злочину, здійснюється запобігання новим злочинам) [308, с. 198]. На нашу думку, такий самий механізм запобіжної діяльності притаманний всім органам кримінального судочинства, які здійснюють розслідування кримінальних проваджень, однак більш детально ми розглянемо це питання при висвітленні механізму реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства у підрозділі 4.2 дисертаційного дослідження.

Також, одним із повноважень ДБР, відповідно до абз.2 ч.1 ст.6 цього Закону, є здійснення інформаційно-аналітичних заходів щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції ДБР, вжиття заходів до їх усунення [140]. Наявність таких повноважень у ДБР, що належать за своєю суттю до кримінологічних, слід відзначити з позитивного боку.

Погодимось із Н. Носевич, що «ДБР має спеціальні повноваження щодо протидії злочинності (здійснює безпосереднє управління окремими напрямками запобігання злочинності і їх координацію; виявляє та пізнає об'єкт запобіжного впливу, інформує про них інших суб'єктів; виконує запобіжні заходи щодо випередження, обмеження, усунення криміногенних явищ та процесів, захисту соціальних благ і особи; реалізує заходи щодо відвернення і припинення злочинів і злочинності)» [308, с.198].

Отже, за допомогою якісного виконання вищезазначених повноважень ДБР, як один із органів кримінального судочинства, здатне реалізувати один із найважливіших напрямів кримінологічної політики держави – запобігання злочинам, вчинених службовими особами, які займають особливо

відповідальне становище. Проте відсутність у кримінальному процесуальному законодавстві визначення правового статусу подання про вжиття заходів для усунення причин і умов кримінального правопорушення, а також відповідальності за невиконання його приписів, може перетворити такі повноваження ДБР на декларативні.

Що стосується такого органу кримінального судочинства як НАБУ, то відповідно до ст.1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [140]. Із даного визначення поняття НАБУ можна виділити такі його функції, як:

- виявлення корупційних правопорушень;
- попередження виявлених корупційних правопорушень;
- припинення виявлених корупційних правопорушень;
- розкриття виявлених корупційних правопорушень;
- розслідування виявлених корупційних правопорушень;
- запобігання вчиненню нових корупційних правопорушень.

Відзначимо з позитивного боку, що законодавець однією з функцій НАБУ визначив саме запобігання корупційним правопорушенням. Проте, на нашу думку, слід зауважити те, що оскільки попередження та припинення злочинності є складовими більш загального поняття «запобігання», то визначення цих функцій НАБУ окремо за своєю суттю є не зовсім доречною деталізацією цього загального поняття.

Крім того, завданнями НАБУ є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції [141]. Тобто серед завдань НАБУ відсутнє головне завдання кримінологічної політики

держави – запобігання злочинності, а визначено лише її складову – протидію. Тим самим, можна сказати, що завдання НАБУ не повною мірою відповідають його одній з основних функцій – запобігання вчиненню корупційних правопорушень.

Внаслідок цього, правильно зазначає А.В. Легін, що в основному діяльність детективів НАБУ спрямована на розслідування вже вчинених злочинів. Попри те, що ст. 1 Закону «Про Національне антикорупційне бюро України» передбачає в діяльності детективів також запобіжну функцію, їй не приділено належної уваги в інших положеннях цього Закону [251, с. 143].

Так, відповідно до п. 11 ч. 1. ст. 17 розгляданого Закону НАБУ та його працівники мають право надсилати державним органам, органам місцевого самоврядування обов'язкові до розгляду пропозиції та рекомендації щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, належних до підслідності НАБУ, а також отримувати від цих органів протягом 30 днів інформацію про розгляд таких пропозицій та рекомендацій [141].

Однак детективи, розслідуючи корупційні злочини, виявляють злочинні схеми, які зазвичай реалізують завдяки недосконалості законодавства, наявності корупціогенних факторів, усунення яких могло б знизити ймовірність вчинення злочину. Відповідно, доцільно розширити повноваження детективів у напрямі запобігання вчиненню злочинів. Так, наприклад, є сенс надати право подавати президенту, парламенту та уряду пропозиції щодо нових нормативно-правових актів, необхідних для ефективної реалізації заходів із запобігання корупції, а також наділити детектива обов'язком виявляти причини й умови вчинення злочину та правом подавати до відповідного компетентного органу приписи про вжиття заходів для їх усунення [251, с. 143].

Крім того, одним із завдань НАБУ доцільно визначити саме запобігання, а не протидію корупційним кримінальним правопорушенням.

Наступним органом кримінального судочинства, регламентацію запобіжної діяльності якого ми проаналізуємо буде СБУ.

Правовою основою діяльності цього правоохоронного органу, і, відповідно, його слідчих підрозділів, є Закон України «Про Службу безпеки України» прийнятий ще 25 березня 1992 року.

Відповідно до ч.2 ст.2 цього Закону до завдань СБУ, зокрема, входить: «попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України» [143]. З вищенаведеної норми випливає, що серед завдань СБУ також відсутнє головне завдання кримінологічної політики держави – запобігання злочинності, а визначено лише окремі складові запобіжної діяльності – попередження та припинення кримінальних правопорушень, що загрожують національній безпеці України.

Деякі запобіжні функції СБУ можна визначити із її обов'язків. Так, відповідно до ст.24 розгляданого Закону СБУ зобов'язана:

- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень;

- здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України;

- здійснювати відповідно до законодавства профілактику правопорушень у сфері державної безпеки [143].

Таким чином слід констатувати, що до запобіжних функцій СБУ Законом віднесено лише виявлення, припинення та профілактику правопорушень у сфері державної безпеки, тоді як про запобігання

злочинності проти основ національної безпеки України не згадується зовсім. Такий законодавчий пробіл, на нашу думку, потребує негайного виправлення, оскільки фактично діяльність слідчих підрозділів СБУ функціонально спрямована лише на розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері державної безпеки, а не на запобігання ним.

І так само, як органи кримінального судочинства інших правоохоронних органів, слідчі підрозділи СБУ значно обмежені у можливостях здійснювати таку діяльність згідно з чинним КПК України.

Відповідно до положень КПК України, одним з органів досудового розслідування (органів, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства. Проте в КПК України нині немає жодної вказівки, які саме це органи. Чіткої відповіді на це питання не можна знайти й у Податковому кодексі України, у якому хоча й міститься розділ, присвячений функціонуванню податкової міліції, проте змінами до КПК України та власне податкового законодавства у відповідних перехідних положеннях його планувалося загалом виключити, не узгодивши належним чином при цьому адміністративно-правову базу регулювання організації та функціонування слідчих органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства [163, с. 127]. Фактично на сьогодні у складі ДФСУ продовжують функціонувати слідчі підрозділи податкової міліції як органи кримінального судочинства.

Однак, статистика Офісу Генерального прокурора свідчила про недостатньо ефективну роботу, в першу чергу податкової міліції у розслідуванні економічних злочинів, необхідність позбавити правоохоронні органи від невласливих їм функцій та відокремити правоохоронну функцію від сервісної функції податкової. Наприклад, у 2019 році було зареєстровано 1287 кримінальних проваджень за ухилення від сплати податків. Водночас на стадії досудового розслідування у цьому році було закрито 262 кримінальні

провадження, з яких 259 – за відсутності складу/події кримінального правопорушення. Результатами судового розгляду відповідних справ за визначений період у Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні всього 18 вироків, а саме: 10 обвинувальних вироків, із яких 3 – на підставі угод про визнання винуватості та 8 виправдувальних вироків [331].

При чому, податкова міліція вже понад чотири роки існувала поза законом, як частина ДФСУ вона продовжувала працювати та фінансуватися з державного бюджету [295]. Така ситуація правової невизначеності статусу одного з органів кримінального судочинства була неприпустимою для правової держави, яку прагне побудувати Україна.

Тому важливим кроком до повноцінної реформи ДФСУ було ухвалення Верховною Радою України 28 січня 2021 р. у другому читанні та в цілому законопроекту № 3087-д "Про Бюро економічної безпеки", котрим було проголошено створення нового правоохоронного органу, який займатиметься кримінальними правопорушеннями у сфері економіки та ліквідовано податкову міліцію. Передбачається, що БЕБ буде єдиним правоохоронним органом, що розслідуватиме економічні кримінальні правопорушення. Крім тих, які розслідує НАБУ. Це означає, що зі створенням БЕБ зникне не лише податкова міліція, але й економічні підрозділи в Національній поліції та СБУ. Загалом на БЕБ планують покласти повноваження розслідувати ухилення від сплати податків, але крім цього ще низку злочинів, пов'язаних з економікою та фінансами. У БЕБі працюватимуть детективи, які проводитимуть не лише збір аналітичної інформації про, наприклад, ухилення від сплати податків, але й вестимуть оперативно-розшукову діяльність на рівні з іншими силовими структурами [377]. На момент написання дисертаційного дослідження процес створення БЕБ триває. Тому оцінити його ефективність щодо запобігання економічній злочинності ми можливості не маємо. Водночас, можна звернутись до положень цього закону, та проаналізувати, яким чином планується реалізувати кримінологічну політику держави в діяльності новоствореного органу кримінального судочинства, а саме

підрозділів БЕБ, які будуть розслідувати підслідні їм, відповідно до ч.3 ст.216 КПК України, кримінальні провадження.

Відзначимо, що згідно з п.2 ч.1 ст.2 Закону України «Про Бюро економічної безпеки», функції кримінального судочинства покладено на детективів, які будуть здійснювати як оперативно-розшукову діяльність, так і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності БЕБ [139].

Отже, відповідно до абз.1 ч.1 ст.1 розгляданого Закону БЕБ є центральним органом виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [139]. Тобто головним завданням всіх підрозділів БЕБ, що випливає із вищенаведеного визначення, є саме протидія, а не запобігання правопорушенням, зокрема, і кримінальним. Така позиція законодавця викликає у нас певні заперечення, аналогічні тим, що ми виклали, коли аналізували відповідні положення Закону України «Про Національну поліцію». Тому термін «протидія» у цьому визначенні доцільно замінити на «запобігання».

Водночас, схвальної оцінки заслуговує те, що у ст.4 передбачено інші завдання БЕБ, при чому їх статус визначено як основні, серед яких, зокрема, звернемо увагу на наступні:

«1) виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних;

2) оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;

3) надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки;

4) забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;

5) збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому;

б) планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до його підслідності» [139].

Вищевказані завдання, безумовно, є повноцінними елементами кримінологічної політики держави, оскільки мають прямий кримінологічний характер. Тому, на нашу думку, належне та ефективне виконання вищезазначених завдань детективами БЕБ, сприятиме ефективній реалізації такого напряму політики держави в діяльності органів кримінального судочинства для загального поліпшення кримінологічної ситуації у економічному секторі держави.

Щодо функцій, покладених на БЕБ, то, відповідно до абз.2 ч.1 ст.1 розгляданого Закону, цей орган «виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції» [139]. І хоча запобіжна функція БЕБ прямо не згадується, однак вказівка на те, що БЕБ може виконувати «інші функції», не заперечує її виконання всіма підрозділами БЕБ, зокрема й тими, що здійснюватимуть кримінальне судочинство.

Крім того, запобіжна функція БЕБ впливає із такого завдання цього органу, як «забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання кримінальним правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави».

Важливим також є закріплення у Законі поняття «кримінальний аналіз», під яким розуміється «інформаційно-аналітична діяльність, спрямована на встановлення взаємозв'язків між даними про злочинну діяльність та іншими даними, потенційно з ними пов'язаними, їх оцінювання та інтерпретацію, прогнозування розвитку досліджуваних подій з метою їх використання для виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави» [139]. Звичайно, за своєю суттю таку діяльність можна віднести до категорії

кримінологічної діяльності, оскільки вона дуже близька до такого поняття, як «кримінологічний аналіз». Однак, мету цієї діяльності буде доречно скоригувати та викласти як: «використання для запобігання, виявлення та розслідування...».

Що стосується прокуратури, то після реформування її функцій, внаслідок чого функцію загального нагляду за додержанням законності було ліквідовано, відповідно запобіжний потенціал органів прокуратури істотно зменшився.

Водночас, «крім основних конституційних функцій на прокуратуру покладаються додаткові функції. Так, беручи активну участь у досудовому розслідуванні як процесуальний керівник та у певних випадках і як безпосередній виконавець процесуальних дій, прокурор виявляє негативні явища, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень. Ними можуть бути: насильство в сім'ї, алкоголізм, наркоманія, проституція, корупція, конфліктність, бездоглядність дітей, незадовільна виховна робота тощо» [496, с. 208].

Як зазначає Ю. Новосад, «теоретично функція запобігання злочинам, маючи важливий концептуальний характер і різноаспектне практичне значення, належить до найменш досліджених проблем організації й діяльності прокурорської системи. У чисельних публікаціях функції прокуратури зводяться лише до прокурорського нагляду за додержанням і правильним застосуванням законів, що й становить головну соціально-правову сутність її діяльності. Для аргументації своєї позиції науковці посилаються на ч. 2 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», за якою на прокуратуру не може покладатися виконання функцій, не передбачених Конституцією України і цим Законом [307, с. 211].

Хоча за прокуратурою залишено функцію нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів кримінального судочинства.

А на думку С.С. Мірошніченко, функції нагляду й попередження злочинності певною мірою зливаються, і саме запобіжна функція була

притаманна всім без винятку галузям прокурорського нагляду й взагалі могла виступати однією з головних функцій прокуратури [296, с. 23-24]. Крім того, як вважає цей же вчений, запобігання злочинам здійснюється органами прокуратури в межах кожної із виконуваних ними функцій. Фактично вся діяльність органів прокуратури пронизана запобіжним змістом, і обов'язок виявляти причини й умови скоєння злочинів притаманний усім без винятку напрямам прокурорського нагляду [298, с. 14-15]. Тому, незважаючи на суттєве обмеження функцій прокуратури, є підстави вважати, що здійснювати запобіжну діяльність органи прокуратури певною мірою здатні.

Водночас, як зазначають науковці, останніми роками у суспільстві лунають звинувачення щодо органів прокуратури у вибірковості кримінального судочинства, політичних переслідуваннях шляхом притягнення до кримінальної відповідальності деяких осіб із вищих ешелонів влади. Крім цього, мають місце намагання дискредитувати і піддати обструкції органи прокуратури, відвертою стає діяльність, спрямована на підрив ідеології запобігання злочинам у державі взагалі. Абсурдність цих звинувачень очевидна. Вони зумовлені певною мірою й тим, що спеціальну норму щодо діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання та протидії злочинності в чинному Законі України «Про прокуратуру» вилучено [166, с. 15; 307, с. 211].

Хоча, як влучно стверджує О.С. Іщук, дослідивши у межах своєї дисертації теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України, що формування і реалізація кримінологічної політики цим державним органом «мають вагоме значення для теорії та практики кримінологічної діяльності, адже у ній знаходить своє вираження воля суспільства, у формі політико-правових ідей втілюються основні засади організації і здійснення відповідної діяльності, визначаються пріоритети її гуманітарної, економічної і правозастосовної основи, створюються передумови для формування адекватних механізмів реалізації правоохоронного потенціалу й запровадження новітніх підходів з метою

оптимізації та підвищення ефективності функціонування системи як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях» [160, с. 12].

Крім того, як справедливо зазначає В. М. Юрчишин, «сам кримінологічний напрям (функція) у діяльності прокурора в досудовому розслідуванні «зникнути» об'єктивно не може, бо прокурор у кожному провадженні має справу з кримінальними правопорушеннями. Останні ж, як правило, вчиняються з якихось причин. Вчиненню їх сприяють також певні умови. Прокуророві в силу виконання функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням ці причини і умови стають відомими. І для ефективного їх усунення у прокурора повинно бути право вживати відповідних заходів ще до завершення розслідування або відразу після цього. А оскільки ці заходи обумовлені діяльністю у конкретному провадженні, то і здійснювати їх бажано у межах цього провадження» [497, с. 212].

Тому ми підтримуємо позицію Ю. Новосада, що наявність норми, яка би уповноважувала прокурорів на здійснення запобіжної діяльності у чинному Законі України «Про прокуратуру» значно підняла би престиж органів прокуратури як одного із провідних суб'єктів запобігання злочинам [306, с. 211].

При формулюванні такої статті доцільно звернутись до одного з відхилених проектів Закону України «Про прокуратуру» у якому було розміщено статтю «Повноваження прокуратури щодо запобігання злочинам», яка передбачала обов'язок прокурора здійснювати заходи щодо запобігання кримінальним правопорушенням за такими напрямками: а) проведення кримінологічного аналізу злочинності; б) участь у розробленні заходів запобігання та протидії злочинам; в) нагляд за виконанням законодавства про запобігання злочинам; г) сприяння профілактичній діяльності громадських формувань; д) вжиття запобіжних заходів у конкретній кримінальній справі; ж) проведення профілактичних перевірок; з) внесення профілактичного припису [367].

Тому Розділ IV «Повноваження прокурора з виконання покладених на нього функцій» Закону України «Про прокуратуру» доцільно доповнити ст. 26-1 «Повноваження прокурора щодо запобігання кримінальним правопорушенням» наступного змісту:

«Прокурори, у межах виконання своїх функцій, з метою запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень, зобов'язані:

а) при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням спрямовувати діяльність органів досудового розслідування на виявлення й усунення ними причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень;

б) вживати інших запобіжних заходів у конкретному кримінальному провадженні;

в) у межах координаційної діяльності брати участь у розробленні заходів запобігання та протидії кримінальним правопорушенням спільно з іншими органами правопорядку;

г) здійснювати кримінологічний аналіз злочинності;

д) сприяти профілактичній діяльності громадських формувань».

Також ми підтримуємо думку В.М. Юрчишина, що й у КПК України має бути передбачено, що «прокурор у досудовому розслідуванні має бути наділений повноваженням щодо нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування з виявлення й усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, а в окремих випадках – щодо самостійного вжиття заходів до їх виявлення та усунення, які також мають бути передбачені процесуальним законом. Виконання прокурором запобіжної функції доцільно регламентувати як завдання кримінального провадження, визначені ст. 2 КПК. Завдання, зазначені у цій статті, наразі мають лише кримінально-правовий та кримінальний процесуальний характер. А регламентоване у процесуальному законі кримінологічне завдання матиме спеціально-кримінологічний характер» [491, с. 213].

Зважаючи на вищевикладене, бажано внести зміни до чинного КПК України з регламентацією повноважень органів прокуратури щодо процесуального керівництва органами досудового слідства стосовно виявлення й усунення ними причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Що стосується реалізації кримінологічної політики держави в діяльності судів, то слід зазначити, що перед судовими органами у жодному чинному нормативному акті, що визначає їх діяльність, прямо не поставлене завдання із запобігання злочинності.

Також, на думку В.М. Юрчишина, суд не повинен вживати заходів і щодо усунення причин та умов вчинення злочинів, як це було за КПК 1960 р., оскільки у нього інші завдання [491, с. 213].

Такі завдання закріплено у ст. 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», а саме: забезпечення кожному права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [368]. Тобто за чинного законодавства перед суддями дійсно не поставлено завдання і щодо усунення детермінант злочинності. Такий крок законодавця видається цілком логічним, оскільки займатись такого роду діяльністю мають представники виконавчої, а не судової вертикалі влади.

Про те що суди досить поверхово ставились до обов'язку вживати заходи щодо усунення детермінант злочинності, свідчать дані В.В. Василевича, що, наприклад, «у 2002 році (першому звітному періоді з часу прийняття КК України 2001 р.) для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, суди постановили 4661 окрему ухвалу (постанову), що складало 2,8 % (у 2001 р. – 4,3 %) від кількості справ, розглянутих із поставленням вироку. Суттєво не змінилась ситуація і в подальші роки, аж до прийняття КПК України 2012 р. Зокрема, у 2011 р. кількість таких ухвал

(постанов) судів у загальній структурі вироків становила лише 0,1 % (у 2010 р. – 0,1 %) , а в 2012 р. – лише 3,2 %» [22, с. 354-355].

Водночас, слід дати відповідь на питання, чи повинен суд, з тим щоб винести обґрунтований та справедливий вирок винній особі, з'ясувати причини та умови вчинення кримінальних правопорушень.

Так, чинне кримінальне законодавство, а саме абз. 3 ч.1 ст.65 КК України, зобов'язує суд при призначенні покарання враховувати, зокрема, обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, передбачені у ст.ст.66-67 КК України [226].

А відповідно до ч.3 ст.374 КПК України у мотивувальній частині вироку суд зазначає обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання [226].

Деякі із таких обставин можна віднести до кримінологічної категорії причин та умов вчинення кримінальних правопорушень.

Серед обставин, що пом'якшують покарання це, зокрема, вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин [225].

А серед обставин, що обтяжують покарання, наприклад: вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій; вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів [225].

Крім того, у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», зокрема, зазначається, що покарання має бути необхідним і достатнім для виправлення засудженого та попередження нових злочинів [225]. Тим самим реалізується один із напрямів мети покарання, що закріплені у ч.2 ст.50 КК України, а саме «запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами» [225].

Тобто суд, під час призначення покарання, також здійснює заходи із запобігання злочинності.

Також до процесу запобігання злочинності суди опосередковано залучені і на більш ранній стадії кримінального процесу – здійсненні кримінального провадження, наприклад, при обранні запобіжних заходів підозрюваним особам.

Вищенаведені обставини, на нашу думку, підтверджують, що суд як був так і залишається безпосереднім учасником кримінологічної діяльності, що здійснюють суб'єкти кримінального судочинства.

Відповідно, кримінологічна політика держави в діяльності судів реалізується, зокрема, у частині встановлення в межах судового провадження детермінант вчинення кримінальних правопорушень, а також призначення справедливих покарань винним особам.

2.2. Пріоритети та рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства

Кримінологічна діяльність будь яких правоохоронних органів, зокрема й тих, що відносяться до кримінального судочинства, має свої пріоритети, а також певні рівні. Тому при розробці дієвої стратегії кримінологічної діяльності цих органів необхідно визначитись із двома вищеназваними категоріями.

Так, термін «пріоритет» в українській мові одним із своїх значень має «переважне, провідне значення кого-, чого-небудь; перевага над кимсь, чимсь» [336]. Тобто можна сказати, що стосовно кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства пріоритети мають значення як провідні, тобто головні напрямки такої діяльності, що переважають над іншими, на яких необхідно зосередитись. Спробуємо визначити такі напрямки.

Як справедливо зазначає А.В. Коваленко, що «забезпечення прав і свобод людини і громадянина й убезпечення їх від протиправних посягань є пріоритетною задачею правоохоронних органів й інших державних інституцій» [195, с. 124]. А О.М. Джужа та В.В. Василевич вважають, що «зміцнення законності та правопорядку має бути пріоритетними в діяльності всіх державних органів влади, органів місцевого самоврядування й суспільства загалом» [107, с. 33]. Безумовно, що вищевказані пріоритети діяльності мають і органи кримінального судочинства, як складові частини правоохоронних інституцій нашої держави. Однак такі узагальнені розуміння пріоритетів вимагають певної деталізації, оскільки в них не містяться конкретні напрямки, за якими необхідно здійснювати кримінологічну діяльність.

Тому для загального розуміння сутності пріоритетів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства звернемося до позиції О.С. Іщука, який у своєму дисертаційному дослідженні пріоритети кримінологічної діяльності органів прокуратури визначив як сфери, у яких

криміногенна ситуація для відповідного організаційного рівня впливу складається найбільш несприятливо [160, с. 12]. Таке розуміння сутності пріоритетів кримінологічної діяльності для переважної більшості органів кримінального судочинства можна взяти за основу.

Крім того, «пріоритети кримінологічної діяльності органів прокуратури в теоретичному плані є похідною категорією від поняття об'єкта кримінологічної діяльності» [159, с. 33].

Враховуючи, що «кримінологічна діяльність охоплює собою як вивчення злочинності, так і її прогнозування та запобігання» [463, с. 27], то об'єктом кримінологічної діяльності є злочинність та пов'язані із нею криміногенні явища.

При цьому слід враховувати, що окремо узятому об'єкту характерні такі властивості: криміногенність (саме вона виділяє його із сукупності негативних явищ); динамічність, що зумовлює постійну мінливість його кількісно-якісних показників; потенційність – нею пояснюється те, що окремі явища можуть швидко досягти високого ступеня криміногенності; латентність – криміногенність, яка прихована від спостерігача-дослідника. Під *криміногенністю*, як головною властивістю будь-якого об'єкта запобіжного впливу *слід розуміти таку властивість об'єкта, що здатна формувати антисуспільну спрямованість особи, що перебуває у безпосередньому з ним контакті, а також провокувати вчинення нею протиправних дій. Ця властивість виявляється через силу впливу об'єкта на злочинність, його здатність наводити причинні зв'язки* [77].

Такий об'єкт складається з п'яти частин. Перша частина полягає в сукупності вчинених кримінальних правопорушень. Друга частина об'єкта – це злочинна діяльність. Її відмінність від першої частини об'єкта полягає в тому, що в структурі злочинної діяльності можуть бути і незлочинні елементи, тому що, бажаючи легалізувати свою діяльність злочинці намагаються менше використовувати кримінальні методи роботи. Третя частина об'єкта характеризується кримінальними відносинами, що

виникають у суспільній, державній і правоохоронній сферах. Четверта частина об'єкта – коли злочинність розглядається як найбільш суспільно небезпечна форма девіантної поведінки. П'ята частина об'єкта складається з латентної частини злочинності, яку неозброєним оком розглянути неможливо, а її наявність має в основному гіпотетичний характер [48, с. 103].

Крім того, об'єктом запобіжної діяльності, тобто кримінологічного впливу, можна вважати діяльність людей, що має відповідати нормам права та соціальної взаємодії, причому характер діяльності може бути різноманітний (професійний, адміністративний, технологічний тощо) [3, с. 124].

Отже фактично «об'єкт кримінологічного впливу – це насамперед самі злочинці та їх злочинні формування як самостійні суб'єкти і система таких формувань; по-друге, економічні, політичні, соціальні й духовні основи цих формувань і їхньої системи; по-третє, різноманітні зовнішні зв'язки і зовнішні суб'єкти, що беруть участь у підтримці й розвитку таких зв'язків або іншим способом зацікавлені в них» [159, с. 34].

Щодо визначення пріоритетності напрямків кримінологічної діяльності, то О.С. Іщук зазначає, що вони «визначаються сукупністю об'єктивних обставин, які характеризують стан, структуру, динаміку злочинності в регіоні, у країні в цілому, а також факторами (обставинами), що сприяють вчиненню злочинів. Серед таких обставин можна виділити:

а) зростання кількості, особливої небезпеку і низьке розкриття окремих видів і категорій злочинів;

б) виникнення, навіть одиничне, нечисленне, через дію умов соціального, економічного, політичного, іншого характеру та їхніх змін, нових видів, способів вчинення злочинів, що вимагають мобілізації додаткових і узгоджених зусиль щодо їхнього розкриття, нейтралізації й попередження;

в) несприятливі зміни в загальній структурі вчинених злочинів і обставин, що їм сприяють або супутніх, навіть за відносної стабільності

їхньої загальної кількості, зокрема збільшення частки участі в злочинах неповнолітніх; вчинених наркоманами; із застосуванням вогнепальної зброї тощо» [159, с. 31].

У першу чергу, визначення пріоритетів кримінологічної діяльності залежить від організаційних рівнів, на яких здійснюється така діяльність.

Це пов'язано з тим, що зважаючи на особливості, а також складності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства на кожному організаційному рівні (загальнодержавному, регіональному, місцевому (місто, район)) визначаються пріоритети, що виступають як сфери правових відносин, у яких криміногенна ситуація для відповідного організаційного адміністративного рівня складається найбільш несприятливо [159, с. 32].

Отже, за територіальною ознакою у межах всієї країни можна виділити пріоритети кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства трьох рівнів: загальнодержавні пріоритети, пріоритети регіонального (обласного, АРК, м. Київ та м. Севастополь) та місцевого (муніципального) рівня.

На першому рівні пріоритетом кримінологічної діяльності розглянутих органів мають бути злочинні діяння, що у загальнодержавному масштабі завдають найбільшої шкоди охоронюваним кримінально-правовими засобами суспільним відносинам.

Якщо визначати конкретно, то це група злочинних діянь, що мають найбільш високий ступінь суспільної небезпеки, а саме тих, що пов'язані з організованою та кримінально-професійною злочинністю, економічною злочинністю та корупцією, кіберзлочинністю, наркозлочинністю, тероризмом, незаконним обігом зброї, кримінальні правопорушення проти особи і власності, основ національної безпеки.

Також, на сьогодні, враховуючи пандемію коронавірусної хвороби COVID-19 спостерігається зростання кількості кримінальних правопорушень, що прямо або опосередковано пов'язані з введенням в нашій державі, як і інших країнах, протиепідемічних і карантинних заходів, пріоритетними

напрямами кримінологічної діяльності вітчизняних органів кримінального судочинства, як і всіх правоохоронних органів, мають бути заходи пов'язані із запобіганням діяльності злочинних угруповань, що використовують панічні настрої серед населення, щоб створити новий попит на незаконні товари та послуги, вчиняти шахрайські дії у сфері збуту лікарських засобів або розкрадати ресурси, призначені для порятунку життя хворих. Крім того, увагу слід приділяти і порушенням норм щодо запобігання інфекційним захворюванням.

Такі пріоритети повинні відображатись у нормативних актах загальнодержавного значення.

Вагомий вплив у розгляданому аспекті мають стратегії боротьби зі злочинністю, котрі, як свідчить практика, можуть бути предметно-цільовими та загальними. Предметно-цільові плани охоплюють заходи, спрямовані на запобігання окремим видам та групам однорідних злочинів [210].

Наприклад, таким нормативним документом є Стратегія боротьби з організованою злочинністю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. Її прийняття було обумовлене, зокрема, тим, що в умовах збройної агресії проти України та намагання створити терористичні організації в державі організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки. Підвищення рівня тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинено у складі організованих груп і злочинних організацій, зокрема із застосуванням вогнепальної зброї, установлення корумпованих відносин між посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування та криміналітетом, використання неконкурентних методів у фінансово-господарській діяльності підприємств негативно впливає на економічне зростання та пов'язаний з ним суспільний розвиток України [363].

Також важливим кроком для упорядкування процесу подолання корупційної злочинності, як одного із найважливіших пріоритетів кримінологічної діяльності вітчизняних органів кримінального судочинства,

може стати Антикорупційна стратегія. Її планується прийняти на рівні закону. На сьогодні проект цієї стратегії було прийнято Верховною Радою України за основу у першому читанні восени 2020 року. Проект Стратегії зазнав велику кількість поправок. Після чого в середині березня 2021 року комітет Верховної Ради України з питань антикорупційної політики рекомендував парламенту прийняти в цілому закон про засади державної антикорупційної політики. Цим документом планується затвердити Державну антикорупційну стратегію на 2021-2025 роки. Остаточне прийняття цієї стратегії планується восени 2021 року.

Якщо звернутись до проекту розглядової Стратегії, то важливо, що у ній визначено пріоритетні сфери запобігання корупції: сфера діяльності суду, прокуратури та поліції; державного регулювання економіки; податків і митниці; державного та приватного секторів економіки; будівництва, земельних відносин та інфраструктури; сектору оборони; охорони здоров'я та соціального захисту [144]. Бажано, щоб у остаточному варіанті розглядової Стратегії жодну з цих пріоритетних сфер не було виключено, а крім того їх було доповнено й такою сферою, як сфера освіти, де також є високий рівень корупції. Відповідно, після прийняття цієї Стратегії, окреслені пріоритети мають бути орієнтиром для здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Водночас, як ми відзначали у попередньому підрозділі, бажано прийняти єдиний документ у якому визначити пріоритети щодо запобігання злочинності на загальнодержавному рівні.

Якщо розглядати регіональний рівень (АРК, області, м. Київ та м. Севастополь), то на ньому пріоритетами кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства може бути необхідність перегрупування зусиль з боротьби з найнебезпечнішими й характерними для відповідного регіону групами кримінальних правопорушень (організована злочинність, тероризм, незаконний обіг наркотиків, торгівля зброєю, замовні вбивства, розкрадання певних видів, корупція тощо) [159, с. 32].

Напрями (пріоритети) кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, їх актуальність визначаються на основі вивчення наявної у правоохоронних органах та інших структурах інформації. Від цього залежить цілеспрямованість діяльності правоохоронних органів, правильний вибір найбільш раціональних форм кримінологічного впливу, їхня результативність. Основним критерієм пріоритетності напрямів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства є стан і структура законності й злочинності в межах певної території, що встановлюється на основі всебічного аналізу злочинів, інших правопорушень, причин та умов, які сприяють їхньому вчиненню [159, с. 32].

При цьому слід мати на увазі, що «загальна злочинність на регіональному рівні складається з окремих елементів – із регіональних систем виявлених і латентних кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК України: проти життя та здоров'я особи, проти власності, злочинів у сфері службової діяльності, проти правосуддя тощо. За суб'єктами виділяються регіональні системи злочинності неповнолітніх і дорослих, первісної та рецидивної злочинності. За мотивом – регіональні системи корисливої, насильницької, корисливо-насильницької й т.д. злочинності. Вказані види злочинності є частинами іншої, більш широкої узагальнюючої системи – регіональної злочинності, а її елементи, у свою чергу, можуть розглядатися як самостійні підсистеми більшого ступеня чи порядку, складності – загальнодержавної злочинності та її видів. Всі види злочинності в регіонах, будучи елементами єдиної системи, характеризуються зовнішніми та внутрішніми зв'язками, взаємозалежним впливом, підпорядкуванням дії об'єктивних і суб'єктивних факторів економічно-соціального, політичного, інформаційного й т.д. характеру. На кількісні та якісні показники регіональної злочинності впливають самодетермінаційні процеси в змінах різних видів злочинності. Так, регіональні зміни злочинності неповнолітніх обумовлюють зміни в рецидивній злочинності і навпаки. Від окремих видів злочинності залежить

стан, інтенсивність та динаміка не лише загальної регіональної злочинності, а й інших її видів. Наприклад, зростання інтенсивності злочинності неповнолітніх неминуче детермінує збільшення корисливої та насильницької злочинності. А динаміка останніх видів тісно пов'язана з показниками організованої, рецидивної, у сфері обігу наркотичних засобів та похідних від них видів злочинності. У свою чергу, негативні процеси, пов'язані зі збільшенням організованої, економічної, корупційної та екологічної злочинності, детермінують не лише інші, похідні від них злочини, а й погіршують загальний соціально-економічний і кримінологічний стан у регіонах країни. Це, у свою чергу, призводить до погіршення якості регіонального середовища і подальшого загострення криміногенної обстановки [16, с. 131-132]. Тому визначення пріоритетів щодо запобігання певним групам кримінальних правопорушень є важливою складовою кримінологічної діяльності й на регіональному рівні.

На розгляданому рівні пріоритети кримінологічної діяльності правоохоронних органів повинні відобразитись у нормативних актах регіонального значення – регіональних (обласних) програмах запобігання злочинності. Відповідно, такі програми мають слугувати орієнтиром у кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства регіонального (обласного) рівня.

Наприклад, для органів кримінального судочинства Рівненської області, відповідно до «Обласної комплексної програми профілактики правопорушень та боротьби із злочинністю на 2021 - 2023 роки» пріоритетними напрямками кримінологічної діяльності є: запобігання втягненню у злочинну діяльність нових соціальних груп, особливо неповнолітніх; протидія корупції, зменшення кримінального тиску на економічні відносини; забезпечення припинення незаконного видобутку бурштину; забезпечення безпеки дорожнього руху; обмеження незаконного обігу зброї та наркотичних засобів [309].

А з Комплексної програми профілактики злочинності та вдосконалення

системи захисту конституційних прав і свобод громадян у Миколаївській області на 2017-2021 роки можна виділити наступні пріоритети кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства цієї області, а саме: комплексне вивчення і розв'язання проблем, пов'язаних із протидією злочинним проявам проти особи, у першу чергу насильницького характеру, забезпечення належного стану правового та соціального захисту громадян; викриття організованих злочинних угруповань та припинення діяльності, пов'язаної з торгівлею людьми, наркоторгівлею, контрабандою, легалізацією незаконно одержаних прибутків; запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до їх вчинення; виявлення та усунення причин і умов, які породжують тероризм, визначення правових та організаційних основ боротьби із цим небезпечним явищем [309].

Як свідчить аналіз положень цих програм, кожен із регіонів має свою специфіку видів злочинної діяльності. У Рівненській області це, наприклад, злочинні діяння, пов'язані із незаконним видобутком бурштину. Відповідно такі діяння цілком логічно є пріоритетом кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства цієї області.

Отже, загалом, при визначенні пріоритетів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства доцільно враховувати: «1) тип соціально-кримінологічної обстановки регіону; 2) види та ступінь розповсюджені правопорушень у регіоні; 3) рівень латентної злочинності; 4) конкретні кримінально активні групи населення» [16, с. 392].

На місцевому або муніципальному рівні пріоритетними напрямками кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства можуть виступати певні міста, райони, мікрорайони, об'єднані територіальні громади усередині адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня, в яких склалася найбільш несприятлива криміногенна ситуація, що вимагає спільних і узгоджених зусиль низки або всіх наявних правоохоронних органів місцевого рівня, а також можливого залучення додаткових сил та

засобів [159, с. 32].

Так само, як і на двох вищих рівнях, пріоритети кримінологічної діяльності місцевого (муніципального) рівня мають бути визначені у програмах запобігання злочинності відповідних адміністративно-територіальних одиниць (районів, міст, об'єднаних територіальних громад).

Наприклад, у Комплексній програмі профілактики злочинності та вдосконалення системи захисту конституційних прав і свобод громадян на території Березанської селищної ради Миколаївської області на 2017-2021 роки, зокрема відзначається, що «у зв'язку із загостренням останніми роками суспільно-політичної ситуації в країні, складним соціально-економічним становищем населення регіону, зросла, у порівнянні з 2015 роком, кількість скоєних в районі злочинів корисливо-насильницької спрямованості, а саме пограбувань (на 150 відсотків), крадіжок (на 14 відсотків), шахрайств (у 2,5 раза). Більше скоєно правопорушень на вулицях району (на 150 відсотків). Зросла кількість злочинів вчинених на побутовому ґрунті, в стані алкогольного сп'яніння, вчинення злочинів раніше судимими особами» [202].

Відповідно, пріоритетними завданнями, що носять кримінологічний характер у цій Комплексній програмі визначено, зокрема: комплексне вивчення і розв'язання проблем, пов'язаних з протидією злочинним проявам проти особи, у першу чергу насильницького характеру, забезпечення належного стану правового та соціального захисту громадян; запровадження сучасних форм і методів профілактики, розроблення інформаційно-пропагандистських та культурно-виховних програм з питань профілактики правопорушень з метою усунення причин та запобігання виникненню умов, що сприяють їх вчиненню, підвищення рівня правової освіти населення та правового виховання молоді [202].

Тоді як для органів кримінального судочинства Харківського району однойменної області одним із пріоритетних завдань на 2016-2020 роки було визначено боротьбу з незаконним обігом спирту, лікєро-горілочаної продукції,

профілактика правопорушень на побутовому ґрунті, на ґрунті зловживання алкогольними напоями [201]. Це пов'язано, наприклад, з тим, що у Харківській області тільки у вересні 2016 р. було зареєстровано 58 випадків отруєння сурогатним алкоголем, з них 25 осіб померли. У 10 померлих виявили в крові метиловий спирт [178].

На всіх трьох рівнях, як свідчить практика, пріоритетами кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства є питання боротьби з організованою злочинністю, наркоманією, незаконним обігом зброї, злочинами у сфері економіки та фінансово-кредитній сфері, стан злочинності в середовищі неповнолітніх та її профілактика, порушення податкового та митного законодавства [159, с. 33]. А той факт, що переважна більшість вищеназваних пріоритетів щороку повторюються у програмах та планах роботи відповідних органів кримінального судочинства різних рівнів свідчить про їх постійну актуальність.

Крім того, у кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства при визначенні її пріоритетів на майбутній період, крім результатів спільного аналізу стану злочинності, враховується необхідність виконання загальнодержавних, регіональних і місцевих програм боротьби зі злочинністю, а також розробки пропозицій щодо загальної проблематики запобігання злочинам [159, с. 32]. При цьому має враховуватись специфіка діяльності відповідного органу, тобто ті завдання, що стоять перед ним.

Тому другим критерієм поділу пріоритетів кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства може бути функціональна ознака.

За такою ознакою можна виділити пріоритети кримінологічної діяльності, характерні для всіх органів кримінального судочинства, а також пріоритети, властиві для окремих органів.

Загальні пріоритети органів кримінального судочинства, на нашу думку, співпадають із пріоритетами загальнодержавного рівня, тобто злочинні діяння, що у загальнодержавному масштабі завдають найбільшої шкоди охоронюваним кримінально-правовими засобами суспільним

відносинам.

А пріоритети, властиві для окремих органів впливають із тих завдань, що поставлені перед такими органами, а також функцій, які вони виконують.

Так, для органів кримінального судочинства, що входять до складу Національної поліції України, тобто підрозділів слідства та дізнання, на загальнодержавному рівні пріоритетами кримінологічної діяльності є злочинні діяння, що становлять найвищий ступінь суспільної небезпеки, є найбільш розповсюдженими та/або спричиняють найбільше збитків державі і окремим громадянам, а також є підслідними для цих підрозділів, відповідно до ч.1 ст.216 КПК України.

Відповідно на регіональному рівні пріоритетом діяльності, поряд з вищеокресленими, є злочинні діяння специфічні для таких регіонів. Наприклад, у областях, що знаходяться на узбережжях Азовського та Чорного морів актуальним напрямком є діяльність із запобігання заволодінням приватним майном громадян під час курортного сезону. Тоді як для карпатських та поліських областей актуальним є питання запобігання незаконній вирубці лісу.

Для органів кримінального судочинства, що входять до складу ДБР пріоритетами кримінологічної діяльності, що впливають із завдань цього органу зазначених у ст.5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», є: 1) злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч.1 ст. 9 Закону України "Про державну службу", особами, посади яких віднесено до першої - третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів; 2) злочини, вчинені службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 3) злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених ст. 422 КК України [311].

А для органів кримінального судочинства, що входять до складу НАБУ пріоритетами кримінологічної діяльності, відповідно до ч.2 ст.1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» виступають кримінальні корупційні правопорушення, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці [141].

Що стосується органів кримінального судочинства у складі СБУ, то пріоритетами кримінологічної діяльності, відповідно до ст.2 Закон України «Про Службу безпеки України», є: злочинні посягання на державний суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, законні інтереси держави та права громадян внаслідок розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, злочинних діянь з боку окремих організацій [142]. Такими діяннями можуть бути шпигунство, диверсії, посягання на територіальну цілісність і недоторканість держави, розголошення державної таємниці тощо.

Крім того, пріоритетами діяльності СБУ є кримінальні правопорушення проти миру і безпеки людства, тероризм, корупційні, організована злочинна діяльність у сфері управління і економіки та інші протиправні дії, що безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [142].

Пріоритетами кримінологічної діяльності новостворюваного БЕБ, відповідно до ст. 4 Закону України «Про Бюро економічної безпеки» є кримінальні правопорушення, що посягають на функціонування економіки держави [139]. До таких, зокрема, відносяться кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст.204, 205⁻¹, 212, 212⁻¹, 216, 218⁻¹, 219 КК України.

Оскільки органи прокуратури здійснюють процесуальне керівництво досудовим слідством, що здійснюють відповідні підрозділи всіх вищеперелічених органів, то відповідно і загальним завданням кримінологічної діяльності прокуратури має бути запобігання всім видам і

проявам злочинних діянь. Відповідно, пріоритетні завдання, що стоять перед прокуратурою мають визначатись за певними критеріями.

А «основним критерієм пріоритетності певних напрямів кримінологічної діяльності органів прокуратури є стан і структура законності й злочинності в межах певної території, які встановлюються на основі всебічного аналізу злочинів, інших правопорушень, причин та умов, що сприяють їх вчиненню. На цій підставі до пріоритетів можна віднести такий напрям діяльності органів прокуратури як необхідність перегрупування зусиль на боротьбу з найнебезпечнішими й характерними для відповідного регіону злочинами (організована злочинність, тероризм, незаконний обіг наркотиків, торгівля зброєю, замовні вбивства, розкрадання певних видів, корупція тощо)» [160, с. 12]. Тобто пріоритетами кримінологічної діяльності органів прокуратури є визначені вище загальнодержавні пріоритети такої діяльності всіх органів кримінального судочинства, процесуальне керівництво діяльністю із досудового розслідування яких здійснює прокуратура.

Аналогічні пріоритети кримінологічної діяльності повинні мати і суди, оскільки, відповідно до ч.2 ст.124 Конституції України їх юрисдикція поширюється на будь-яке кримінальне обвинувачення [210], тобто вони здійснюють правосуддя виключно по всім кримінальним провадженням у державі.

Що стосується визначення рівнів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, то ми згодні з думкою Ф.А. Лопушанського, що важливість дослідження базової діяльності на різних рівнях має значення, як теоретичне, так і практичне, оскільки кожному рівню притаманні свої завдання, суб'єкти діяльності й об'єкти кримінологічного впливу та, відповідно, форми і засоби діяльності [264, с. 23-24].

Рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства доцільно виділяти «з урахуванням наступних ознак: поєднання елементів на основі постійної взаємодії та взаємозалежності, утворення цілісної єдності

компонентів, наявність інтегративних елементів або їх атрибутів, спільний характер діяльності для отримання фокусного результату. При цьому зміст останньої розкривається у наступних її рисах: системний характер діяльності як спільної соціальної діяльності людей, під час якої виникають цілком нові зв'язки; усвідомлення кожним суб'єктом діяльності (індивідом, групою) необхідності об'єднання зусиль і поява на цій основі колективного суб'єкта кримінологічної діяльності; за умови розуміння спільноти як колективного суб'єкта діяльності з'являється реальна можливість вивчити всі її атрибути – потреби, мотиви, цілі, тощо» [160, с. 12-13].

Наприклад, А.Е. Жалинський та М.В. Костицький виділяли два рівні, на яких може здійснюватися така діяльність, а саме: адміністративно-територіальний та соціальний [131, с. 23].

Однак, на думку О.С. Іщука, «така класифікація не є повною, оскільки рівні можна визначати і за іншими критеріями, наприклад: за суб'єктно-функціональним, предметно-об'єктним, цільовим призначенням, правовим, організаційним» [159, с. 34]. При чому такі критерії можуть поєднуватись між собою.

Так, на думку Г.М. Міньковського у межах системи протидії злочинності, залежно від моменту початку кримінологічної діяльності та її об'єктно-функціональної ознаки можна виділити чотири рівні:

1) усунення слабких ланок і диспропорцій системи суспільного виховання, що ускладнюють формування соціально корисних якостей та уможливають розвиток антигромадської позиції особи;

2) протидія негативним соціальним впливам та їх ліквідація;

3) припинення розпочатого формування антигромадської позиції (яка втілюється у вчиненні правопорушень), щоб відвернути перетворення її на злочин (вплив на певних осіб або певні контингенти, усунення обставин, що негативно впливають на особу в мікросередовищі);

4) заходи профілактики, пов'язані зі вчиненими злочинами, для запобігання новим [291, с. 18-20]. Проте у даному випадку, мова йде не про

рівні діяльності, а про види або етапи, оскільки вчений визначив чотири різних за змістом видів діяльності.

Тоді як поняття «рівень», зокрема, означає: «1. Умовна горизонтальна лінія або площина, що служить межею висоти, яку має або на якій міститься хто-, що-небудь. 2. Ступінь якості, величина і т. ін., досягнуті у чому-небудь» [379]. Тобто можна сказати, що при визначенні рівнів мова йде не про різнопорядкові величини чи предмети, а про предмети схожі між собою, але такі, що вирізняються за розмірами впливу на певне явище.

Крім того, серед основних закономірностей, що притаманні структурним рівням матеріальних систем, виступають: єдність джерела походження; ієрархія залежності між виділеними ступенями розвитку, що створює кінцевий ефект підвищення інтегративності частин системи і надійності її цілісної організації [273, с. 10].

У такому разі, ближчою до істини є класифікація рівнів кримінологічної діяльності, яку пропонує Ю.М. Антонян беручи за основу виділення рівнів такої діяльності категорії загального, особливого та окремого, а саме, як запобігання злочинності в цілому, профілактику окремих видів або груп кримінальних правопорушень і профілактику конкретних кримінальних правопорушень [13, с. 34].

Проте О.С. Іщук вважає, що така класифікація «не дає чіткої відповіді на запитання щодо можливості розподілу відповідних заходів за цілями та завданнями реалізації» [159, с. 35]. Однак позитивною рисою класифікації Ю.М. Антоняна є те, що вона слугує орієнтиром для класифікацій за різними підставами.

І тому пропонуючи рівні кримінологічної діяльності органів прокуратури О.С. Іщук фактично спирається саме на неї, тобто трьохрівневу систему класифікації.

Так, дослідивши у свої публікації 2015 року «Пріоритети та рівні кримінологічної діяльності органів прокуратури» такі рівні за груповим суб'єктом діяльності вчений виділяє «три основних рівня її здійснення:

перший – діяльність на рівні великих соціальних груп; другий – на рівні малих; третій – на рівні окремої особи [159, с. 36-37]. Проте, у даному випадку вчений можливо переплутав «суб'єкта» діяльності з «об'єктом» діяльності. Оскільки суб'єктами кримінологічної діяльності виступають самі органи прокуратури, тобто і загалом органи кримінального судочинства, а об'єктом – злочинці та особи схильні до вчинення злочинних діянь, а також окремі групи таких осіб різних розмірів та масштабів діяльності. Така помилка підтверджується, зокрема, тим, що у авторефераті своєї дисертації О.С. Іщук, що було оприлюднено роком пізніше, вже не згадує такий критерій класифікації, тоді як два наступні згадує, однак під дещо іншими назвами та з певними доповненнями.

Так, спочатку вчений виділяє у кримінологічній діяльності органів прокуратури за суб'єктно-функціональним змістом «такі підструктури: на рівні суспільства в цілому – діяльність всієї системи органів прокуратури; на рівні певних груп населення – діяльність окремих структурних підрозділів прокуратури; на рівні окремих осіб – діяльність структурних підрозділів або конкретних працівників прокуратури» [159, с. 37]. А у авторефераті дисертації О.С. Іщук стверджує, що схожий за змістом поділ рівнів, виділяється за масштабом та спрямованістю, а саме: 1) діяльність всієї системи органів прокуратури на рівні суспільства в цілому, 2) діяльність органів та підрозділів прокуратури на рівні окремих соціальних груп, 3) діяльність конкретних працівників цих органів та підрозділів на індивідуальному рівні [160, с. 13]. У цьому вбачається еволюція поглядів вченого, який поєднав у другій класифікації рівнів кримінологічної діяльності органів прокуратури класифікацію за суб'єктно-функціональним змістом та за груповим об'єктом діяльності, що у принципі є логічним кроком. Водночас, слід зазначити, що дві вищенаведені класифікації мають право на окреме існування.

Нарешті, третю класифікацію здійснено за об'єктно-функціональною ознакою, за якою «кримінологічна діяльність органів прокуратури

характеризується також трьома рівнями диференціації кримінологічного впливу: на загальному рівні об'єктом впливу відповідної системи є злочинна діяльність як системний прояв множинності окремих злочинних актів; на рівні особливому – сукупність злочинних проявів певного виду або злочинна діяльність певної соціальної (маргінальної) групи; на рівні окремого – злочинний акт конкретного індивіда як форма прояву девіантної поведінки» [159, с. 37]. У авторефераті дисертації О.С. Іщук аналогічну класифікацію виділяє за «якістю об'єкту кримінологічного впливу органів прокуратури» та зазначає, що «відповідна діяльність також характеризується трьома рівнями диференціації: на загальному рівні об'єктом впливу є злочинність як система; на рівні особливого – злочинність певного виду; на рівні окремого – злочинний акт конкретного індивіда» [160, с. 13]. В принципі, ця третя класифікація багато у чому за своїм змістом схожа з першою класифікацією, як назвав її вчений «з позиції виділення групового суб'єкта діяльності» [159, с. 36]. Крім того, така класифікація за змістом є складовою класифікації «за масштабом та спрямованістю», тобто фактично змішаною об'єктно-суб'єктною класифікацією.

Отже, проаналізувавши погляди О.С. Іщука можна стверджувати, що фактично вчений здійснив класифікацію рівнів кримінологічної діяльності органів прокуратури за трьома підставами: за об'єктом кримінологічної діяльності, за суб'єктом кримінологічної діяльності та змішану (об'єктно-суб'єктну) класифікацію.

На нашу думку, всі три вищезазначені класифікації рівнів кримінологічної діяльності органів прокуратури можна застосовувати і для характеристики такої діяльності всіх органів кримінального судочинства.

Так, за об'єктом кримінологічної діяльності можна виділити кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства: 1) на загальному рівні, як вплив на всю систему злочинності та сукупно на всіх злочинців; 2) вплив на особливому рівні на злочинність окремого виду або

злочинців окремої групи; 3) вплив на конкретні акти злочинної поведінки або конкретних злочинців на індивідуальному рівні.

За суб'єктом кримінологічної діяльності рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства можна поділити на: 1) діяльність всієї системи органів кримінального судочинства на загальнодержавному рівні, 2) діяльність органів та підрозділів кримінального судочинства на регіональному (обласному) рівні; 3) діяльність органів та підрозділів кримінального судочинства на місцевому (муніципальному) рівні 3) індивідуальна діяльність окремих працівників органів кримінального судочинства.

Виділення саме муніципального рівня кримінологічної діяльності можна обґрунтувати тим, що він є похідним від такого ж рівня кримінологічної безпеки, а останній «дозволяє надати завершений вигляд багаторівневій системі безпеки. По-перше, вся територія України складається з муніципальних утворень, і, на думку ряду авторів, місцеве співтовариство є «основним осередком організації суспільства». Отже, без забезпечення їх безпеки не може йти мови про регіональну та національну безпеку. По-друге, місцеве самоврядування – набагато більш близька до населення форма організації суспільства, ніж державна влада, що дозволяє враховувати специфіку кожного місцевого співтовариства, в тому числі і в галузі кримінологічної безпеки. Ні в якому разі не применшуючи ролі державної влади у забезпеченні безпеки на муніципальному рівні, слід підкреслити, що основні заходи щодо забезпечення безпеки населення і території повинні проводитися і проводяться на практиці саме в межах муніципального утворення, на рівні, найбільш наближеному до населення з його життєво важливими інтересами» [299, с. 255]. Тобто саме на цьому рівні кримінологічної діяльності органи кримінального судочинства здатні найефективніше здійснювати одне із головних завдань забезпечення кримінологічної безпеки, а саме запобігання злочинності.

I, нарешті, за об'єктно-суб'єктивним критерієм можна виділити наступні рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства: 1) вплив на всю систему злочинності та сукупно на всіх злочинців системи органів кримінального судочинства на загальнодержавному рівні; 2) вплив на особливому рівні на злочинність окремого виду або злочинців окремої групи органів та підрозділів кримінального судочинства на регіональному (обласному) та/або місцевому (муніципальному) рівні; 3) вплив на конкретні акти злочинної поведінки або конкретних злочинців окремих працівників органів кримінального судочинства на індивідуальному рівні.

2.3. Принципи кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства

Будь-яка суспільна діяльність повинна будуватись на певних принципах, оскільки саме вони дозволяють сформулювати та закріпити певні особливості і правила, що закладаються в основу такої діяльності. Повною мірою вищесказане стосується і кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, що також має бути базуватись на певних вихідних положеннях та ідеологічних засадах, якими слід у подальшому керуватись для досягнення головної мети – ефективного забезпечення кримінологічної безпеки окремих громадян та держави в цілому.

Визначаючи сутність категорії «принцип», деякі дослідники виділяють кілька груп значень його як юридичної категорії: принцип як основоположна правда (істина), закон, доктрина або припущення; принцип як загальне правило або стандарт; принцип як сукупність моральних та етичних стандартів; принцип як визначена наперед політика або спосіб дії; принцип як основа або необхідний якісний складник або елемент, що визначає внутрішню природу або окремі характеристики поведінки [90, с. 74].

Ми виходимо з того, що принципами є основні засади, тобто стосовно діяльності — це основні засади, які визначають сутність і призначення організації та діяльності будь-якої публічної структури [156, с. 68]. Органи кримінального судочинства у свої сукупності також є публічною структурою, що потребує чіткого визначення її сутності та функціонального призначення.

Правильно зазначає В.В. Голіна, що «необхідним елементом кримінологічної політики слід вважати розробку принципів і механізмів реального втілення теоретичних надбань у практичну діяльність суб'єктів реалізації – як державних і представницьких інститутів, так і інститутів громадянського суспільства. Ефективна кримінологічна політика держави – це насамперед поновлення порушених конституційних прав жертви злочину, відродження соціально-позитивних якостей життя населення, що в кінцевому

результаті неминуче призведе до зміцнення громадської безпеки і правопорядку. У зв'язку з цим до формування кримінологічної політики і практики її реалізації відповідними суб'єктами пред'являються певні вимоги/принципи» [75, с. 77].

Значення принципів полягає також у тому, що вони утворюють певний каркас, який є опорою для всіх нормативно-правових актів, якими регулюється організація та діяльність державного інституту загалом чи окремих його ланок [154, с. 97]. Водночас, як у теорії кримінологічної науки не розроблено, так і у відповідних законодавчих актах принципів саме кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства не закріплено. Проте, для того, щоб побудувати ефективну стратегію кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, необхідно сформулювати низку основних положень, тобто принципів, спираючись на які, таку кримінологічну діяльність може бути реалізовано у напрямку забезпечення правопорядку в суспільстві та державі.

На сьогодні під принципами організації й діяльності органів державної влади вчені розуміють законодавчі, відправні засади, ідеї, положення, які виступають основою формування, організації та функціонування органів публічної влади [491, с. 66].

Виходячи з цього під принципами кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, як складової органів державної влади, ми пропонуємо розуміти сукупність керівних ідей (засад), що являють собою основні вихідні положення для організації та здійснення органами кримінального судочинства кримінологічної діяльності, як складової кримінологічної політики держави, з метою ефективного запобігання злочинності.

Для визначення переліку таких принципів доцільно звернутись до думок тих вчених, які присвятили дослідженню спорідненого питання свої наукові праці.

Так, здійснюючи ґрунтовне дослідження системи принципів

кримінологічної діяльності прокуратури, як одного з органів кримінального судочинства, О.С. Іщук відзначає, що існує така категорія, як «принципи діяльності прокуратури» і розуміє під останніми «закріплені в законі основні положення, в яких виражене державне призначення прокуратури, визначені повноваження, характер правових засобів та методів нагляду за виконанням закону й указується її місце в системі публічно-правових структур держави» [158, с. 68]. Після чого вчений робить висновок, що «названі принципи можуть бути конкретизовані у контексті різних напрямів діяльності прокуратури. Таким чином, синтезуються принципи кримінологічної діяльності органів прокуратури» [160, с. 13]. З вищенаведених думок вченого випливає, що при побудові системи принципів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства необхідно, у першу чергу, спиратись на систему принципів діяльності таких органів, що закріплені у законодавчих актах, які визначають їх правовий статус та повноваження.

При чому, системи принципів діяльності певних органів та кримінологічної діяльності таких же органів можуть не співпадати між собою.

О.С. Іщук з цього приводу відзначає, що «не всі принципи організації і діяльності правоохоронних органів, які так чи інакше можуть стосуватися кримінологічної діяльності прокуратури, повинні мати своє закріплення в Законі і тим більше в спеціальній нормі» [158, с. 69]. Тобто перелік принципів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства може відрізнятись від переліку принципів діяльності таких органів: з одного боку бути навіть ширшим, а з іншого – не містити у собі всі принципи діяльності, закріплені у законі, оскільки такі принципи можуть не стосуватись саме кримінологічної діяльності.

Так, одним із основних нормативних документів, що визначає засади діяльності органів кримінального судочинства є КПК України, тому для початку звернемось до його положень.

Відзначимо, що дослідник засад або принципів кримінального провадження Г.М. Мамка під останніми обґрунтовано пропонує вважати сукупність керівних ідей (положень), що виступають вихідними основними положеннями для організації та здійснення кримінальної процесуальної діяльності [279, с. 6]. А така діяльність є ні чим іншим, як діяльність органів кримінального судочинства.

Отже, у розгляданому законодавчому акті принципи діяльності органів кримінального судочинства впливають із загальних засад кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [226]. У своїй сукупності вищенаведені засади є важливими для належного функціонування кримінальної процесуальної діяльності. Однак для кримінологічного аспекту діяльності розгляданих нами органів такий перелік принципів не є визначальним. Оскільки для кожного з органів кримінального судочинства є властивим окремий законодавчо закріплений перелік принципів діяльності.

Так, у Розділі II Закону України «Про Національну поліцію» закріплено наступні принципи діяльності поліції: верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства; безперервність [142].

Відповідно до ст.3 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» діяльність ДБР будується на засадах: 1) верховенства права; 2) законності; 3) справедливості; 4) неупередженості; 5) незалежності і персональної відповідальності кожного працівника ДБР; 6) відкритості та прозорості діяльності ДБР для суспільства та демократичного цивільного контролю, підзвітності і підконтрольності визначеним законом державним органам; 7) політичної нейтральності і позапартійності; 8) єдиноначальності у реалізації повноважень ДБР [139].

Що стосується НАБУ, то відповідно до ст.3 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» основними принципами діяльності цього органу кримінального судочинства є: 1) верховенство права; 2) повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина; 3) законність; 4) безсторонність та справедливість; 5) незалежність Національного бюро та його працівників; 6) підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам; 7) відкритість для демократичного цивільного контролю; 8) політична нейтральність і позапартійність; 9) взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями [141].

Відповідно до ст.3 Закону України «Про Службу безпеки України» діяльність СБУ, її органів і співробітників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України. А в оперативно-службовій діяльності СБУ дотримується принципів поєднання єдиноначальності і колегіальності, гласності і конспірації [364].

Новостворюване БЕБ, відповідно до ст. 3 Закону України «Про Бюро економічної безпеки», буде здійснювати свою діяльність на основі наступних принципів: 1) верховенства права; 2) законності; 3) пріоритетності додержання прав, свобод і інтересів фізичних та юридичних осіб; 4) оперативності; 5) відкритості та прозорості діяльності Бюро економічної безпеки України для суспільства та громадського контролю, підзвітності і підконтрольності визначеним законом державним органам; 6) політичної нейтральності та позапартійності; 7) незалежності від інших, крім державних, інтересів; 8) персональної відповідальності кожного працівника; 9) справедливості; 10) неупередженості; 11) єдиноначальності у реалізації повноважень Бюро економічної безпеки України; 12) взаємодії з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями [140].

Що стосується прокуратури, то її діяльність ґрунтується на таких засадах, як: 1) верховенство права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; 2) законність, справедливість, неупередженість та об'єктивність; 3) територіальність; 4) презумпція невинуватості; 5) незалежність прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків; 6) політична нейтральність прокуратури; 7) недопустимість незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади; 8) повага до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом; 9) прозорість діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено

обмежень щодо її надання; 10) неухильне дотримання вимог професійної етики та поведінки [367].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» діяльність судів ґрунтується, зокрема, на засадах незалежності судів, справедливості суду, повноважності суду, рівності перед законом і судом, професійної правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд, гласності і відкритості судового процесу, обов'язковості судових рішень [368].

Як бачимо, вищенаведені переліки принципів відрізняються між собою, тобто діяльність кожного органу кримінального судочинства будується на власному переліку основних засад діяльності, зокрема й кримінологічної.

Тому щоб сформулювати систему принципів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства доцільно звернутись і до думок вітчизняних вчених, які розглядали принципи саме кримінологічної діяльності окремих органів кримінального судочинства, порівняти їх, поглядів інших науковців у співставленні із законодавчими засадами діяльності таких органів.

Так, О.С. Іщук до принципів кримінологічної діяльності органів прокуратури відносить: законність; науковість; гласність; погодженість дій усіх учасників процесу протидії злочинності та запобігання злочинам; доцільність запобіжних заходів та їх ефективність; самостійність у межах наданих повноважень при виконанні погоджених рішень, рекомендацій та проведенні кримінологічних заходів; плановість кримінологічної діяльності з одночасним урахуванням стану злочинності й ужитих раніше заходів щодо її стримування; широка опора на громадськість; конкретність запобіжної діяльності; відповідальність за виконання погоджених рішень [160, с. 13].

А А.В. Коваленко виділяє наступні принципи, що є підвалинами поліцейської діяльності: законності, гласності, актуальності, реальності, конкретності, субординації та несуперечливості, самостійної кримінологічної діяльності поліції, узгодженості дій усіх учасників процесу злочинної

протидії та запобігання злочинам, доцільності запобіжних заходів та їхньої ефективності, а також інформативності та науковості [186, с.149].

Якщо не враховувати деякі граматичні розбіжності, що є у позначенні деяких положень, то можна виділити наступні принципи кримінологічної діяльності, що є спільними для двох вищезгаданих органів: законність, гласність, доцільність, ефективність, конкретність, науковість, погодженість дій усіх учасників процесу протидії злочинності та запобігання злочинам, самостійність кримінологічної діяльності окремих органів кримінального судочинства.

На нашу думку, оспорювати цей перелік принципів, що співпадають у позиціях двох вчених, не є доречним, оскільки їх важливість належним чином обґрунтовано у дисертаційних дослідженнях докторського рівня, що захистили О.С. Іщук та А.В. Коваленко, тому будемо вважати, що вищенаведений перелік можна віднести і до принципів кримінологічної діяльності всіх органів кримінального судочинства.

Отже, проаналізуємо ці принципи.

Принцип законності означає здійснення діяльності щодо виявлення, розслідування злочинів, їх запобігання виключно на підставі законів України та відомчих нормативно-правових актів (МВС України, Національної поліції, Генеральної прокуратури та ін.). Службові особи багатьох правоохоронних органів не у праві здійснювати певні дії або виконувати накази прямого чи безпосереднього керівництва, що суперечать нормам чинного законодавства та/або спрямовані на порушення конституційних прав громадян [201, с. 79]. Від належного виконання цього принципу залежить якість діяльності всіх правоохоронних органів держави.

Це пов'язано з тим, що розгляданий принцип – необхідна умова реалізації інших принципів діяльності органів кримінального судочинства. Законність – один із основоположних принципів державного управління суспільством у цілому, важливий засіб для зміцнення суспільства, охорони і розвитку нової економічної бази держави, яка невід'ємна від демократії [158,

с. 70].

Важливою вимогою законності як принципу є забезпечення верховенства закону по відношенню до всіх підзаконних актів органів державної влади й органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, важливе значення має питання і про відношення понять «верховенство закону» та «верховенство права». Одні автори ці поняття ототожнюють, інші, навпаки – протиставляють їх одне одному. На погляд О.С. Іщука вони тісно взаємопов'язані, але кожне з них несе своє змістовне навантаження [158, с. 70]. І така думка вченого є цілком логічною, оскільки закон і право у деяких випадках можуть перебувати у суперечці між собою. Право є елементом суспільних відносин, що регламентують їх існування спираючись на певні звичаєві традиції без обов'язкового нормативного закріплення, тоді як закон є правилом, тобто правом, що закріплено у нормативному акті певного змісту.

При цьому відзначимо, що згідно з вітчизняним законодавством принцип верховенства права є визначальним для діяльності переважної більшості органів кримінального судочинства. Тому розгляд питання щодо співвідношення вищезазначених принципів позитивно вплине на визначення основних засад діяльності розгляданих нами органів.

Так, серед теоретиків держави і права є панівною позиція, що у контексті співвідношення однорідних правових категорій – права та закону в системі регулювання суспільних відносин, їх ролі та місця в забезпеченні правопорядку, тобто у сенсі «верховенства права над законом» є визначальним саме верховенство права. На такий підхід орієнтує ст. 8 Конституції України, що закріплює визнання та дію принципу верховенства права і роз'яснює відповідно до цього його зміст: а) як найвищу юридичну силу Конституції України, яка передбачає, що закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й мають відповідати їй; б) як пряму дію норм Основного Закону країни, що передбачає гарантування звернення до суду для захисту конституційних прав

та свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України. Таким чином, Конституція, проголошуючи Україну правовою демократичною соціальною державою (ст.1), виключає тавтологічне «правовій державі» широке розуміння «верховенства права». Такий більш спеціальний підхід до розуміння принципу верховенства права дає змогу розглядати питання панування права в суспільних відносинах і більш загальні проблеми організації державної влади як відносно самостійні, сконцентрувати увагу правознавців на власне правовій складовій як першої, так і другої проблематики, зокрема ролі судових органів як остаточного арбітра з правових питань насамперед щодо захисту прав та свобод людини і громадянина [321, с. 24–25]. Ми також не будемо оспорювати такі думки вчених, оскільки згодні з тим, що право, яке впливає з тих суспільних відносин, котрі склались на момент вчинення певного діяння, за своєю сутністю може випереджати законодавчу базу щодо врегулювання цього самого виду суспільних відносин.

Тому висловимо згоду з думкою М.Г. Хаустової, що «верховенство права покликано бути певним стандартом не лише законодавчої діяльності, а й ухваленням судових рішень, який засвідчує неупередженість правосуддя й намагання суддів забезпечити справедливість ухваленням відповідного рішення» [468, с. 44]. Водночас, право не має превалювати над законом лише у тих випадках, де можливим є порушення основоположних свобод будь-якої людини, а саме з питань пріоритетності права на життя та особисту недоторканість.

Також однією із головних складових верховенства права, його необхідний наслідок і умова реалізації – принцип правової визначеності. Він зумовлює низку вимог до застосування нормативно-правових актів: нормативно-правові акти повинні виконуватися; повинна існувати практика уточнення (конкретизації) змісту нормативно-правових актів; має існувати практика одноманітного застосування закону; рішення судів щодо застосування закону мають бути остаточними і обов'язковими та підлягати

виконанню [324, с. 35]. Отже, кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства у першу чергу повинна базуватись на принципі верховенства права оскільки цей принцип є провідним у формуванні та реалізації кримінологічної політики держави, а відтак, він відіграє роль основоположного начала та об'єднуючої ланки в системі відносин між державою і особою, а також визначає форми, методи та засоби діяльності вітчизняних правоохоронних органів [52, с. 89].

Що стосується загальноправового принципу гласності, то як зазначає О.С. Іщук, у кримінологічній діяльності органів прокуратури він означає відкритість цієї діяльності, доступність для громадян, засобів масової інформації [158, с. 72]. Те ж саме можна сказати щодо впливу цього принципу і на кримінологічну діяльність інших органів кримінального судочинства.

Наприклад, відповідно до ч.2 ст.9 Закону України «Про Національну поліцію» цей правоохоронний орган забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку [362].

Важливо, що за допомогою дії принципу гласності здійснюється контроль суспільства за діяльністю органів кримінального судочинства, звичайно, без права посягання на незалежність цих органів і їх посадових осіб при реалізації ними своїх повноважень, у тому числі у сфері запобігання злочинам. Цей бік гласності є особливо виразним тоді, коли громадські об'єднання, засоби масової інформації та окремі громадяни мають можливість вільно і відверто висловлювати свою думку про кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства та їх представників, критикувати недоліки в її роботі, вносити пропозиції щодо її вдосконалення, зокрема щодо правового регулювання кримінологічної діяльності цих органів [158, с. 73].

Такий принцип застосування запобіжних заходів у діяльності органів кримінального судочинства як доцільність означає відповідність цих заходів стану злочинності, ступеню загроз для суспільства з боку кримінального середовища [154, с. 109]. При чому, такі заходи реагування, при максимальній їх ефективності, мають бути достатніми й не вимагати для цього значних матеріальних, фінансових і людських ресурсів [71, с. 40].

Конкретність означає однозначність змісту запланованих заходів, термінів їх виконання та суб'єктів реалізації. Цей принцип має бути однією із важливих засад діяльності органів кримінального судочинства, оскільки його недотримання нівелюватиме ефективність її функціонування [183, с. 147]. Крім того, у межах реалізації цього принципу повинні виявлятися найбільш актуальні стратегічні напрями кримінологічної діяльності, визначатись форми і методи запобіжної діяльності, терміни виконання і контролю за виконанням запланованих дій [71, с. 41].

Два вищерозглянуті принципи тісно пов'язані із принципом ефективності, який розуміється як досягнення мети, що поставили перед собою суб'єкти запобігання злочинності [154, с. 109]. При чому бажано, щоб такої мети має бути досягнуто саме завдяки мінімальним ресурсним витратам.

Щоб правильно розрахувати ефективне використання ресурсів органів кримінального судочинства суттєвою допомогою має слугувати використання такими органами принципу науковості. Оскільки «додержання цього принципу дозволяє чіткіше й конкретніше відокремлювати основні напрямки запобіжного впливу, точніше прогнозувати розвиток ситуації, оптимізувати ресурси і здійснювати управлінські заходи, які максимально відповідають об'єктивному розвитку» [74, с. 39].

Науковість також означає, що кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства повинна бути науково обґрунтованою, відображати об'єктивні закономірності і тенденції розвитку суспільства та держави, засновані на всебічному і глибокому аналізі повної й достовірної

інформації про стан законності та правопорядку на території обслуговування або на об'єкті, а також щодо діяльності вищезазначених органів [158, с. 74]. Крім того, «упровадження цього принципу - це не лише адекватна реакція на об'єктивну реальність, а й коригування стратегічних напрямів і практичних заходів реалізації кримінологічної політики держави» [54, с. 39].

Кримінологічна діяльність «має спиратися на результати ґрунтовних кримінологічних і соціологічних досліджень злочинності. До цього процесу повинні залучатися фахівці провідних науково-дослідних центрів (науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади). Державна політика у сфері запобігання злочинності, реформування правоохоронних органів, прийняття тих або інших нормативно-правових актів у цій сфері має відбуватись на підставі більш-менш реальної обізнаності про стан злочинності в країні» [191, с. 80]. Тому залучення науковців, у першу чергу й фахівців-кримінологів до розробки й впровадження запобіжних заходів сприятиме підвищенню ефективності реалізації кримінологічної діяльності всіх без винятку органів кримінального судочинства.

Застосування принципу погодженості дій у кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства впливає з того, що перед усіма цими органами поставлено дуже близькі між собою завдання, головною метою котрих має бути ефективне запобігання злочинності.

При чому, єдність завдань, що постають перед органами прокуратури, органами внутрішніх справ, іншими органами кримінального судочинства, їхній тісний зв'язок у вирішенні цих завдань при чіткому розмежуванні компетенції і методів діяльності, адміністративна незалежність один від одного з неминучістю приводять до висновку про необхідність координації дій даних органів. Однак кожен орган кримінального судочинства окремо виконує кримінологічні завдання в межах своєї компетенції й тільки властивими їм методами, що є надійною гарантією повноти, об'єктивності, всебічності й законності запобіжної діяльності та протидії злочинності в цілому. Органи кримінального судочинства незалежні, разом з тим, їхня

кримінологічна діяльність тісно пов'язана між собою [158, с. 71].

Тісно пов'язаний із вищерозглянутим принципом принцип самостійності кримінологічної діяльності окремих органів кримінального судочинства. Хоча кримінологічна діяльність розгляданих органів тісно пов'язана між собою, все одно, кожен орган, у межах своїх повноважень та функцій, наділений самостійністю у прийнятті рішень щодо застосування чи незастосування запобіжних заходів, незважаючи на позицію представників інших органів, які можуть впливати на таку діяльність.

У першу чергу це стосується органів прокуратури. Як правильно зазначає О.С. Іщук, що органи прокуратури «не можуть і не повинні втручатися в поточну, оперативну діяльність інших правоохоронних органів. Наприклад, неправильно на координаційних нарадах заслуховувати звіти суддів, податківців, працівників органів внутрішніх справ тощо. У цьому випадку працівники прокуратури беруть на себе невласиві функції, адже оперативне управління роботою судів, податкової міліції та органів внутрішніх справ здійснюють їхні відповідні вищі органи [158, с. 70-71]. Це, можна так сказати, перша складова розгляданого принципу.

Другою складовою цього принципу є те, що кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства не може піддаватись впливу в якій-небудь формі не тільки з боку органів державної влади, а й органів місцевого самоврядування, політичних партій, інших громадських об'єднань або їхніх представників з метою вплинути на прийняте рішення або перешкодити відповідній діяльності [158, с. 71].

Гарантії цього закріплені у законодавчих актах, що регламентують діяльність таких органів.

Наприклад, у абз. 2 ч.3 ст.62 Закону України «Про національну поліцію» зазначено, що ніхто, крім безпосереднього і прямого керівника (за винятком випадків, прямо передбачених законом), не може надавати будь-які письмові чи усні вказівки, вимоги, доручення поліцейському або іншим способом втручатися в законну діяльність поліцейського, у тому числі

діяльність, пов'язану з кримінальним провадженням [363]. А відповідно до абз. 1 ч.2 ст. 4 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» забороняється незаконне втручання державних органів, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, політичних партій, громадських об'єднань, інших фізичних або юридичних осіб у діяльність ДБР [139].

Також, вплив у будь-якій формі на працівника будь-якого з органів кримінального судочинства з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або домогтися прийняття неправомірного рішення тягне за собою відповідальність, передбачену законом [158, с. 71]. У ст.343 КК України передбачено кримінальну відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. Тим більше, кваліфікованими видами цього кримінального правопорушення, відповідно до ч.2 цієї статті, є такі втручання, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила.

Крім того, цей принцип означає, що звернення представників влади, інших посадових осіб до працівників органів кримінального судочинства з приводу конкретних справ і матеріалів, що знаходяться у їх провадженні, не можуть містити будь-яких вказівок або вимог щодо результатів їх вирішення [158, с. 71].

Наприклад, відповідно до абз. 2 ч.2 ст. 4 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» будь-які вказівки, пропозиції, вимоги, доручення, спрямовані до ДБР та його працівників, що стосуються питань досудового розслідування в конкретних кримінальних провадженнях, є неправомірними і не підлягають виконанню. У разі отримання такої вказівки, вимоги, доручення тощо працівник ДБР невідкладно інформує про це в письмовій формі Директора ДБР [139]. Аналогічні за змістом норми містяться й у ст.4 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» «Гарантії незалежності Національного бюро» [141] та ст.5 Закону

України «Про Бюро економічної безпеки» «Гарантії незалежності Бюро економічної безпеки України» [140].

Що стосується СБУ, то Законі України «Про Службу безпеки України» у ст. 36 зазначається лише, що неправомірне втручання в законну діяльність співробітників тягне за собою відповідальність, передбачену законодавством [143]. Зважаючи на вищевикладені положення законів, що регламентують діяльність інших органів кримінального судочинства, бажано й Закон України «Про Службу безпеки України» доповнити гарантіями щодо невтручання у діяльність працівників СБУ наступного змісту:

«Будь-які письмові чи усні вказівки, вимоги, доручення тощо, спрямовані до Служби безпеки України чи її співробітників, що стосуються питань досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні і не передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, є неправомірними та не підлягають виконанню. У разі отримання такої вказівки, вимоги, доручення тощо працівник Служби безпеки України невідкладно інформує про це в письмовій голові Служби безпеки України».

Також проаналізуємо ті принципи, що пропонують О.С. Іщук та А.В. Коваленко окремо.

Так, щодо принципу плановості кримінологічної діяльності. Цей принцип, на думку О.С. Іщука, перебуває у взаємозалежності із принципом ефективності, як однієї із засад кримінологічної діяльності. При чому, ефективність означає «досягнення цілей, які ставили перед собою суб'єкти протидії злочинності та запобігання злочинам, причому це стосується як припинення конкретних злочинних правопорушень, так і оздоровлення оперативної обстановки в окремих сферах» [158, с. 73]. Тобто, щоб певна мета була досягнутою, її спочатку необхідно запланувати у відповідних програмних документах. При чому це стосується і кримінологічної діяльності всіх органів кримінального судочинства.

Також ми згодні з думкою, що «кримінологічне планування є важливим заходом запобігання злочинності, оскільки за його допомогою ми виявляємо

причини злочинності, визначаємо заходи за допомогою, яких її можна подолати, суб'єктів, на яких покладено обов'язок вживати ці заходи, а також строки їх виконання. Врахування вищезазначених теоретичних аспектів є складовою частиною ефективності не лише кримінологічного планування, а й усього процесу запобігання злочинності, а їх науковий аналіз є підґрунтям її забезпечення» [457, с. 196].

Тому принцип плановості є важливим принципом кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, але не галузевого, а загального значення, оскільки стосується будь-якого виду діяльності, не лише кримінологічної.

З цього приводу відзначимо, що поряд з ефективністю вчені розглядають і такі принципи як системність та сталість кримінологічного впливу, оскільки дотримання даних принципів забезпечує ефективність роботи всіх компонентів системи боротьби зі злочинністю не тільки в нижній ланці органів прокуратури, але й на всіх рівнях [124, с. 160]. Проте О.С. Іщук, не вважає ці принципи засадами кримінологічної діяльності прокуратури, оскільки схильний відносити їх до принципів загального, а не спеціального значення [158, с. 73]. На нашу думку, вчений у даному випадку проявив деяку непослідовність, включивши до переліку принципів кримінологічної діяльності прокуратури принцип плановості і не включивши до нього системність та сталість. Тому ми вважаємо, що ці три принципи, хоча вони і є загальними принципами будь-якого виду діяльності, є особливо важливими саме для кримінологічної діяльності, оскільки забезпечують її ефективність. Тобто діяльність не заради самої діяльності, а заради досягнення мети – забезпечення кримінологічної безпеки.

При чому сталість можна ототожнити з постійністю. А у кримінологічній літературі такий принцип вчені визнають одним із основних принципів кримінологічної політики. Тому й для органів кримінального судочинства також важливо використовувати принцип постійності або сталості. Сутність такого принципу «полягає у вимозі проведення практичної

реалізації стратегічних напрямів кримінологічної політики держави не кампаніями (переважно з гучними назвами, як повелось в Україні), з притаманними такому підходу фазами спадів і підйомів, а постійно, рівномірно й повсякденно» [72, с. 41].

Щодо такого принципу, як «широка опора на громадськість», то, на нашу думку він є складовою такого принципу кримінологічної діяльності, як гласність.

Наприклад, вчені вважають, що «відкритість прокурорської діяльності, доступність її результатів для громадськості ... сприяє зростанню правової культури населення, залученню широких мас до запобігання злочинам та іншим правопорушенням» [150, с. 26].

Також принцип гласності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства означає, що суспільство здійснює контроль за кримінологічною діяльністю таких органів. У порядку зворотного зв'язку реалізація цього принципу підвищує рівень інформованості населення про стан законності та діяльності органів кримінального судочинства щодо забезпечення прав і свобод громадян, сприяє активнішій участі громадян у справі укріплення законності та правопорядку [158, с. 73]. І саме сприяння активнішій участі громадян у справі укріплення законності та правопорядку є ні чим іншим, як опора на цю громадськість у діяльності щодо запобігання злочинності. Тому ми вважаємо, що виділення принципу «широкої опори на громадськість» є частковим дублюванням принципу гласності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

А принцип «відповідальності за виконання погоджених рішень» є складовою частиною принципу самостійності, оскільки складовою розуміння поняття «самостійність» є здатність відповідати за свої вчинки, тобто і за виконання певних рішень, що були погоджені. Тим більше, обидва принципи О.С. Іщук пов'язує з виконанням таких рішень.

Принцип актуальності для кримінологічної діяльності А.В. Коваленко виділяє з тієї причини, що завдяки його дотриманню можливо окреслити

оптимальні кроки й актуальні завдання кримінологічного забезпечення, оскільки саме визначення актуальної мети і своєчасних важелів впливу у цій сфері дозволить ефективно здійснювати відповідним суб'єктам свої функції [181, с. 147]. І з цим слід погодитись, кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства повинна спрямовуватись на запобігання тим видам злочинної діяльності, що становлять дійсну та найбільшу загрозу кримінологічній безпеці не у минулому, а у теперішній час та у майбутньому. Тому дотримання принципу актуальності у кримінологічній діяльності розгляданих нами органів є важливою запорукою ефективності такої діяльності.

Щодо принципу реальності, то він передбачає врахування об'єктивних можливостей суб'єктів кримінологічної діяльності. Адже лише те, що можуть реалізувати такі суб'єкти, повинно і має бути розроблене у межах її кримінологічного забезпечення. Інакше суб'єкти кримінального судочинства не будуть готовими здійснювати відповідну запобіжну діяльність [182, с. 147].

Ми згодні з цього приводу з думкою В.В. Голіни, що «це принцип, врахування якого перш за все дозволяє розробляти економічно і політично доцільні запобіжні заходи при існуючому ресурсному забезпеченні у даних умовах місця (наприклад, регіону, району, місті та ін.), часу та інших обставин, а також розраховувати на фактичні запобіжні можливості держави та її суб'єктів боротьби зі злочинністю, співвідносити побічні економічні та інші соціальні явища від реалізації заходів з очікуваними наслідками. Отже, принцип реальності гарантує дійсність (конкретність) і здійсненність розроблених заходів» [76 с. 78]. Тому дотримання принципу реальності також є важливою складовою ефективною запобіжної діяльності органів кримінального судочинства.

Дотримання принципу субординації та несуперечливості означає підпорядкування заходів короткострокових планів довгостроковим, нижчих ланок суб'єктів кримінологічного забезпечення вищим. Також, обов'язковим

є взаємозв'язок усіх зазначених структурних елементів системи кримінологічного забезпечення в контексті узгодженості дій, прийняття нормативних актів чи реалізації конкретних планів, програм, стратегій [181, с. 147]. Завдяки цьому принципу кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства набуде ієрархічності, упорядкованості та логічного взаємозв'язку між її складовими частинами та рівнями, а тому також є підґрунтям для підвищення ефективності запобіжної діяльності.

Щодо принципу інформативності, то цей принцип розглядається у двох аспектах. Згідно з першим, цей принцип означає складання плану на підставі повної та достовірної інформації. Відповідно до другого аспекту, план повинен розроблятися таким чином, щоб за якомога меншого обсягу знакового масиву містити якнайбільше необхідної інформації [77, с. 145]. Цей принцип також є важливою складовою основних засад кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Якщо розглядати принципи, що виділяють інші вчені, то привертає увагу думка В.В. Голіни, який наголошує на важливості такого принципу, як «ресурсне забезпечення». На думку вченого «ресурсне забезпечення запобігання та протидії злочинності – це принцип будь-якої практичної діяльності, а тим більше запобіжної, яку взагалі неможливо здійснювати без належного фінансового, кадрового, правового, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення та ін. Ігнорування цього принципу на практиці перетворить найкращу концепцію, політику на гучні наміри без наслідків. За останні десятиріччя жодна зі створених комплексних програм боротьби зі злочинністю не була повністю (а деякі у повному обсязі) виконана. Основні причини цього – нестача коштів; часта зміна керівників органів влади і управління; прийняття нових нормативних актів усупереч попереднім, що робить безглуздим виконання раніше ухвалених планів, програм, концепцій; безвідповідальність суб'єктів запобігання і протидії злочинності. Ось чому, хоча ніхто на словах не заперечує необхідності ресурсного забезпечення, цьому насправді приділяється мало уваги» [76, с. 78]. І хоча цей принцип є

досить близьким до принципу реальності, але має право на окреме виділення, оскільки вказує тим державним органам, що формують кримінологічну політику держави на важливість належного матеріального забезпечення всіх правоохоронних органів, щоб вони були здатними ефективно здійснювати запобіжну діяльність. Це пов'язано, зокрема, з тим, що на сьогодні організована злочинність інколи виявляється набагато краще оснащеною у матеріальному плані, ніж ті органи, що протидіють їй, і це значно ускладнює можливість ефективної реалізації запобіжних заходів такими органами.

У кримінологічній літературі називаються і коментуються й інші принципи, а саме: утилітаризм, комплексність, гуманізм, динамізм, постійність, стратегічна цілісність, державність та ін. [76, с. 78; 341, с. 38-42]. Вищенаведені принципи також не суперечать змісту кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, а тому також можуть бути, у разі їх дотримання, важливим підґрунтям для ефективного здійснення такої діяльності.

Наприклад, принцип гуманізму означає повагу до людини, її гідності, здоров'я, життя і визначає характер, спрямованість, форми та методи протидії цьому злу. У сфері профілактики злочинів принцип гуманізму проявляється особливим чином. Ідеї гуманізму пронизують і саму запобіжну діяльність яка, на відміну від кримінально-правового аспекту боротьби зі злочинністю, має не каральний, а організаційно-творчий і виховний характер. Коли кримінально-правові засоби впливають на злої чинність шляхом покарання осіб, що вчинили злочини, профілактичні заходи впливають на це явище за допомогою усунення) ослаблення або нейтралізації криміногенних факторів. Принцип гуманізму є вихідним в опрацюванні та здійсненні профілактичних заходів щодо всіх напрямків запобігання злочинності, але найважливішу роль він відіграє у запобіганні правопорушень серед неповнолітніх [229, с.17-18].

А принцип утилітаризму полягає в тому, що кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства належить мати стійку прагматичну

орієнтованість і бути спрямованою на вирішення не тільки нагальних, очевидних і невідкладних завдань, а й на перспективний розвиток як самої кримінологічної діяльності, так і практичних заходів її втілення в життя [74, с. 40].

Крім того, ми вважаємо за потрібне розглянути такий принцип, як адекватність запобіжних заходів.

Термін «адекватний» означає «цілком відповідний, тотожний» [1].

Тобто конкретні запобіжні заходи, що вживають органи кримінального судочинства під час здійснення кримінологічної діяльності, мають цілком відповідати ступеню та рівню суспільної небезпечності вчиненого діяння та особі злочинця: не бути як надмірними, так і недостатніми. Тому адекватність вжитих органами кримінального судочинства запобіжних заходів буде слугувати додатковим аргументом для сприйняття громадянським суспільством таких заходів з позитивного боку і сприятиме до ширшого залучення громадян до співпраці у питаннях подолання злочинності.

Важливе значення у кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства має **принцип всебічності, повноти й об'єктивності** дослідження обставин справи. Цей принцип стосовно кримінального судочинства означає, ще прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують і що обтяжують його відповідальність. Цей принцип діє на всіх стадіях кримінального провадження та є необхідною умовою прийняття законних і обґрунтованих рішень [229, с. 18]. Так, неповне дослідження обставин певного провадження може призвести до неправильної кваліфікації діяння, вчиненого особою, щодо якої здійснюється таке провадження. А необ'єктивність, виявлена при дослідженні обставин кримінального

провадження, також може вплинути як на кваліфікацію діяння, так і на вид і розмір призначеного злочинцю покарання.

Отже, проаналізувавши окремо кожну із засад кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства можна сформулювати перелік основних принципів такої діяльності, а саме: верховенство права, законність, гласність, гуманізм, актуальність, адекватність запобіжних заходів, доцільність, ефективність, інформативність, конкретність, науковість, плановість, реальність, системність та постійність кримінологічного впливу, субординація та несуперечливість, утилітаризм, належне ресурсне забезпечення, **всебічність, повнота й об'єктивність** дослідження обставин справи, погодженість дій усіх учасників процесу протидії злочинності та запобігання злочинам, самостійність кримінологічної діяльності окремих органів кримінального судочинства.

Ми згодні з думкою О.С. Іщука, що розглянуті вище принципи властиві як підсистемі кримінально-правового впливу на злочинність шляхом виявлення, розкриття, розслідування злочинів і притягнення винних осіб до відповідальності, так і підсистемі кримінологічного впливу на злочинність за допомогою виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину [229, с. 19]. Тому дотримання кожного з них у кримінологічній діяльності всіх органів кримінального судочинства буде запорукою ефективності такої діяльності та виконання головного завдання – запобігання злочинності.

Що стосується класифікації принципів, то В. Волоско зазначає, що принципи, на яких ґрунтується правоохоронна діяльність, складають цілісну систему, до якої потрібно віднести такі принципи: 1) загальносоціальні, що визначаються рівнем розвитку суспільства (гуманізму, демократизму, соціальної справедливості, рівності всіх перед законом); 2) спеціальні - своєрідна система координат, у межах якої розвивається правоохоронна діяльність (верховенства права, законності, законослухняності громадян, гласності, взаємодії з органами державної влади України, органами місцевого

самоврядування, об'єднаннями громадян, населенням, професіоналізму та компетентності, незалежності суб'єктів правоохорони тощо [64].

Загалом слід підтримати позицію вченого щодо необхідності розподілу принципів правоохоронної діяльності на загальносоціальні та спеціальні, проте в аспекті здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України спеціальні принципи потребують уточнення та корегування.

Так, на думку Ю.Ф. Іванова та О.М. Джужи, до основних принципів запобігання злочинності належать такі: гуманізм (полягає в тому, що профілактика як особливий вид діяльності зазвичай є пов'язаною із заподіянням конкретним особам позбавлень та правообмежень і спрямовується на запобігання злочинам з боку конкретних осіб), наукова обґрунтованість (профілактична діяльність є неможливою без кримінологічних досліджень, за допомогою яких вивчаються стан і тенденції злочинності, причини й умови, що впливають на її територіальні особливості тощо), законність (правові основи профілактики повинні регламентувати її основні напрями й форми, компетенцію суб'єктів, підстави для застосування заходів індивідуально профілактичного впливу, а також передбачати гарантії захисту прав і законних інтересів осіб, стосовно яких вони здійснюються), економічна доцільність (полягає в тому, що під час планування профілактичної діяльності необхідно брати до уваги майбутні витрати на заплановані заходи, оскільки вони можуть залишитися невиконаними через занадто велику вартість), диференційованість (урахування специфіки факторів, які детермінують злочинність через криміногенний вплив на особу, а також індивідуальні особливості правопорушників), своєчасність (проведення превентивних заходів, які б позбавили можливості вчинити злочин або проступок), плановість (полягає у здійсненні профілактичної діяльності за відповідною програмою, а не спонтанно), комплексність (використання різноманітних форм, методів і засобів запобігання, спрямованих не лише на

злочинність, а й на ті соціальні, економічні, політичні, духовні та інші фактори, що її зумовлюють) [91, с. 165-166].

А з погляду В.М. Бабакіна, до основних принципів профілактики правопорушень слід віднести: законність, яка передбачає сувору відповідність профілактичної діяльності вимогам законодавства; соціальну справедливість і гуманізм, які передбачають захист законних інтересів фізичних і юридичних осіб, щодо яких здійснюється профілактичний вплив (зокрема, застосування заходів профілактичного впливу повинно відповідати його цілям), недопущення заподіяння під час проведення профілактичних заходів фізичних страждань та приниження людської честі та гідності; комплексність профілактики, тобто вжиття заходів психолого-педагогічного, економічного, організаційного, правого характеру; вплив на всю сукупність причин і умов, що можуть сприяти асоціальній поведінці особи [11, с.75-76].

Тобто такі принципи, як верховенство права та законність, на нашу думку, слід відносити до загальних принципів, оскільки вони закладають основні підвалини здійснення кримінологічної діяльності.

Отже, зважаючи на вищевикладені думки вчених до загальних принципів здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, на наш погляд, слід віднести такі: верховенство права, законність, гласність, гуманізм, актуальність, доцільність, ефективність, інформативність, конкретність, науковість, плановість, реальність, системність та постійність кримінологічного впливу, утилітаризм. В свою чергу спеціальними принципами здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України є: адекватність запобіжних заходів, *всебічність, повнота й об'єктивність* дослідження обставин справи, належне ресурсне забезпечення, погодженість дій усіх учасників процесу протидії злочинності та запобігання злочинам, самостійність кримінологічної діяльності окремих органів кримінального, субординація та несуперечливість.

Підсумовуючи підрозділ, відзначимо, що ми, безперечно, розглянули не весь перелік засад здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. Можна, зокрема, відзначити і такі як: об'єктивність, взаємодія та координація зусиль, рівність усіх перед законом, комплексність, своєчасність, диференційованість, професіоналізм тощо. Проте їх визначення та обґрунтування може бути предметом наукового пошуку у майбутніх кримінологічних дослідженнях з розглядової теми.

2.4. Наукові засади управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства

Кримінологічна діяльність, як і будь-яка інша суспільна діяльність потребує науково розроблених основних засад управління нею, оскільки без належного управління неможливо розробляти й впроваджувати у практику нові форми й методи такої діяльності, а також забезпечувати ефективне запобігання злочинності.

Будь-яка організація прогресує у своїй діяльності великою мірою завдяки грамотному управлінню, тому ефективність реалізації поставлених перед органами кримінального судочинства завдань істотно залежить і від правильного застосування управлінських прийомів, методів, засобів [218, с. 7].

Ми згодні з О.С. Іщуком, що «в умовах кримінальної ситуації, яка склалась, управління кримінологічною діяльністю об'єктивно набуває значення провідного напрямку соціальної політики й практики. У цілому, коли у рамках зазначеної діяльності виділяють галузеві напрями (зокрема, управлінські та кримінологічні), то мається на увазі вироблена вищими органами державної влади генеральна лінія, стратегія і тактика протидії злочинності, що визначають конкретну орієнтацію і засоби управлінського впливу на це небезпечне суспільне явище шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень» [160, с. 13]. У контексті цього, однією із найважливіших передумов ефективності управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства є гарантування комплексного та узгодженого правового забезпечення управління такими органами, оскільки саме на нормативному рівні мають створюватись пріоритетні напрями управління ними, визначатися коло суб'єктів, відповідальних за її реалізацію, закріплюватися шляхи взаємодії окремих органів та підрозділів, що здійснюють кримінальне судочинство, окреслюватися проблемні питання, пов'язані з процесом управління, та пропонуватись шляхи їх вирішення.

Вагома соціальна роль управління органами кримінального судочинства та особливе місце, яке посідає цей процес у державному механізмі зумовлюють актуальність формування цілісної нормативно-правової бази, у якій мають бути визначені всі необхідні механізми реалізації такими органами запобіжних функцій [181, с. 150]. Проте не слід забувати і про можливість кримінологічної та інших наук щодо розробки основних засад управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства.

Правильно зазначає О.М. Литвинов, що посилення уваги кримінологічної науки до управління процесами у сфері протидії злочинності, безумовно, зможе підвищити практичну значущість такого управління. Управлінські проблеми мають стати предметом постійних системних досліджень у рамках усіх кримінально-правових наук, тісно пов'язаних із вивченням злочинності. Це дасть можливість виділити ключові питання і зосередити на них увагу практики. Завдання має вирішуватися в першу чергу саме тією галуззю знання, яка володіє арсеналом теоретичних засобів аналізу та узагальнення кримінальних явищ. Такою галуззю знання, на думку вченого, є кримінологія, що має свій ракурс, свій погляд на управління процесами протидії злочинності [259, с. 141].

Однак дослідженням проблем управління саме кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства вітчизняні науковці не приділяли належної уваги. Цей напрямок є відносно новим у кримінологічній науці. На рівні дисертаційних досліджень лише О.С. Іщук та А.В. Коваленко аналізували наукові засади управління такою діяльністю органів прокуратури та поліції відповідно. Тому при розгляді зазначеного питання, ми звичайно будемо звертатись до думок цих вчених, а також вважаємо що доцільно аналізувати і позиції тих науковців, які розглядали загальні засади управління діяльністю як органів кримінального судочинства так і інших органів, а також загалом до праць із теорії управління.

Це пов'язано, наприклад, із тим, що досягнення науки управління дедалі більше впроваджуються в практичну кримінологічну діяльність

поліції, що досить позитивно впливає на зміст і стиль роботи цього органу кримінального судочинства на всіх рівнях. У повсякденній управлінській практиці поліції наразі активно використовуються новітні методики аналізування злочинності як об'єкта управлінського впливу, наукові методи аналізування необхідної для управління інформації, системний і комплексний підходи до оцінки кримінальної ситуації в державі, розробляються короткострокові й довгострокові кримінологічні прогнози, поточні та перспективні плани [181, с. 151]. Такі самі процеси, безперечно, мають відбуватись і в інших органах кримінального судочинства.

Важливо також відзначити, що управління процесами кримінологічної діяльності є самостійним напрямком наукового дослідження та відповідної соціальної практики, а також, що важливо, — невід'ємною частиною науки управління [154, с. 115]. Крім того, кримінологічні дослідження у сфері управління є дуже важливими і з огляду на те, що їх результати можна використати для обґрунтування самої необхідності даного управління, а також засобів і методів відповідного впливу на злочинність [154, с. 115].

А.П. Закалюк стосовно розгляданого питання зазначав, що «проблема управління діяльності щодо запобігання та протидії злочинності потребує нового системного викладення, в тому числі визначення через призму видової особливості його цілей, функцій, принципів, методів, механізму безпосереднього управлінського процесу в цілому, а також заходів забезпечення останнього» [137, с. 377].

Вищенаведені тези О.С. Іщука та А.П. Закалюка зайвий раз підтверджують думку, що для того, щоб правильно з'ясувати сутність управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства доцільно визначити, зокрема, його поняття, види, функції, принципи та методи, звернувшись при цьому до положень науки управління. Оскільки саме завдяки пізнанню вищеназваних, а також інших категорій вчені здійснюють характеристику загального поняття «управління», а також його окремих різновидів, котрим і є управління кримінологічною діяльністю

органів кримінального судочинства.

Тому першочерговим є визначення поняття управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства.

У широкому розумінні «управління – це вид діяльності, що забезпечується сукупністю цілеспрямованих впливів суб'єкта управління на керовану систему, які узгоджені з механізмами її самоорганізації і спрямовані на підтримання функціонування системи та забезпечення її розвитку» [116]. Такі впливи у сфері кримінального судочинства, якщо визначати їх крізь призму кримінологічної діяльності, спрямовані на досягнення головної мети – ефективного запобігання злочинності. А саме таке запобігання злочинності і є метою функціонування системи таких органів та запорукою забезпечення їх розвитку, як невід'ємних складових частин органів державної влади. Тобто розглядалий нами вид управління з своєю суттю є державним, оскільки є одним із видів діяльності держави. Тому важливо звернутись думок тих вчених, які досліджують управління саме у державній сфері, тобто державне управління.

На думку В.Л. Горохольського «найсуттєвішою ознакою державного управління, яка відрізняє його від, наприклад, технічного або біологічного, є те, що воно соціальне за характером і здійснюється шляхом впливу на свідомість і волю людини або групи людей чи суспільства в цілому. Проте державне управління співвідноситься з соціальним управлінням, як загальне і конкретне, й суттєво відрізняється від нього чіткою нормативністю і гарантованою обов'язковістю, що забезпечується примусовою силою держави. Норми ж, на яких базується суто соціальне управління на відміну від державного, в основному є: організаційними, моральними, звичаєвими» [85, с. 30].

А О.Н. Євтушенко та В.І. Андріяш, які досліджували основні теорії державного управління, зазначають, що управління можна розуміти, зокрема, як:

- внутрішню якість цілісної системи, основними елементами якої є

суб'єкт (керівний елемент) і об'єкт (керований елемент), що постійно взаємодіють на засадах самоорганізації (самоврядування);

- керівний вплив суб'єкта на об'єкт, змістом якого є упорядкування системи, забезпечення її функціонування відповідно до закономірностей її існування і розвитку;

- вид суспільної діяльності, яка передбачає систему скоординованих дій суб'єкта на об'єкт для виконання певних організаційних завдань;

- цілеспрямований, планований, координований і свідомо організований процес, що сприяє досягненню максимального ефекту при мінімальних витратах ресурсів, зусиль і часу;

- процес, що передбачає не тільки внутрішню взаємодію елементів, які складають її систему, але й припускає здійснення управлінських функцій міжсистемного характеру [126, с. 10]. Такі складові розуміння поняття «державне управління» є важливими для з'ясування сутності управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства.

А В.Л. Горохольський також вважає, що «державне управління за своєю сутністю є соціальним і охоплює усі сфери соціального життя, здійснюється системою спеціально визначених органів державної влади і управління, які наділені певними владними повноваженнями, їх рішення є обов'язковими для виконання як у добровільному так і примусовому порядку» [85, с. 31]. З вищенаведеного можна зробити висновок, що державне управління у галузі кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства перебуває у такій сфері соціального життя, як запобігання злочинності. Саме у цій сфері такі органи мають бути наділені владними повноваженнями щодо визначення, застосування або впровадження різноманітних заходів запобігання злочинності. І що важливо, виконання визначених заходів має бути обов'язковим для тих фізичних або юридичних осіб, стосовно яких вони спрямовані.

Важливо відмітити, що «суть управління найбільш адекватно визначається через термін «вплив», який вказує на головне в управлінні –

момент впливу на свідомість, поведінку і діяльність людей. Управління має місце тоді, коли деякий суб'єкт на щось впливає, щось змінює, перетворює, переводить з одного стану в інший, чомусь надає новий напрямок руху або розвитку, тому, якщо немає дієвого впливу, який би забезпечував досягнення певної мети, то немає й управління» [99, с. 15].

Для більш повного розуміння суті управління слід також відзначити, що «це процес цілеспрямованого впливу суб'єкта на визначений об'єкт для досягнення поставленої мети, результату. Суб'єкт управління – це той, хто керує, а об'єкт управління – це те, що керується суб'єктом управління. За сутністю та змістом взаємодія між елементами управління визначається як взаємозв'язок, взаємодія. Тобто суб'єкт, впливаючи на об'єкт досягає від нього бажаної поведінки, бажаної дії, водночас, й об'єкт може ставити перед суб'єктом різні вимоги, просити додаткових ресурсів, покращення умов тощо» [189, с. 9]. Серед основних критеріїв, що відрізняють суб'єкт від об'єкта, розглядаються статус і функції; права і повноваження; активність впливу; черговість або ініціатива впливу; сила й інтенсивність впливів; раціональність впливів; ставлення до мети, цілепокладання та цілереалізації [81, с. 16]. Важливо, що об'єкт управління можна розглядати в двох аспектах: елементно-структурному – як сукупність людей (персонально), виробничих, галузевих утворень і груп, а також функціональному – як діяльність, поведінку індивідів і конкретних груп людей [317, с. 14]. Отже, у випадку управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства суб'єктами управління можуть виступати вищі, тобто керівні ланки таких органів, а об'єктами управління – підлеглі керівним, ланки нижчого рівня.

Крім того, слід враховувати, що органи прокуратури, у силу своїх функціональних обов'язків здатні бути суб'єктами впливу на працівників інших органів кримінального судочинства, наприклад, слідчих та дізнавачів Національної поліції, як об'єктів впливу, здійснюючи організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у рамках

кримінального провадження.

Так, за повідомленням прокурора Запорізької області діяльність органів прокуратури цієї області було зосереджено на забезпеченні ефективного процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях органів Національної поліції, досягненні відповідних якісних результатів. Внаслідок цього у 2017 р. вдвічі більше, ніж у попередньому році, передано до суду обвинувальних актів про злочини у бюджетній системі (22 проти 11) [442].

Вищенаведені тези дозволяють сформулювати визначення поняття управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства під якою слід розуміти різновид державного управління головною метою якого є забезпечення вжиття ефективних заходів запобігання злочинності, та полягає у свідомо організованому, планованому, скоординованому та цілеспрямованому процесі керівного впливу уповноважених на те представників окремих органів кримінального судочинства вищого рівня на підлеглі або іншого відомчого рівня на діяльність піднаглядних їм підрозділів чи окремих працівників нижчого рівня або іншого відомства.

Щодо видів управління, то як ми вище з'ясували, управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства належить до різновиду державного управління. Як і будь-який інший вид соціального управління, державне управління можна поділити на види за різними підставами.

Так, залежно від основи формування програм управління державне управління поділяється на:

«– традиційне управління, яке базується переважно на політичних традиціях і звичаях, у тому числі і релігійні вірування. Як приклад, можна навести монархічне правління;

– емпіричне управління застосовується при використанні в основному поточного практичного досвіду і урахування повсякденних потреб та інтересів суспільства, а також обґрунтування управлінських рішень здоровим

глуздом (поглядами, що складаються стихійно). Типова модель емпіричного управління – дія за методом спроб і помилок;

– наукове управління здійснюється згідно з пізнаними об'єктивними соціально-економічними та політичними закономірностями. Воно є ідеалом сучасної практики управлінської діяльності» [126, с. 16]. На нашу думку, управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства, у першу чергу, має здійснюватися із використанням засобів наукового виду управління, а вже потім традиційного чи емпіричного видів. Тобто спрямування діяльності розгляданих нами органів на вжиття різноманітних запобіжних заходів, визначення їх пріоритетності має спиратись на ґрунтовні дослідження науковців, а не на традиції чи тимчасові й швидкоплинні потреби окремих громадян.

Державне управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства також можна поділити за ознакою відомства, у якому воно здійснюється: 1) управління в органах Національної поліції; 2) управління в ДБР; 3) управління в НАБУ; 4) управління в БЕБ; 5) управління в СБУ; 6) управління в органах прокуратури; 7) управління у судових органах.

Таке управління засновано на засадах внутрішньовідомчого підпорядкування, коли нижча ланка певного органу підпорядковується вищій ланці цього ж органу.

У цьому контексті ми згодні з думкою К.Л. Бугайчука, що «враховуючи лінійний та функціональний принципи побудови органів і підрозділів Національної поліції України систему органів та підрозділів Національної поліції можна розглядати не тільки як загальний об'єкт управління, але й як суб'єкт його здійснення. У зазначеному випадку вищестоящий апарат управління (посадова особа) буде виступати суб'єктом адміністрування відповідно до нижчестоящих, в свою чергу він буде виступати загальним об'єктом адміністрування по відношенню до вищестоящих до нього управлінських структур» [46, с. 69]. Відзначимо, що

за такими принципами побудована діяльність й інших органів кримінального судочинства.

Водночас, управління діяльністю може бути і зовнішньовідомчим, тобто таким, що походить від інших органів, наділених для цього правомочністю. Так, прокуратура має повноваження здійснювати управління кримінологічною діяльністю інших органів кримінального судочинства, окрім судів, в межах реалізації закріпленої в Конституції України функції організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [218]. Прокуратура при виконанні нею зазначеної функції здатна здійснювати певний вплив на підрозділи або окремих працівників інших органів кримінального судочинства щодо вжиття ними заходів із усунення причин і умов злочинних проявів в межах досудового розслідування кримінальних проваджень.

Проте відомче управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства за характером впливу на ефективність вжиття заходів із запобігання злочинності є більш швидким і дієвим, тобто в кінцевому рахунку динамічнішим та ефективнішим.

Це пов'язано із тим, що прокурор у можливостях впливу на таку діяльність об'єктивно обмежений (віддалений від слідчого, і не тільки через відомчі «бар'єри»), вступає в процес здебільшого вже при перевірках та в разі надходження скарг на дії слідчого, під час розгляду наданих на погодження матеріалів, а також при зупиненні або закінченні провадження [164, с. 25]. А головною перевагою управління з боку керівника органу кримінального судочинства можна вважати його «безпосереднє наближення до об'єкта контролю, тобто підлеглих слідчих та працівників оперативних підрозділів, що створює найбільш сприятливі умови для безперервної перевірки» [164, с. 24] вжитих ними запобіжних заходів. Тому при плануванні у загальнодержавному масштабі заходів, що становитимуть

собою складові кримінологічної діяльності окремих органів кримінального судочинства, у першу чергу, слід виходити з того, що перевіряти та безпосередньо впливати на таку діяльність на місцях мають керівні підрозділи цих окремих органів.

Що стосується функцій державного управління, то існує велика кількість поглядів на їх поняття та класифікацію, тому не заглиблюючись у дискусію щодо переваги того чи іншого погляду, ми наведемо ті, що найближче відповідають предмету нашого дослідження.

Так, ми підтримуємо думку Є.І. Білокур, яка досліджувала функції державного управління на дисертаційному рівні, що ними є «відносно самостійні складові змісту державно-управлінської діяльності, які відображають окремі напрями цієї діяльності, здійснюються уповноваженими органами (посадовими особами) державного управління і спрямовані на забезпечення виконання цілей і завдань державного управління» [21, с. 39]. Крім того, «управлінські функції органів державної влади – це юридично виражені управляючі впливи окремих органів державної влади, які вони мають право і зобов'язані здійснювати щодо певних об'єктів управління» [121, с. 94].

З вищезазначеного випливає, що функціями державного управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства є окремі напрями (форми) впливу управлінської діяльності, що здійснюють повноважні підрозділи або окремі особи та спрямовані на забезпечення мети ефективного запобігання злочинності.

Що стосується класифікації, то В.Я. Малиновський вважає, що всю різноманітність управлінських функцій можна розподілити в межах єдиної системи на три найбільш загальні види: а) основні (політико-адміністративні, економічні, соціальні, гуманітарні); б) загальні (стратегічне планування, ухвалення управлінських рішень, організація діяльності, мотивація, контроль); в) допоміжні (управління людськими ресурсами, бюджетно-фінансова функція, юридично-судова функція, діловодство і документування,

зв'язки з громадськістю) [275, с. 313]. На нашу думку, за своєю сутністю виділення серед функцій основних та загальних не є зовсім доречним, оскільки у деяких випадках поняття «основний» та «загальний» за своїм змістом можуть бути майже тотожними.

Так, згідно із Академічним тлумачним словником української мови одним із значень терміну «загальний» є: «Який містить лише головне, суттєве, без подробиць; основний. // Який стосується основ чого-небудь, охоплює всі основні сторони чогось» [136].

Тому ми підтримаємо найпоширенішу у вітчизняній науковій літературі з теорії управління класифікацію функцій державного управління на загальні, спеціальні та допоміжні [2, с. 259]. Загальні функції стосуються управління всіма видами діяльності, тому ми не будемо до них звертатись, а вважаємо доцільним розглянути спеціальні функції.

Першою спеціальною функцією можна назвати стратегічне планування.

Така функція «передбачає розробку рішення про те, якими мають бути учасники управлінського процесу, стан справ, бажані результати, шляхи їх досягнення. План охоплює весь процес кількісно-якісних змін суб'єкта й об'єкта управління, відносини між суб'єктом та самим середовищем як умову життєдіяльності системи. Планування - це одна з функцій, за допомогою якої керівництво спрямовує зусилля всіх членів колективу на досягнення його загальних цілей. Планування полягає у визначенні напрямків і цілей розвитку тих чи інших процесів (економічних, соціальних, культурних тощо), а відтак - і в розробці програми, за якою будуть вирішуватись тактичні та стратегічні завдання системи» [161, с. 21-22].

Для управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства функція стратегічного планування є дуже важливою, оскільки «ефективне державне управління немислиме без ефективного планування діяльності системи державного управління на всіх рівнях. Ефективне управління неможливе без планування, що визначає мету, уточнює завдання і

розподіляє ресурси. Планування – найбільш динамічна функція, а тому вона повинна виконуватися професійно й постійно для забезпечення надійної основи здійснення інших видів управлінської діяльності. Саме тому ефективним є довгострокове стратегічне планування, яке визначає мету, що стоїть перед організацією; причини поставленої мети; ресурси для її досягнення. Стратегічне планування – це систематичний процес, за допомогою якого органи державного управління прогнозують і планують свою діяльність на майбутнє» [126, с. 96]. Проте, щоб скласти правильний та придатний для реалізації план дій, необхідно певне передбачення розвитку причинно-наслідкових зв'язків у майбутньому.

Тому планування дуже тісно пов'язано із такою функцією, як прогнозування, що являє собою «конкретне передбачення, судження про стан системи в майбутньому, про цілі розвитку системи, засоби, необхідні для їх досягнення. Прогнозування допомагає суб'єкту забезпечити найбільш оптимальний вибір цілей та засобів їх досягнення; визначити основні соціальні потреби майбутнього та можливості їх задоволення; проаналізувати й розпізнати можливі негативні наслідки тих чи інших тенденцій у розвитку системи або навколишнього середовища» [218, с. 21]. Можна сказати, що прогнозування є засобом аналізу тих фактів, явищ чи процесів, що складають предмет управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства, які імовірно відбудуться у майбутньому.

Така функція, як ухвалення управлінських рішень «безпосередньо пов'язана з цілеспрямованою діяльністю людини. Як керівник, людина в процесі управління ухвалює рішення у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах діяльності. Ухвалення рішень – основа основ державного управління, як і всієї організованої людської поведінки. У зв'язку з цим закономірною є вимога підвищення ефективності управлінських рішень на основі наукового підходу до їх формування та вибору» [126, с. 96-97]. Важливо відмітити, що необхідність прийняття управлінського рішення може виникнути як у зв'язку з обставинами зовнішніми (рішеннями вищої

ланки керівництва, необхідність врегулювання взаємовідносин з іншими органами кримінального судочинства, тощо), так і внутрішніми (неефективність вжитих заходів запобігання злочинності, зростання рівня злочинності, невиконання запобіжних заходів підлеглими працівниками, тощо) Ось чому те чи інше управлінське рішення є відповідною реакцією на зовнішні та внутрішні впливи, воно спрямоване на розв'язання проблем і максимальне наближення до заданої цілі [401]. Отже, використання функції ухвалення рішень при управлінні кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства дозволяє суб'єктам управління знаходити найоптимальніші виходи із тих неприємних ситуацій, що склались у запобіжній діяльності об'єктів управління шляхом скеровування такої діяльності у правильному напрямку для досягнення головної мети – ефективного запобігання злочинності.

Функція організації діяльності «як спеціальна функція державного управління – це процес побудови структури органу управління, що дає можливість службовцям ефективно взаємодіяти для досягнення мети організації» [126, с. 97]. Можна сказати, що за допомогою цієї функції відбувається процес систематичного коригування багатьох завдань і взаємовідносин між людьми, що їх виконують. Функція організації спрямована на реалізацію визначених на попередньому етапі планів [287, с. 86]. Кримінологічна діяльність будь-якого з органів кримінального судочинства має бути побудована та управлятись таким чином, щоб бути ефективною у запобіганні злочинності.

В доповнення до цієї функції деякі вчені виділяють функцію координації, під якою розуміється процес, спрямований на забезпечення пропорційного і гармонічного розвитку різних сторін (виробничої, технічної, фінансової та ін.) об'єкта за оптимальних витрат матеріальних, фінансових і трудових ресурсів [117]. Координація забезпечує взаємодію різних частин організації на користь виконання завдань, що стоять перед нею. За допомогою цієї функції можна конкретно визначити, хто, що і коли робить, з

ким і як взаємодіє, в якому порядку передає власні результати праці іншим учасникам діяльності і користується їх результатами [91, с. 257]. Провідну роль у координаційній діяльності органів кримінального судочинства відведено прокуратурі.

Наприклад, 28 лютого 2018 року у прокуратурі Дніпропетровської області проведено координаційну нараду керівників правоохоронних органів області, де обговорено стан протидії злочинності, у тому числі в її організованих формах та на пріоритетних напрямках, на території Дніпропетровської області за 2017 рік. У нараді взяли участь керівники правоохоронних органів області, а також керівники місцевих прокуратур. Народою відзначено, що правоохоронними органами області вжито необхідних організаційно-практичних заходів для зміцнення законності, недопущення правопорушень проти основ національної безпеки, посилення протидії корупції, захисту прав громадян та інтересів держави від неправомірних посягань. Так, вдалось досягнути зменшення рівня загальної злочинності (на 12,7%), грабежів (на 37%), розбоїв (на 28,6%), а також зниження рівня злочинності серед неповнолітніх. Протягом 2017 року за результатами досудового розслідування до суду передано 12 обвинувальних актів щодо кримінальних правопорушень, скоєних у складі організованих злочинних угруповань та 139 обвинувальних актів у сфері корупції, 12 кримінальних проваджень скеровано до суду у сфері гравального бізнесу, 34 – у сфері земельних відносин. За результатами наради визначено низку спільних узгоджених заходів щодо подолання проблемних питань, покращення діяльності правоохоронних органів області у протидії злочинності [451]. Отже, використання цієї функції при управлінні кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства є важливою запорукою ефективності їх запобіжної діяльності.

Функція контролю в державному управлінні означає «самостійно чи зовнішньо ініційовану діяльність уповноважених на те суб'єктів, що спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю

для визначення її відповідності або невідповідності тим правомірним критеріям, котрі передбачають застосування адекватних отриманому результатів заходів реагування в унормованому порядку» [482, с. 25]. Ця функція перебуває в тісному взаємозв'язку з рештою функцій державного управління, але її позиція щодо інших функцій полягає у тому, що саме контроль призначений для оцінки адекватності здійснення цих функцій тим завданням, що поставлені перед системою управління [96]. Крім того, важливість використання цієї функції у кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства полягає у тому, що вона «дозволяє виявляти проблеми ще до того моменту, як вони перетворюються на кризові явища» [23]. Отже, ефективний контроль забезпечує досягнення цілей будь-якої діяльності, шляхом виявлення та своєчасного попередження про негативні явища та процеси, що супроводжують таку діяльність.

Існує багато різних підстав класифікації видів контролю: «за органами, які його здійснюють; за сферою діяльності, що підлягає контролю; за формами його проведення, за ступенем втручання в оперативну діяльність підконтрольного органу» [115, с. 445].

Враховуючи те, що ми досліджуємо процес управління діяльністю, то цікавим буде розглянути класифікацію видів контролю саме за сферою діяльності. Так, за цією підставою контроль «поділяється на відомчий, міжвідомчий та надвідомчий (позавідомчий). Відомчий контроль здійснюється міністерствами і відомствами всередині відповідної структури, тобто контроль за підпорядкованими органами (тому його ще називають внутрішньовідомчим). Відомчий контроль тісно пов'язаний із завданнями, які стоять перед міністерствами та відомствами» [105, с. 445]. Наприклад, керівник органу досудового розслідування під час здійснення процесуального відомчого контролю не тільки перевіряє законність, правильність дій і рішень слідчого, а й дає письмові вказівки, зокрема про подальше вжиття запобіжних заходів [323, с. 136]. Виходячи з того, що перед органами кримінального судочинства поставлено завдання із ефективного

запобігання злочинності, то й відомчий контроль за кримінологічною діяльністю таких органів має бути, у першу чергу, спрямований на виявлення недоліків у запобіжній діяльності підконтрольних підрозділів. Для цього можна використовувати різні методи контролю.

Як свідчить практика роботи слідчих підрозділів органів кримінального судочинства, «що найбільш поширеними методами відомчого контролю (здійснюваного переважно у поєднанні адміністративних і процесуальних повноважень) є такі: контроль за виконанням вимог нормативних та облікових документів (95,0 %); проведення перевірок і надання практичної допомоги слідчим (88,5 %); проведення оперативних нарад та заслуховувань стану розслідування і розшукової роботи (82,0 %); ведення обліків та наглядових проваджень у конкретних провадженнях чи за окремими напрямками слідчої роботи (77,0 %); підготовка вказівок і рекомендацій за результатами роботи (71,0 %); перевірка законності та обґрунтованості прийняття рішень у кримінальних провадженнях (66,5 %); контроль результатів роботи оперативних та інших підрозділів, працівники яких виконують доручення слідчих (62,0 %)» [164, с. 24].

Сутність міжвідомчого контролю полягає в тому, що органи міжгалузевої компетенції, встановлюючи вимоги, загальнообов'язкові для всіх міністерств, державних комітетів і відомств, наглядають за їх виконанням. На відміну від відомчого контролю, який здійснюється контролюючим органом, що структурно належить до однієї сфери або галузі діяльності з підконтрольним об'єктом (тобто до одного відомства), міжвідомчий контроль здійснюється органами різної відомчої належності» [105, с. 445]. На нашу думку прокуратура, в межах виконання функції організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням та нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку наділена певною правомочністю здійснювати міжвідомчий контроль за кримінологічною діяльністю інших органів кримінального судочинства. Це може відбуватись, наприклад, під час розгляду наданих на

погодження матеріалів досудового слідства або у разі надходження скарги на дії слідчого чи дізнавача.

Надвідомчий контроль у сфері державного управління здійснюється органами загальної компетенції (КМУ, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування) в межах, делегованих їм державою, з усіх питань господарського, соціально-культурного та адміністративно-політичного будівництва, що належать до їх безпосередніх повноважень» [105, с. 445]. Наприклад, органи місцевого самоврядування у рамках цього виду контролю мають перевіряти ефективність запобіжних заходів, що вживають органи кримінального судочинства на підконтрольній їм території.

До надвідомчого контролю, на нашу думку, можна віднести й судовий контроль.

Так, «сьогодні в чинному КПК України ідеї розвитку судового контролю на стадії досудового розслідування знайшли чіткий і детальний вираз, що стало закономірним підсумком розвитку цього правового інституту згідно з положеннями Конституції України та відповідає загальноновизнаним міжнародно-правовим стандартам у галузі захисту прав людини і громадянина. Формами та видами судового контролю відповідно до його положень є: 1) судовий контроль, що здійснюється за клопотанням сторони обвинувачення (видами цього контролю є: контроль при дачі дозволів на застосування заходів забезпечення кримінального провадження; контроль при дачі дозволів на проведення слідчих (розшукових) дій, що пов'язані із суттєвим обмеженням конституційних прав і свобод особи; контроль при дачі дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що пов'язані із суттєвим обмеженням конституційних прав і свобод особи); 2) судовий контроль, що здійснюється за клопотанням сторони захисту (видами цього контролю є: контроль при дачі дозволів на проведення слідчих (розшукових) дій; контроль при розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора); 3) судовий

контроль, що здійснюється за власного ініціативою слідчого судді (ст. 206 КПК України)» [449, с. 7]. Проте при реалізації вищезазначених повноважень суди не повною мірою здатні здійснювати управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства оскільки «судовий контроль як діяльність суду в досудовому кримінальному провадженні, на відміну від діяльності керівника органу досудового розслідування та прокурора, наповнена іншим змістом і спрямована виключно на забезпечення законного та обґрунтованого обмеження основоположних конституційних прав і свобод людини» [323, с. 137]. Це пов'язано із тим, що на стадії досудового розслідування «суд втручається у вирішення всіх найважливіших питань, пов'язаних із поступовою реалізацією кримінальної відповідальності особи. Він виконує роль арбітра в змагальній діяльності сторін обвинувачення та захисту. Таким чином, під час досудового провадження суд виконує не контрольну функцію, а функцію правосуддя» [380, с. 72-73].

Що стосується принципів управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства, то під ними можна розуміти сукупність основоположних, керівних ідей, що закладені в сутність діяльності таких органів, та на підставі котрих формуються певні правила поведінки у сфері кримінологічної діяльності [218, с. 13].

Важливість їх полягає у тому, що вони «обґрунтовують, роз'яснюють зв'язки як між об'єктом і суб'єктом управління, так і всередині кожного з них. Вони відображають властивості, притаманні управлінській системі в цілому, а також окремим її елементам, явищам, процесам. Принципи відображають зміст і взаємозв'язки основних елементів системи управління. Принципи державного управління динамічні за змістом і формою, вони формуються людьми у зв'язку з конкретними політичними, соціально-економічними і культурними чинниками, відображаючи ступінь творчого використання закономірностей державного управління. Безпосередньо на практиці принципи управління набувають характеру норми, правила, якими керуються в управлінській діяльності. Гнучкість і динамізм принципів

державного управління проявляється і в тому, що в кожній конкретній сфері діяльності формуються свої конкретні принципи здійснення управлінських функцій» [105, с. 108]. Тобто у сфері управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства також мають бути принципи, властиві лише цій сфері.

Відзначимо, що у теорії управління існує багато різних підходів до систематизації принципів державного управління, що свідчить про великі труднощі у виділенні систематизаційних засад [126, с. 23]. Тому не заглиблюючись у цю дискусію, оскільки вона не є предметом нашого дослідження, вважаємо за потрібне звернути увагу на такий перелік загальносистемних принципів, що може бути покладено в основу управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства, а саме: законність, ефективність, єдиноначалля і колегіальність, науковість, плановість, публічність та централізація і децентралізація.

Методи управлінської діяльності – це способи й прийоми досягнення поставлених цілей, аналізу та оцінювання управлінських ситуацій, використання правових і організаційних форм, впливу на свідомість і поведінку людей у керованих суспільних процесах, відносинах і зв'язках, рішення завдань, що виникають [126, с. 42].

У державному управлінні використовуються різноманітні методи:

«- з точки зору діяльності суб'єкта управління на всіх етапах управлінського процесу виділяють чотири загальні групи методів: підготовки, прийняття, організації виконання управлінських рішень та контролю за виконанням управлінських рішень;

- за характером впливу на виконавців розрізняють чотири основні типи методів управління: економічні, організаційно-розпорядчі, правові й соціально-психологічні;

- за спрямованістю: методи прямого (безпосереднього) та непрямого (опосередкованого) впливу;

- за масштабом застосування методи, які використовуються в

управлінні, поділяються на загальні (методи тестів, інтерв'ю тощо) та спеціальні (організація службової діяльності тощо)» [218, с. 26-27].

Здійснюючи безпосереднє управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства та обираючи для цього певний метод чи сукупність методів, слід пам'ятати, що «у кожному конкретному випадку метод має відповідати особливостям діяльності суб'єкта (цілям і завданням, етапу управлінського процесу) та об'єкта управління. Як правило, на практиці використовується відповідна комбінація методів, яка забезпечує комплексність впливу [218, с. 27].

Підсумовуючи підрозділ відзначимо, що грамотно й правильно здійснюване управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства сприятиме підвищенню ефективності запобіжної діяльності, що, у свою чергу, сприятиме зниженню рівня злочинності. Тому кримінологам і у подальшому слід зосереджувати свою увагу на наукових пошуках у цьому напрямі.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження стратегії кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства ми дійшли таких висновків:

1. На сьогодні кримінологічна політика держави закріплена у низці законодавчих актів, що здійснюють правове регулювання у сфері запобігання злочинності. До останніх, зокрема, можна віднести КК України, КПК України, КВК України, закони України: «Про Бюро економічної безпеки України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про запобігання корупції», «Про Національне Антикорупційне Бюро України», «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України» та ін.

2. За територіальною ознакою у межах всієї країни можна виділити пріоритети кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства трьох рівнів: загальнодержавні пріоритети, пріоритети регіонального (обласного, АРК, м. Київ та м. Севастополь) та місцевого (муніципального) рівня.

На загальнодержавному рівні пріоритетом кримінологічної діяльності розгляданих органів мають бути злочинні діяння, що у масштабі всієї країни завдають найбільшої шкоди охоронюваним кримінально-правовими засобами суспільним відносинам, а саме: група злочинних діянь, що мають найбільш високий ступінь суспільної небезпеки, тобто тих, що пов'язані з організованою та кримінально-професійною злочинністю, економічною злочинністю та корупцією, кіберзлочинністю, наркозлочинністю, тероризмом, незаконним обігом зброї, кримінальні правопорушення проти особи і власності, основ національної безпеки.

Враховуючи пандемію коронавірусної хвороби COVID-19 спостерігається зростання кількості кримінальних правопорушень, що прямо

або опосередковано пов'язані з введенням в нашої державі, як і інших країнах, протиепідемічних і карантинних заходів, пріоритетними напрямками кримінологічної діяльності вітчизняних органів кримінального судочинства, як і всіх правоохоронних органів, мають бути заходи пов'язані із запобіганням діяльності злочинних угруповань, що використовують панічні настрої серед населення, щоб створити новий попит на незаконні товари та послуги, вчиняти шахрайські дії у сфері збуту лікарських засобів або розкрадати ресурси, призначені для порятунку життя хворих. Крім того, увагу слід приділяти і порушенням норм щодо запобігання інфекційним захворюванням.

3. На регіональному рівні пріоритети кримінологічної діяльності правоохоронних органів повинні відобразитись у нормативних актах регіонального значення – регіональних (обласних) програмах запобігання злочинності. Відповідно, такі програми мають слугувати орієнтиром у кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства регіонального (обласного) рівня. У свою чергу пріоритети кримінологічної діяльності місцевого (муніципального) рівня мають бути визначені у програмах запобігання злочинності відповідних адміністративно-територіальних одиниць (районів, міст, об'єднаних територіальних громад).

4. За функціональною ознакою пріоритети кримінологічної діяльності можна поділити на пріоритети характерні для всіх органів кримінального судочинства, а також пріоритети, властиві для окремих органів.

Загальні пріоритети органів кримінального судочинства співпадають із пріоритетами загальнодержавного рівня, тобто злочинні діяння, що у загальнодержавному масштабі завдають найбільшої шкоди охоронюваним кримінально-правовими засобами суспільним відносинам.

А пріоритети, властиві для окремих органів впливають із тих завдань, що поставлені перед такими органами, а також функцій, які вони виконують.

Так, для органів кримінального судочинства, що входять до складу Національної поліції України, тобто підрозділів слідства та дізнання, на

загальнодержавному рівні пріоритетами кримінологічної діяльності є злочинні діяння, що становлять найвищий ступінь суспільної небезпеки, є найбільш розповсюдженими та/або спричиняють найбільше збитків державі і окремим громадянам, а також є підслідними для цих підрозділів, відповідно до ч.1 ст.216 КПК України. Відповідно на регіональному рівні пріоритетом діяльності, поряд з вищевказаними, є злочинні діяння специфічні для таких регіонів. Наприклад, у областях, що знаходяться на узбережжях Азовського та Чорного морів актуальним напрямком є діяльність із запобігання заволодінням приватним майном громадян під час курортного сезону. Тоді як для карпатських та поліських областей актуальним є питання запобігання незаконній вирубці лісу.

Пріоритетами кримінологічної діяльності органів прокуратури є визначені вище загальнодержавні пріоритети такої діяльності всіх органів кримінального судочинства, процесуальне керівництво діяльністю із досудового розслідування яких здійснює прокуратура.

Аналогічні пріоритети кримінологічної діяльності повинні мати і суди, оскільки вони здійснюють правосуддя виключно по всім кримінальним провадженням у державі.

5. Класифікацію рівнів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства здійснено за трьома підставами: за об'єктом кримінологічної діяльності, за суб'єктом кримінологічної діяльності та змішану (об'єктно-суб'єктну) класифікацію.

За об'єктом кримінологічної діяльності можна виділити кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства: 1) на загальному рівні, як вплив на всю систему злочинності та сукупно на всіх злочинців; 2) вплив на особливому рівні на злочинність окремого виду або злочинців окремої групи; 3) вплив на конкретні акти злочинної поведінки або конкретних злочинців на індивідуальному рівні.

За суб'єктом кримінологічної діяльності рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства можна поділити на:

1) діяльність всієї системи органів кримінального судочинства на загальнодержавному рівні, 2) діяльність органів та підрозділів кримінального судочинства на регіональному (обласному) рівні; 3) діяльність органів та підрозділів кримінального судочинства на місцевому (муніципальному) рівні
3) індивідуальна діяльність окремих працівників органів кримінального судочинства.

За об'єктно-суб'єктним критерієм можна виділити наступні рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства: 1) вплив на всю систему злочинності та сукупно на всіх злочинців системи органів кримінального судочинства на загальнодержавному рівні; 2) вплив на особливому рівні на злочинність окремого виду або злочинців окремої групи органів та підрозділів кримінального судочинства на регіональному (обласному) та/або місцевому (муніципальному) рівні; 3) вплив на конкретні акти злочинної поведінки або конкретних злочинців окремих працівників органів кримінального судочинства на індивідуальному рівні.

6. Під принципами кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, як складової органів державної влади, пропонується розуміти сукупність керівних ідей (засад), що являють собою основні вихідні положення для організації та здійснення органами кримінального судочинства кримінологічної діяльності, як складової кримінологічної політики держави, з метою ефективного запобігання злочинності.

Визначено перелік основних принципів такої діяльності, а саме: верховенство права, законність, гласність, гуманізм, актуальність, адекватність запобіжних заходів, доцільність, ефективність, інформативність, конкретність, науковість, плановість, реальність, системність та постійність кримінологічного впливу, субординація та несуперечливість, утилітаризм, належне ресурсне забезпечення, *всебічність, повнота й об'єктивність* дослідження обставин справи, погодженість дій усіх учасників процесу протидії злочинності та запобігання злочинам, самостійність кримінологічної діяльності окремих органів кримінального судочинства.

7. Державне управління у галузі кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства перебуває у такій сфері соціального життя, як запобігання злочинності. Саме у цій сфері такі органи мають бути наділені владними повноваженнями щодо визначення, застосування або впровадження різноманітних заходів запобігання злочинності. І що важливо, виконання визначених заходів має бути обов'язковим для тих фізичних або юридичних осіб, стосовно яких вони спрямовані.

Під управлінням кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства слід розуміти різновид державного управління, головною метою якого є забезпечення вжиття ефективних заходів запобігання злочинності, що полягає у свідомо організованому, планованому, скоординованому та цілеспрямованому процесі керівного впливу уповноважених на те представників окремих органів кримінального судочинства вищого рівня на підлегли або іншого відомчого рівня на діяльність піднаглядних їм підрозділів чи окремих працівників нижчого рівня або іншого відомства.

Проаналізовано такі спеціальні функції, як: стратегічне планування, прогнозування, ухвалення управлінських рішень, організація діяльності, контроль.

Визначено перелік загальносистемних принципів, що може бути покладено в основу управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства, а саме: законність, ефективність, єдиноначалля і колегіальність, централізація і децентралізація, науковість, плановість та публічність.

Розділ 3

ОКРЕМІ НАПРЯМИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

3.1. Наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами кримінального судочинства

Для кожної правової держави проведення моніторингу виступає не тільки одним із способів забезпечення дотримання законності правозастосовними органами та їх посадовими особами, але й допомагає оцінити ефективність державної політики, спрямованої на протидію злочинності. Висновки та результати проведених моніторингів вимагають не тільки перегляду нормативно-правових актів, а й зміни діяльності суб'єкта правозастосування, тим більше в області забезпечення безпеки, державного управління та правозастосовної діяльності. Також, результати моніторингу, які свідчать про необхідність істотних змін нормативно-правових актів, структури органів тощо, обов'язково повинні оцінюватися з науково-практичних позицій.

Складна криміногенна ситуація в країні, стрімке поширення організованої злочинності, напружене безпекове середовище навколо України є наслідком низки факторів, деякими з яких є недосконалість процедури моніторингу криміногенної ситуації, відсутність консолідованої об'єктивної методології оцінки загроз організованої злочинності, використання застарілих форм і методів боротьби з таким явищем призводить до загострення проблем, пов'язаних з організованою злочинністю, та низького рівня ефективності боротьби з нею [363].

У Стратегії боротьби з організованою злочинністю (далі Стратегія) зазначається, що одним із шляхів запобігання організованій злочинності та боротьбі з організованими злочинними угрупованнями у сферах з високим

ризиком її прояву є організація на постійній основі проведення моніторингу (із збереженням його результатів) щодо випадків протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання за участю організованих злочинних угруповань. Координація у сфері боротьби з організованою злочинністю, що здійснюється з урахуванням практики країн - членів ЄС поміж іншого шляхом моніторингу та звітності в зазначеній сфері через запровадження та подальшого організаційного забезпечення реалізації механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю. У Стратегія визначено, що інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, здійснюється шляхом: запровадження в їх діяльності: системи проведення моніторингу, оцінки ефективності діяльності та контролю за реалізацією державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю. Також, з метою наукового забезпечення боротьби з організованою злочинністю передбачається: системне та комплексне вивчення наявних проблем нормативно-правового та інституційного забезпечення; підготовка рекомендацій за результатами проведення моніторингу та узагальнення судової практики щодо розгляду кримінальних проваджень за ознаками організованої злочинної діяльності. Згадана стратегія визначає пріоритетне значення інформації для моніторингу криміногенної ситуації у вигляді результатів діяльності громадських організацій щодо моніторингу криміногенної ситуації в державі в частині діяльності організованих злочинних угруповань.

Про важливість та значення кримінологічного моніторингу свідчить й резолюційна частина Стратегії, де зазначається, що одним з критеріїв оцінки реалізації Стратегії буде запровадження міжнародних стандартів і дієвих механізмів моніторингу організованої злочинності, забезпечення координації та взаємодії суб'єктів боротьби з організованою злочинністю тощо [363].

Тобто, виходячи з вищевикладеного стає очевидним, що сьогодні на найвищому законодавчому рівні важлива увага приділяється такій

аналітичній складовій складного механізму протидії злочинності як моніторингу злочинності. Це й не дивно, адже, перед прийняттям важливого соціального рішення, яке може різним чином, як позитивно, так і негативно, вплинути на рівень злочинності та фактори її зростання, необхідним є проведення наукового дослідження [467, с. 11].

Про значення та цінність інформації, яка отримується в наслідок моніторингу свідчить задекларована в Національній стратегії у сфері прав людини [368] позиція, що результати моніторингу дотримання прав і свобод людини, який здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями будуть братися до уваги поряд з адміністративними даними, статистичною інформацією, результатами соціологічних досліджень, опитуванням громадської думки для оцінки прогресу її реалізації.

Моніторингу як особливому виду аналітичної діяльності сьогодні приділяється значна увага у зв'язку з можливостями, які ми можемо отримати, правильно використавши результати моніторингу. Саме через це актуалізується питання дослідження наукових засад здійснення кримінологічного моніторингу в діяльності органів кримінального судочинства.

Наукові засади кримінологічних досліджень дають змогу всебічно вивчити масштаби поширення негативного соціального явища злочинності в цілому, його регіональні особливості, найнебезпечніші й поширені форми та види, пізнати причинний комплекс, дослідити особливості характеристики особистості злочинця, розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо запобігання й протидії. У ході кримінологічного дослідження послідовно перевіряються сформульовані гіпотези, обираються способи та прийоми збору й обробки інформації, визначаються межі емпіричної бази, дотримуються вимоги репрезентативності та інші умови, які є обов'язковими

для одержання об'єктивних результатів і за необхідності можуть бути порівнянні з аналогічними дослідженнями в інших регіонах [31, с. 100].

Останніми роками в законодавчих актах, науковій літературі замість звичного й розробленого в науці кримінології поняття “кримінологічне дослідження” усе частіше як учені, так і практики вживають термін “моніторинг”, причому в різних словосполученнях і словоформах. Найбільш часто він застосовується, коли мова йде про необхідність проведення моніторингу ситуації зі злочинністю або моніторингу ефективності протидії злочинності [374, с. 67-92].

Аналіз вітчизняного законодавства свідчить про те, що жоден нормативно-правовий акт не містить поняття «кримінологічний моніторинг». Поряд з цим, термін «моніторинг» використовується досить часто в аспекті діяльності фінансових установ, в нормативно-правових актах екологічного, соціологічного призначення тощо. У зв'язку із цим вважаємо, що необхідно з'ясувати сутність самого поняття моніторингу, його розуміння й застосування, тому що різночитання в теоретичному плані на практиці приводить до неправильної оцінки і, як наслідок, до помилкових висновків, які, у свою чергу, позначаються на прийнятті неправильних рішень.

Словник української мови моніторинг тлумачить як систему постійних спостережень, аналізу та оцінювання яких небудь процесів і явищ з метою виявлення характеру, тенденцій і закономірностей їх розвитку, їх відповідності бажаному результату, а також прогнозування та запобігання критичним ситуаціям [423].

Словник іншомовних термінів по іншому висвітлює сутність моніторингу. В перекладі з латинської мови моніторинг (той, що контролює) – тобто наукові, технічні, технологічні, організаційні заходи, що забезпечують систематичний контроль за станом і тенденціями розвитку природних і техногенних процесів [422].

Як витікає із наведених визначень, моніторинг складне, багатоаспектне та багатогранне явище, які проявляється в різних видах та формах, що в

котрий раз підтверджує необхідність з'ясування його сутності та подальшого більш ґрунтовного його дослідження.

У науковій літературі існує безліч підходів до визначення сутності кримінологічного моніторингу. На думку Є. П. Кіма, кримінологічний моніторинг це система спостереження за станом та тенденціями змін ситуації у сфері протидії злочинності [334]. Такий підхід до визначення поділяють А. Г. Горшенков [86], А. В. Карпець [169], И.Є. Махров, І.В. Стороженко [432] тощо.

Однак, подібна наукова позиція щодо визначення сутності кримінологічного моніторингу вважається дещо звуженою, оскільки фактично відображає лише технічну функцію спостереження, однак не висвітлює спрямованість даного виду кримінально-правової превенції [292, с. 100]. У своєму дослідженні цілком слушно відмічає Кривобоков І. О. про те, що в сфері соціального управління моніторинг розглядається як спосіб пізнавальної та предметно-практичної діяльності, яка забезпечує комплексну оцінку соціальних ситуацій, що дозволяє здійснювати ефективне прогнозування та розробку оптимальних управлінських рішень [220]. Схоже розуміння моніторингу висловлює Ричіхіна Е. М., яка представляє його у вигляді процесу систематичного відстеження та збору даних про систему управління та зовнішніх факторів, які впливають на неї, обробку, зберігання, використання та розповсюдження отриманих результатів з метою ефективного впливу суб'єктом управління на об'єкт, яким управляють [383].

Погоджуємося з такою точкою зору та вважаємо не достатньо обґрунтованим підхід, за якого призначення моніторингу зводиться лише до фіксації інформації. Переконані, що можливості та призначення моніторингу значно ширше та передбачають формулювання не тільки узагальненої інформаційної бази, зокрема кримінологічного спрямування, але й аналітично обробленої, предметно пристосованої для прогнозування та перетворення соціальної дійсності. Саме завдяки таким властивостям кримінологічного моніторингу, він повинен відігравати важливу

функціональну роль в структурі будь-якого системного утворення, у тому числі в системі органів кримінального судочинства та протидії злочинності.

Доречно зазначає Блажівський Є.М., вказуючи, що в наслідок оперування лише категорією «спостереження» для визначення моніторингу, втрачається його цінність як інструмента управління в системі протидії злочинності, адже ігнорується, по перше, така вагома процедурна складова як оперативна оцінка та аналіз зібраної кримінологічної інформації. Поряд з цим визначення цих задач перед моніторингом є необхідним елементом забезпечення його процедурної досконалості та зв'язків з процесом управління. Саме процес управління засобами моніторингу повинен забезпечуватися не простим набором статистичних та фактологічних відомостей, але й кримінологічною інтерпретацією інформації на наперед визначеній методологічній платформі [30, с. 25].

Соціологиня Н. Ф. Яковлева зазначає, що моніторинг – це спосіб спостереження, оцінювання та прогнозу стану об'єкта, розвиток явища на протязі тривалого часу в однаковій системі показників та методиці [499, с. 11].

Майоров О. М. пропонує таке визначення: соціологічний моніторинг - це системно організована сукупність досліджень, які регулярно повторюються, мета яких полягає в наданні науково-інформаційної допомоги зацікавленим установам в реалізації соціальних програм, які відповідають соціально-культурним характеристикам та особливостям масової свідомості різних поколінь населення [271, с. 153].

Проведення моніторингу явища або процесу можливе при дотриманні таких умов: а) явище або процес, за яким спостерігають, змінюється в часі; б) явище набуло масового або загрозливого значення. Оскільки досліджуване явище чи подія характеризується динамічністю, то на основі двох або декількох поточних вимірів можна зробити прогноз його розвитку в найближчому або віддаленому майбутньому [241, с. 21-22].

В продовження соціологічних аспектів моніторингу, в свою чергу Добренєв В.І., Єфимов М. І, Нечаєв В. Я. обґрунтовано роблять висновок про те, що під час моніторингу суспільних систем та процес, моніторинг виконує наступні функції: 1) визначає стан предмета дослідження по заданим параметрам та в визначених часових інтервалах та виявлення на цій підставі динаміки та спрямованості його розвитку; 2) виявлення причинних зв'язків та залежностей між явищами, за якими ведеться спостереження, а також можливих дисфункцій, які виникають під час їх розвитку та суперечностей; 3) прогнозування розвитку явищ, що досліджуються на підставі даних, отриманих в результаті моніторингу; 4) інформаційно-методичне забезпечення постановки управлінських задач, розробка програм та проєктів; 5) систематичний контроль за процесами та їх корегування в бажаному для системи управління напрямку [112].

З приводу вищевикладеного Миронюк Д.В. висловлює певні зауваження. На його думку кримінологічний моніторинг не повинен обмежуватися лише виявленням причинних зв'язків між явищами та процесами, які складають його предмет. Адже кримінологічно значимими є й інші відомі детермінаційні види зв'язків, не врахування яких призведе до неповноти та недостовірності отриманої інформації. Не погоджується вчений й з функцією прогнозування, адже соціальне (в тому числі кримінологічне) прогнозування являє собою гносеологічно автономний вид діяльності, який відрізняється глибокими змістовними та процедурними характеристиками та не охоплюється моніторинговою діяльністю. Поряд з цим, саме моніторинг має прогностичну спрямованість, тобто формує необхідну та остатню інформаційну базу, для використання в певній моделі кримінологічного прогнозування [292, с. 101].

Автори підручника з Цифрової кримінології зазначають, що кримінологічний моніторинг це «система соціально статистичного спостереження, що дозволяє встановлювати показники злочинності, рівень її латентності, соціальні наслідки, виявляти її причини та умови, прогнозувати

їх розвиток в майбутньому, приймати адекватні державні та громадські заходи щодо попередження злочинності і встановлювати їх ефективність» [150, с. 73].

Основною метою моніторингу є визначення реального стану кримінологічної безпеки, встановлення показників і оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів щодо попередження злочинності. При цьому слід мати на увазі, що такий вид моніторингу знаходить застосування повсюдно і зачіпає в вивченні не тільки основні показники злочинності, а й адміністративну практику, оперативну обстановку, економічні, політичні процеси в суспільстві, негативні соціальні явища, які безпосередньо впливають на злочинність. Важливим аспектом проведення кримінологічного моніторингу є дослідження громадської думки, що складається соціально-психологічної обстановки в суспільстві, рівня соціальної напруженості серед населення. У сукупності це зумовлює перелік моніторингових показників, які потрібно враховувати при проведенні дослідження певного виду злочинності. Необхідність проведення кримінологічного моніторингу обумовлена: вивченням злочинності з метою визначення ефективних механізмів протидії їй; визначення напрямків по підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів; У зв'язку з цим, першочерговим завданням кримінологічного моніторингу є визначення реальних показників злочинності та методів отримання даних, що дозволяють розрахувати ці показники, в тому числі і кількісного, який дозволяє вивчити сучасний стан злочинності [150, с. 73].

Досліджуючи кримінологічну діяльність органів Національної поліції України, Фоменко А. Є. запропонував розуміти кримінологічний моніторинг як багатогранне явище, що являє собою спосіб пізнання, спрямований на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності шляхом спостереження, вимірювання та оцінки певних явищ або процесів (як в розрізі дослідження окремих видів кримінальних правопорушень, так і в цілому, дослідження причин та умов вчинення злочинів та кримінальних

проступків, особи кримінального правопорушника тощо), виявлення характеру, тенденцій і закономірностей в їх розвитку та вироблення на підставі отриманих даних прогнозів й ефективних заходів реагування. Таке визначення включає у себе кінцеву мету (оптимізація системи протидії та запобігання злочинності), проміжну мету (виявлення характеру, тенденцій та закономірностей розвитку певних явищ або процесів), зміст процесу моніторингу (спостереження, вимірювання та оцінка певних явищ або процесів) [463, с. 179].

В запропонованому Фоменком А. Є. також етап прогнозування охоплюється моніторингом. Однак зауважимо, що прогнозування є наступним після здійснення моніторингу розвитку станів та процесів. Саме моніторинг виконує підготовчу функцію, тобто формує інформаційний масив інформації, на підставі якого уповноважені особи можуть формулювати пропозиції, про тенденції розвитку явища в майбутньому. Іншими словами моніторинг сприяє прогнозуванню, але сам його не реалізує.

Значення кримінологічного моніторингу полягає в тому, що він допомагає сформулювати системну відповідь на складні виклики й загрози національній безпеці з боку злочинності. Він з'являється як закономірний результат реалізації міждисциплінарного підходу в кримінологічних дослідженнях і запозичення для вирішення власних специфічних завдань найбільш придатних методичних та організаційних інструментів із суміжних галузей знань. Поряд із цим, хоча кримінологічний моніторинг є категорією достатньо поширеною в науковому обігу, йому не приділялося належної уваги в наукових дослідженнях, що призвело до певного зниження його теоретичного значення та низької практичної ефективності [428, с. 14].

В своєму дослідженні Коваленко А. В. пропонує під кримінологічним моніторингом розуміти спеціально організовану, систематичну та планомірну діяльність, метою якої є оптимізація системи протидії та запобігання злочинності шляхом отримання від соціуму найбільш повної й обґрунтованої інформації, подальшого її оброблення і систематизації. На

думку вченого, застосування кримінологічного моніторингу як спеціалізованої інформаційної технології має на меті виконання низки функцій, що прямо пропорційно впливають на ефективність виконання уповноваженими суб'єктами завдань, покладених на них суспільством і державою. Застосування кримінологічного моніторингу передбачає передусім роботу з інформацією, її значними об'ємами, що за своєю формою та суттю є більш безпечним, аніж безпосередня робота оперативних співробітників з отримання відповідної інформації, яку надалі застосовують для розкриття злочинів [184, с. 133].

Комплексність та повнота запропонованого Коваленком А. В. визначення полягає в тому, що в ньому чітко сформульована мета: оптимізація системи протидії та запобігання злочинності та механізм її досягнення: шляхом отримання від соціуму найбільш повної й обґрунтованої інформації, подальшого її оброблення і систематизації. Акцентується увага на основному призначенні моніторингу – спостереження, збирання, обробка, систематизація інформації тощо.

Максимально імпонує нам запропоноване Бандуркою О.М. та Литвиновим О.М. визначення кримінологічного моніторингу, яким є визначена практичною необхідністю, наукова, заснована на пізнанні закономірностей розвитку певного явища або процесу система спостереження, вимірювання та оцінки їх станів у різні періоди. Зміст кримінологічного моніторингу складають процеси отримання, обробки й аналізу необхідної для формулювання кінцевих висновків інформації [19, с. 146-147].

Елементами кримінологічного моніторингу прийнято вважати такі складові як об'єкти, ціль, завдання, функції, структура, сфери та форми практичного застосування [428, с. 15].

Спектр об'єктів кримінологічного моніторингу настільки ж широкий, наскільки широкими є і предметні межі науки кримінології. Проектуючи загальновідомі уявлення про останні на площину моніторингового

дослідження, маємо змогу запропонувати такий перелік об'єктів моніторингу протидії злочинності: 1) злочинність у єдності її стану, структури та динаміки; фонові для злочинності явища; 2) соціальні наслідки злочинності, її ціна; 3) детермінанти злочинності (як дійсні, так і прогнозовані); 4) ступінь криміналізації суспільства в цілому, а також окремих соціальних груп; 5) індивідуальні злочинні прояви в динаміці змін в окремих складових їх механізму залежно від об'єкту посягання, способів, засобів і мотивів вчинення злочину; 6) стан протидії злочинності; 7) стан і тенденції розвитку науки кримінології. Важливо усвідомлювати, що ключовою ознакою будь-якого об'єкту кримінологічного моніторингу є його динамічний характер, адже він перебуває у постійному русі, зміні. Тобто, такий динамізм і формує ситуацію ризику в системі управління, коли майбутній стан кримінологічно значущого об'єкту (системоутворюючого за своєю природою для протидії злочинності) є невизначеним, у зв'язку з чим потреба в збалансуванні функціонування системи, її прагнення до рівноважного стану породжують необхідність у постійному отриманні інформації про ризиковані параметри розвитку [428, с. 15]. При чому як вказує Литвинов О.М. кримінологічний моніторинг не відрізняється особливою глибиною дослідження, оскільки його основна задача – забезпечення своєчасного реагування на системні зміни [255, с. 63].

Розділяючи думку Сокурєнка В. В. зазначимо, що, виходячи зі стратегічної мети кримінологічного моніторингу, тактичними цілями останнього є наступні. По перше, сприяння формуванню кримінологічного прогнозу в межах управління протидією злочинності шляхом надання відповідним суб'єктам прогнозування обробленої, проаналізованої, узагальненої, науково оціненої та достовірної інформації й лише в тому обсязі, який визначається конкретними потребами передбачення розвитку системи протидії злочинності в тій чи іншій сфері, на рівні чи напрямку її функціонування; об'єкти (їх зміст та обсяг) моніторингу визначаються залежно від потреб кримінологічного прогнозування відповідного виду

(загальнодержавного, регіонального, місцевого чи галузевого), рівня, динаміки, структури, географії та ціни злочинності; окремих груп детермінант злочинності; стану функціональної спроможності суб'єктів антикримінальної діяльності тощо [428, с. 17].

По друге, сприяння в перевірці гіпотез у процесі управління протидією злочинності. Такі гіпотези у сфері антикримінальної діяльності є поширеними зазвичай у двох видах: дослідницькі та робочі. Гіпотези першого виду використовуються під час реалізації експериментальних заходів запобігання злочинам, коли, враховуючи їх інноваційний характер, неможливо заздалегідь спрогнозувати соціальні (серед іншого й кримінологічні) ефекти від запровадження [428, с. 17].

Окрему модель застосування кримінологічного моніторингу під час експерименту в межах кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів пояснює Ю. В. Орлов. Учений зазначає, що у кримінологічному експерименті під час експертно-кримінологічного дослідження нормативно-правових актів чи їх проектів саме останні являють собою першу групу об'єктів, за дією яких треба налагодити спостереження. Другу ж групу становлять статистичні дані та результати соціологічних досліджень, здатні виявляти кореляцію з дією нормативно-правового фактору. Залежно від сфери правового регулювання це можуть бути показники надходжень до державного бюджету, кількість осіб, поставлених на облік, як таких, що хворіють на алкоголізм, наркоманію тощо; кількість безробітних; кількість зареєстрованих злочинів та осіб, що їх вчинили, у сфері суспільних відносин (а також похідних, взаємопов'язаних сферах), що регулюються нормативно-правових актом, тощо. Для виявлення зв'язків між зазначеними групами об'єктів на певний час організовується кримінологічний моніторинг – безперервне стеження за дією зазначеного нормативно-правового акта, вимірювання його кримінологічних параметрів та їх аналіз. На підставі цього після оброблення отриманої інформації формується остаточний висновок про кримінологічну ефективність або

неефективність нормативно-правового акта чи окремих його положень, за необхідності розробляються відповідні рекомендації [314, с. 154-155].

По третє, сприяння в аналізі ефективності діяльності суб'єктів протидії злочинності й окремих їх заходів. Постановка такої мети спрямовує моніторингову діяльність на виявлення відхилень у процесі реалізації управлінського рішення в сфері протидії злочинності, а також на відповідність системи антикримінальної діяльності в цілому й окремих її блоків соціальним запитам і внутрішньосистемним можливостям та пріоритетам розвитку. Поряд з цим, досягнення вказаної цілі зумовлює подальшу її диференціацію на дві більш дрібні: 1) спостереження за дотриманням законності в діяльності суб'єктів протидії злочинності та ступенем їх відповідності спеціальним вимогам передбачає окрему лінію моніторингової діяльності, спрямованої на забезпечення внутрішньої безпеки системи протидії злочинності шляхом спостереження за: а) показниками (рівнем, коефіцієнтами, динамікою, структурою тощо) девіантної поведінки суб'єктів цієї системи за матеріалами кримінальної статистики та дисциплінарних проваджень; б) факторами, що сприяють такій поведінці; в) рівнем та якістю знань і навичок суб'єктів антикримінальної діяльності (зокрема, шляхом періодичних атестацій); г) рівнем та якістю спеціалізованої підготовки кадрів у системі відомчих навчальних закладів; д) показниками кількісного співвідношення кадрів фактичним потребам практичних підрозділів суб'єктів протидії злочинності шляхом спостереження за змінами в рівні навантаження (в нормах-годинах чи кількості кримінальних проваджень, оперативно-розшукових справ) на одного працівника правоохоронного органу чи суддю з урахуванням динаміки ротації кадрів у цих органах; 2) спостереження за станом виконання кримінологічних планів, зокрема планів науково-дослідних робіт; досягнення цієї мети забезпечує вчасне коригування планів з підвищенням їх адаптивності до мінливих умов соціально-економічного, культурно-психологічного, правового й політичного простору, в якому реалізуються заплановані заходи, що, врешті-решт,

обумовлює ефективність програмування та планування як елементів управління системою протидії злочинності та її продуктивності в цілому [428, с. 18].

В залежності класифікаційної оптики погляду на кримінологічний моніторинг виділяють такі його види.

За об'єктом спостереження виділяють кримінологічний моніторинг: злочинності (з подальшим поділом видів за показниками злочинності), фонових явищ, криміногенних факторів (із подальшим поділом за рівнем та сферою їх відтворення), ступеня криміналізації суспільства (моніторинг рівня й структури судимості, латентної злочинності, поширення елементів кримінальної субкультури, маргіналізації суспільства, криміналізації влади), індивідуальних злочинних проявів, стану протидії злочинності, тенденцій розвитку науки кримінології.

За інформаційно-пошуковою спрямованістю виділяють кримінологічний моніторинг буває: а) прогностичний; б) експериментальний; в) оціночний.

Залежно від різновиду та специфіки джерел кримінологічної інформації виділяють кримінологічний моніторинг: а) засобів масової інформації; б) системи офіційної державної статистичної звітності; в) громадської думки; г) експертної думки; д) наукових досліджень; е) нормативно-правових актів і їх проектів; є) кіберпростору.

З організаційно-процедурних позицій виділяють кримінологічний моніторинг: а) умовно динамічний; б) умовно статичний; в) конкурентний; г) порівняльний.

За підставами запровадження виділяють базовий та проблемний [260, с. 373-375].

Оскільки кримінологічний моніторинг це певний процес роботи з інформацією доречно поділяти його на певні стадії. Стадії кримінологічного моніторингу – це певний алгоритмізований безперервний технологічний

комплекс взаємозв'язаних і взаємообумовлених дій, спрямованих на вирішення завдань у сфері протидії злочинності:

1) домоніторингова стадія, що включає попередню орієнтацію у формі визначення цілей, завдань, гіпотез і термінів; підготовку дослідницьких засобів, прийомів і методів, вивчення й адаптацію методики під конкретні умови спостереження, здійснення попередніх моніторингових досліджень із метою перевірки і вдосконалення умінь, навичок, а також окремих методичних положень і рекомендацій;

2) діагностична стадія, що включає збір початкової інформації у формі спостереження й аналізу даних про процеси та явища, які впливають на розвиток факторів, пов'язаних з об'єктами вивчення, їх опис у ретроспективі; проблемний пошук, коли виокремлюються характеристики дійсного стану певного явища або процесу для встановлення перспективних проблем, виявлення їх тенденцій;

3) оціночна стадія, що включає нормативний моніторинг, коли відбувається накладення на виявлені проблемні моменти можливих засобів їх вирішення, виходячи з наявних нормативів ресурсів, сил і засобів; оцінка обґрунтованості попередніх етапів і достовірності моніторингових висновків; розробка рекомендацій щодо оптимізації відповідної діяльності, вибір напрямів і форм впливу на негативні тенденції;

4) постмоніторингова стадія, що включає розробку заходів корекції негативних тенденцій явищ і процесів, виявлених в об'єктах моніторингу, з метою мінімізації або нейтралізації їх дії, а також відповідне їх організаційне оформлення; надання моніторингових висновків у формі, що зумовлює можливість їх подальшого використання для потреб практики; контроль за здійсненням відповідних заходів, оцінка ефективності і можлива їх корекція у разі потреби [31, с. 100].

На переконання кримінологів, кримінологічний моніторинг включає: – визначення теоретичних понять, цілей і завдань, методів дослідження; – соціальну ситуацію в регіоні, методику визначення рівня й тенденцій її

зміни; – кримінальну ситуацію (кримінологічні характеристики причинного комплексу злочинності; характеристики злочинців; характеристики системи запобіжного впливу) [244, с. 409].

Виходячи з наведеного підходу до визначення моніторингу, випливає, що для встановлення рівня злочинності в цілому та її якісного складу, визначення всіх характеристик та інших соціальних показників необхідні відповідні фахівці в галузі статистики, математики, кібернетики, психіатрії, психології, соціології. Для проведення іншої частини моніторингу потрібні кримінологи, юристи зі знанням кримінального, кримінально-виконавчого права, юридичної психології тощо [31, с. 100].

Як правило, при проведенні моніторингу криміногенної ситуації або якогось соціального явища використовують знання ряду галузей, які дають змогу одержати комплексну оцінку. Це особливо важливо, коли мова йде про складні й багаторівневі явища та різні прояви злочинності. Тут яскраво виявляється поки що нерозв'язна складність зі створення такого колективу вчених, які змогли б організувати й провести, а головне, одержати об'єктивні результати та здійснити аналіз на основі єдиних методик, з використанням порівнянних технік [31, с. 100].

Закономірно, що моніторинг проводять окремо фахівці, що вивчають патологічні процеси; юристи, які досліджують показники, що характеризують злочинність, причини, відповідальність і покарання за всі види кримінальних проявів; соціологи, які встановлюють параметри негативного соціального явища криміногенності різних вікових категорій і соціальних верств населення в суспільстві тощо. Тому отримані результати після проведеного моніторингу важко порівняти, висновки бувають занадто різними, а пропозиції нерідко виявляються діаметрально протилежними. Як, цілком обґрунтовано, зазначає Є. М. Блажівський, останнє спричинено рядом таких невирішених питань: – немає єдиних критеріїв проведення кримінологічного моніторингу в сучасному світі, що динамічно змінюється; – не вироблений механізм його реалізації, відсутній також однаковий підхід

до оцінювання його результатів; – відсутні правові акти, які б стали нормативною основою й повно регламентували порядок проведення моніторингу на державному та регіональному рівнях; – дотепер не розроблена єдина шкала оцінювання ефективності превентивної діяльності, основні критерії, за якими можна було б порівнювати позитивні результати профілактичної роботи, проведеної освітніми, медичними установами, системою правоохоронних органів, громадськими та іншими організаціями, тією чи іншою мірою задіяними в протидії злочинності. Не вирішеними залишається також багато інших проблем. Наприклад, дуже часто параметри й основні напрями моніторингу обираються на розсуд тих осіб, хто його буде проводити, виходячи з відомчих інтересів або вузько сформульованих завдань [31, с. 101].

Про недостатнє усвідомлення та розуміння змісту моніторингової діяльності, в тому числі щодо об'єктів кримінологічного значення, свідчить тлумачення змісту відділів моніторинг. Наприклад на офіційному сайті Міністерства внутрішніх справ людини при описі повноважень Управління моніторингу порушень прав людини, зазначається, що одним із завдань є моніторинг, вивчення та аналіз проблемних питань, пов'язаних з порушенням прав людини в діяльності МВС і центральних органів виконавчої влади, надання пропозицій щодо їх розв'язання. Тобто моніторинг виділяється як окрема від вивчення та аналізу діяльність уповноважених суб'єктів. Таке формулювання свідчить про те, що практичні працівники не в повній мірі розуміють зміст моніторингової діяльності, в наслідок чого допускають такі змістовні неточності.

Про відсутність єдиного підходу та єдиних критеріїв моніторингу свідчить той факт, що дані моніторингу, проведеного по лінії громадських правозахисних організацій, суттєво розходяться з результатами кримінологічного вивчення характеристики злочинності й соціологічних досліджень за замовленням правоохоронців. Ще складнішими є справи, коли мова йде про порівняння отриманої інформації проведених моніторингів в

окремих регіонах. Відмічається не тільки вибір різних параметрів, підходів, технічних прийомів і методів при проведенні моніторингу, а й неоднаковий рівень підготовки фахівців, що обраховують отримані результати та формулюють висновки.

Слушно зауважує А. І. Долгова, що при аналізі злочинності й більш широко кримінальної ситуації важливим є значення не тільки методики, за допомогою яких одержують дані, а й методики узагальнення, оцінювання таких даних. Узагальнення здійснюється за такою схемою: 1. Опрацювання відомостей, отриманих у результаті вивчення статистичних даних, опитувань, кримінальних справ, інших документів, спостережень. 2. Виокремлення емпіричного факту на базі отриманих статистичних, документальних та інших даних. 3. За емпіричним фактом іде теоретичний факт. У результаті аналізу емпіричних фактів (характеристик злочинності, кримінологічно значущих характеристик середовища, населення і стану соціального контролю в суспільстві) роблять теоретичні висновки про закономірності злочинності, кримінальної ситуації та її зміни [115, с. 7-8].

Особливо актуально, питання обробки інформації про злочинність постає в сучасних умовах активної цифрової трансформації економіки і суспільства. За таких умов, перед органами кримінального судочинства виникають нові виклики, оскільки з'являються та поширюються нові форми об'єктивно небезпечної поведінки, насамперед у кіберпросторі, а також пов'язаних із глобалізацією економіки та відносин між людьми. З огляду на це органам кримінального судочинства важливо проводити постійний моніторинг соціального середовища і кіберпростору з метою виявлення явищ та процесів, що несуть об'єктивну загрозу для людей. Про виявлені за результатами моніторингу нові небезпечні форми поведінки кримінологія через суб'єктів кримінологічної діяльності – органи поліції, прокуратури, суду тощо сигналізує відповідним органам державної влади про важливість реагування, наприклад шляхом удосконалення позитивного правового регулювання, криміналізації або декриміналізації певних діянь, здійснення

заходів соціального-правового, ідеологічного, культурно-естетичного впливу, з метою утримання злочинності на соціально-допустимому рівні.

Зупиняючись на здійсненні кримінологічного моніторингу органами Національної поліції як одним із суб'єктів кримінального судочинства, слід зазначити, що жоден нормативно-правовий акт, який регулює діяльність поліції, не містить визначення кримінологічного моніторингу, хоча поняття моніторингу використовується, зокрема в аспекті моніторингу оперативної обстановки.

Національна поліція України (поліція) є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Основними завданнями національної поліції є : забезпечення публічної безпеки і порядку; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидія злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [346].

У Законі України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII термін «моніторинг» законодавцем не використовується, хоча певним чином моніторингові повноваження відображенні у змісті ст. 25 «Повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення». Так, поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації своїх повноважень, визначених законодавством. В рамках інформаційно-аналітичної діяльності поліція 1) формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України; 2) користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади; 3) здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; 4) здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями тощо [346].

Поряд з цим п. 41 Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 зазначається, що поліція в межах покладених на неї завдань здійснює моніторинг оперативної обстановки в державі, вивчає, аналізує і узагальнює результати та ефективність поліцейської діяльності, інформує у порядку та спосіб, які передбачені законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадськість про здійснення державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [346].

В даному випадку видається слушною пропозиція А. Є. Фоменка перенести зміст п. 41 Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію» до Закону України «Про Національну поліцію» шляхом включення п. 31 до ч. 1 ст. 23 «Основні повноваження поліції» даного законодавчого акту. Крім того, пропонується додати до п. 31 таке повноваження, як здійснення кримінологічного моніторингу. Запропоновано додати до ч. 1 ст. 23 «Основні повноваження поліції» Закону України «Про Національну поліцію» п. 31 наступного змісту: «31) здійснює кримінологічний моніторинг, моніторинг оперативної обстановки в державі, вивчає, аналізує і узагальнює результати та ефективність поліцейської діяльності, інформує у порядку та спосіб, які передбачені законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадськість про здійснення державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [462, с. 173-174.].

Вважаємо реалізація запропонованої законодавчої ініціативи дозволить гармонізувати діюче законодавство, яке регулює питання здійснення кримінологічного моніторингу Національною поліцією, а також підвищити

ефективність в розробленні відповідних наукових засад. На нашу думку, доцільно, в Законі України «Про Національну поліцію» дати законодавче визначення поняття «моніторинг». Це дозволить усунути суперечності та дублювання повноважень різних підрозділів. Як вище зазначалося, безпосередньо Закон України «Про Національну поліцію» не містить даного поняття, однак в значній кількості пов'язаних нормативно-правових актів, які регулюють діяльність окремих підрозділів поліції, цей термін зустрічається.

Так, зокрема, в Наказі МВС України від 27.04.2020 № 357 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», зазначається що одним з обов'язків оперативного чергового ГУНП щодо реагування на заяви і повідомлення про правопорушення або події та оперативного інформування чергової частини вищого рівня є організація моніторингу та використання в розкритті кримінального правопорушення (установленні обставин події) інформації, що надходить до ГУНП із систем відеоспостереження, які знаходяться в місцях учинення правопорушення або події, можливого перебування правопорушників та за напрямками їх відходу тощо [343].

Наказ МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» 06.07.2017 № 570 закріплює одним з повноважень начальника слідчого відділу територіального (відокремленого) підрозділу Національної поліції України, організацію та забезпечення постійного моніторинг стану оперативної обстановки на території обслуговування й реагування на її зміни, оперативне інформування начальника територіального (відокремленого) підрозділу поліції про стан правопорядку та боротьби зі злочинністю, наявні проблеми і пропозиції щодо їх розв'язання [365].

Подібні повноваження має й начальник підрозділу дізнання. Так, відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Положення про

організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» від 20.05.2020 № 405 на начальника відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції покладається повноваження організувати та забезпечувати постійний моніторинг стану оперативної обстановки на території обслуговування й реагування на її зміни [347].

Відповідно до Наказу МВС України «Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві» від 22.01.2016 № 39, основними завданнями управлінь організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування є моніторинг оперативної обстановки на території обслуговування та організація реагування на її зміни.

Також, однією з функцій зазначених підрозділів є моніторинг оперативної обстановки та організація реагування на її зміни: 1) збір, оцінка, аналіз інформації про криміногенну ситуацію на території обслуговування, кримінальні правопорушення, порушення публічної безпеки і порядку, інші надзвичайні події та заходи реагування, що вживаються підрозділами ГУ для усунення недоліків; 2) підготовка зведень про кримінальні правопорушення та інші, не пов'язані з ними, події, а також обмін інформацією стосовно них з іншими державними органами влади; 3) участь в організації діяльності оперативних штабів, ситуаційних центрів/відділів, робочих груп з координації дій та управління силами і засобами поліції під час проведення масових заходів, державних свят і надзвичайних подій; 4) участь у розробленні та контролі за реалізацією типових планів операцій спільно із заінтересованими підрозділами Головних Управлень [353].

Як можемо побачити, виходячи зі змісту вищенаведених нормативно-правових актів, в жодному з них не зустрічається формулювання «кримінологічний моніторинг». На мові законодавця використовується термін «оперативна обстановка».

Заслуговує уваги пропозиції Фоменка А. Є., який зазначає, що під оперативною обстановкою слід розуміти сукупність обставин і умов у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайної ситуації (події) або вчинення кримінального та адміністративного правопорушення, з урахуванням яких визначаються і уточнюються завдання для підрозділів поліції. Поряд з цим, Фоменко А. Є. пропонує під кримінологічним моніторингом розуміти багатогранне явище, що являє собою спосіб пізнання, спрямований на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності шляхом спостереження, вимірювання та оцінки певних явищ або процесів (як в розрізі дослідження окремих видів кримінальних правопорушень, так і в цілому, дослідження причин та умов вчинення злочинів та кримінальних проступків, особи кримінального правопорушника тощо), виявлення характеру, тенденцій і закономірностей в їх розвитку та вироблення на підставі отриманих даних прогнозів й ефективних заходів реагування. Визначення вказує на кінцеву мету (оптимізація системи протидії та запобігання злочинності), проміжну мету (виявлення характеру, тенденцій та закономірностей розвитку певних явищ або процесів), зміст процесу моніторингу (спостереження, вимірювання та оцінка певних явищ або процесів) [462, с. 179].

Поняття «кримінологічний моніторинг» є більш широким поняттям, ніж «моніторинг криміногенної ситуації (обстановки)». Ці поняття є близькими, проте не тотожними, вони відрізняються в частині змісту (моніторинг оперативної обстановки включає у себе спостереження, вимірювання та оцінку не тільки певних злочинних явищ, але і інших надзвичайних подій та правопорушень) та мети.

Визначення моніторингу в аспекті повноважень спеціальних суб'єктів розкривається в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX (далі Закон). Зокрема в ст. 1 законодавець

визначає державний фінансовий моніторинг як сукупність заходів, що вживаються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії. Далі: державний фінансовий моніторинг спеціально уповноваженого органу - сукупність заходів із збору, обробки та аналізу інформації про фінансові операції, що подається до спеціально уповноваженого органу суб'єктами первинного і державного фінансового моніторингу та іншими державними органами, відповідними органами іноземних держав, іншої інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму та/або фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або з іншими незаконними фінансовими операціями, а також заходів з перевірки такої інформації згідно із законодавством України та інших заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії. Далі по тексту Закон визначає державний фінансовий моніторинг інших суб'єктів державного фінансового моніторингу - сукупність заходів, що вживаються іншими суб'єктами і спрямовані на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії [342, с. 5].

Аналіз запропонованих визначень моніторингу в законодавстві дає підстави стверджувати, що законодавець під моніторингом розуміє сукупність заходів зі збору, обробки та аналізу, перевірки інформації з метою запобігання та протидії певному виду злочинності.

На наш погляд такий підхід до змісту моніторингу є дещо звуженим, оскільки не розкриває призначення та мету таких заходів та маніпуляцій з кримінологічно значущими даними. Узагальнення вищенаведених наукових поглядів на сутність та зміст кримінологічного моніторингу дозволило нам запропонувати наступне визначення досліджуваного поняття. На нашу думку, кримінологічний моніторинг органів кримінального судочинства – це соціально зумовлена, науково-обґрунтована система спостереження,

вимірювання та оцінки стану явищ та процесів у різні періоди, яка спрямована на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності, шляхом отримання повної та обґрунтованої інформації про злочинність з метою її подальшого оброблення, систематизації та використання. Цінність отриманої в наслідок кримінологічного моніторингу інформації полягає в тому, що вона є достовірним та надійним конструктом для висування прогностичних гіпотез щодо тенденцій розвитку злочинності та напрямків соціального контролю для утримання її на допустимому рівні.

Цілком погоджуємося з думкою Овчинського В. С., який вважає, що якщо весь отриманий в наслідок кримінологічного моніторингу масив інформації постійно поповнювати і аналізувати з урахуванням нових цифрових технологій, то буде сформований безпрецедентний масив інформації про злочинність, який, як видається, повинен бути основним матеріалом для оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів і допоміжним матеріалом для підвищення якісної та ефективної діяльності всіх суб'єктів профілактики злочинності. Саме результати такої діяльності повинні бути покладені в основу підготовки цільових програм з протидії злочинності [310].

Поряд з цим, саме науково-обґрунтовані висновки кримінологічного моніторингу можуть використовуватися як основа для розробки концепції протидії злочинності, загальнодержавних та регіональних програм протидії злочинності чи окремому її виду тощо.

Цілком обґрунтовано окреслює коло проблем, пов'язаних з впровадженням кримінологічного моніторингу Блажівський Є. М. Він зазначає, що перелік проблем, що супроводжують кримінологічний моніторинг, досить великий, багато з них перебувають у стадії розробки, інші ж тільки позначені й вимагають подальшого глибокого вивчення, щоб потім вийти на необхідний рівень їхнього вирішення. Однією з таких проблем є інтеграція моніторингу та програмування в системі протидії злочинності. У межах конкретної держави вибудувати систему протидії злочинності можна

тільки на основі науково розробленої, матеріально забезпеченої програми, що включає систему заходів політичного, соціального, економічного, ідеологічного, морально-психологічного й правового характеру. Причому ці заходи повинні здійснюватися не самі по собі, а в тісній взаємодії з іншими запобіжними заходами в межах державної кримінальної політики у сфері боротьби зі злочинністю в цілому та її найнебезпечнішими проявами (організованою, професійною, наркотизмом тощо). Усі ці вимоги, начебто, очевидні й добре зрозумілі. Залишається тільки відкритим питання про кількість і набір фахівців різних галузей знань, які повинні в комплексі вивчити негативне соціальне явище, розробити всі регіональні програми, що поєднуються між собою, узгодити й скоординувати їх з державною програмою в межах здійснення єдиної політики у сфері протидії злочинності [31, с. 100].

Труднощі вирішення цієї проблеми є також достатньо очевидними, тому що в різних регіонах нашої країни різний рівень поширення злочинності, умови життя населення, кількість професіоналів, якість управління територіями тощо. Усе це являє собою серйозні перешкоди, що споконвічно не дають змоги виконувати поставлені завдання. Адже за весь період здійснення державної кримінальної політики неодноразово на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях розробляли концепції та приймали численні програми з боротьби зі злочинністю, які так і не привели до бажаної мети [179, с. 29].

Важливо, перед розробкою й прийняттям чергової програми, провести моніторинг (вивчення та аналіз) усіх раніше прийнятих програм як у цілому, так і по регіонах (областях, районах, містах, населених пунктах), які після закінчення строку їхньої дії виявилися малоефективними і не дали запланованих позитивних результатів. Такого комплексного дослідження ніколи не проводили (хоча спроби були) [180, с. 14], але важливо не тільки розкрити помилки, а й зрозуміти глибинні причини, що не дали змоги домогтися очікуваних цілей.

Отже, для того, щоб розробити ефективну й дієву тактику боротьби в сучасний період, а також стратегію протидії злочинності на майбутнє, важливо провести всебічний і об'єктивний моніторинг характеристик усіх показників, що визначають прояви злочинності. Відсутність цього моніторингу не дає змоги визначити масштаби злочинності в країні в цілому та в конкретних регіонах, оцінити ефективність заходів, спрямованих на її стабілізацію, а також розрахувати необхідні розміри фінансових коштів, виходячи з прогнозу розвитку кримінальної ситуації в майбутньому. Упевнені, що ситуація повинна змінитися, якщо на нормативному рівні буде зазначено, що вирішити завдання протидії злочинності неможливо без створення єдиної системи моніторингу кримінальної ситуації. Основною стратегічною метою здійснення державного моніторингу протидії злочинності є одержання інформації, що дає змогу здійснювати: – визначення масштабів поширення злочинності в країні з урахуванням латентних характеристик, виявлення і прогнозування пов'язаних із цим негативних наслідків; – виявлення, прогнозування й оцінювання рівня загроз національній безпеці у сфері протидії злочинності; – прийняття необхідних управлінських рішень у сфері протидії злочинності на державному, регіональному та місцевому рівнях; – оцінювання ефективності проведеної політики у сфері протидії злочинності та формування пропозицій з її підвищення. Необхідно також визначити суб'єктів, які будуть здійснювати моніторинг, сформулювати основні функції та завдання, встановити механізм формування й розвитку самої системи державного моніторингу [30, с. 21].

Заслуговує уваги наукова позиція Іщука О.С., який провівши дослідження теоретико-методологічних та практичних засад кримінологічної діяльності органів прокуратури, запропонував під кримінологічною діяльністю органів прокуратури розуміти інтегровану в єдину систему протидії злочинності, сукупність функціональних елементів (засобів, форм і видів діяльності), за допомогою яких суб'єкт впливає на фактори злочинності, досягаючи тим самим результативного виконання визначених

для органів прокуратури завдань і функцій. Кримінологічну діяльність органів прокуратури складають правозастосовна, юрисдикційна, правоустановча, правороз'яснювальна, правонаділяюча і наглядова діяльність, інтегративним фактором для яких є цільова спрямованість на комплексне забезпечення безпеки в соціумі. Вченим сформульовано поняття механізму реалізації кримінологічної діяльності органів прокуратури як системи правових норм і відносин, суб'єктів та об'єктів застосування цих норм, що характеризує спрямованість, способи і засоби діяльності органів прокуратури щодо всебічного забезпечення режиму законності, підвищення її ефективності, досягнення реальності й створення гарантій досягнення цілей органів прокуратури [130, с. 8].

Кримінологічний моніторинг в діяльності органів прокуратури повинен включати аналіз наступних найбільш гострих аспектів криміногенної ситуації: встановлення об'єктивної і повної оцінки сформованої криміногенної обстановки в цілому у державі, з огляду на особливості її характеристик по окремим найбільш кримінально ураженим регіонам; проведення моніторингу всіх успішно реалізованих і «провальних» раніше діючих концепцій та програм державного, регіонального й місцевого рівнів з питань протидії злочинності та запобігання злочинам; здійснення моніторингу ефективності роботи правозастосовної та виконавчої систем державних органів, що здійснюють кримінально-правову боротьбу зі злочинністю і наслідками злочинності, для того, щоб розкрити найбільш типові та поширені помилки у цій сфері, які також впливають на загальний стан проблеми; моніторинг можливостей та ефективності чинного кримінального покарання за злочини, застосовуваного у поєднанні з наступним комплексом заходів із ресоціалізації, соціально-психологічної адаптації до життя; моніторинг громадської думки, з'ясування ступеня готовності громадянського суспільства надавати допомогу у протидії злочинності, запобіганні злочинам особливо серед підростаючого покоління, можливості вибудовування громадськістю загороджувальних бар'єрів на

шляху злочинців; систематичне здійснення моніторингу ефективності діяльності правоохоронних органів для того, щоб вчасно бачити і виправляти допущені помилки, вносити необхідні корективи з метою максимального досягнення поставлених завдань [160, с. 15].

Іщук О. С. обґрунтовує, що основною стратегічною метою здійснення державного моніторингу протидії злочинності є одержання інформації, що дозволяє здійснювати: визначення масштабів поширення злочинності у країні з урахуванням латентних характеристик, виявлення та прогнозування пов'язаних із цим негативних наслідків; виявлення, прогнозування й оцінку рівня загроз національній безпеці у сфері протидії злочинності; прийняття необхідних управлінських рішень у сфері протидії злочинності на державному, регіональному та місцевому рівнях; оцінку ефективності проведеної політики в сфері протидії злочинності та формування пропозицій з її підвищення [160, с. 15].

Підтримуючи наукову позицію Іщука О. С. доповнимо, що безпосереднє завдання та мета кримінологічного моніторингу полягає у тому, щоб сформувати достовірну базу інформації про певний вид злочинності, причини та умови, які її обумовлюють, недоліки в діяльності суб'єктів протидії та запобігання, тощо. Саме тому, дослідження наукових засад кримінологічного моніторингу є надзвичайно важливим питанням, а впровадження такої діяльності в практичній діяльності органів кримінального судочинства повинно стати невід'ємною частиною їх компетенції.

Поряд з цим, відсутність зрозумілих та обґрунтованих наукових засад кримінологічного моніторингу може призвести до того, що кримінологічний моніторинг не дозволить отримати об'єктивну та достовірну інформацію про криміногенну ситуацію, буде не можливо виявити характер, тенденцій та закономірності розвитку злочинності. Саме моніторингова діяльність органів кримінального судочинства дозволить створити доступний концептуальний інструмент для опису різних сфер та явищ, сформулювати та

використовувати прогностичний інструментарій. Останній дозволить отримати та цілеспрямовано використовувати інформацію про те, як і чому буде змінюватися структура злочинності, які нові види та форми злочинів та злочинної поведінки будуть з'являтися та які методи та прийоми дозволять максимально ефективно протидіяти поширенню злочинності.

Важливо усвідомлювати, що постійний кримінологічний моніторинг у сфері профілактики правопорушень як особливий комплекс заходів, спрямованих на отримання повної інформації про стан профілактики правопорушень, проводиться, однак відсутній єдине комплексне дослідження, яке б об'єднувало всі показники злочинності, визначало детермінаційний комплекс, а також шляхи зниження рівня кримінологічних загроз і ризиків.

На сьогодні статистичні звіти, які представлені на сайтах різних органів кримінального судочинства не відображають повної та реальної картини криміногенної ситуації в країні. Як правило, досліджуються тільки статистичні показники зареєстрованої злочинності, завданих збитків тощо. Вважаємо, що назріла необхідність якісно змінити підхід до проведення моніторингу застарілими методами та здійснювати аналіз з використанням методів та здобутків інформаційної сфери та штучного інтелекту. Однак така діяльність повинна проводитися на принципово новому методологічному рівні, який буде забезпечуватися створенням єдиної бази даних про злочинність. Зазначена база даних буде орієнтована на машинну обробку даних і кількісний аналіз; поповнення бази даних відкритими дослідженнями злочинності, внутрішньою статистикою правоохоронних органів, при цьому проводити поділ за критерієм достовірності інформації про події, ситуаціях, персонах, організаціях. Також важливим аспектом повноцінної моніторингової діяльності повинно стати використання інформації про результати діяльності громадських, молодіжних, організації, навчальних закладів тощо. Особливу увагу слід приділяти аналізу і прогнозуванню злочинності з її регіональним аспектом особистості злочинця, причинного

комплексу з метою прогнозування та протидії тим новим викликам кримінологічної безпеки, яким нам всім необхідно протистояти.

Резюмуючи дослідження наукових засад здійснення кримінологічного моніторингу суб'єктами кримінального судочинства зазначимо, що моніторингова діяльність займає вагоме місце в системі професійної діяльності зазначених органів державної влади. Від якості та рівня розробленості наукових засад кримінологічного моніторингу та його практичного втілення в повсякденну діяльність органів кримінального судочинства безпосередньо залежить ефективність, ґрунтовність кримінологічного моніторингу, достатність отриманих даних для розробки стратегічних напрямків запобігання та протидії злочинності.

На нашу думку, кримінологічний моніторинг органів кримінального судочинства – це соціально зумовлена, науково-обґрунтована система спостереження, вимірювання та оцінки стану явищ та процесів у різні періоди, яка спрямована на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності, шляхом отримання повної та обґрунтованої інформації про злочинність з метою її подальшого оброблення, систематизації та використання для реалізації стратегічних завдань протидії злочинності.

3.2. Взаємодія між органами кримінального судочинства щодо здійснення кримінологічної діяльності

Глобальні загрози, від яких потерпає не тільки наше суспільство та держава внаслідок високого рівня злочинності, але й весь світовий простір, цілком очевидно провокують сильний дестабілізуючий вплив на суспільно-політичне життя, економічну і фінансову системи держави та в цілому на її розвиток. В суспільстві відбувається віктимізація населення, криміналізація суспільних і державних структур, деформація суспільної й індивідуальної свідомості, поширюється правовий нігілізм, що охоплює широкі верстви населення, в тому числі державний апарат.

Стратегією національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 (далі Стратегія) передбачено, що для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз, що передбачатиме дієву координацію та чітку взаємодію органів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій Україна, запровадить національну систему стійкості. Стійкість в даному контексті розуміється як здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей [434]. Поряд з цим, згаданою Стратегією актуалізується питання важливості ефективної взаємодії у сферах безпеки та оборони для гарантування достатку й безпеки громадян, що досягається за умов сталого і динамічного економічного зростання [434].

Важливо усвідомлювати, що жоден орган державної влади не може самостійно, локально, лише в межах власних повноважень та виконуваних функцій, забезпечити реалізацію політики держави, спрямовану на протидію

злочинності. У зв'язку з цим, вкрай важливо забезпечити необхідну взаємодію між усіма суб'єктами кримінального судочинства.

На XIV-й Конгресі ООН з питань запобігання злочинності та кримінальному правосуддю було прийнято декларацію «Активізація заходів попередження злочинності, кримінального правосуддя і забезпечення верховенства права: назустріч здійсненню Порядку денного в області сталого розвитку на період до 2030 року», в якій визначено обов'язок країн-учасниць активізувати міждисциплінарну діяльність по профілактиці злочинності та боротьби з нею на основі співпраці і взаємодії між правоохоронними органами та іншими інститутами системи кримінального правосуддя [373].

Також в Указі Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 «Про Національну стратегію у сфері прав людини», однією зі стратегічних проблем, пов'язаних з поширенням злочинності та неефективного розслідування кримінальних правопорушень, названо недостатньо ефективну взаємодію правоохоронних органів України з відповідними органами інших держав, що у свою чергу вимагає діяльності по вдосконаленню механізмів такої взаємодії [362].

Сьогодні в Україні відбувається становлення і формування нової інституційної системи протидії злочинності, здійснюється зміцнення органів МВС, системи правоохоронних органів у цілому, судової системи. Об'єктивна необхідність взаємодії зумовлюється, з одного боку, спільністю завдань, які стоять перед різними відомствами, органами та підрозділами у сфері запобігання та протидії злочинності, з іншого боку – відмінностями в їхньому функціональному та структурному стані. Крім цього, необхідність взаємних дій виступає як об'єктивна умова забезпечення цілісності системи під час внутрішньої та міжсистемної взаємодії [154, с. 58].

Кудрявцев В. М. свого часу писав, що боротьба зі злочинністю може вестися за трьома основними напрямками. Перший напрямок - безпосередній вплив на злочинність, що складається в попередженні та припиненні злочинів, затримання і покарання винних. Другий напрямок - вплив на

головні, основні причини злочинності, що кореняться в економічному ладі суспільства з усіма його особливостями та недоліками, а також у соціальній та політичній сферах життя людей, обумовлених цим ладом. Між першим і другим напрямками, вказував автор, знаходиться третій напрямок, пов'язаний з громадською та індивідуальною свідомістю, ціннісними орієнтаціями, моральними, релігійними і правовими уявленнями і характерами людей [240, с. 11].

Цілком погоджуючись з твердженням відомого вченого, вважаємо акцентувати увагу на важливості взаємодії між органами кримінального судочинства щодо здійснення кримінологічної діяльності. За умов, коли кожен суб'єкт протидії злочинності працює локально, протидіяти такому явищу як злочинність не вбачається можливим.

В процесі здійснення кримінального судочинства в ньому приймають участь державні органи, посадові особи, а також окремі громадяни. Кожен з них виконує свої процесуальні функції та наділений різними процесуальними правами та обов'язками. Поряд з цим, в процесі здійснення кримінального судочинства всі вони взаємодіють один з одним, вступаючи у процесуальні відносини.

В цьому підрозділі роботи нами буде розкрито питання взаємодії між слідчими, дізнавачами, прокурором та суддею як суб'єктами, які безпосередньо здійснюють кримінальне судочинство. При чому питання взаємодії будуть розглянуті через призму здійснення ними кримінологічної діяльності.

Питання взаємодії суб'єктів кримінального судочинства безпосередньо корелюється з проблемними питаннями кримінологічного моніторингу, які ми розглянули в попередньому підрозділі. Слушно зазначає Блажівський Є. М., що у сучасних умовах офіційні статистичні дані, що концентруються окремо в різних відомствах і правоохоронних органах, про кількість, стан і структуру злочинності, та результати, отримані експертами в ході проведених досліджень, мають значні розбіжності за всіма показниками,

часто не порівнювані, тому не можуть бути покладені в основу прийняття рішень, що відбивали б об'єктивну реальність. Більше того, без повної картини кримінальної ситуації навряд чи також можна розрахувати вартість адекватних фінансових витрат та інших засобів, необхідних для протидії злочинності. Важливим напрямом організації та проведення кримінологічного моніторингу повинен стати аналіз особливостей злочинності в тому або іншому конкретному регіоні, специфіки характеристики особистості злочинця, причин зростання рівня злочинності, що в деяких регіонах досягла масштабів епідемії. Для того, щоб розкрити й зрозуміти механізм прояву регіональних особливостей, що відрізняються від середніх статистичних характеристик, необхідно розробити єдині для всіх суб'єктів підходи при здійсненні порівняльних досліджень. Адже всі повинні грати по одним правилам. Неузгодженість питання взаємодії при накопиченні, обробці та аналізу статистичних даних – лише один з напрямків взаємодії органів кримінального судочинства, який потребує модернізації.

Академічний словник української мови трактує взаємодію як: 1) взаємний зв'язок між предметами у дії; 2) погоджена дія між ким-, чим-небудь [424].

Велика радянська енциклопедія розглядає взаємодію як категорію, яка відображає процеси впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, їх зміни, взаємну обумовленість і процес породження одним об'єктом іншого. Філософське поняття взаємодії, нерідко виступаючи в ролі інтеграційного фактора, обумовлює об'єднання окремих елементів в якийсь новий вид цілісності, і, таким чином, має глибокий зв'язок з поняттям структури [59].

Цікаву думку озвучує О.О. Кваша, що відношення зв'язку має універсальний характер. Взаємозв'язок можливий лише за наявності певної різниці між речами. Однак у взаємозв'язку речі долають свої відмінності, позбавляються відокремленості та тим самим утворюють цілісність, а отже — певну систему. У понятті взаємодії відображаються речі як такі, що співвідносяться один з одним безпосередньо, як симетрично існуючі.

Категорія «зв'язок» є однією з перших і найабстрактніших категорій діалектичного мислення і разом з іншими поняттями – «обумовленість», «взаємозв'язок», «взаємодія» і «відношення» – виражають сутність принципу детермінізму. При глибокому розкритті сутності зв'язку має велике методологічне значення показ онтологічного змісту та гносеологічної функції категорії «взаємодія». У матеріальному світі взаємодія існує лише як зв'язок або між системами, або між елементами всередині системи [172, с. 36].

Ярмак О. М. під взаємодією розуміє найважливішу форму взаємозв'язку суб'єктів у соціальній системі, передусім держави й громадянського суспільства, та стабілізуючий чинник будь-якої соціальної системи. Саме взаємодія виступає необхідною умовою розвитку громадянського суспільства, розбудови правової держави, формування й реалізації державної політики, удосконалення державного управління [500, с. 49].

Вчений у своїй роботі пропонує розглядати взаємодію як найважливішу та початкову форму відносин між суб'єктами соціального середовища, якій притаманні наступні ознаки: 1) взаємозв'язок між суб'єктами соціальної системи; 2) наявність певної вигоди для обох суб'єктів взаємодії; 3) демократичний характер взаємозв'язку; 4) взаємна узгодженість в діях суб'єктів соціальної системи; 5) циклічна причинна залежність у зв'язках між суб'єктами соціальної системи; 6) відповідна спрямованість на досягнення наміченої цілі в діях суб'єктів соціальної системи; 7) наявність певних системних інтегрованих властивостей у суб'єктах соціальної системи під час їх взаємозв'язку; 8) існування антиентропійного ефекту соціальної системи, тобто стабілізуючої ролі взаємозв'язків суб'єктів соціальної системи; 9) наявність особливої комунікаційної функції, засобів контактів з суб'єктами інших соціальних систем [500, с. 48].

Виходячи з тематики та предмета нашого дослідження, під взаємодією органів кримінального судочинства розумітимемо урегульовану нормами

чинного законодавства України, спільну, взаємоузгоджену діяльність досліджуваних органів, яка здійснюється для досягнення єдиної мети, яка полягає в ефективній розробці та реалізації державної політики протидії злочинності. Складовими елементами такої взаємодії є: 1) наявність єдиної спільної мети діяльності; 2) можливість обмеженого впливу суб'єктів взаємодії один на одного; 3) незалежність органів кримінального судочинства від впливу зовнішніх суб'єктів, тобто їхня співпраця має закритий характер; 4) кожен суб'єкт виконує власні, специфічні завдання у сфері протидії та запобігання злочинності 5) наявність єдиного координаційного центру [155, с. 79].

Поряд з терміном «взаємодія» часто використовується термін «координація», яка є складовою процесу управління, що полягає в погодженні, упорядкуванні дій різних частин системи, яка підлягає управлінню з метою уникнення дублювання однойменних операцій та охоплення більшого кола програм, робіт. Координація здійснюється шляхом проведення координаційних службових нарад, на яких визначаються зв'язки між виконавцями, усуваються неув'язки, дублювання, що дає змогу досягти оперативної реалізації рішення за короткий строк при оптимальних витратах [122].

Досліджуючи проблемні питання взаємодії та координації спеціалізованих суб'єктів протидії корупції Іщук Д.О. вважає, що під координацією діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії корупції України варто розуміти управлінську діяльність з упорядкування взаємозв'язків та взаємодії між відповідними суб'єктами, що: по-перше, забезпечує узгодження їхніх дій на шляху досягнення єдиної спільної мети; по-друге, дозволяє розподілити їхні ролі у відповідних правовідносинах; по-третє, мінімізує можливості дублювання повноважень різними суб'єктами протидії корупції. На думку дослідника, «взаємодія» та «координація» не є тотожними поняттями, їхня ключова відмінність полягає в тому, що координація, на

відміну від взаємодії, передбачає наявність можливості прямого впливу на роботу окремого суб'єкта [155, с. 76].

Термін «взаємодія» досить широко використовується у нормативно-правових актах, однак законодавче тлумачення відсутнє. Однак у Порядку дій посадових осіб органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України щодо установа режиму в пунктах пропуску через державний кордон, здійснення контролю за його додержанням, а також організації і забезпечення взаємодії та координації контрольних органів і служб, що здійснюють різні види контролю або беруть участь у забезпеченні режиму в пунктах пропуску через державний кордон, затвердженому наказом адміністрації Державної прикордонної служби від 29.08.2011 № 627, зазначається, що взаємодія – це спосіб забезпечення прикордонного контролю, який полягає у спільній діяльності контрольних органів і служб, спрямованій на здійснення пропуску через державний кордон осіб, транспортних засобів та вантажів у межах їх компетенції [351, с. 49]. Тобто в даному документі в понятті взаємодії акцентується увага на тому, що це в першу чергу спільна діяльність уповноважених суб'єктів, яка узгоджується за метою, завданням, місцем, часом та способом виконання певних завдань для досягнення спільної мети.

Не поглиблюючись в дослідження співвідношення взаємодії та координації, в нашій роботі будемо використовувати їх як взаємопов'язані, однак різні види відносин. Важливо акцентувати увагу на тому, що підвищення ефективності запобіжної діяльності безпосередньо залежить від взаємодії суб'єктів кримінального судочинства, діяльність яких повинна бути скоординована і спланована шляхом належного нормативно-правового забезпечення, підготовки реальних, дієвих цільових програм, що носять міжгалузевий, міжвідомчий і міжрегіональний характер та мають дієвий механізм реалізації. Такий підхід вимагатиме підвищення ролі та значущості запобіжної складової в діяльності суб'єктів кримінального судочинства, що обумовлює відпрацювання координаційних зв'язків і взаємодії між

уповноваженими суб'єктами; уточнення функціональних повноважень органів.

Дослідження нормативно-правової бази та наукової літератури свідчить, що держава реалізує кримінологічну діяльність через свої представницькі, виконавчі, судові органи і прокуратуру, а також громадські організації та об'єднання. З огляду на це, суб'єктом діяльності щодо протидії злочинності та запобігання злочинам можуть бути визнані орган, організація, окрема особа, які в цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення. Інші, зокрема забезпечувальні, заходи (навчання, видання літератури, підготовка рекомендацій, фінансування тощо) не дають функціональних підстав поширювати на їхніх виконавців термін «суб'єкт» запобігання злочинності та злочинним виявам [436].

На цілком слушне переконання Н. В. Щедріна, суб'єктами запобігання злочинам є державні органи, службові особи, недержавні організації та громадяни, які здійснюють відповідний вплив на визначений об'єкт з метою недопущення вчинення злочинів. Крім того, серед них виділяють тих, що здійснюють запобігання непримусовими методами, і тих, які реалізують таке запобігання з використанням методів примусу [490, с. 30].

Виділяють чотири групи суб'єктів запобігання злочинам О.М. Бандурка і Л. М. Давиденко: 1) суб'єкти, які визначають основні напрями, завдання, форми й методи запобігання та протидії злочинності в країні; 2) суб'єкти, що здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії злочинності; 3) суб'єкти, які виявляють криміногенні фактори і сигналізують про них; 4) суб'єкти, що безпосередньо реалізують заходи з реагування на окремі злочини, а також заходи щодо послаблення або нейтралізації криміногенних факторів, зокрема щодо корекції особистісних деформацій та усунення обставин, що їх сформували [18, с. 100].

На думку В. В. Голіни, за видом запобігання злочинам можна виділити такі групи суб'єктів: 1) суб'єкти, які визначають основні напрями, завдання, форми запобіжної діяльності (політику боротьби з організованою злочинністю, її окремими частинами і видами), здійснюють планування, спрямовують та контролюють її, забезпечують правове регулювання; 2) суб'єкти, що здійснюють безпосереднє управління та координацію окремих напрямів, видів та учасників спеціальнокримінологічного запобігання злочинам; 3) суб'єкти, які виявляють і пізнають криміногенні фактори та інформують про них інших суб'єктів запобігання злочинам («забезпечуючі» суб'єкти); 4) суб'єкти, що виконують запобіжні заходи з випередження, обмеження, усунення криміногенних об'єктів, захисту соціальних благ та особи; здійснюють запобігання та припинення злочинів.

Суб'єкти протидії злочинності та запобігання злочинам можуть бути поділені також на такі групи: а) органи й організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); б) органи й організації, стосовно яких протидії злочинності та запобігання злочинам віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації); в) органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на протидію злочинності та запобігання злочинам, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій тощо) [464, с. 181].

В основу наведеного поділу суб'єктів запобігання та протидії злочинності покладено функціональну ознаку, передусім реальний вплив виконуваних ними функцій і відповідних їм видів діяльності на усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинності та злочинних проявів. Систему суб'єктів запобігання та протидії злочинності досліджують і за іншими

підставами. Наприклад, за: ступенем участі в організаційних процесах [35, с. 112-113], управлінським потенціалом [259, с. 44-47], спеціалізацією дій [146, с. 35; 236, с. 63-65; 276, с. 18], спрямованістю праці [129, с. 15] тощо.

На думку Василевича В. В. структуру суб'єктів запобігання злочинам, можна представити наступним чином: 1) державні органи, які визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю; 2) державні органи, які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання злочинам; 3) державні органи, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання злочинам; 4) органи, установи, організації та окремі громадяни діяльність яких безпосередньо не пов'язана із запобіганням злочинів, водночас реалізація повноважень чи виконання громадянського обов'язку безпосередньо впливає на усунення причин та умов злочинів [53, с. 141].

Вважаємо, що кожна із запропонованих класифікацій є цілком допустимою, справедливою та може бути вагомим підґрунтям для прикладних досліджень.

Сукупність суб'єктів протидії злочинності та запобігання злочинам, їх повноважень, правових і організаційних заходів, форм і засобів здійснення останніх нерідко називають системою запобігання злочинності [137, с. 347-348]. Проте, враховуючи що, в Україні, з огляду на неповноту законодавчого регулювання, недосконалу організацію та безпосереднє здійснення запобіжної діяльності, відсутність у ній багатьох забезпечуючих та виконавчих заходів та засобів, фактично немає підстав називати її системою. Тому зазначені суб'єкти цієї діяльності віднесено до таких, не стільки враховуючи реальне системне виконання ними запобіжних функцій, скільки з огляду на те, як вони визначені в нормативних актах [54, с. 141].

Важко не погодитися з твердженням Литвинова О.М., з приводу того, що ефективність протидії злочинності як цілеспрямованої діяльності системи корпоративних державних органів прямо залежить від якості її

організаційного забезпечення, застосування оптимальних форм і методів у їх діяльності та забезпечення злагодженої взаємодії всіх її елементів [257, с. 95].

Більшість дослідників погоджується з тим, що протидія злочинності охоплює три сфери суспільних відносин: 1) загальна організація протидії злочинності – сукупність організаційних (облік, реєстрація), управлінських (прогнозування, планування, координація, визначення стратегії і тактики), профілактичних (реалізація програм і планів, здійснення профілактичних заходів), контрольних (вивчення практики, встановлення тенденції злочинності) й інших дій різноманітних органів та установ, які взаємодіють для досягнення спільних результатів; 2) правоохоронна діяльність – система заходів із реалізації правоохоронних та/або правозастосовних функцій державними органами, громадськими організаціями чи громадянами; 3) запобігання злочинності – здійснення спеціальними суб'єктами передбачених законом заходів для недопущення розвитку злочинного наміру на попередніх стадіях учинення злочину, виявлення ознак скоєних злочинів, встановлення осіб, які їх вчинили, притягнення цих осіб до відповідальності, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян та відшкодування збитків від злочинних дій [6, с. 1-26; 222, с. 324-328].

Структурні елементи системи суб'єктів запобігання та протидії злочинності взаємопов'язані за вертикаллю і горизонталлю кримінальними процесуальними нормами, вони впливають одна на одну (хоча й по-різному за ступенем значущості). Одночасно кожний суб'єкт, як і будь-який структурний підрозділ правоохоронних органів, має системну ознаку, тобто певний комплекс властивостей і якостей, які не можуть бути зведені лише до арифметичної суми складових елементів [436]. Поряд з цим. Як слушно вважають деякі науковці, це означає, що окремі суб'єкти, які є складовими зазначеної системи (як і підрозділи правоохоронних органів), хоч і мають свої специфічні завдання, функції та відносну самостійність, проте лише система (або орган загалом) спроможна вирішувати визначені завдання і реалізовувати покладені функції в повному обсязі.

Таким чином, до суб'єктів кримінологічної діяльності в Україні слід відносити державні органи, які визначають державну політику у сфері боротьби (у тому числі запобігання злочинам) зі злочинністю, а саме: – Верховна Рада України; – Президент України; – Кабінет Міністрів України; – органи місцевого самоврядування. До суб'єктів реалізації кримінологічної політики належать: – державні органи, які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання злочинам; – державні органи, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання злочинам; – органи, установи та організації, окремі громадяни, діяльність яких напряму не пов'язана з запобігання кримінальним правопорушенням, водночас реалізація повноважень чи виконання громадянського обов'язку безпосередньо впливає на усунення причин та умов злочинів.

Насамперед, слід визначити, що ми розумітимемо під терміном «кримінологічні функції». Як відзначають провідні кримінологи, зростання рівня злочинності, що спостерігається у всіх країнах світу, визначило відповідні виклики людському співіснуванню і поставило перед кримінологією нові завдання теоретичної та практичної властивості. У наш час характер зміст функцій і завдань кримінології істотно змінюються. В умовах нестабільного, а багато в чому і кризового суспільного розвитку, однією з основних функцією кримінології повинна стати, образно кажучи, «сигнальна» функція. Безумовно, сигнальна функція кримінології реалізується не в вузькому етимологічному сенсі слова «сигнал». Мова в даному випадку йде про аналітичну, інформаційну, описову, перетворювальну функції кримінології. Однак завершальним етапом кримінологічної діяльності повинна стати подача відповідного «сигналу» суспільству. Кримінологічний «сигнал» повинен бути доведений до органів влади і управління, до всіх, хто несе відповідальність за стан правопорядку в суспільстві [117].

Діяльність, яка спрямована на вивчення, аналіз, прогнозування і запобігання злочинності та криміногенних соціальних процесів і явищ, може

бути віднесена до кримінологічної діяльності – особливого виду професійної спеціалізації [117]. Надалі розглянемо питання протидії злочинності через призму кримінологічних повноважень та взаємодії органів кримінального судочинства. Такий підхід, на нашу думку, дозволить більш чітко виділити вектори взаємодії щодо запобігання злочинності з метою удосконалення діяльності суб'єктів кримінального судочинства.

Національна поліція України займає першочергове місце в системі державних органів, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання злочинам. Національна поліція України – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку [343].

Поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів. Також діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Саме з метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад [343].

Поряд з цим, у ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що одним з повноважень поліції є здійснення у взаємодії зі Збройними Силами України, Національною гвардією України, Державною прикордонною службою України, Державною спеціальною службою транспорту, Службою безпеки України боротьби з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями [343].

Важливим напрямком взаємодії поліції з громадськістю, органами місцевого самоврядування, населенням, іншими органами кримінального

судочинства є інформування по стан злочинності та результати діяльності підрозділів поліції щодо протидії злочинності.

У ст. 9 Закону України «Про Національну поліцію» зазначається, що поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку. Також, поліція забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом. Нормативно-правові акти, що регламентують діяльність поліції, обов'язково оприлюднюються на веб-порталі центрального органу управління поліції.

Такий підхід у діяльності поліції свідчить про те, що діяльність ґрунтується на принципах прозорості, гласності та відкритості поліції до діалогу, взаємодії та допомозі в межах наділених повноважень.

Зокрема, у ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію» одним з повноважень у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення поліції є те, що поліція здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями.

Питанням взаємодії поліції з іншими структурами та відомствами приділяється значна увага в Стратегії розвитку Міністерства внутрішніх справ України до 2020 р. Акцентується увага на необхідності підвищення ефективності роботи і взаємодії всіх підрозділів МВС через максимальне використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також через створення відповідних механізмів взаємодії сучасного зразка, взявши за основу міжнародний досвід [369].

Пропонується здійснювати подолання викликів такими шляхами: підвищення ролі превентивної діяльності у сфері протидії злочинності та впровадження відповідних програм; удосконалення організаційних і правових основ для посилення боротьби з організованою злочинністю та

протидії торгівлі людьми, домашньому та гендерно обумовленому насильству, наркозлочинності та кіберзлочинності; упровадження інституту кримінальних проступків і нових процесуальних форм для підвищення ефективності досудового розслідування; розроблення і впровадження єдиної електронної системи роботи з даними і матеріалами досудових розслідувань у взаємодії з органами прокуратури і судами для забезпечення безперервності та підконтрольності проведення досудового розслідування; запровадження використання різних джерел інформації в діяльності органів системи МВС, комплексне впровадження сучасних систем кримінального аналізу, в тому числі методології Європолу з оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (SOCTA); розроблення і впровадження разом з іншими державними органами оптимальної системи захисту свідків в Україні; розвиток міжнародної взаємодії у сфері протидії організованим і транснаціональній злочинності; посилення взаємодії між ДМС, Держприкордонслужбою, Національною поліцією з питань протидії транскордонній злочинності, торгівлі людьми і неконтрольованої міграції [369].

Як можемо побачити з наведеного вище, покращення взаємодії планується зробити в значній мірі за рахунок покращення інформаційно-комунікаційних технологій.

Також, однією з форм взаємодії є те, що поліція надає до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів в електронній формі та в обсягах даних, зазначених у статтях 7, 14 Закону України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів», відомості, необхідні для забезпечення ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів [363].

Поліція зобов'язана письмово інформувати митні органи про виявлення нецільового використання та/або передачі транспортних засобів особистого користування, тимчасово ввезених на митну територію України чи поміщених у митний режим транзиту, у володіння, користування або

розпорядження особам, які не ввозили такі транспортні засоби на митну територію України або не поміщували в митний режим транзиту, а також про виявлення розкомплектування таких транспортних засобів [363].

Для виконання обов'язків, покладених на Національну поліцію, у тому числі щодо запобігання злочинам, у її структурі утворено різні служби та підрозділи. У складі поліції функціонують: кримінальна поліція; патрульна поліція; органи досудового розслідування; поліція охорони; спеціальна поліція; поліція особливого призначення. Для одних служб запобігання злочинам – одна з основних функцій, яку вони виконують у процесі своєї діяльності. Це служби кримінальної поліції, у тому числі карного розшуку, протидії наркозлочинності, захисту економіки та ін. У їхній профільній діяльності по боротьбі зі злочинністю у відповідному напрямі одне з основних місць має посідати запобігання злочинам спеціально-кримінологічними засобами, передусім групового та індивідуального спрямування [53, с. 151]. Слід відзначити, що тривалий період основний обсяг службового часу названих підрозділів витрачається на виявлення та розкриття злочинів, а на їх запобігання не вистачає часу, через що рівень злочинності (а не статистичні показники про неї) фактично не знижується [137, с. 32].

Варто окремо виділити служби, які повинні вести роботу щодо запобігання злочинам на стадіях, що передують формуванню злочинного мотиву, здійснюючи запобігання антисуспільної спрямованості та криміногенної орієнтації й мотивації особи. Це: патрульна поліція, органи превентивної діяльності – патрульно-постові підрозділи і дільничні офіцери поліції; служба дозвільної та реєстраційної роботи; служба безпеки дорожнього руху; державна служба охорони; приймальники-розподільники та ін. Поки що їхню запобіжно-профілактичну діяльність не можна визнати предметною, системною та результативною. Вона зазвичай обмежується виявленням і взяттям на облік осіб, які допускають правопорушення, та

притягненням їх до відповідальності, переважно адміністративної, у разі вчинення правопорушень [137, с. 40].

Відповідно до Положення про патрульну службу МВС, наступним завданням патрульної служби після завдання запобігання кримінальним, адміністративним правопорушенням; попередження, виявлення та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень, випадків насильства у сім'ї, а також виявлення причин і умов, що сприяють їх учиненню, є взаємодія із суспільством. Взаємодія патрульної служби з суспільством проявляється шляхом реалізації підходу «міліція та громада», що полягає у співпраці та взаємодії із населенням, громадськими організаціями, іншими підрозділами органів внутрішніх справ, органами публічної влади, з метою запобігання правопорушенням, забезпечення безпеки, зниження рівня злочинності, а також установа довірливих відносин між міліцією та населенням [349].

У розділі 4 зазначеного Положення, задекларовано, що патрульна служба МВС під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з органами та підрозділами внутрішніх справ України. Така взаємодія спрямована на вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням громадського порядку і безпеки, запобігання вчиненню правопорушень, зниження рівня злочинності. Діяльність патрульної служби здійснюється на засадах партнерства з фізичними та юридичними особами та організаціями з метою вирішення проблем та підвищення довіри до органів МВС [349].

Тобто, основне спрямування об'єднання зусиль підрозділів поліції полягає у вирішенні проблем, які пов'язані з забезпеченням громадського порядку та безпеки та здійснюється на засадах партнерства.

Серед суб'єктів кримінального судочинства, важливу роль у здійсненні кримінологічної діяльності здійснюють слідчі підрозділи Національної поліції України. Згідно з Положенням про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України від 06 липня 2017 № 570 слідчі підрозділи Національної поліції України (далі - слідчі підрозділи) є

структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліції, її територіальних органів, які згідно з кримінальним процесуальним законодавством, є органами досудового розслідування, які забезпечують досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції [326, с. 65].

Слідчі підрозділи виконують такі завдання: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції; 4) забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями; 5) виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення [326, с. 65].

З наведеного переліку завдань слідчих підрозділів, можемо виділити два основних напрямки, в яких ними реалізується здійснення кримінологічної діяльності: 1) виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень та 2) вжиття заходів щодо усунення цих причин та умов. Безперечно, одноособово слідчий не в змозі усунути криміногенні детермінанти злочинності чи то окремого кримінального провадження. У зв'язку з цим слідчі підрозділи при здійсненні своїх повноважень взаємодіють з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, державними установами, громадськими організаціями і об'єднаннями, а також відповідно до міжнародних договорів України з компетентними та судовими органами іноземних держав [326].

Однією з функцій слідчих підрозділів є організація взаємодії слідчих підрозділів з Офісом Генерального прокурора, регіональними, місцевими прокуратурами, зокрема прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі

процесуального керівництва досудовим розслідуванням, органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову і судово-експертну діяльність [326].

Питання взаємодії перебуває на контролі у начальника Головного слідчого управління. Він організовує звітування керівників структурних підрозділів центрального органу управління поліції, міжрегіональних територіальних органів Національної поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділів, територіальних органів поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділів з питань службової діяльності органів досудового розслідування, у тому числі стану взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами Національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень [326].

Відповідно до покладених обов'язків, начальник слідчого управління: організовує звітування керівників структурних підрозділів апарату ГУНП, його територіальних (відокремлених) підрозділів з питань службової діяльності підпорядкованих слідчих підрозділів, у тому числі стану взаємодії між слідчими слідчого управління ГУНП, слідчих відділів, відділень та оперативними підрозділами ГУНП, його територіальних (відокремлених) підрозділів під час розслідування кримінальних правопорушень. Також начальник слідчого управління організовує та забезпечує взаємодію підпорядкованих слідчих підрозділів та оперативних підрозділів (кримінальної поліції) ГУНП та міжрегіональних територіальних органів поліції щодо досудового розслідування кримінальних правопорушень з моменту внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР) відомостей про їх учинення; забезпечує ефективне використання слідчими оперативної інформації при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які переховуються від слідчих підрозділів та суду [326].

Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні

кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні від 07 липня 2017 № 575 визначено, що основним завданням взаємодії органів досудового розслідування Національної поліції України з іншими структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліцією, міжрегіональними територіальними органами Національної поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами, територіальними органами поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [153].

Основними принципами взаємодії є: 1) швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень; 2) самостійність слідчого (дознавача) в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється; 3) оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції України у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; 4) дотримання загальних засад кримінального провадження; 5) забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування. Швидке та повне розслідування і розкриття кримінальних правопорушень досягається шляхом поєднання зусиль усіх органів та підрозділів поліції, забезпечення належного рівня їх взаємодії відповідно до вимог законодавства щодо отримання, збирання, накопичення та використання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, що є невід'ємним завданням для всіх працівників поліції [153].

Дослідження основних засад Положення про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України від 06 липня 2017 № 570

дозволяє виділити наступні напрямки взаємодії слідчих підрозділів з іншими учасниками кримінального судочинства:

- 1) Взаємодія з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, державними установами.
- 2) Взаємодія з громадськими організаціями і об'єднаннями, окремими громадянами.
- 3) Взаємодія з офісом Генерального прокурора, регіональними, місцевими прокуратурами, прокурорами.
- 4) Взаємодія з органами і підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
- 5) Взаємодія з органами і підрозділами, що здійснюють судово-експертну діяльність.
- 6) Взаємодія з компетентними та судовими органами іноземних держав.

Слід зазначити, що позитивний результат протидії правоохоронними органами злочинності залежить від правильної організації роботи з попередження, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим вважаємо, що одним з найважливіших елементів організації даної діяльності, є взаємодія слідчих та оперативних підрозділів.

Поділяючи думку про те, що взаємодія – це управлінська категорія, яка має свою циклічність, дозволяє умовно виділити три етапи взаємодії слідчих підрозділів з оперативними підрозділами:

1 етап – початковий. Це етап початку взаємодії між оперативними співробітниками і слідчим. Розпочинається цей етап, як правило, з моменту надходження заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. Після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінального правопорушення та внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань під керівництвом начальника органу, підрозділу поліції здійснюється комплекс першочергових

заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій, у тому числі за дорученням слідчого (дознавача), спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та з'ясування всіх обставин події [153]. Якщо наявні в однієї зі сторін дані не дозволяють однозначно прийняти те або інше рішення без допомоги іншої сторони, то взаємодія починається з ініціативи зацікавленої сторони. Організація та проведення зустрічей, розробка спільних планів, доведення їх до виконавців. Крім того, можуть бути випадки вирішення питання про реалізацію справ оперативного обліку, проведення окремих слідчих і розшукових дій тощо [492, с. 62].

На початковому етапі досудового розслідування оперативні співробітники досить відчутно допомагають слідству: у виявленні свідків, раніше не відомих слідству за епізодами, що відпрацьовуються, а також у збереженні та забезпеченні захисту об'єктів – носіїв доказової інформації; у встановленні всіх учасників групи й епізодів злочинної діяльності, одержанні доказів їхньої винуватості; у перевірці причетності підозрюваних до вчинення нерозкритих злочинів; у виявленні намірів підозрюваних та їхніх зв'язків щодо протидії розслідуванню, її нейтралізації, забезпеченні захищеності учасників кримінального процесу, попередженні протиправних дій з боку обвинувачених і їх оточення; у визначенні оптимальних часу й тактики проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів; у своєчасному реагуванні на спроби підозрюваних уникнути притягнення до кримінальної відповідальності. Взаємодія слідчих і оперативних працівників на першочерговому етапі розслідування кримінальних правопорушень дає змогу закріпити докази винуватості підозрюваних, необхідні для одержання дозволу на арешт та обшук, шляхом проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів [492, с. 62].

2 етап – основний. Це етап фактичної погодженої або спільної діяльності. Виконання слідчих та оперативно-розшукових заходів, їх корегування і доповнення, контроль за реалізацією, безпосереднє керівництво слідчим і оперативним підрозділом. Взаємодія слідчого із

оперативними підрозділами під час кримінального провадження – це взаємоузгоджена, спільна, цілеспрямована, кваліфікована діяльність, основана на законах і відомчих нормативних актах, організована на належному рівні, яка спрямована на виконання завдань кримінального судочинства. Керівна та організуюча роль у цій взаємодії належить слідчому, оскільки саме на орган досудового розслідування покладається обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів для забезпечення ефективності досудового розслідування. Початок взаємодії, як правило, ініціює слідчий, але може виходити і від оперативних підрозділів. Найчастіше оперативний підрозділ звертається до слідчого підрозділу з ініціативою про закріплення за оперативно-розшуковою справою слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу при введенні оперативними підрозділами оперативно-розшукової справи щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення кримінального правопорушення, підслідного відповідному слідчому підрозділу [492, с. 82].

Так, задля всебічного, повного і неупередженого досудового розслідування у складних та великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності, кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або учинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України, утворюються слідчо-оперативні групи (далі - СОГ).

Також метою створення та діяльності СОГ є здійснення ефективної взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів поліції під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях, у яких здійснення досудового розслідування доручено Генеральним прокурором України, його заступниками, керівниками регіональних прокуратур за вмотивованими постановами, у разі неефективного досудового розслідування. Керівником СОГ є слідчий, визначений керівником органу досудового розслідування для

проведення досудового розслідування кримінального правопорушення. Забороняється здійснювати заміну оперативних працівників, що включені до складу СОГ, без узгодження зі слідчим (керівником групи) або керівником органу досудового розслідування [153].

Діяльність СОГ здійснюється на підставі плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, включених до складу СОГ. Оперативний супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження. Працівники оперативних підрозділів, включені до складу СОГ, щотижня інформують слідчого - керівника СОГ про стан виконання наданих письмових доручень та запланованих заходів, а на його вимогу надають документи, що підтверджують обсяги проведеної ними роботи. Поряд з цим, працівники оперативного підрозділу, включені до складу СОГ, самостійно надають слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Результати роботи СОГ з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, розглядаються на оперативних нарадах при керівникові територіального органу, підрозділу поліції за участю керівників органу досудового розслідування та інших структурних підрозділів органу, підрозділу поліції щомісяця, а стан досудового розслідування кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс, - щотижня [153].

3 етап – заключний. Це етап оцінки ефективності проробленого і підведення підсумків зробленого, оцінка діяльності в цілому, підготовка інформації та її аналіз за результатами спільних дій, прийняття нових управлінських рішень.

Важливою умовою ефективної взаємодії слідчих та оперативних підрозділів є наявність спільного інтересу у кожного із суб'єктів взаємодії та

добросовісне виконання службових обов'язків. Взаємодія неможлива без взаємного розуміння сутності питань, що спільно вирішуються, і згоди сторін стосовно предмета, процедур і результатів співробітництва. Зауважимо, що розуміння і згода сторін – учасників взаємодії, довіра між ними є необхідними умовами досягнення позитивних результатів [37, с. 49].

Отже, резюмуючи питання взаємодії слідчих підрозділів з оперативними підрозділами зазначимо, що основним призначенням такої взаємодії є узгодження дій задля досягнення єдиного результату, який повинен проявлятися у вигляді запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. З огляду на процесуальний статус слідчого, взаємодія відбувається у формі виконання оперативним працівником доручень слідчого в процесі роботи СОГ та в подальшому під час розслідування кримінального провадження. Саме оперативні підрозділи забезпечують здійснення заходів, спрямованих на отримання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню, у межах своєї компетенції. Виходячи зі змісту нормативно-правових актів, які регулюють процесуальний статус слідчого, його повноваження, можемо зауважити, що взаємодія слідчого та оперативного підрозділу під час розшуку та затримання підозрюваного – це співпраця підрозділів, яка будується за принципом керівної ролі слідчого, з метою виконання доручень останнього щодо проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій або здійснення комплексу розшукових заходів, що направлені на встановлення місцезнаходження підозрюваного та його затримання. Зміст цієї діяльності становлять передбачені кримінальним процесуальним законом заходи, які вживаються з метою отримання повної, всебічної та достовірної інформації про кримінальне правопорушення,

забезпечення об'єктивного та законного досудового розслідування, а також виявлення та затримання підозрюваного, який перебуває у розшуку.

Проблема в організації взаємодії слідчого з оперативними співробітниками обумовлена потребами практичної протидії кримінальним правопорушенням. Слід також пам'ятати, що взаємодія слідчих підрозділів та оперативних співробітників неможлива без належного керівництва цим процесом. Саме на під контролем керівництва формуються, уточнюються цілі та завдання взаємодії, конкретизуються прийоми та методи, відпрацьовується тактика і стратегія, підвищується ефективність, досягається кінцевий результат. За допомогою якісного контролю можна на початковій стадії розслідування кримінального правопорушення виявити недоліки та упущення, які відбулися в процесі взаємодії, конкретизувати раніше прийняте рішення, оцінити проміжний та кінцевий результат діяльності [492, с. 86].

Також, з метою забезпечення публічної безпеки поліція взаємодіє з Національною гвардією України. Відповідно до «Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України» взаємодія зазначених двох органів має вираження у спільному патрулюванні, обміні інформацією та в сумісних діях, спрямованих на упередження та протидію порушення громадського порядку. Взаємодія здійснюється шляхом: спільного патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць; забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона; проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць [352].

Взаємодія органів Національної поліції та органів місцевого самоврядування є досить тісною. Наприклад, відповідно до положень Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [357], міські, сільські та селищні ради повинні заслуховувати інформацію від керівників відповідних органів Національної поліції щодо стану злочинності в регіоні задля подальшого правильного реагування. Відповідно до діючого законодавства, такі зустрічі з метою інформування про стан злочинності в регіоні, відповідно до положень Закону України «Про Національну поліцію», повинні відбуватися не менш як раз на два місяці.

Національна поліція взаємодіє також із громадою. Для того, аби населення було поінформоване про стан злочинності, про те, чи безпечне середовище його регіону, уповноважені представники Національної поліції проводять наукові, аналітичні дослідження на підставі аналізу статистичних даних. Результати такої діяльності офіційно розміщуються на сайті Національної поліції України, проголошуються на прес-конференціях тощо.

Цілком слушно наголошує Коваленко А. В. на тому, що взаємодія органів Національної поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності стає вкрай важливою в певних випадках. Наприклад, таким випадком можна визначити масові заворушення, які можуть потягнути за собою розгорнуту злочинну діяльність на певному часовому проміжку [183, с. 52]. У разі масових заворушень зазвичай створюється також спеціальний суб'єкт взаємодії задля припинення цих злочинних дій. Таким суб'єктом виступає оперативний штаб, який розробляє стратегію припинення злочинних дій і координує діяльність усіх інших суб'єктів, з якими вступає у взаємодію, наприклад спецпідрозділи поліції, СБУ тощо. Кожний структурний підрозділ чи відомство повинно діяти в межах своїх повноваженнях з обов'язковим узгодженням власних дій із загальною стратегією центру – оперативного штабу. Важливо, що, наприклад, за наявності надзвичайної ситуації майже всі структури та відомства в державі вступають у стратегічну взаємодію, що пояснюється прагненням досягнення довгострокових цілей, і для здійснення

цього досягнення відомства та структури можуть виконувати не свої прямі обов'язки, а навіть брати на себе виконання обов'язків інших відомств чи структур. Інакше кажучи, органи Національної поліції за надзвичайної ситуації можуть брати на себе обов'язки Служби безпеки України та навпаки. Оперативна взаємодія характерна для суб'єктів співпраці під час обміну оперативною інформацією, а тактична взаємодія характерна під час силових операцій із залученням спеціальних підвідомств Служби безпеки України, органів внутрішніх справ і військових. Органи та підрозділи поліції під час здійснення певних завдань, задля виконання яких потрібно вступати у взаємодію, повинні керуватися відповідними приписами Міністерства внутрішніх справ. Наприклад, за фізичної охорони об'єктів, взаємодія органів і підрозділів поліції регулюється Порядком взаємодії органів і підрозділів під час організації та виконання органами поліції охорони заходів із фізичної охорони об'єктів [328].

У діяльності Національної поліції щодо запобігання злочинам мають використовуватися різні форми й засоби, зокрема: – виявлення та усунення причин й умов злочинності, окремих її видів і конкретних злочинів; – аналіз кримінологічної ситуації; – участь у складанні комплексних планів запобігання (профілактики) правопорушенням, передбачення в них та подальше вжиття відповідних заходів; – заходи загальної профілактики, перевірки на об'єктах обслуговування дотримання умов та правил, що перешкоджають вчиненню злочинів, у тому числі стосовно зберігання зброї, вибухових речовин, усунення можливості їх використання зі злочинною метою; – контроль за дотриманням правил торгівлі та вживання алкогольних напоїв, незаконним обігом наркотиків; – спеціальні запобіжні операції («заслон», «зброя», «трал», «нелегал» та ін.); – запобігання злочинам слідчими підрозділами у кримінальних провадженнях шляхом аналізу причин й умов, що сприяють учиненню злочинів; – багатогранне індивідуальне запобігання [137, с. 99].

Низка норм КПК України прямо вказує на необхідність взаємодії слідчого, прокурора, суду з фахівцем і судовим експертом під час досудового слідства. Закон наділяє слідчого широкими повноваженнями під час здійснення взаємодії з фахівцями. Зокрема, він надає слідчому право залучати фахівців-лікарів під час проведення огляду трупа й освідування особи (ст. ст. 238, 241 КПК України). Для забезпечення прав слідчого закон передбачає низку прав та обов'язків фахівців і керівників організацій, у яких вони працюють. Згідно зі ст. 71 КПК України, фахівець зобов'язаний з'явитися за викликом слідчого, брати участь у проведенні слідчої дії, використовуючи свої спеціальні пізнання. Він має сприяти слідчому у виявленні, закріпленні й вилученні слідів злочину, звертати його увагу на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням і вилученням доказів, давати пояснення з приводу виконаних дій. У процесі розслідування слідчий взаємодіє з експертами державних експертних установ (Міністерства юстиції, експертно-криміналістичними підрозділами Міністерства внутрішніх справ і Міністерства оборони, судово-медичними й судово-психіатричними установами Міністерства охорони здоров'я). Тут також основні питання взаємодії регламентуються законом. Так, ст. 69 КПК України зобов'язує експерта з'явитися за викликом слідчого й дати об'єктивний висновок за поставленими питаннями. Якщо питання виходить за межі спеціальних знань експерта або представлені йому матеріали недостатні для проведення досліджень, експерт у письмовій формі повідомляє особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи [392, с. 147-148]. Взаємодія між органом, що проводить розслідування, й експертними установами (підрозділами), спеціалістами здійснюється в різних умовах і формах. Однак єдиної думки про форми взаємодії з метою застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві не вироблено. В науковій літературі допускається існування процесуальної та непроцесуальної форм взаємодії [254, с. 3-9; 391, с. 124].

Успішна боротьба зі злочинністю неможлива без тісної взаємодії слідчого, оперативно-розшукових та експертних підрозділів. Закон регламентує низку важливих питань щодо взаємодії слідчого зі спеціалістами-медиками й експертами, які можуть бути залучені з метою надання слідчому допомоги під час виконання слідчих дій, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення та закріплення доказів, роз'яснення питань, що потребують спеціальних знань. Взаємодія між слідчим, органами досудового розслідування, судом і спеціалістом чи експертом буде найбільш ефективною, якщо вона ґрунтуватиметься на системі принципів, серед яких можна назвати принципи: законності; планування; ефективності; безперервності; організуючої ролі й персональної відповідальності слідчого за проведення та результати слідчих дій; самостійності учасників провадження у виборі засобів і методів виявлення, фіксації, вилученні, дослідженні речових доказів; поінформованості щодо можливостей один одного кожної із взаємодіючих сторін; комплексного використання сил і засобів [182, с. 235].

Важливе місце в загальній проблематиці взаємодії посідає питання взаємодії слідчих з компетентними та судовими органами іноземних держав. Актуальність даного питання обумовлено відкриттям кордонів, зростанням кількості транснаціональних злочинів, поширенням злочинів, які вчиняються через всесвітню мережу Інтернет, і не обмежуються територією однієї країни, однак, розслідування яких силами та засобами однієї держави досить складно.

Діяльність слідчого, під час якої він має справу з іноземними та міжнародними факторами, не завжди присвячена боротьбі з тероризмом, міждержавною організованою злочинністю, міжнародним обігом наркотиків, торгівлею людьми тощо [151; 176; 381]. Величезна кількість питань, що впливають перед слідчим із завдань розслідування дуже значного обсягу так званих злочинів загальнокримінальної спрямованості, що мають закордонні компоненти [430, с. 154].

Слушно зазначає Старченко О. В. з приводу того, що міжнародну діяльність слідчого слід розглядати як форму міжнародної правоохоронної діяльності поліції, яка, в свою чергу, є складовою міжнародної правової допомоги. Під міжнародною правовою допомогою сучасна юридична доктрина розуміє встановлену нормами міжнародного і національного права узгоджену діяльність різних держав по порушеній кримінальній справі щодо захисту інтересів особи, суспільства і держави, яка полягає в підготовці і передачі до іноземних правоохоронних органів та судових установ доручень, а також виконання таких доручень, якщо це передбачено міжнародним договором України [415; 337].

Предметом такої взаємодії виступають потреби, що виникають при розслідуванні різних категорій кримінальних правопорушень. Аналіз підслідності кримінальних правопорушень за КПК України дозволяє стверджувати, що участь слідчих у кримінальному переслідуванні міжнародних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень міжнародного характеру є значно меншою, порівнюючи із завданнями, що поставлені перед слідчими СБУ та прокуратури. Переважна кількість процесуальних дій слідчого у сфері міжнародного співробітництва присвячена розслідуванню злочинів, що не носять міжнародний характер, але мають іноземні складові. Змістом міжнародної діяльності слідчих підрозділів поліції слід вважати дії з: 1) видачі правопорушників та засуджених осіб іноземним державам та екстрадиції осіб в Україну, відносно яких ведеться кримінальне переслідування або притягнутих до кримінальної відповідальності; 2) передачі та отримання провадження у кримінальних справах; 3) виклику або надання свідків, потерпілих, цивільних позивачів тощо; 4) надання та виконання процесуальних доручень різного характеру [430, с. 154].

Отже, взаємодія слідчих підрозділів поліції з міжнародними організаціями та органами правопорядку іноземних держав, являє собою форму міжнародної правоохоронної діяльності органів кримінального

судочинства та, яка, в свою чергу, є складовою міжнародного правової допомоги.

Наступним суб'єктом реалізації кримінологічної політики шляхом нагляду та координації протидії кримінальним правопорушенням є органи прокуратури.

Статтею 131¹ Конституції України визначено, що саме прокуратура здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [205].

Згідно з Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VI визначено, що прокуратура України становить єдину систему, яка здійснює функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. На прокуратуру покладаються функції: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [367].

Законодавство, яке утворює правову базу діяльності органів прокуратури, хоча прямо не передбачає завдання щодо запобігання злочинності, проте зміст деяких напрямів (і форм) діяльності прокурора дозволяє зробити висновок про те, що вони фактично сприяють запобіжному впливу щодо детермінантів злочинності.

Зокрема, зазначимо, що кримінологічна діяльність прокуратури реалізується прокурорами в кількох напрямках: 1) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання,

досудове слідство; 2) нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних провадженнях, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян; 3) підтримання державного обвинувачення в суді; 4) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 5) координація діяльності правоохоронних органів з питань протидії злочинності та корупції; 6) проведення кримінологічного аналізу [437, с. 78-79]. Поза сферою кримінального судочинства прокурори, окрім того, зобов'язані: а) сприяти профілактичній діяльності громадськості, б) роз'яснювати положення чинного кримінального закону, в) здійснювати співробітництво з відповідними установами інших держав та міжнародними організаціями у сфері запобігання і протидії злочинності г) інформувати громадськість про стан законності та заходи щодо її зміцнення [372, с. 154-155].

Не зважаючи на те, що згідно зі ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» її запобіжна функція окремо не виділена, фактично вона притаманна всім напрямам наглядової діяльності в межах повноважень прокуратури і другорядною вважатися не може. Однак недостатня законодавча її визначеність дає привід для різноманітних тверджень щодо того, що прокуратура не повинна займатися запобіжною діяльністю, для пропозицій з обмеження її функцій і повноважень, передачі їх іншим державним органам, по суттєвому реформуванню органів прокуратури за взірцем її структурної й функціональної побудови в зарубіжних країнах [53, с. 141]. У цьому контексті особливого звучання набуває (як це передбачено у п. 9 розд. XV Перехідних положень Конституції України) позбавлення її загальнонаглядової функції, яка найбільшою мірою, як свідчить практика, спрямована на запобігання злочинним виявам [297, с. 158].

Нагляд прокурора за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, здійснюється у формі письмових вказівок прокурора органам, що провадять оперативно-

розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, які є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню.

Хоча, як зазначалося вище, законодавством окремо не передбачено функцію запобігання кримінальним правопорушенням, однак кримінологічна діяльність прокуратури реалізується в тому, що Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності [367].

Завданнями координації є: розробка та впровадження у діяльність правоохоронних органів та органів прокуратури пріоритетів кримінально-правової політики, сучасних підходів до протидії злочинності; визначення основних напрямів та проблем у правозастосовній і правоохоронній діяльності щодо запобігання та протидії злочинності на основі аналізу її структури, динаміки та прогнозування тенденцій, підготовка пропозицій щодо шляхів вирішення відповідних проблем із метою сприяння у виконанні завдань кримінального провадження; розробка, узгодження і реалізація спільних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, розкриття, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, причин та умов, які сприяли їх вчиненню; підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері протидії злочинності [329].

Підставами для реалізації керівництвом органів прокуратури координаційних повноважень є встановлені прокуратурою при здійсненні конституційних функцій проблеми у сфері протидії злочинності, які можуть бути вирішені за умови узгодження діяльності правоохоронних органів відповідного рівня та вжиття спільних заходів [367].

Таким чином, потреба у координації обумовлена необхідністю об'єднання зусиль різних правоохоронних органів для подолання проблем протидії злочинності.

Координація здійснюється на засадах: верховенства права; законності; - незалежність і рівність суб'єктів координаційної діяльності у визначенні

проблем у сфері протидії кримінальним правопорушенням, ініціюванні, розробці, узгодженні та реалізації заходів, спрямованих на їх вирішення; обов'язковості виконання узгоджених заходів та контроль за їх реалізацією; системності та повноти використання різних форм координації; публічності, гласності і відкритості координаційних заходів, оприлюднення їх результатів у встановленому законодавством порядку в межах, які не суперечать вимогам законодавства про захист прав і свобод людини та громадянина, державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом [367].

Основною формою координації прокуратури є проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів, на яких заслуховується інформація щодо їхньої діяльності у сфері протидії злочинності. Рішення координаційної наради є обов'язковим до виконання всіма зазначеними в ньому правоохоронними органами. Порядок та інші форми координації затверджуються наказом Генерального прокурора [367].

Законодавством передбачено наступні форми координації: 1) проведення спільних нарад з керівництвом правоохоронних та інших державних органів; 2) створення міжвідомчих робочих груп; 3) здійснення спільних виїздів у регіони для проведення узгоджених дій, перевірок і надання допомоги правоохоронним органам у протидії злочинності; 4) обмін аналітичною інформацією з питань протидії злочинності, проведення спільних аналітичних досліджень; 5) розробка спільних наказів, а також підготовка листів інформаційного характеру і документів організаційного та методичного спрямування; 6) розробка і забезпечення виконання спільних планів із запобігання, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, усунення причин та умов, які сприяли їх вчиненню; 7) взаємне використання можливостей з підготовки і навчання кадрів, організація та проведення спільних тренінгів, семінарів, конференцій та інших заходів із метою підвищення кваліфікації працівників органів прокуратури та правоохоронних органів; 8) розробка пропозицій з питань удосконалення системи кримінальної юстиції та правового регулювання у

сфері протидії злочинності; 9) ініціювання проведення наукових досліджень у сфері протидії злочинності; 10) інші узгоджені заходи у встановленому законодавством порядку [329].

Кримінально-процесуальним кодексом України (ст. 571) передбачена така форма взаємодії як створення спільних слідчих груп. Зокрема, для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи. Такі групи створюються за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав до Офісу Генерального прокурора України. Всі учасники спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться [226].

Законодавче закріплення форми взаємодії як спільні слідчі групи призвели до активного використання правоохоронними органами можливостей проведення спільних розслідувань. Так, згідно зі щорічним звітом за 2019 рік Європейської агенції з питань юстиції (Євроюсту) у минулому році лише цією інституцією надано фінансову та/або оперативну підтримку 270 спільним слідчим групам, що на 35% більше рівня підтримки спільних слідчих груп з 2017 року. Програма фінансування Євроюстом спільних слідчих груп склала 1,44 млн євро у 2019 році. Для задоволення зростаючого попиту на фінансування спільних слідчих груп бюджет планується збільшити ще на 35% у 2020 році – до 1,92 млн євро [505].

Отже, відзначимо, що інститут спільних слідчих груп у рамках міжнародного співробітництва під час кримінального провадження став логічною відповіддю на досить застарілі механізми традиційних видів

міжнародної співпраці у вигляді звернення із запитом про міжнародно-правову допомогу. Взаємодія у формі спільних слідчих груп характеризується тенденцією застосування при розслідуванні складних транснаціональних злочинів.

Далі розглянемо взаємодію прокурора та слідчого. Взаємодію прокурора та слідчого у загальному сенсі можна визначити як діловий контакт між ними під час злагодженої спільної роботи у процесі розслідування конкретного кримінального правопорушення. При цьому взаємодія є однією з форм спільної діяльності, як правило, найбільш оптимальною.

Підставами взаємодії прокурора та слідчого у кримінальному провадженні є реалізація кожним із них визначених законодавством повноважень під час розслідування конкретного кримінального правопорушення. Фактично взаємодія відбувається тоді, коли відповідні процесуальні повноваження реалізуються в їх взаємозв'язку та є взаємозумовленими [128, с. 159]. При цьому взаємодія прокурора та слідчого у кримінальному провадженні має бути ефективною, тобто такою, що дає заздалегідь намічені результати. Здійснення такої взаємодії також має відповідати загальним засадам кримінального провадження, які передбачені у ст. 7 КПК України. Передумовою взаємодії слідчого та прокурора у кримінальному провадженні є виконання ними положень, визначених у ч.ч. 6 та 7 ст. 214 КПК України, відповідно до яких слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. Якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні в нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Взаємодія прокурора та слідчого, як правило, здійснюється в межах стадії досудового розслідування. Водночас у виключних випадках – у разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження з підстав та в порядку, визначеному у ст. 333 КПК України, прокурор взаємодіє зі слідчим й на стадії судового розгляду кримінального провадження.

Оскільки відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається, взаємодія суб'єктів кримінального переслідування можлива виключно після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до цього реєстру. При цьому взаємодія між конкретним прокурором та слідчим починається після визначення їх в одному кримінальному провадженні як процесуального керівника та слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, відповідно. Проте, як виняток, у разі участі прокурора у проведенні огляду місця події у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР взаємодія прокурора зі слідчим відбувається й до початку кримінального провадження шляхом забезпечення якісного проведення огляду – дослідження обстановки місця події, максимально оперативного фіксування вчиненого кримінального правопорушення та його слідів. Також правовідносини прокурора та слідчого можуть існувати лише в межах строків досудового розслідування. Їх спільна діяльність із розслідування кримінального правопорушення закінчується закриттям кримінального провадження або ж зверненням до суду з: обвинувальним актом, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Водночас може виникнути потреба у взаємодії прокурора зі слідчим і після направлення відповідних процесуальних документів до суду, якщо такі документи повернуті судом у підготовчому судовому засіданні у зв'язку з їх невідповідністю вимогам КПК України. Така взаємодія передбачає спільне усунення слідчим, прокурором недоліків, які допущені у

процесі складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, та прямо не регламентована КПК України [158, с. 160].

Аналіз закріплених у КПК України повноважень прокурора та слідчого дає змогу виділити такі форми процесуальної взаємодії між ними:

1) надання прокурором слідчому доручень та вказівок щодо проведення (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій та їх виконання слідчим (п. 4 ч. 2 ст. 36, п. 2 ч. 2, 4 ст. 40 КПК України);

2) погодження прокурором складеного слідчим клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які здійснюються на підставі ухвали слідчого судді;

3) зупинення слідчим за погодженням із прокурором досудового розслідування (ст. 280 КПК України);

4) вирішення питання про продовження строків досудового розслідування (ст.ст. 294–295-1 КПК України); 5) надсилання слідчим постанови про закриття кримінального провадження та перевірка прокурором законності та обґрунтованості цього рішення (ч. 6 ст. 284 КПК України); 6) повідомлення слідчим за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні злочину (ст.ст. 276–279 КПК України);

7) затвердження прокурором (відмова в затвердженні) складеного слідчим обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України);

8) участь слідчого та прокурора у розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування (ст.ст. 303–308 КПК України).

Основною формою процесуальної взаємодії прокурора зі слідчим, яка вживається на всіх етапах досудового розслідування, є надання письмових вказівок та доручень у порядку п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України щодо проведення

певних процесуальних дій. У п. 2 ч. 2 ст. 40 КПК України закріплені кореспондуючі повноваження слідчого проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК України. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України). При цьому у ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» наголошено, що вказівки прокурора підлягають виконанню у разі надання їх у межах повноважень, а видання прокурором розпоряджень поза межами його повноважень тягне за собою відповідальність передбачену законом. Відповідно до ч. 4 ст. 40 КПК України слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі.

Отже, відповідно до законодавства, доручення та вказівки щодо проведення конкретних слідчих (розшукових) дій мають надаватися у письмовому виді. До того ж надання прокурором письмових вказівок дисциплінує обох суб'єктів взаємодії. Так, отримання слідчим чітких вказівок у письмовій формі є умовою їх належного виконання. Водночас прокурору це надає змогу проконтролювати хід їх виконання. Вказівки у письмовому виді також отримують статус офіційного документу. При цьому це не свідчить про бюрократизм взаємодії, оскільки сама по собі взаємодія передбачає особисті стосунки та повсякденне спілкування між слідчим та прокурором під час досудового розслідування. Звичайно, прокурор має право й усно надавати вказівки слідчому про виконання тих чи інших процесуальних дій. Проте такі вказівки необхідно надавати в невідкладних випадках щодо виконання незначного обсягу процесуальних дій [158, с. 159].

Таким чином, процес взаємодії прокурора та слідчого складається із процесуального та організаційного аспектів, які проявляються у певних формах – способах співробітництва, за допомогою яких досягається узгодженість у діяльності прокурора та слідчого. Основними принципами взаємодії прокурора та слідчого у кримінальному провадженні є: законність, узгодженість, плановість, постійний обмін інформацією, взаємоповага,

довіра, зацікавленість, процесуальна самостійність та персональна відповідальність. Безконфліктна, узгоджена та цілеспрямована спільна діяльність прокурора й слідчого створює умови для ефективної взаємодії та досягнення завдань кримінального провадження [158, с. 159].

Про важливість взаємодії різних суб'єктів кримінального судочинства свідчать результати аналізу виконання Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 111. Зокрема, вказується, що найбільш ефективним заходами у даному напрямку були заходи щодо: удосконалення національного механізму взаємодії суб'єктів, які протидіють торгівлі людьми; сприяння у міжнародних розслідуваннях; підвищення рівня ідентифікації постраждалих осіб та надання їм допомоги [206].

Поряд з цим, на планується врахування тенденцій посилення цифровізації всіх сфер державної політики. Зокрема, передбачається: використання сучасних каналів комунікації для інформування населення щодо правил безпечної поведінки та ризиків потрапляння у ситуації торгівлі людьми; запровадження електронної інформаційної взаємодії з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами або організаціями для спрощення процесу надання необхідних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми; використання ресурсів електронного урядування для інтеграції зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних об'єднань, громадянського суспільства, онлайн-платформ, цифрових інструментів для недопущення зростання кількості кримінальних правопорушень (торгівля людьми) тощо [206].

Тобто, тільки налагоджена взаємодія окремих суб'єктів, які зацікавлені не лише у виконанні власних службових повноважень, але й турбуються про реальне зниження рівня злочинності, як окремого виду, так і злочинності в цілому, стає тим ключовим питанням, який потребує вирішення та

вдосконалення. Практично кожен нормативний документ торкається питання покращення взаємодії різних суб'єктів. Як зазначалося на початку даного підрозділу роботи, самотужки жодна особа, жоден орган чи підрозділ не в змозі вирішити проблему злочинності. Тільки у тісній, налагодженій та спрямованій на результат взаємодії.

Далі розглянемо окремі аспекти взаємодії суду з іншими суб'єктами протидії злочинності. Застосовуючи, запропонований Аверьяновим В. Б. [501] погляд на природу та соціальну цінність протидії злочинності як засобу забезпечення прав і свобод людини у сфері функціонування виконавчої влади держави, актуалізується роль судової гілки влади у спільній справі забезпечення верховенства закону та прав і свобод людини і громадянина.

Кримінологічна сутність судочинства впливає із завдань закону про кримінальну відповідальність щодо забезпечення охорони прав та свобод людини і громадянина, миру та безпеки, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Роль судових органів у запобіганні кримінальним правопорушенням виражається у забезпеченні загальної превенції. Справедливе, об'єктивне, законне та невідворотнє покарання за вчинення кримінального правопорушення здатне здійснювати стримуючий вплив на свідомість осіб, схильних до вчинення злочинів.

Оскільки тільки суди наділені правом призначати покарання, тобто приводити в дію санкцію окремої кримінально-правової норми, цілком доцільно говорити про превентивний вплив санкцій на волю та свідомість осіб, та значення судової гілки влади у цьому процесі.

На нашу думку Г. Ю. Маннсом висловлено цілком правильне твердження, що історія розвитку суспільства свідчить, що під час загострення класових протиріч, в епоху революційних коливань на перший план завжди висувається мета загального попередження, втрачаючи своє значення в епохи відносно спокійного розвитку, коли зростання злочинності визначається не стільки зростанням первинної злочинності, скільки збільшенням рецидиву [281, с. 20].

Запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами (загальна або генеральна превенція) як мета покарання полягає в тому, що його застосування повинно забезпечити попередження вчинення злочинів з боку інших нестійких осіб [480, с. 22; 9, с. 18; 213, с. 112], в утриманні загрозою покарання осіб, які здатні стати на злочинний шлях, від вчинення злочину [170, с. 36; 319, с. 32], забезпечити законослухняну поведінку всіх осіб шляхом покарання конкретної особи [103, с. 88], особливий психолого-виховний вплив на осіб, який полягає в утриманні під загрозою покарання від вчинення злочинів [50, с. 13].

Отже, кримінологічне значення правосуддя у кримінальних справах визначається тим впливом, який він справляє на злочинність в цілому та на соціальні відхилення в житті суспільства. Ефективність цього впливу визначається насамперед станом і динамікою злочинності, а також виявленими тенденціями її змінами.

У діючому КПК одним з невирішених питань є питання здійснення профілактичної діяльності суду в ході кримінального процесу. Вказана діяльність невиправдано не внесена до КПК України під час його обговорення та прийняття Верховною Радою України. Поряд з цим, актуальність профілактичної діяльності в теперішній час пояснюється тим, що криміногенна ситуація у країні залишається складною, що потребує від держави прийняття профілактичних заходів, у тому числі в ході кримінального провадження.

Суд не зазначений як безпосередній учасник кримінологічної діяльності з виявлення причин та умов кримінального правопорушення у діючому КПК. Однак така діяльність припускається та витікає зі змісту ст. 91 КПК. Зокрема у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; обставини, які впливають на

ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання та інше.

З приводу цього, В.П. Шибіко вважає необхідним доповнити перелік обставин, які підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 91 КПК України) пунктом «причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення», а також доповнити КПК окремими статтями, які б містили обов'язок прокурора і суду у разі встановлення під час кримінального провадження причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносити у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі відповідно подання, окрему ухвалу про вжиття заходів для усунення цих причин та умов з повідомленням прокурора, суду у місячний строк про вжиті заходи [485, с. 107].

Не погоджуються з такою пропозицією Смоков С. М., Десятник А.А., вважаючи що не доцільним включати до переліку обставин, визначених у ст. 91 КПК України, причини кримінальних правопорушень, та умови, які сприяли їх вчиненню, оскільки обставини, визначені у ст. 91 КПК України підлягають обов'язковому доказуванню. Причини ж та умови вчинення кримінального правопорушення підлягають лише виявленню та встановленню [425, с. 114].

Вважаємо, що головуєчий в суді, здійснюючи процесуальне керівництво судовим розглядом, під час якого досліджуються, в тому числі, обставини вчинення кримінального правопорушення, обставини, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення тощо реалізує кримінологічну функцію суду, з'ясовуючи причини та умови вчиненого злочину. Також, в межах судового слідства як стадії кримінального процесу судами здійснюється функція судового контролю за законністю досудового слідства.

Безпосередньо контрольна діяльність суду забезпечує здійснення функції превенції, яка є однією з найважливіших, оскільки дає можливість запобігти порушенням режиму законності в сфері державного управління. Превенція є невід'ємною частиною контрольної діяльності суду, разом з якою можна досягти такої мети, як недопущення порушень режиму законності й прав та свобод громадян у майбутньому (загальна превенція) і притягнення винних у цих порушеннях представників виконавчої влади до юридичної відповідальності (спеціальна превенція).

Цілі превенції досягаються: а) під час здійснення контрольної діяльності суду в ході виявлення порушень і винних осіб; б) у результаті судових актів, прийнятих за результатами контролю, у яких сформульовано рекомендації щодо усунення умов, які сприяють порушенням; в) у ході здійснення судом конкретних профілактичних заходів (наприклад, прийняття окремих ухвал). Нарешті, судовий контроль у певний спосіб сприяє реалізації освітньо-виховної функції державних службовців. Йдеться про виховний вплив судової влади на державних службовців з метою забезпечення дотримання ними принципів державної служби, які безпосередньо пов'язані із забезпеченням законності й захистом прав та свобод громадян [384].

Дослідження норм Конституції, вітчизняного кримінально-процесуального законодавства, а також рішень Конституційного Суду України дозволяє стверджувати, що важливе кримінологічне значення має судовий контроль. До предмета попереджувального судового контролю варто віднести дії й рішення слідчого, прокурора, які: а) істотно обмежують конституційні права громадян; б) породжують наслідки, що виходять за рамки кримінально-процесуальних правовідносин; в) призводять до таких обмежень конституційних прав, які не можуть бути відновлені в результаті наступного судового контролю або судового розгляду. Також, судовий контроль як форма превентивної діяльності суду поширюється на рішення й дії (бездіяльність) посадових осіб, які проваджують кримінальне судочинство, що здатні завдати шкоди конституційним правам людини або

ускладнити її доступ до правосуддя, за винятком постанови про притягнення особи як обвинуваченої, оскільки її перевірка до закінчення досудового слідства означатиме вирішення судом питання про винність особи у вчиненні злочину ще до розгляду кримінальної справи по суті [384].

Поряд з цим, можемо стверджувати, що на підставі інституціонально-функціонального підходу, який ураховує незалежність і неупередженість суду, преваги судової процедури при здійсненні судового контролю полягають у тому, що судовий контроль, по перше, не повинен перетворюватися на управління розслідуванням; по друге, неприпустимо при його здійсненні порушувати систему стадій кримінального процесу.

Необхідно розуміти що суди, будучи окремою гілкою влади, мають свої особливі завдання та функції. І хоча важко переоцінити роль судів в ході реалізації правоохоронної функції на стадії досудового слідства, однак така участь є радше необхідністю забезпечення гарантій дотримання принципів досудового розслідування, аніж виконання правоохоронної функції. У своїй природі суд покликаний здійснювати правосуддя, приймати рішення. Тобто коли вжиті правоохоронними органами заходи профілактики, запобігання протидії злочинам не дали очікуваного ефекту, і все таки було допущено вчинення злочину, то суд виступає кінцевою інстанцією, покликаний постановити остаточне рішення щодо відновлення порушених прав та міри покарання злочинця, при умові що органами слідства буде розкрито вчинений злочин [466, с. 99].

Таким чином, зауважимо, що основними напрямками запобіжної діяльності суду є наступні: 1) виявлення та усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину; 2) виховно-профілактичний вплив на волю та свідомість громадян; 3) сприяння підвищенню запобіжної активності громадян.

Як нами вище зазначалося, що хоча процесуальним законодавством не передбачено такого обов'язку суду, однак під час розгляду кримінальної

справи, при встановленні причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, суд може певним чином реагувати шляхом вжиття заходів усунення.

Виховно-профілактична функція суду полягає у формуванні правової та моральної свідомості населення, поваги до закону, права, культури правовідносин, переконаності у невідворотності і справедливості настання відповідальності за вчинене правопорушення. Ця діяльність здійснюється судом у процесі судового розгляду справ, використання суддями засобів масової інформації для висвітлення результатів розгляду справ тощо [234, с. 168].

Щодо шляхів по підвищенню запобіжної активності громадськості, ними можуть бути залучення громадян та їх колективів до діяльності з виховного та кореляційного впливу на засудженого без позбавлення волі; правову допомогу громадським організаціям; участь громадськості у судочинстві тощо [234, с. 168-169].

Цілком поділяємо думки Закалюка А.П., який зазначав, що запобіганню злочинам може активно сприяти здійснення цивільного та адміністративного судочинства у конкретних справах через реагування на порушення відповідного законодавства, відіграють роль умов, які сприяють вчиненню злочинів [137, с. 356].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що володіючи кримінологічним потенціалом і правовими можливостями позитивного впливу на суспільство, на сьогодні судова влада є не достатньо реалізованою у питаннях протидії злочинності та запобігання кримінальним правопорушенням. Кримінологічний вплив кримінального судочинства повинен здійснюватися у напрямку загальної концепції кримінально-правового регулювання як урегульовану кримінальним правом діяльність держави щодо застосування кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчиняють злочини [21, с. 24].

Вважається, що причина такої ситуації полягає не тільки в організаційних упущеннях щодо діяльності органів кримінального

судочинства та правоохоронних органів, але й в недостатньо кримінологічно обґрунтованій кримінальній політиці держави. Зокрема чинні кримінальний і кримінально-процесуальний закони, як відображення цієї політики, не в повній мірі дають можливість отримати однозначні очікувані результати в аспекті запобігання кримінальним правопорушенням.

Резюмуючи питання взаємодії органів кримінального судочинства з іншими суб'єктами протидії злочинності зазначимо, що зазначені суб'єкти активно взаємодіють як один з одним так і з іншими правоохоронними органами. Не зважаючи на різний правовий статус, функції та коло повноважень, у своїй сукупності вони утворюють цілісну систему протидії злочинності, здійснюючи вплив на злочинність по різних напрямкам та векторам. Поряд з цим рівність органів кримінального судочинства, чіткий баланс їхніх прав дають змогу кожному суб'єкту системи не лише активно впливати на роботу іншого, а й стримувати його від порушень закону. Забезпечення балансу та взаємодії між ними – надійний механізм стримувань і противаг, ефективний засіб контролю, універсальний гарант недопущення беззаконня цими суб'єктами. Діяльність органів кримінального судочинства завжди спрямована на вирішення спільних завдань щодо протидії злочинності.

Поряд з цим, не зважаючи на те, що прийнято низку нормативних документів, які стосуються питань координації та взаємодії, вони здебільшого мають декларативний характер. Залишається не достатньо розробленим та відпрацьованим реальний механізм координації та органів кримінального судочинства. Недосконалістю характеризується взаємодія органів системи МВС і наявність різних підходів до виконання спільних загальних завдань. Досить слабкою на практиці є координація запобіжної діяльності. Більшість напрямків взаємодії та координації реалізуються формально. Вважаємо, що виправити ситуацію з взаємодією органів кримінального судочинства допомогло б прийняття нормативного документу, який би регулював питання взаємодії органів кримінального

судочинства між собою. Таке рішення дозволило б визначити основні стратегічні напрямки взаємодії, їх зміст, завдання, механізм та засоби реалізації. На наше переконання, доцільним є передбачення в структурі органів кримінального судочинства посад кримінологів або аналітичних підрозділів, в яких би працювали кримінологи з фаховою освітою та займалися дослідженням кримінологічних аспектів діяльності окремого суб'єкта протидії злочинності та розробляли на цій основі пропозиції щодо вдосконалення їх діяльності, підвищення ефективності запобіжної діяльності. Лише симбіоз теоретичного підґрунтя та практичне втілення заходів протидії злочинності дозволить досягти якісно нового рівня протидії злочинності та реалізувати тезу Ч. Беккарія, що краще попереджати злочини, ніж карати за них. За таких умов Україна нарешті зможе зміцнити бойовий потенціал Збройних Сил України, інших органів сил оборони шляхом: посилення взаємодії усіх органів сектору безпеки і оборони для виконання спільних завдань.

3.3. Зарубіжний досвід кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства

Конституцією України підтверджено європейську ідентичність Українського народу і визначено незворотність європейського та євроатлантичного курсу України.

У Стратегії національної безпеки України зазначається, що одним з пріоритетних, фундаментальних національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, є інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [434; 360].

На підставі активної політики держави щодо активізації євроінтеграційних процесів, актуалізується питання дослідження досвіду європейських країн в частині здійснення кримінологічної діяльності. Досвід інших країн у здійсненні правоохоронної діяльності, взаємодії та співпраці з громадянами, залученні громадськості до забезпечення правопорядку та безпечного середовища є цінним джерелом інформації, яка може допомогти вдосконалити національну модель здійснення правоохоронної.

Перші десятиліття ХХІ століття свідчать, що в західноєвропейських країнах, в США, Канаді, Японії активно розвиваються теорія і практика попередження злочинів. При цьому зарубіжні кримінологи все частіше говорять не про попередження злочинності (злочинів) як соціального явища, а про її обмеження, про стримуючий вплив на конкретні детермінанти, причини, умови, чинники. У практичному аспекті попередження злочинів в цих країнах робиться дуже багато. попередження злочинів не може бути ефективним, якщо воно не носить комплексних заходів і не тягне за собою соціальні перетворення.

В європейських країнах традиційно кримінологи виділяють два рівня попередження злочинів: соціальне і ситуаційне. Соціальне попередження направлено на зміну несприятливих умов формування особистості людини і громадянина. Ситуаційне виходить з того, що окремі категорії злочинних діянь відбуваються при певному збігу обставин, в певний час і певних місцях.

В зарубіжних країнах набули поширення такі форми координації діяльності щодо попередження злочинів, як Національні Ради, основними функціями яких є збір інформації, планування, виконання та оцінка програм щодо попередження злочинів, координація діяльності поліції та інших органів, що працюють в цій сфері, забезпечення участі широкого загалу, співпраця із засобами масової інформації, науково-дослідницька робота, співпраця з законодавчими органами, що визначають політику в області боротьби зі злочинністю [67, с. 80].

Починаючи з 60-х рр. минулого століття поліція в ФРН стала активно практикувати роботу з громадськістю, орієнтуючись на самостійний захист громадян, у формі консультацій населення: як за допомогою технічних засобів врятувати від злодіїв майно і як не стати жертвою злочину. З цією метою безкоштовно поширюються поради з профілактики злочинів, транслюються по радіо і демонструються по телебаченню передачі циклу «Кримінальна поліція радить».

У США функціонують три моделі превентивної діяльності: 1) модель громадських установ; 2) модель безпеки індивідуума; 3) модель впливу через навколишнє середовище. На федеральному і місцевому рівнях реалізуються програми попередження злочинів. У деяких штатах участь громадян в зміцненні правопорядку дозволило знизити кількість грабежів на 30%. Все частіше використовується винагороду за інформацію, що має оперативно-профілактичне значення. Отже, ця діяльність базується на принципах системності попередження злочинів, гуманізму і участі всіх членів суспільства.

Цікавий досвід взаємодії зарубіжних правоохоронних органів із засобами масової інформації. Результати дослідження з питань взаємодії поліції США, Англії, ФРН, Швеції, Індії та інших країн з засобами масової інформації говорять про те, що зміцненню цього співробітництва надається пріоритетне значення. Визнано, що вихідним моментом в зміцненні зв'язку поліції із засобами масової інформації є усвідомлення її керівництвом того, що, по-перше, в основі діяльності вищий пріоритет повинен бути відданий відкритості та гласності; і, по-друге, успіхи боротьби зі злочинністю безпосередньо залежать від стану громадської думки про поліції в цілому і її співробітників, зокрема, від здатності і бажання співгромадян надавати допомогу в розкритті злочинів. При цьому поліція може домогтися успіхів у своїй діяльності тільки в тому у разі, якщо вона користується авторитетом серед населення. Цьому повинна сприяти і преса. Тобто, значна увага в європейських країнах приділяється вдосконаленню нормативно-правової бази та посиленню регламентації діяльності поліцейських підрозділів, а також вдосконаленню форм громадського контролю над діями правоохоронних органів [67, с. 81].

Попередження злочинності органами в зарубіжних країнах здійснюється відповідно до особливостей їх правових систем, культурних традицій.

Дослідження досвіду попередження злочинності в окремих зарубіжних країнах дозволяє констатувати ту обставину, що багато дії з боку держави продиктовані, насамперед, особливостями внутрішньої політики з урахуванням культурної спадщини, менталітету народу, який проживає на території даної держави. До однієї з особливостей діяльності поліції щодо попередження злочинності відноситься вжиття заходів щодо малозначних діянь. Ці заходи приносять такі результати: 1) декриміналізація певної частини злочинних діянь, природно скорочуючи показник злочинності; 2) не піддаючи індивіда покаранню, сприяють його ресоціалізації; 3) скорочуючи

навантаження на органи кримінальної юстиції, тим самим сприяють зосередженню ними енергії на великих злочинах [67, с. 87].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що більшість європейських держав приділяє особливу увагу вдосконаленню нормативно-правової бази, прагнучи звести до мінімуму негативні наслідки їх дискримінаційних дій.

Актуальним для європейської спільноти є вдосконалення форм громадського контролю над діями поліції як гаранта дотримання загальнолюдських прав і свобод.

Важливою тенденцією діяльності з протидії злочинності, особливо в США, а також в Великобританії, Німеччині та низці інших країн Західної Європи, є активізація зусиль по залученню до неї широких верств населення у співпраці з правоохоронними органами. Суть такого співробітництва в свій час була сформульована в гранично прагматичною формі колишнім президентом США Б. Клінтоном: справжню безпеку нації можна забезпечити лише тоді, коли всі громадяни нестимуть особисту відповідальність за самих себе, своїх рідних і свої квартири. Реалізується подібний підхід перш за все в рамках спільних зусиль поліції, місцевих органів влади і громадян щодо попередження та припинення злочинів [68, с. 132-134].

Поліцією зарубіжних країн накопичений багаторічний досвід залучення населення до спільного впровадження заходів протидії злочинності. Така кооперація базується на створенні довірчих відносин між поліцією і громадянами в процесі скоординованого і систематичного рішення провоохоронно-профілактичних завдань, у зв'язку з чим така діяльність отримала назву суспільно-поліцейської діяльності [503, с. 56]. При цьому роль поліції, полягає не тільки у виконанні правоохоронної функції, але і в наданні миротворчих, гармонізуючих громадський порядок «послуг населенню» [502, с. 13-14].

Типовими суб'єктами координації такої діяльності щодо попередження злочинів для багатьох зарубіжних країн є так звані національні і муніципальні ради і центри, однією з основних функцій яких, крім збору

інформації, планування, оцінки профілактичних заходів і т.д., є забезпечення участі населення в сфері протидії злочинності [68, с. 87]. Причому основною організаційною формою участі громадян в протидії злочинності виступають цільові програми, в рамках яких діяльність поліції носить по суті факультативний характер.

Зокрема, у Великобританії засновані консультативні комітети по зв'язку поліції з місцевими громадами, які реалізують різні програми квартального спостереження. Ці програми оцінюються фахівцями досить високо, оскільки в сфері їх застосування відзначається зниження рівня квартирних крадіжок на 20-50%. Кримінологи фіксують бажання значної частини населення брати участь в такого роду програмах спільної діяльності з поліцією. Так, в цілому по країні вже організовано понад 8000 об'єднань квартального спостереження - «Асоціацій сусідів», які патрулюють житлові території нерідко спільно з представниками поліції. При цьому за свідченням британських кримінологів, чисельність добровільних учасників в неформальній діяльності, так чи інакше пов'язаної із забезпеченням охорони правопорядку, неухильно зростає. Збільшується і час, який вони присвячують цій діяльності - в середньому, в розрахунку на одного добровольця, воно становить близько чотирьох годин щотижня [508, с. 17].

Говорячи про добровільну участь населення у попередженні злочинів, слід особливо згадати про інститут спеціальних констеблів в британській поліції. У багатьох регіонах Великобританії добровільні помічники поліції - «спеціальні констеблі» - виконують обов'язки поліцейських. Причому, в одних районах вони самостійно здійснюють патрулювання, в інших - супроводжують патрульний поліцейський. При цьому для підтримки відчуття власної безпеки, а також для ефективної нейтралізації правопорушників представники громадськості в рамках такого спільного чергування можуть забезпечуватися кийками, наручниками, засобами радіо зв'язку та іншими атрибутами. Крім того, члени англійських служб добровільних помічників поліції здійснюють контроль за дотриманням

водіями правил руху та парковки. Деякі з них залучаються для роботи в інформаційно-довідкових відділах поліції, в той час як штатні співробітники займаються оперативною роботою [67, с. 20].

Згадані типи програм - не єдині з числа використовуваних західними правоохоронними та іншими офіційними органами для залучення населення в профілактику правопорушень. Так, все виразніше простежується прагнення американських громадян до добровільної участі в охороні порядку і безпеки в статусі громадських помічників поліції [504, с. 221].

У США налічується близько 600 (і вони неухильно множаться) різних програм подібного «комплектування». Надзвичайно популярна зокрема програма «Зупини злочинця». Програма допомагає розкривати ті злочини, які не піддаються розслідування лише силами штатних співробітників, а припускають тісну співпрацю правоохоронних органів з добровільними інформаторами. Особи, які володіють відповідною інформацією, можуть повідомити її співробітникам поліції по спеціальному телефону. Їм гарантуються анонімність і виплата грошової винагороди, якщо передані відомості виявилися істотно корисними для розслідування, сприяли припиненню або розкриттю злочину. Висока ефективність такої програми забезпечується також тим, що її творці пріоритетну увагу приділяють засобам масової інформації, за допомогою яких населення регулярно оповіщається про хід реалізації вжитих заходів [67, с. 18].

У ФРН акцент робиться перш за все на здійснення громадськими структурами спільно з поліцією так званої «первинної превенції», спрямованої на заповнення дефіциту «позитивної соціальності» і «адекватності правосвідомості» у громадян з деліквентною поведінкою. Крім того, в Німеччині активно реалізуються програми соціальної реабілітації осіб, які вже відбули тривалі терміни позбавлення волі. Їх соціальні зв'язки виявляються обірваними, навколишні часто ставляться до них недоброзичливо, з підозрою. Проблеми цих людей поглиблюються високим рівнем безробіття і дорожнечі житла. Консультаційні пункти спеціальних

благодійних організацій в рамках реалізації реабілітаційних програм за участю громадськості надають колишнім ув'язненим досить ефективну допомогу: допомагають їм знайти житло, відповідну роботу, проводять бесіди, намагаючись відвести їх зі шляху, веде до наркотиків, проституції, новим злочинів. І це дає хороші результати - за приблизними даними лише близько 5% осіб, які пройшли такі програми, знову скоюють злочини [68, с. 137].

Окремо слід зупинитися на програмах попередження (профілактики) злочинів та інших правопорушень неповнолітніх в згаданих країнах. Участь громадських формувань та окремих громадян в таких програмах представлено надзвичайно широко [34, с. 208]. При цьому не можна заперечувати того обставини, що основна навантаження по їх реалізації, як і раніше лягає на школи і коледжі, хоча і при активній співпраці з правоохоронними структурами.

Так, в Німеччині в рамках постійно діючої з початку 2000-х рр. федеральної програми щодо попередження злочинності неповнолітніх і молоді створено і функціонує за участю громадськості понад 140 центрів, що займаються загальною координацією профілактичної роботи з підлітками. Згадана програма охоплює розробку превентивних заходів щодо неповнолітніх правопорушників, зміцнення в рамках виконання цієї завдання співпраці поліції з населенням, забезпечення захисту потенційних потерпілих-підлітків від злочинних посягань.

У Великобританії спеціальні цільові програми такого роду реалізуються на муніципальному рівні силами громадськості у взаємодії з органами поліції. При цьому найчастіше поліцейські служби співпрацюють зі школами, в тому числі в рамках плідного обміну думками та інформацією з викладачами і шкільною адміністрацією.

Американські комплексні програми попередження злочинності неповнолітніх дуже часто ініціюються саме громадськістю - батьками учнів, місцевими громадами, які (крім правоохоронних структур) є головними

інвесторами цих програм і їх виконавцями. Особливу популярність серед цих програм для шкіл і коледжів придбала така форма, як створення молодіжних таборів на базі цих навчальних закладів. Їх контингент - підлітки і юнаки з поведінкою, що відхиляється, яким прищеплюють в их таборах навички позитивних відносин з оточуючими людьми, вміння мирно виходити з конфліктних ситуацій [506, с. 241]. Нерідко такі програми, на думку фахівців, надають набагато більший ефект, ніж ті, які фінансуються і реалізуються державними структурами.

Цікавим є досвід зарубіжних країн в аспекті повноважень та правового статусу суб'єктів запобігання злочинності. Так, у Франції процесуальне становище судового слідчого створює реальні гарантії його незалежності від обвинувача. Процесуальна незалежність французького слідчого ґрунтується на таких особливостях досудового слідства змагального типу:

- 1) належність слідчого до судового відомства зумовлює його процесуальне становище та робить його незалежним від прокуратури;
- 2) сторона обвинувачення (прокурор і поліція) зрівнюються в правах зі стороною захисту;
- 3) другою інстанцією досудового слідства є «обвинувальна камера» апеляційного суду (віддає з дотриманням змагальної процедури обвинувачуваного суду й розглядає законність і обґрунтованість досудового слідства);
- 4) суворий судовий контроль за діяльністю поліції, чітке визначення її функцій;
- 5) процесуальні гарантії при взятті підслідного під варту встановлені законом [506, с. 241].

На досвід Німеччини в організації та функціонуванні слідчих органів звертає увагу О.Ю. Татаров. Зокрема, автор підкреслює, що ефективності розслідування злочинів у Федеральній Республіці Німеччина сприяє чітка організаційна побудова органів кримінальної юстиції, а також налагоджена взаємодія прокурорів зі слідчими суддями, судом та допоміжними службовцями прокуратури, якими, по суті, є поліцейські.

Так, дізнання здійснюють так звані «допоміжні службовці прокуратури» (наприклад, інспектори поліції). Цей розряд визначається урядом землі за погодженням з управлінням юстиції землі. Кількість допоміжних службовців прокуратури визначається з урахуванням навантаження на прокуратуру. Отже, забезпечується постійний контроль за рівномірним розподілом кількості розслідуваних злочинів на одного працівника та, відповідно, якістю розслідування злочинів [441, с. 606-607].

На нашу думку, забезпечення обґрунтованої оптимальної кількості справ на одного слідчого і дієвого контролю за їх рівномірним розподілом є нагальною необхідністю в слідчих органах України.

Також у Федеративній Республіці Німеччина існує поділ поліції на загальну, що розслідує дрібні злочини, та кримінальну, що уповноважена розслідувати тяжкі злочини, підпорядковуючись федеральній владі або міністру внутрішніх справ відповідної землі. Не лише у Федеративній Республіці Німеччина, але й у деяких пострадянських країнах (які, на наш погляд, мали схожі з Україною передумови та стан розвитку кримінально-процесуального права й відповідних державних інституцій) досить вдало вирішується проблема «перевантаження» слідчих шляхом делегування права здійснювати розслідування в повному обсязі дізнавачу. Наприклад, у Республіці Білорусь органами кримінального переслідування є орган дізнання, дізнавач, слідчий і прокурор. Аналогічно слідчим органам у Республіці Білорусь делегується низка повноважень дізнавачу й у Республіці Казахстан, Вірменії [452; 453] тощо.

Цілком можливим є також упровадження досвіду з функціонування слідчих органів в Ізраїлі, де досудове провадження уповноважені здійснювати підрозділи Департаменту розслідувань і боротьби зі злочинністю Національної поліції Міністерства внутрішньої безпеки, де при цьому працюють одночасно і слідчі, й оперативні працівники, і так звані поліцейські прокурори. Причому для проведення досудового розслідування у важливих справах у складі Департаменту розслідувань діють три спеціальні

підрозділи: 1) Управління з боротьби з особливо небезпечними та міжнародними злочинами; 2) Управління з боротьби з економічними і посадовими злочинами; 3) Управління з боротьби зі злочинами у сфері національного страхування [458, с. 613-614].

Своєрідна система попередження злочинів в Японії. Відповідно до Конституцією Японії поліція є самостійною державною установою, яке підпорядковується уряду, але не входить в будь-які міністерства або відомства. Поліцейська служба в Японії відрізняється суворою централізованою вертикаллю. У столиці та в префектурах поліція поділена на округи і райони, в яких функціонує система поліцейських «стаціонарних будок». Робота кожних 10-15 «стаціонарних будок» замикається на одному відділенні поліції [173, с. 121].

Зміст поліцейської політики в Японії, зосереджена на профілактиці первинної, вторинної та рецидивної злочинності, в тісній взаємодії правоохоронних органів з усіма верствами суспільства. Основна робота правоохоронних органів щодо попередження злочинів зосереджена на лінійному рівні. Відзначимо, що японська поліція є однією з найбільш технічно оснащених поліцій в світі [83, с. 117].

У зв'язку з особливостями японського виховання, менталітету, способу життя, дозволити собі вчинити злочин можуть тільки неповнолітні особи. У зв'язку з цим, в структурі злочинності переважають дрібні крадіжки. Єдиною серйозною проблемою японських правоохоронних органів є організована злочинність, що несе транснаціональний характер.

Показники успішності поліцейської політики Японії пояснюються її суспільно-орієнтованою спрямованістю, зверненням до різних форм неформального громадського контролю, сімейною політикою, яка спрямована на вироблення суспільно корисних стереотипів правомірної поведінки. Роль суспільства в попередженні злочинів пояснює і ефективність діяльності поліції Японії, при тому, що вона є найбільш завантаженою серед розвинених країн [461].

Далі розглянемо систему попередження злочинів в Австрії. В країні державними структурами безпеки є поліція і жандармерія. Обидві структури утворюють єдину федеральну поліцію. Попередження злочинів у Австрії проводять в першу чергу щодо умисних злочинів. Особливо популярна рання профілактика [272, с. 145].

Серед нововведень і відмінною рисою запобіжних заходів в Австрії відзначимо активне використання правоохоронними органами соціальних мереж і онлайн - платформ. Поліцейськими управління кожного міста створені офіційні сторінки в соціальних мережах. На федеральному рівні розроблено і застосовується мобільне додаток.

Велику роль в роботі з попередження злочину в Австрії, так само як і в Японії має виховання і менталітет австрійців. Вони дуже свідомі і всіляко сприяють поліції. І як показник все політики попередження злочинів в Австрії один з найнижчих показників індексу злочинності.

Щодо профілактичної діяльності в Італійській республіці, зазначимо, що якості основного суб'єкта раннього попередження злочинів виступає поліція, яка характеризується вузькою спеціалізацією підрозділів, багаторівневою структурою, а також абсолютної мілітаризованістю. Так, в Італії функції поліції виконують: корпус карабінерів, державна поліція, фінансова гвардія, пенітенціарна поліція, провінційна поліція і муніципальна поліція. Загальне керівництво діяльністю щодо попередження злочинності в Італії здійснюється Міністерством юстиції та Міністерством внутрішніх справ.

Відмінною рисою попередження злочинів в Італії є дієва система ранньої профілактики. Її специфічними особливостями є: 1) Суб'єкти ранньої профілактики діють в напрямку суспільної і ситуаційної профілактики злочинності. 2) Застосовується диференційований підхід до попередження злочинів в залежності від роду занять, віку, статі, приналежності до релігійної конфесії, місця проживання. 3) Кожен суб'єкт раннього попередження злочинів має вузьку спеціалізацію, дозволяє зосередити сили і

кошти з метою недопущення вчинення злочинних діянь і утримання рівня злочинності на соціально-прийнятному рівні. 4) Функціонують органи державної влади, які наділені координують повноваженнями. 5) Сім'я в Італії розглядається в якості універсального суб'єкта ранньої профілактики злочинів [171, с. 60].

Отже, можемо констатувати, що досвід попередження злочинів в Італії, заснований на Концепції ранньої профілактики, що пройшла серйозну апробацію часом може бути застосований на практиці в багатьох європейських державах.

Отже значення дослідження позитивного досвіду запобігання злочинам в зарубіжних країнах має важливе значення. Саме зарубіжний досвід діяльності з протидії злочинності дозволяє краще вивчити, зрозуміти, побачити сильні та слабкі сторони роботи поліції. Це в свою чергу допомагає уникненню помилок під час запровадження зарубіжного досвіду в діяльності вітчизняних суб'єктів кримінального судочинства з метою вдосконалення їх діяльності.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене можемо відмітити, що не зважаючи на різні традиції та історичний досвід, розглянуті нами в підрозділі зарубіжні країни використовували досить доступні ресурси та інноваційні технології для максимального підвищення ефективності забезпечення громадської безпеки в інтересах суспільства і окремого громадянина. При чому в цих країнах спостерігається вдалий перехід від кризової моделі діяльності поліції до суспільно орієнтованої моделі – профілактиці злочинності. Максимально достовірним індикатором діяльності поліції в зарубіжних країнах виступає постійне дослідження громадської думки. В свою чергу поліція прагне підтримувати високий рівень довіри населення. Поряд з цим, актуальним залишається і питання вдосконалення різноманітних форм соціального контролю над діями правоохоронних органів як гарантії забезпечення дотримання прав та свобод людини та громадянина кожної держави.

Висновки до третього розділу

За результатами дослідження окремих напрямків кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, можна виділити такі основні положення третього розділу роботи:

1. Кримінологічний моніторинг органів кримінального судочинства – це соціально зумовлена, науково-обґрунтована система спостереження, вимірювання та оцінки стану явищ та процесів у різні періоди, яка спрямована на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності, шляхом отримання повної та обґрунтованої інформації про злочинність з метою її подальшого оброблення, систематизації та використання для реалізації стратегічних завдань протидії злочинності.

2. Моніторингова діяльність займає вагомe місце в системі професійної діяльності зазначених органів державної влади. Від якості та рівня розробленості наукових засад кримінологічного моніторингу та його практичного втілення в повсякденну діяльність органів кримінального судочинства безпосередньо залежить ефективність, ґрунтовність кримінологічного моніторингу, достатність отриманих даних для розробки стратегічних напрямків запобігання та протидії злочинності

3. Суб'єкти кримінального судочинства активно взаємодіють як один з одним так і з іншими правоохоронними органами. Не зважаючи на різний правовий статус, функції та коло повноважень, у своїй сукупності вони утворюють цілісну систему протидії злочинності, здійснюючи вплив на злочинність по різних напрямкам та векторам. Поряд з цим рівність органів кримінального судочинства, чіткий баланс їхніх прав дають змогу кожному суб'єкту системи не лише активно впливати на роботу іншого, а й стримувати його від порушень закону. Забезпечення балансу та взаємодії між ними – надійний механізм стримувань і противаг, ефективний засіб контролю, універсальний гарант недопущення беззаконня цими суб'єктами. Діяльність органів кримінального судочинства завжди спрямована на

вирішення спільних завдань щодо протидії злочинності.

4. Не зважаючи на те, що прийнято низку нормативних документів, які стосуються питань координації та взаємодії, вони здебільшого мають декларативний характер. Залишається не достатньо розробленим та відпрацьованим реальний механізм координації та органів кримінального судочинства. Недосконалістю характеризується взаємодія органів системи МВС і наявність різних підходів до виконання спільних загальних завдань. Досить слабкою на практиці є координація запобіжної діяльності. Більшість напрямків взаємодії та координації реалізуються формально.

5. Вважаємо, що виправити ситуацію з взаємодією органів кримінального судочинства допомогло б прийняття нормативного документу, який би регулював питання взаємодії органів кримінального судочинства між собою. Таке рішення дозволило б визначити основні стратегічні напрямки взаємодії, їх зміст, завдання, механізм та засоби реалізації. На наше переконання, доцільним є передбачення в структурі органів кримінального судочинства посад кримінологів або аналітичних підрозділів, в яких би працювали кримінологи з фаховою освітою та займалися дослідженням кримінологічних аспектів діяльності окремого суб'єкта протидії злочинності та розробляли на цій основі пропозиції щодо вдосконалення їх діяльності, підвищення ефективності запобіжної діяльності. Лише симбіоз теоретичної бази та практичне втілення заходів протидії злочинності дозволить досягти якісно нового рівня протидії злочинності.

6. Найбільш поширеними та ефективними формами взаємодії суб'єктів кримінального судочинства є: проведення спільних заходів; координаційні наради; обмін інформації; участь у спільних проектах, заходах тощо.

7. Зарубіжний досвід протидії злочинності характеризується соціально-орієнтованою спрямованістю та активним використанням можливостей інформаційних технологій та ресурсів соціальних мереж в

профілактичних цілях. Також вагоме значення приділяється взаємодії з населенням, яке проявляє активну участь у протидії злочинності. Також запорукою ефективної профілактичної діяльності виступає налагоджена взаємодія різних органів кримінального судочинства в процесі здійснення профілактичної діяльності.

РОЗДІЛ 4

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

4.1 Ефективність кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства та її вимір

Дослідження наступного розділу нашої роботи, який присвячений питанню шляхів удосконалення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства повинно бути поступовим, а тому, на розсуд читача, пропонується його розпочати із огляду ефективності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства та її виміру. Адже, що як не ефективність може бути головним критерієм виміру кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Як відзначає А.В. Коваленко, нині Україна, яка нещодавно перебувала на роздоріжжі цивілізаційного вибору, обрала своїм майбутнім членством в Європейському Союзі, але, незважаючи на здійснений вибір, перед нашим суспільством та державою все ще гостро стоїть низка питань, які потребують вирішення. Демократична спільнота, насамперед, характеризується високим рівнем запобігання та протидії злочинності, низьким показником останньої як соціального явища, а зважаючи на те, що різноманітні допоміжні та інноваційні інститути та органи спрямовують свої зусилля на подолання злочинності, належить звертати увагу на рівень забезпечення їх діяльності. На думку правника, саме ця тематика перебуває у тісному взаємному зв'язку із процесами запобігання та протидії злочинності, адже від ефективного функціонування відповідних процесів залежить успіх у питаннях протидії і боротьби зі злочинністю [186, с. 107].

Разом із тим, погоджуємось із думкою В.М. Бесчастного, що актуальність розробки наукової концепції державної політики у сфері

протидії злочинності в сучасних кризових умовах функціонування Української держави ґрунтується на ідеях забезпечення взаємодії всіх сил і засобів, які задіяні в цьому, поєднанні заходів кримінально-правового впливу та запобігання злочинам і зумовлена принаймні двома причинами. Так, до першої причини В.М. Бесчастний відносить: вкрай негативні тенденції злочинності в Україні в період з початку 90-х рр. минулого століття і дотепер, що супроводжуються наростанням фактичного відставання можливостей правоохоронної системи від розвитку злочинності. Останнє відбувається як з огляду на об'єктивні закономірності розвитку суспільства, так і через недоліки та прорахунки систем забезпечення діяльності правоохоронних органів, що обумовлює високий рівень латентності злочинності, безкарність винних у вчиненні злочинів та в цілому неспроможність правоохоронних органів у сучасних умовах ефективно протидіяти злочинності. А до другої на думку автора необхідно віднести: необхідність розробки згаданої концепції, що враховує високий рівень криміналізації суспільства, можливості держави і громадськості здійснювати протидію кримінальним проявам, помилки і недоліки попередніх концептуальних підходів до організації боротьби зі злочинністю, її забезпечення і практики реалізації. Враховуючи вище викладена науковець переконаний, що як складовий елемент означене включає превентивну діяльність на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях і передбачає системний, широкоформатний обструктивний вплив на детермінаційний комплекс злочинності, сфокусований головним чином на криміногенних суспільних протиріччях національного (внутрішньодержавного) походження, проте з обов'язковим урахуванням чинників деструктивного зовнішнього впливу щодо України [24, с. 1].

Більше того, на думку О.С. Іщука ефективність є однією з головних вимог до діяльності у сфері протидії злочинності. Однак спостереження за перебігом її реалізації поки що засвідчує незадовільну якість її законодавчого

забезпечення та невисоку результативність застосування правових норм, що її регламентують. У зв'язку з цим, на думку автора, актуальним стає з'ясування критеріїв якості та показників ефективності названої діяльності, а ключовими в цьому плані є категорії «якість» та «ефективність», які є базовими для подальших наукових пошуків у зазначеній сфері [157, с. 67].

На нашу думку, тим паче вищезазначене стосується актуальності дослідження ефективності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. Одним із найважливіших завдань яких є забезпечення прав і свобод людини.

Як відзначає Л.М. Москвич термін «ефективність» у юриспруденції належить до числа ключових. У сучасній науці поняття ефективності отримало дуже широке використання. Ним оперують, говорячи про науку в цілому, про її самостійні напрямки, а також в окремих категоріях, включаючи й правові. Усе це дозволяє віднести «ефективність» до загальнонаукових понять. Але, на жаль, зауважує автор, на сьогоднішній день бракує однотайного, допустимого для всіх галузей знань тлумачення цього терміна [302, с. 61]. Тож, необхідно зробити хоча б побіжний екскурс із визначення поняття «ефективність».

Так, відповідно довідника з кримінології під терміном «ефективністю» необхідно розуміти – спрямованість організаційної структури на досягнення наміченої мети. В якості використовуюваного показника ефективності для порівняння отриманих результатів можуть бути використані дані кримінальної статистики, зокрема рівень розкриття злочинів, коефіцієнт злочинності, кількість підозр, обвинувальних вироків, число засуджених тощо [223, с. 56]. Під «ефективністю профілактики» прийнято розуміти – націленість профілактики на досягнення конкретних результатів. В якості показників ефективності профілактичної роботи можуть бути: уповільнення темпів зростання, стабілізація, зниження рівня злочинності та її окремих видів на об'єкті, в регіоні і т.д., а також якісне підвищення соціально-профілактичної активності населення, державних і недержавних

господарських, навчальних та інших структур, підтримки профілактичної роботи громадською думкою [125, с. 94].

На думку науковців, зокрема, Л.М. Москвич, ефективність – це функціонально-цільова категорія, яка характеризує свідому, суспільно значущу діяльність людини й соціальних інститутів, яка завжди пов'язується з очікуванням певного (позитивного) результату. До умов ефективності державно-правового явища, на думку автора, можна віднести: а) функціональна, соціальна та інша результативність; б) економічність; в) доцільність; г) досягнення соціальних та інших цілей; д) стабільність результату; е) відповідність соціальним очікуванням; ж) здатність змінюватись відповідно до потреб оточуючого середовища [302, с. 77].

Таким чином, під ефективністю кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства необхідно розуміти досягнення поставленої мети із найменшими затратами. Під метою, в даному випадку, необхідно розуміти запобігання та профілактику правопорушень. Вимір же кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, може бути здійснений шляхом моніторингу тенденції до зменшення рівня злочинної поведінки в окремих регіонах та країні в цілому. Однак, не враховуючи це, в органах кримінального судочинства наразі ще залишається негативна тенденція, наслідувана ще за часів Радянського Союзу, спрямована на виконання показників.

Цілком слушно з цього приводу зазначає О.С. Іщук, що головним показником ефективності кримінологічної діяльності має бути досягнення її універсальної мети – такого стану захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, коли забезпечуються постійний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і припинення реальних та потенційних кримінальних загроз. На думку автора, виводити формулу ефективності кримінологічної діяльності доцільно, насамперед, через якісні показники, які повинні розглядатись крізь призму

нормативно-правового, інституційного та соціального аспектів [х**Ошибка!** **Закладка не определена.**, с. 73].

Разом із тим, погоджуємось із думкою А.Є. Фоменко який зазначає, що лише за умови формування та запровадження у правозастосовну діяльність нових підходів до діяльності правоохоронних та судових органів, а головне – нових підходів до оцінки їх роботи, можна буде із впевненістю констатувати про досягнення певного рівня відчуття захищеності кожної людини. Профілактика та запобігання правопорушенням має стати таким же вагомим показником діяльності відповідних суб'єктів, як і кількість виявлених правопорушень та осіб, які їх вчинили, і кількість притягнених осіб до різних видів юридичної відповідальності тощо. Адже цілком вірно зазначає правник, що формулу ефективності діяльності органів правопорядку слід перш за все виводити не за допомогою статистики й кількісних показників, а через якісні показники, ґрунтовний аналіз котрих призведе до усвідомлення змісту проблем одержання певного рівня даної ефективності. Якість запобіжної діяльності зумовлюється результативністю, неупередженістю та професіоналізмом уповноважених державних органів та їх посадових осіб, від роботи яких залежить ще й рівень довіри громадян до владних інституцій. Враховуючи вище викладені аргументи, А.Є. Фоменко переконаний, що проголошені завдання можливо буде реалізувати в комплексі із прийняттям Верховною Радою України законів України «Про профілактику правопорушень» та «Про статистичні обліки правопорушень», змістовне наповнення яких цілком і повністю, на думку правника, залежить від представників кримінологічної науки [463, с. 16-17].

Необхідно також відзначити, що питання переорієнтації діяльності органів кримінального судочинства із вимушених показників на реальне зниження рівня злочинної поведінки вже пропонувалося до обговорення.

Так, зокрема В.В. Шаблистий відзначав, що одним із перспективних напрямів сучасних наукових досліджень є вивчення реальних проблем правозастосування з тим, щоб розробити дієві рекомендації як щодо

необхідних змін до законодавства, так і практики його застосування. На думку автора, такі зміни та рекомендації мають переорієнтувати правоохоронні та судові органи не на кількісні показники роботи, а на зниження рівня злочинності. Суб'єктивне відчуття безпеки кожного із нас має стати головним показником функціонування кримінальної юстиції [473, с. 148]. Дану позицію також розділяє і А.В. Коваленко, пропонуючи замість цього, запозичити міжнародний досвід та закласти вектор більшої співпраці з громадою, оскільки правоохоронні органи, на його думку – це насамперед головний помічник для населення в розбудові комфортного та безпечного життя [185, с. 312].

Деякі науковці, серед яких цілком справедливо можемо виділити О.М. Бандурку та О.М. Литвинова, пропонують до обговорення питання перегляду ефективності протидії злочинності через парадигму синергетичного підходу. Однак, для початку необхідно з'ясувати, що таке синергетика!?

Як відзначає В. Буданов з початку синергетика виникла як теорія кооперативних явищ в задачах лазерної тематики, але поступово набувала більш загальний статус теорії, що описує незамкнуті, нелінійні, нестійкі, ієрархічні системи [47, с. 170]. Окрім цього, О.П. Дзьобань наголошує, що соціальна синергетика виникає і розвивається на перетині різних дисциплін і наукових шкіл, її міждисциплінарність свідчить про парадигмальність. На переконання науковця, методологічна перевага соціальної синергетики порівняно із іншими теоріями полягає у тому, що останні аналізують процеси впорядкування і організації під специфічною дослідницькою точкою зору. Предмет же соціальної синергетики охоплює всі етапи універсального процесу самоорганізації суспільства як процесу еволюції порядку: його виникнення, розвитку, самоускладнення та руйнування, тобто весь цикл розвитку системи в аспекті її структурного впорядкування [110, с. 14].

Таким чином, синергетика відповідно до Філософського енциклопедичного словника – це загальнонаукова теорія самоорганізації,

спрямована на пошук законів еволюції відкритих нерівноважних систем будь-якої природи. Термін введений в обіг німецьким науковець Г. Хагеном [461, с. 345]. Однак, виникає цілком очікуване та закономірне запитання. Чи можна використати соціальну синергетику або синергетичні конструкції з метою підвищення ефективності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства?

Так, на думку О.М. Бандурки та О.М. Литвинова у парадигмі синергетичного підходу сутність правового регулювання бачиться як процес цілеспрямованого впливу на систему соціальних відносин, покликаний активізувати внутрішні ресурси самоорганізації цієї системи, створити необхідні умови для «самобудування» її структури і в кінцевому підсумку викликати необхідний ефект, досягти того чи іншого результату. Мистецтво управляти суспільством, на думку авторів, – це насамперед уміння враховувати очевидні та приховані тенденції його саморозвитку і чинити на нього такий вплив, який породжував би ефект резонансу – посилення потрібної тенденції, створення додаткових стимулів для її закріплення. Отже, роблять висновок правники, і в кримінологічній сфері проявляється синергетичний принцип ефективності малих впливів, відповідно до якого незначні впливи на систему можуть призводити до вельми істотних ефектів [20, с. 79].

Ба більше, у результаті такого підходу, на думку О.П. Дзьобань, формується нова система соціальних понять і виявляються нові соціальні закономірності, відкрити які без урахування цих понять було б неможливо. Завдяки ж урахуванню зазначених закономірностей такі старі соціальні проблеми, як соціальний детермінізм, критерії соціального розвитку, причини виникнення і природа соціальних криз, існування меж культурного розвитку людства, причини виникнення і ролі соціальних утопій та ін., одержують істотно нове вирішення [111, с. 15].

Враховуючи вищевикладене, можемо погодитись, що використання синергетичних конструкцій у кримінології зможе активізувати вивчення тих

проблем, які раніше перебували на периферії юридичних досліджень або не розглядалися зовсім: нестійкість правового порядку, співвідношення закономірного і випадкового в криміногенній детермінації, порогові, кризові й перехідні стани соціальних процесів, циклічність криміналізації тощо. Крім того, погляд на соціально-правову реальність крізь призму понять і законів синергетики, на думку О.М. Бандурки та О.М. Литвинова, дає змогу якщо не кардинально змінити, то принаймні суттєво скоригувати уявлення кримінологів з низки фундаментальних проблем, зокрема тих, які становлять основу кримінологічних досліджень: механізми криміногенної детермінації, забезпечення соціально-правового порядку і правового регулювання, кримінологічна діяльність, ефективність здійснення кримінологічного впливу тощо [20, с. 77].

Таким чином, основним елементом синергетики є самоорганізації соціальної системи (в нашому випадку суспільства) в процесі всього періоду її життєдіяльності. Ефективність кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, в такому випадку, досягається шляхом самоорганізації суспільства, без стороннього впливу, або з мінімальним впливом на початковому етапі, з боку правоохоронних та судових органів. Де в ідеальному варіанті, органи кримінального судочинства можуть виступати лише стимулюючим фактором самоорганізації суспільства. Разом із тим, вбачається, що застосування синергетичного підходу під час кримінологічної діяльності, допоможе з іншого боку поглянути на ефективність органів кримінального судочинства, виміром якої може слугувати зниження рівня злочинності.

4.2 Механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства

Після дослідження ефективності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, необхідно приділити увагу, механізму її реалізації. Адже, саме від ефективного механізму реалізації кримінологічної діяльності, в безпосередній залежності, знаходиться успішність кримінологічної діяльності правоохоронних та судових органів. З метою дотримання індукційного метода пізнання, який ґрунтується на науковому дослідженні від окремого до загального. Розпочнемо розгляд даного підрозділу з визначення термінів, які потребуються з'ясуванню, зокрема це: механізм, реалізація, правовий механізм, правове регулювання, механізм правового регулювання, кримінально-правовий механізм.

Від свого початку поняття «механізм» передбачало суто технічне значення. В результаті чого під механізмом розуміли – рухоме з'єднання тіл, в якому при заданому русі одних всі інші мають цілком певний рух. Рухливі тіла, що входять до складу механізму, називаються ланками. Будь-яке рухоме з'єднання двох ланок називається кінематичною парою [36, с. 237]. В подальшому термін «механізм» почали використовувати у більш широкому спектрі. Так, відповідно до Словника іншомовних слів «механізм» (від грецької мови – знаряддя, пристрій). У першому значенні під механізмом необхідно розуміти – пристрій (сукупність ланок або деталей), що передає чи перетворює рух. У другому, переносному механізм – це система, що визначає порядок якого-небудь процесу, діяльності, будь-яких явищ [421, с. 355]. В результаті подальших запозичень, термін «механізм» почав використовуватись у все більшій кількості галузей наукових знань. Почали виникати такі поняття, як: механізм правореалізації, механізм держави, правовий механізм, механізм забезпечення, механізм реалізації, механізм правового регулювання, механізм дії права, механізм правотворчості тощо.

Зчастіше науковців вкладали в це поняття розуміння порядку організації характерне для окремого виду діяльності.

Більше цього, на думку деяких науковців, використання методологічного потенціалу поняття «механізм» в юридичній науці загалом виявилось досить продуктивним, оскільки дало змогу просунутися на шляху пізнання інструментальної специфіки досліджуваних об'єктів. Водночас часто характеристика того чи іншого явища як механізму використовується як щось самозрозуміле, тобто як формально-логічний прийом, не завжди забезпечуючи відповідний методологічний нахил дослідження. Поняття, утворені використанням правознавцями родової абстракції «механізм», відображають доволі масштабні регулятивні системи, юридичні макроконструкції, що вміщують значний обсяг як юридичних явищ, так і феноменів за межами правової форми [238, с. 149].

Наступне поняття «реалізація» запозичене з латинської мови і походить від слова «*raelis*», і несе в собі значення, як суттєвий, дійсний. Таким чином, реалізувати – здійснити накреслений план, програму, проєкт [421, с. 483], іншими словами реалізація – це досягнення необхідної мети. З цього виходить, що під механізмом реалізації необхідно розуміти – систему взаємозалежної діяльності окремих елементів, покликаної з метою досягнення заздалегідь поставленої мети.

Отже, з'ясувавши значення поняття «механізму» та «реалізації», можемо переходити до встановлення наступних важливих для нашого дослідження дефініцій (правовий механізм, правове регулювання, кримінально-правове регулювання, механізм правового регулювання).

Так, на думку Т.І. Тарахонич, правовий механізм – це певна конструкція, яка передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, які дають можливість досягти конкретну юридичну ціль з дотриманням відповідної процедури. На думку науковця, кожна ланка такого механізму є самостійним комплексом юридичних засобів [440, с. 13].

Схожої думки дотримується Н.Г. Єршова. Так, на думку правника, правовий механізм – це «комплект» юридичних засобів, що мають нормативне закріплення та орієнтовані при їх практичному використанні на реалізацію суб'єктами своїх інтересів і досягнення тієї чи іншої цілі як наслідку правового регулювання визначених суспільних відносин. Конкретний правовий механізм як цілісна, взаємопов'язана структура відображає послідовні стадії юридичної діяльності та різноманітні правові засоби, варіанти їх взаємодії на кожній з них [127, с. 182].

Л.Л. Приходченко вважає, що правовий механізм включає в себе прийняття законодавчих актів, рішень і розпоряджень органів публічної влади, які спрямовані на практичну організацію управління: здійснення управління безпосередньо шляхом прийняття рішень індивідуального характеру; оформлення прийнятих рішень; організацію виконання такого рішення. Разом із тим, на думку науковця, правовий механізм передбачає закріплення єдиних для державної служби принципів, процедур, стандартів регулювання діяльності, що надає системності і стабільності, певної уніфікованості, стає фактором формування професійної однорідності і стійкого складу кадрового корпусу державних службовців [335, с. 61].

Отже, огляд думок науковців щодо визначення правового механізму, вказує на однаковість розуміння останнього. В результаті чого, під правовим механізмом необхідно розуміти – систему взаємозалежних юридичних засобів покликаних на досягнення заздалегідь поставленої мети. Окрім цього, від правового механізму необхідно відрізнити правове регулювання, адже вони хоча і пов'язані між собою, однак мають різне значення.

Так, на думку С.С. Алексєєва, якого прийнято вважати одним із засновників вчення про правове регулювання, під останнім слід розуміти здійснюване за допомогою права і всієї сукупності правових засобів юридичний вплив на суспільні відносини. Право тому і виникає, на думку науковця, що відповідно до вимоги економічного базису на певній стадії розвитку суспільства виявляється необхідним за допомогою юридичних

засобів упорядкувати суспільні відносини, ввести їх в певні рамки, забезпечити їх подальший розвиток, словом, відомим чином юридично впливати на них [8, с. 5].

Схожої думку і Ю.В. Баулін. На думку правника, під правовим регулюванням розуміє – впорядкування суспільних відносин за допомогою юридичних засобів (норм права, нормативно-правових актів, актів реалізації прав та обов'язків, актів застосування права тощо) [21, с. 23].

Однак, в свою чергу Р.Я. Демків надає дещо інше, ширше за змістом визначення досліджуваного поняття. Вчений вважає, що правове регулювання як юридичне явище (нормативно-юридичне регулювання) – це система дій та операцій, які здійснюються органами державної влади у встановлених процесуальних формах за допомогою певних методів та з використанням при цьому юридичних засобів, спрямованих на встановлення і реалізацію певних моделей суспільного розвитку [102, с. 22].

Таким чином, правове регулювання – це вплив на суспільні відносини шляхом застосування юридичних засобів. Тому, забігаючи наперед, правове регулювання можна розглядати, як окремий елемент механізму правового регулювання. Якщо ж вести мову про кримінально-правове регулювання, визначення якого буде надано нижче, то воно виступає окремим видом правового регулювання.

Продовжуючи дослідження, під кримінально-правовим регулюванням необхідно розуміти, на думку В.В. Бабаніної – процес, який охоплює як створення кримінального законодавства, так і його реалізацію. У вузькому розумінні кримінально-правове регулювання можна звести до реалізації кримінального законодавства у формі дотримання, виконання, використання та застосування кримінально-правових норм [15, с. 41]. І.І. Митрофанов кримінально-правове регулювання розглядає як результативну, нормативно-організаційну дію через сукупність правового інструментарію (кримінально-правових норм, кримінальних правовідносин, індивідуальних розпоряджень (вироків) тощо) на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування та

правового забезпечення охорони [293, с. 94]. На думку Н.О. Гуторової регулятивна функція кримінального права реалізується шляхом регулювання кримінально-правових відносин, тобто впорядкування за допомогою норм кримінального права і сукупності правових засобів суспільних відносин між особою, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, і державою з приводу застосування кримінальної відповідальності та (або) інших заходів кримінально-правового характеру [97, с. 107]. А метою регулювання кримінально-правових відносин, на думку науковців, слід визнати охорону найважливіших соціальних цінностей від суспільно небезпечних посягань шляхом скорочення останніх до мінімально можливого рівня, а способами досягнення цієї мети – попередження вчинення злочинів шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру [293, с. 109].

Наступним визначенням, яке підлягає дослідженню – механізм правового регулювання. Однак, для початку, необхідно відзначити, що серед правників наявний певний плюралізм підходів до визначення механізму правового регулювання. Що зумовлюється, на думку деяких науковців, складністю досліджуваної юридичної категорії.

Зокрема на думку Ю. Кривицького, проблемами, що суттєво ускладнюють аналіз механізму правового регулювання як важливої юридичної категорії, є: по-перше, механізм правового регулювання є складною масштабною регулятивною системою, свого роду юридичною макроконструкцією, яка охоплює значний обсяг юридичних явищ; по-друге, наявність різноманітних, досить часто протилежних, поглядів дослідників на механізм правового регулювання у правознавстві; по-третє, відсутність чітко визначених методологічних підходів до розуміння механізму правового регулювання; по-четверте, суперечливість поглядів теоретиків права на взаємозв'язок механізму правового регулювання і правового регулювання; по-п'яте, складність відмежування механізму правового регулювання від таких юридичних категорій, як механізм правового впливу, механізм дії

права та правова система [219, с. 24]. Однак, не будемо вдаватися в полеміку щодо визначення механізму правового регулювання, а лише наведемо декілька тлумачень, найбільш вдалих з нашої точки зору.

Так, під механізмом правового регулювання, на думку С.С. Алексєєва, слід розуміти – узяту в єдності всю сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечують правовий вплив на суспільні відносини [x**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 30].

С.В. Губарєв вважає, що під механізмом правового регулювання доцільно розуміти – нормативно-організовану та комплексно упорядковану сукупність предмета, методів та процесу правового регулювання, що охоплює взаємоузгоджені стадії, як-от: правотворчість, правовиконання та правозастосування, спрямованих на результативне втілення у суспільство правових норм, впорядкування суспільних відносин шляхом реалізації адекватних правових засобів (норм права, правовідносин, актів застосування, актів тлумачення норм права) [93, с. 67].

В свою чергу Л.Л. Лепех в результаті дослідження дійшла до висновку, що механізм правового регулювання – це система спеціальних правових засобів, за допомогою яких відбувається нормативно-організаційне, послідовно здійснюване комплексне та результативне впорядкування суспільних відносин [252, с. 3].

Отже, якщо правове регулювання – це вплив на суспільні відносини шляхом застосування юридичних засобів, то механізм правового регулювання – це система юридичних засобів, які застосовуються з метою впливу на суспільні відносини.

Разом із тим, цілком вдале є зауваження Р.Я. Демків, що до ознак механізму правового регулювання можна віднести наступні:

- 1) забезпечуються державою;
- 2) є узагальнюючими юридичними способами забезпечення інтересів суб'єктів правових відносин;

3) спрямовані на подолання перешкод, які стоять на шляху задоволення інтересів учасників правових відносин;

4) відображають інформаційні якості та ресурси права, що додає їм особливого юридичного значення;

5) певним чином поєднуючись, виражають функціональну сторону права (тобто виступають основними елементами дії права, механізму правового регулювання, правових режимів);

б) призводять до юридичних наслідків, конкретних результатів в залежності від ефективності або неефективності юридичного регулювання [252, с. 22].

Для подальшого дослідження механізму реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства необхідно згадати, що кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства може здійснюється в рамках досудового розслідування (у формі досудового слідства, якщо розслідуються злочини, або у формі дізнання, якщо розслідуються кримінальні проступки) та/або та на етапі судового розгляду.

Безпосередньо кримінологічна діяльності органів кримінального судочинства в свою чергу може розглядатися в двох значення: широкому та вузькому.

У широкому сенсі дане поняття охоплює всю роботу учасників кримінального процесу, проведену ними з метою попередження кримінальних правопорушень, виявлення та усунення причин і умов розслідуваних кримінальних правопорушень, правового виховання громадян тощо. У вузькому значенні – це діяльність органів кримінального судочинства щодо виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень [98, с. 111].

Окремо необхідно відзначити, що питання механізму реалізації кримінологічної діяльності у наукових колах вже підіймалося. Однак, дослідження стосувалися лише кримінологічного забезпечення окремих

органів кримінального судочинства, зокрема, органів Національної поліції України.

Так, на думку А.В. Коваленко, під механізмом реалізації кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності можна визначити як систему правових норм і відносин, суб'єктів та об'єктів використання вказаних норм, яка характеризує спрямованість способів і засобів поліцейської діяльності стосовно всебічного забезпечення режиму законності, підвищення її ефективності, досягнення реальності й утворення гарантій досягнення мети органів Національної поліції України. Сутність його правового забезпечення, на думку науковця, полягає у встановленій державою системі правових норм і правовідносин, які характеризують напрями, форми, засоби, способи й організаційно-правовий інструментарій кримінологічної діяльності поліції стосовно її здійснення та забезпечення. Сутнісною основою вказаного механізму постає система органів поліції та організаційно-правових елементів, які її реалізують [194, с. 19-20].

Отже, враховуючи вищевикладене, під механізмом реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства пропонується розуміти – систему взаємозалежної діяльності органів кримінального судочинства, покликаної з метою виявлення та усунення причини і умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, а також пошуку шляхів і засобів попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

Окрім цього, як вже зазначалося вище, з метою забезпечення механізму реалізації кримінологічної діяльності держава може видавати відповідні нормативно-правові акти. Серед яких можемо виділити Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ. Адже, від почуття безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві напряду залежить ефективність кримінологічної діяльності та належне відправлення правосуддя в цілому.

Однак, визначення поняття забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві можемо віднайти тільки у ст. 1 Закону

України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ.

Так, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [341].

Відповідно до абз. 2 п. 1 ст. 2 до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ захисту підлягають судді Конституційного Суду України, судді та працівники апаратів судів, працівники правоохоронних органів, зазначені у частині першій цього пункту, а також співробітники кадрового складу розвідувальних органів України, військовослужбовці Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, співробітники Служби судової охорони, працівники Антимонопольного комітету України та уповноважені особи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які беруть безпосередню участь відповідно у:

- конституційному провадженні;
- розгляді справ у судах, кримінальному провадженні та провадженні у справах про адміністративні правопорушення;
- оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності;
- виконанні бойових (спеціальних) завдань, покладених на Сили спеціальних операцій Збройних Сил України;
- охороні громадського порядку і громадської безпеки;
- виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та прокурорів;

– контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів, та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України;

– нагляді і контролі за виконанням законів [338]. Більше того, як бачимо відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ, захисту підлягають не тільки суб'єкти, які здійснюють кримінальне судочинство. Що можемо відмітити з позитивного боку.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ працівники суду і правоохоронних органів та їх близькі родичі мають право:

а) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна;

б) вимагати і одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності – для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів;

в) здійснювати спеціальні заходи забезпечення безпеки;

г) отримувати матеріальну компенсацію в разі загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Життя і здоров'я працівників суду і правоохоронних органів підлягають обов'язковому державному страхуванню за рахунок коштів відповідних бюджетів [338].

Види ж спеціальних заходів, які спрямовані на забезпечення безпеки працівників, які беруть участь у кримінальному судочинстві передбачено у ст. 5 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ.

Так, для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства такі заходи:

- а) особиста охорона, охорона житла і майна;
- б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- в) встановлення телефону за місцем проживання;
- г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- д) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку;
- е) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;
- є) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, персональних та/або біометричних даних, переселення в інше місце проживання [338].

Отже, роблячи підсумок даного підрозділу можемо зазначити, що під механізмом реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства вважаємо – систему взаємозалежної діяльності органів кримінального судочинства, покликану з метою виявлення та усунення причини і умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, а також пошуку шляхів і засобів попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

Окрім цього, вважаємо, що від почуття безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві напряду залежить ефективність кримінологічної діяльності та належне відправлення правосуддя в цілому. А тому, цілком справедливо можна вважати Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ повноправним елементом у механізмі реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

4.3 Інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства

Наступним але не менш важливим для повного та всебічного розкриття предмету нашої роботи є дослідження питання інформаційно-аналітичного забезпечення та наукового супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Як зазначає Р. Бакуменко, однією з умов ефективної діяльності органів державної влади будь-якого рівня у XXI сторіччі є максимальне використання ними ресурсів і можливостей інформаційного суспільства. На думку правника, таким чином створюється єдиний глобальний інформаційний простір, що характеризується мінливою та високою інтенсивністю інформаційних процесів. А ефективне управління в такому випадку можливе з одного боку лише на засадах створення якісно нових систем інформаційно-аналітичного забезпечення, з іншого – за наявності персоналу, підготовленого як у професійному плані, так і здатному проводити аналітичну роботу на професійному рівні згідно з посадовими обов'язками [17, с. 8].

На думку Г.М. Шорохової, у сучасному світі інформація є найціннішим глобальним ресурсом. Економічний потенціал суспільства переважно визначається обсягом інформаційних ресурсів та рівнем розвитку інформаційної інфраструктури. Інформація постійно ускладнюється, змінюється якісно, зростає кількість її джерел і споживачів. Водночас зростає уразливість сучасного інформаційного суспільства від недостовірної (а іноді і шкідливої) інформації, її несвоєчасне надходження, промислового шпигунства, комп'ютерної злочинності тощо. На її думку, з цією ж проблемою зіткнулися й правоохоронні органи у своїй діяльності щодо запобігання та припиненню правопорушень, виявленню та розкриттю злочинів, пошуку, затриманню злочинців. Це свідчить, на думку правника,

про високий зв'язок між рівнем інформаційної підтримки заходів щодо боротьби зі злочинністю та їх результатами, а вдосконалення інформаційного забезпечення роботи правоохоронців дедалі стає одним з головних напрямків підвищення ефективності правоохоронної діяльності [488, с. 184].

Також, не можемо не погодитись і з А.В. Коваленком, що інформація в сучасному світі відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки наше суспільство фактично складається з різних інформацій, а володіння цією інформацією може в окремих випадках впливати на різноманітні процеси як локального, так і загальнодержавного значення. Науковець цілком ґрунтовно зазначає, що інформація та володіння нею виступає серйозним чинником у системі протидії та запобігання злочинності, оскільки наявність та достовірність її прямо пов'язана із досягненням позитивного результату. В свою чергу, в умовах глобального інформування постає і необхідність здійснення аналітичних операцій, оскільки інформація може бути надана не достовірною або не об'єктивною і саме через це потребує співставлення з іншими фактами, іншими джерелами тощо [193, с. 250-251].

Отже, вбачаючи практичне та теоретичне значення інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства актуальність дослідження останнього не викликає сумнівів. Окрім цього, досліджуючи інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, необхідно звернутись до етимології поняття з яких складається дане визначення.

Так, інформація (від лат. *informatio* – роз'яснення) – 1) Повідомлення, яке інформує про стан речей, або стані чого небудь, або про щось [311, с. 213]. 2) Відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, про події, ситуації, чиясь діяльність, що їх сприймає людини безпосередньо або за допомогою спеціальних пристроїв, зокрема, через керуючі машини та інші системи [421, с. 237].

Відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ під інформацією законодавцем пропонується

розуміти будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Відповідно до ст. 10 цього ж Закону за змістом інформація поділяється на такі види:

- інформація про фізичну особу;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру;
- інформація про стан довкілля (екологічна інформація);
- інформація про товар (роботу, послугу);
- науково-технічна інформація;
- податкова інформація;
- правова інформація;
- статистична інформація;
- соціологічна інформація;
- інші види інформації [356].

Виходячи із запропонованої вище класифікації видів інформації за змістом, для дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства нас цікавить визначення правової та статистичної інформації.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ правова інформація це будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. А відповідно до ч. 1 ст. 18 зазначеного Закону, статистична інформація це документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства [356]. Як можемо побачити, під час інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства використовується правова та статистична інформація.

Відповідно ж до абз. 19 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року № 1280-IV інформація це відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухових або нерухомих

зображень чи в інший спосіб [370]. Однак, на нашу думку, зазначене визначення інформації більш доцільно розглядати, як доповнююче до запропонованого у абз. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ, чим як самостійне. Адже, у більшій мірі в ньому перераховуються лише способи подання інформації.

Окрім цього, принагідно зауважимо, що за загальним правилом необхідно відрізняти статистику, аналіз та аналітику. Адже, хоча вони і пов'язані між собою, однак відображають різні правові явища.

Так, П.Ю. Конотопов переконаний, що аналітична діяльність нерозривно пов'язана з процесом інтелектуального дорослішання людства. Починаючи з античних часів, нею займалися кращі і передові уми всіх народів. Стародавні філософи, вчені середньовіччя і епохи Відродження, енциклопедисти Нового часу, творці індустріального суспільства і новітніх інтелектуальних технологій ХХ століття – хто вони, ставить питання науковець? Перш за все, на його думку, це високорозвинені особистості, не схильні до стадного мислення, подвижники думки і духу, це стихійні або свідомі люди, які вміють вирощувати нову якість з уже наявною інформацією, робити прорив в нове. Знаючи ціну цим якостям, правителі і політики прагнули звернути інтелектуальну міць цих людей на службу своїм інтересам. Багато аналітиків і самі піднімалися до рівня керівників держав, урядів, великих політичних або економічних структур [204, с. 10].

Водночас, слушно відзначає В.М. Варенко, що слід раз і назавжди відмовитись від стереотипної думки про те, що аналітика є витвором «снобів», «інтелектуалів», явищем елітним і недосяжним для «простого люду». Ця глибоко помилкова, по-суті своїй шкідлива думка вкоренилася в свідомість людей ще тоді, коли зароджувалась аналітична діяльність і тоді вона дійсно була витвором інтелектуалів, насамперед, давньогрецьких філософів. Проте світ неспізнано змінився – часи «поміркового філософствування» змінилися часами швидкого, прагматичного і ефективного управлінського рішення в умовах невизначеності і кризових

явищ. Тому, на думку науковця, в сучасних умовах аналітична діяльність повинна супроводжувати прийняття будь-якого управлінського рішення чи то на рівні держави, чи то на рівні організації, чи на рівні громадянина. Так, саме від аналітичної, прогностичної діяльності кожного громадянина безпосередньо залежить якість не тільки його особистого життя а й всієї держави [51, с. 11].

За тлумачним словником В.І. Даля, аналітика у вузькому розумінні це розбір, спосіб вирішення питання від наслідків до початків, від дії або явища до причин [99, с. 13]. А у широкому розумінні на думку П.Ю. Конотопова та Ю.В. Курносова аналітика це цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного та технологічного забезпечення індивідуальної і колективної розумової діяльності, що дозволяє ефективно обробляти інформацію з метою вдосконалення якості наявних і придбання нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень [254, с. 30].

Ба більше, П.Ю. Конотопов та Ю.В. Курносов проаналізувавши поняття та практичне значення аналітики в результаті чого змогли сформулювати ряд процесів, які можуть її охарактеризувати.

Зокрема, на думку науковців, до найбільш значущих процесів, що визначають сутність аналітики, можна віднести наступні:

1. Процес аналізу цілей управління і формулювання завдання інформаційно-аналітичної роботи;
2. Процес адаптивного управління збором інформації в інтересах вирішення управлінських завдань в умовах мінливої ситуації;
3. Процес аналізу і оцінювання отриманої інформації в контексті цілей управління, виявлення сутності процесів, що спостерігаються і явищ;
4. Процес побудови моделі предметної області досліджень, об'єкта досліджень і середовища його функціонування, перевірка адекватності моделі та її корекція;

5. Процес планування та проведення натурних або модельних експериментів;

6. Процес синтезу нового знання (інтерпретація результатів, прогнозування і т.п.), необхідного для вирішення завдань управління;

7. Процес доведення результатів аналітичної роботи (нового знання) до суб'єкта управління (структури або особи, що приймає рішення [204, с. 27-28].

З іншої сторони, Н.П. Дяченко досліджуючи інформаційно-аналітичне забезпечення дійшов до висновку, що сучасна аналітика – це:

- форма мислення і світовідчуття, яка спирається на науковий підхід;
- методологічна основа процесу обробки інформації;
- методологія пізнання, що використовує для отримання нового знання як строго наукові, так і інтуїтивні методи;

- форма мислення і світовідчуття, яка спирається на науковий підхід;
- сутнісне знання про процеси реального світу;
- засіб перетворення інтуїтивних уявлень в логічний, раціональний план

мислення;

- форма наукового знання, застосовувана в процесах управління, насамперед – для вироблення управлінських рішень;

- сукупність методів, за допомогою яких можна виявляти приховані сенси в текстах і реальних соціально-політичних та економічних процесах;

- ядро науково-дослідної роботи;

- інтелектуальна зброя;

- потужний пласт інтелектуальної культури, використовуваний елітою будь-якого суспільства для управління соціумом [120, с. 195].

Або іншими словами, продовжує Н.П. Дяченко, сучасна аналітика – це:

- основа інтелектуальної, логіко-мисленнєвої діяльності, спрямованої на вирішення практичних завдань. В її основі, на його думку, лежить не стільки принцип констатації фактів, скільки принцип «випередження подій»,

що дозволяє організації чи індивіду прогнозувати майбутній стан об'єкта аналізу;

– цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного та технологічного забезпечення індивідуальної та колективної розумової діяльності, що дозволяє ефективно обробляти інформацію з метою вдосконалення якості наявних і придбання нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень [120, с. 195].

Аналіз (від грецької – розклад, розчленування) – метод дослідження, що полягає в мисленому або практичному розчленуванні цілого на складові частини, тобто протилежне явище – синтезу [421, с. 35]. Відповідно до Енциклопедії державного управління у понятті аналізу закладені два смислових підходи. При вузькому підході під аналізом розуміється деяка сукупність прийомів мислення, уявне розкладання цілого на складові частини, яке дає змогу отримати уявлення про будову об'єкта, що досліджується, його структуру, частини. За широкого підходу аналіз не зводиться тільки до власне процедур уявного розкладання об'єкта на прості складові, а включає в себе і процедури синтезу, що являє собою процес уявного об'єднання різних сторін, частин предмета в єдине формоутворення. У зв'язку з цим досить часто аналіз ототожнюється з дослідницькою діяльністю взагалі [120, с. 31].

Статистика (від англійської *statistics*, від латинської *status* – стан, становище) – 1) Кількісний облік масових явищ практичну діяльність щодо збирання й узагальнення даних про різні соціально-економічні явища і процеси; сукупність цифрових показників, які характеризують соціально-економічні явища і процеси; особливу галузь науки, яка виникла з практичних потреб людей. 2) Наука, що вивчає кількісну сторону масових суспільних явищ і процесів у нерозривному зв'язку з їх якісним аспектом, досліджує кількісний вираз закономірностей суспільного розвитку за конкретних умов місця і часу [421, с. 544], [120, с. 583]. Таким чином,

аналітика за своєю сутністю є ширшим за поняття аналізу (як поділ на складові) та статистики (як облік сукупності явищ та показників), включаючи в себе останні.

На думку В.М. Бесчастного під інформаційним забезпеченням протидії злочинності необхідно розуміти сукупність засобів, методів та заходів, що використовуються для отримання своєчасної, цінної та важливої інформації, що впливає на точність і визначеність при прийнятті рішень, спрямованих на усунення, зменшення або нейтралізацію факторів існування злочинності та вчинення злочинів. А до основних проблема інформаційного забезпечення, на думку правника, необхідно віднести:

1) розосередженість обліків злочинів по окремим відомствам, що створює умови для відомчого впливу, викривлення державної статистичної звітності, маніпуляцій із цифровими показниками, уявної, а не реальної оптимізації діяльності щодо протидії та запобігання злочинності в державі;

2) безсистемність збирання інформації, неузгодженість між різними суб'єктами аналізу інформації про криміногенну обстановку та розробки заходів реагування, у випадку її ускладнення, що у результаті не дозволяє прийняти ефективне управлінське рішення і знижує соціальну корисність його реалізації [24, с. 17].

Зазначений умовивід В.М. Бесчастного виходить із розуміння інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної діяльності як складового елемента інформаційного забезпечення взагалі.

Таким чином, на думку автора, необхідно виділяти три форми інформаційного забезпечення протидії злочинності, які перебувають у тісній взаємодії:

- інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності (охоплює інформаційно-методичне забезпечення);
- інформаційно-оперативне забезпечення;
- науково-інформаційне забезпечення протидії злочинності [24, с. 17].

Однак постає питання, чи необхідно відрізнити інформаційно-аналітичне забезпечення органів кримінального судочинства від інформаційно-аналітичної діяльності? Адже, на думку деяких науковців ці поняття не є тотожними.

Так, відповідно до визначення яке пропонується у Енциклопедії державного управління інформаційно-аналітичне забезпечення – це сукупність технологій, методів збирання та обробки інформації, що характеризує об'єкт управлінського впливу (соціальні, політичні, економічні та інші процеси), специфічних прийомів їх діагностики, аналізу й синтезу, а також оцінки наслідків прийняття різних варіантів політичних рішень [120, с. 226]. На думку Г.М. Шорохової інформаційно-аналітичне забезпечення – це процес створення оптимальних умов задля задоволення інформаційних потреб та реалізації посадових обов'язків органів державної влади на основі формування та використання інформаційних ресурсів. Метою інформаційно-аналітичного забезпечення державних органів виконавчої влади є створення умов для прийняття ефективних державних управлінських рішень [487, с. 142]. На думку Ю.О. Саричева інформаційно-аналітичне забезпечення – комплекс заходів, що реалізує процеси створення документованих інформаційних продуктів (аналітичних документів) на основі використання статичних інформаційних ресурсів (документованих даних та інформації), проведення розрахунків, моделювання ситуацій, їх аналізу і синтезу з метою підтримки прийняття відповідних рішень на всіх рівнях державного управління [388, с. 124]. Як бачимо, поняття інформаційно-аналітичного забезпечення здебільшого має схоже розуміння серед науковців. Однак, розглянемо чи все так однозначно з поняттям інформаційно-аналітичної діяльності.

Під інформаційно-аналітичною діяльністю на думку Г.М. Шорохової необхідно розуміти – сукупність дій на основі концепцій, методів, засобів, нормативно-методичних матеріалів для збору, накопичення, обробки та аналізу даних з метою обґрунтування та прийняття рішень [487, с. 142]. На

думку М.В. Варенко інформаційно-аналітична діяльність – це специфічний різновид інтелектуальної, розумової діяльності людини, в процесі якої внаслідок певного алгоритму послідовних дій з пошуку, накопичення, зберігання, обробки, аналізу первинної інформації утворюється нова, вторинна аналітична інформація у формі аналітичної довідки, звіту, огляду, прогнозу тощо [51, с. 14]. На думку С.О. Телешун інформаційно-аналітична діяльність представляє собою особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації у сфері управління, політики, економіки тощо [443, с. 5]. Таким чином, відмінність серед розглянутих нами визначень інформаційно-аналітичного забезпечення та інформаційно-аналітичної діяльності виглядає не зовсім очевидно. Тому, враховуючи те, що поняття «інформації» та «аналітики» вже було нами розглянуто вище, розглянемо поняття «забезпечення» та «діяльність», адже саме в цих поняттях, на нашу думку, міститься різниця між інформаційно-аналітичним забезпеченням та інформаційно-аналітичною діяльністю.

Так, відповідно Великого тлумачного словника української мови та Тлумачного словника російської мови, забезпечення – це дія за значенням забезпечити (надати достатню кількість матеріальних коштів для життєдіяльності; надати щось в необхідній кількості) [56, с. 350], а інформаційне забезпечення – це забезпечення необхідною інформацією, організація банків даних [56, с. 375]. Деякі правники розкривають зміст поняття «забезпечення» через статичну та динамічну складову. Так, останні під забезпеченням розуміють: 1) діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян щодо здійснення своїх функцій, компетенцій, обов'язків з метою створення оптимальних умов для суворої, неухильної реалізації правових приписів та правомірного здійснення прав і свобод, 2) підсумок, результат цієї діяльності, що виражається в реалізації правових приписів, прав і свобод громадян [269, с. 339]. Інформаційне забезпечення на думку С.А. Подоляки – це сукупність методів і засобів

стосовно розміщення й організації інформації, що містять системи класифікації і кодування, уніфіковані системи документації, раціоналізації документообігу і форм документів, методів створення внутрішньомашинної інформаційної бази [325, с. 27]. Враховуючи вищевикладене, під забезпечення необхідно розуміти надання чогось необхідного (у випадку інформаційного забезпечення – інформаційного характеру).

З приводу поняття «діяльність» О. Мандзюк відзначає, що останнє поширене у соціальній філософії, використовується переважно як загальнонаукова категорія. І якщо йдеться про неживу природу поняття – воно має образне значення, натомість у науці про живу природу воно визначається як категорія, поняття про дію, творення. Власне, слово діяльність, продовжує правник, – не загальнонаукова, а соціально-філософська категорія. У такому значенні «діяльність» є поняттям, що визначає будь-який прояв соціальної активності. На відміну від пристосовування біологічної системи діяльність соціальної системи стає пристосовницько-пристосовуючою активністю, виражає універсальність людини як соціальної істоти і становить єдність матеріального й ідеального, об'єктивного і суб'єктивного. Людська діяльність відтворює матеріальні умови суспільного життя, перетворює зовнішню природу в іншу природу – неорганічне тіло суспільної людини. Інша природа – особливо техніка, мова (члено-роздільне мовлення) – не що інше, як культура, яка виступає засобом спілкування, соціального наслідування, передавання від покоління до покоління усвідомленого, узагальненого досвіду – атрибуту соціальної системи [280, с. 111].

Схожої думки дотримується і Р.Я. Шай, з приводу того, що поняття «діяльність» необхідно розглядати як філософську категорію під якою варто розуміти – специфічну людську форму активного ставлення до навколишнього світу, зміст якої становить його доцільну зміну і перетворення. Тому, що на думку правника, діяльність людини передбачає певне протиставлення суб'єкта й об'єкта діяльності: людина вибирає собі

об'єкт діяльності як матеріал, що повинен отримати нову форму і властивості, перетворитися з матеріалу на продукт діяльності [476, с. 223].

Більше цього, відповідно до Філософського енциклопедичного словника діяльність – це форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Ці зміни можуть стосуватися речового та енергетичного статусу об'єктів або їх інформаційного потенціалу. Діяльності притаманні – трансформація зовнішнього у внутрішнє, єдність опредметнення та розпредметнення певних смислів, що задають параметри її здійснення. Для людської діяльності характерний вибір можливостей та відповідно – прийняття рішень. Діяльність здійснює перманентну трансформацію суб'єктивного в об'єктивне та навпаки. Ця трансформація виявляє особливості людського руху, який, зрештою, і створює потенціал діяльності. Духовний потенціал діяльності, її смислонаповнення реалізується у певних нормах, цінностях та цілях [461, с. 163-164].

Отже, з окресленого огляду можемо дійти до висновку, що забезпечення це форма прояву людської діяльності. Тому, можна констатувати, що інформаційно-аналітичне забезпечення є формою інформаційно-аналітичної діяльності.

Продовжуючи дослідження окресленого питання, необхідно приділити окремої уваги нормативно-правовим актам які регулюють питання інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. В першу чергу це зокрема Конституція України як Основний Закон та Закони України.

Необхідно в першу чергу відзначити, що органами кримінального судочинства з під час кримінологічної діяльності може бути використана як публічна так і таємна інформація. Використання обох видів інформації регулюється спеціальними законами. Так, використання публічної інформації здійснюється відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI, а таємної інформації

відповідно до Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених зазначеним вище Законом. Публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом [460].

Окремо необхідно також відзначити, що у інтересах забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства може бути обмежене право фізичний осіб на інформацію. Цей умовивід безпосередньо виходить із розуміння нами ч. 2 ст. 6 17 Закону України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ.

З метою з'ясування поняття державної таємниці звернемось до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ. Так, державна таємниця, або секретна інформація – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Віднесення інформації до державної таємниці – процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу

відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього [339].

05 липня 1994 року Верховною Радою України було прийнято Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» № 80/94-ВР визначаючи інформаційно-телекомунікаційні системи як сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле [354]. 04 лютого 1998 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про Національну програму інформатизації» № 74/98-ВР, який визначає загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації та однією з головних засад передбачає створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування [361].

З позитивної сторони інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства необхідно відзначити, що інформаційно-аналітична діяльність Національної поліції України регулюється безпосередньо окремими нормами (ст. ст. 25-28) у Законі України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII Національна поліція України в рамках інформаційно-аналітичної діяльності:

- 1) формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України;
- 2) користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади;
- 3) здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу;

4) здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями;

5) надає до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів в електронній формі та в обсягах даних, зазначених у ст. ст. 7, 14 Закону України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів», відомості, необхідні для забезпечення ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів [363].

Окремо, у ч. 3 ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII зазначено, що поліції може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень [363].

Відповідно до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-XII основними напрямками якого є запобігання та протидія злочинності, здійснюється інформаційна діяльність з метою забезпечення боротьби з організованою злочинністю.

Зокрема, відповідно до ст. 19 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-XII для вирішення завдань боротьби з організованою злочинністю спеціальні підрозділи Служби безпеки України та підрозділи органів Національної поліції мають право збирати, накопичувати і зберігати інформацію про події і факти, що свідчать про організовану злочинну діяльність, її причини та умови, про осіб, які беруть участь в організованій злочинній діяльності. З цією метою в Міністерстві внутрішніх справ України і Головному управлінні по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю

Служби безпеки України створюються централізовані банки даних [363]. Як бачимо, інформаційно-аналітичне забезпечення наразі посідає одне із найважливіших місць і під час боротьби з організаційною злочинністю.

Однак, Н. Мицишин дійшла до висновку, що сучасний стан інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері протидії організованій злочинності та корупції правоохоронними органами України не відповідає існуючим викликам, що постали перед суспільством. Необхідність гнучко реагувати на зміни в оперативній обстановці зумовлюють необхідність перегляду системи інформаційно-аналітичного забезпечення державної безпеки в цій сфері. Використання сучасних інформаційних технологій та баз і банків даних дозволяють значно підвищити ефективність діяльності у цій сфері, а саме: підвищити «інтелектуальність» управління, оптимізувати планування, удосконалити процеси ухвалення рішень, розширити інформаційну компетентність фахівців усіх рівнів. Використання програмного продукту *Analyst's Notebook*, що є частиною інтелектуальної платформи *i2*, дозволило б підвищити ефективність інформаційно-аналітичної діяльності у сфері протидії організованій злочинності та корупції правоохоронними органами України. Зазначена програма має багатий набір засобів візуалізації та аналізу інформації; дозволяє аналітикам швидко обробляти великий обсяг неструктурованої інформації; переконаний правник [294, с. 80].

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII контроль за веденням та аналізом статистичних даних, організацію вивчення і узагальнення практики застосування законодавства та інформаційно-аналітичне забезпечення підлеглих прокурорів з метою підвищення якості здійснення ними своїх функцій здійснюють: заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (п. 8 ч. 8 ст. 8-1); керівник обласної прокуратури (п. 9 ч. 1 ст. 11); керівник окружної прокуратури (п. 4-2 ч. 1 ст. 13). Відповідно до ч. 8 ст. 23 з метою виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх

необґрунтованості в межах своєї компетенції прокурор у порядку, визначеному законодавством, має прямий доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування [367].

Разом із тим, С. Мазурик переконаний, що інформаційне забезпечення діяльності органів прокуратури в якості комплексного явища:

- створює систему інформаційних ресурсів органів прокуратури, які формують можливості для здійснення організаційних заходів, пов'язаних із досягненням цілей прокуратури та реалізацією її функцій;

- спрямоване на організацію збору (отримання), реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання та використання інформації (в якості сукупності даних, які є актуальними для прокурорської діяльності), а також дотримання режиму безпеки інформації;

- формує передумови для правильного сприйняття суспільством прокурорської діяльності шляхом надання для громадськості повної, достовірної та своєчасної інформації про процеси, які відбуваються в системі прокуратури, її досягнення, невдачі, а також своєчасне отримання зворотного посилю (feedback) від інститутів громадянського суспільства про напрямки покращення діяльності [370, с. 31-32].

Таким чином, враховуючи положення Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII та зазначене вище, інформаційно-аналітичне забезпечення органів прокуратури характеризуються певною специфікацією.

Так, на думку В.В. Лушер під інформаційним забезпеченням органів прокуратури України слід розуміти комплекс нормативно-правових, організаційно-управлінських, науково-технічних та інших заходів поєднання усієї інформації, що використовується в органах прокуратури, специфічних засобів і методів її оброблення, використання, дослідження, зберігання та захисту. Правник переконаний, що формування системи інформаційного

забезпечення в органах прокуратури передбачає необхідність:

- 1) налагодження різноманітних інформаційних потоків в межах органів прокуратури різних рівнів, так і зовні, які в цілому утворюють інформаційні системи органів прокуратури різного функціонального призначення;
- 2) організації документообігу; систем класифікації і кодування правової інформації, зберігання інформаційних масивів (файлів), що зберігаються на машинних носіях;
- 3) організації роботи зі збирання, реєстрації, передавання, захисту, дослідження, оцінки інформаційних потоків та інформації, що надходять до органів прокуратури [370, с. 340].

Залежно від відносин, що потребують врегулюванню Р.А. Калюжний, А.І. Марущак та О.Г. Петров виділяють наступні напрями формування організаційно-правових основ інформаційного забезпечення правоохоронних органів до яких зокрема входять органи кримінального судочинства:

- визначення переліку інформації, використання та оперативний обмін якою може сприяти своєчасному виконанню завдань правоохоронними органами;

- нормативне закріплення порядку отримання інформації на запит правоохоронного органу;

- закріплення порядку обміну інформацією між правоохоронними органами та з іншими державними органами, зокрема такої, що міститься в централізованих, обласних та інших банках даних оперативно-розшукового, оперативно-довідкового та іншого призначення, а також необхідної при розкритті та розслідуванні злочинів, про злочинців, які розшукуються, тощо;

- визначення порядку та умов ініціативного інформування правоохоронними органами один одного про виявлені ними причини та умови, що сприяють злочинам та іншим правопорушенням, а також про відомі їм факти готування чи вчинення злочинів, дізнання або розслідування яких законом покладено на той орган, якому про це повідомляється;

- визначення порядку обміну інформацією про практику виконання правових актів з питань правоохоронної діяльності та проблеми, що при

цьому виникають, пропозиціями та рекомендаціями щодо їх вирішення [168, с. 197].

Окрім цього, С.А. Подоляка теж вважає, що на шляху вдосконалення інформаційного забезпечення органів прокуратури України існує низка проблем, які потребують свого вирішення. Серед іншого, на думку правника, слід назвати такі: недостатнє матеріально-технічне забезпечення органів прокуратури сучасною комп'ютерною технікою, а також наукове та кадрове; недосконалість організаційно-правових основ стосовно процедур використання власних інформаційних ресурсів та порядку дій прокурорсько-слідчих працівників щодо отримання інформації від громадян, посадових осіб державних органів влади, інших правоохоронних відомств; потреби покращення системи захисту відомчої інформації [325, с. 28].

Зупинимось детальніше на потребах покращення системи захисту відомчої інформації. Адже, в епоху стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційного суспільства питання інформаційної безпеки все частіше постає на порядку денному.

Так, інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [51, с. 295-296].

Дане питання стосується предмету нашого дослідження, адже інформаційно-аналітична забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства повинно здійснюватись із дотриманням Конституції України, Закону України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року № 2297-VI, як нормативно-правових актів, які безпосередньо спрямовані на захист інформаційної безпеки. Бо так чи інакше

персональні данні фізичних осіб використовуються (здійснюється їх обробка) під час кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року № 2297-VI персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Обробка персональних даних – будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем [355].

Необхідно відзначити, що після прийняття Закону України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року № 2297-VI органи кримінального судочинства повинні надавати фізичним особам, з якими безпосередньо здійснюється взаємодія (правопорушники, підозрювані, свідки і т.д.) підписувати згоду суб'єкта персональних даних.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року № 2297-VI згода суб'єкта персональних даних – добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) щодо надання дозволу на обробку її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди. У сфері електронної комерції згода суб'єкта персональних даних може бути надана під час реєстрації в інформаційно-телекомунікаційній системі суб'єкта електронної комерції шляхом проставлення відмітки про надання дозволу на обробку своїх персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, за

умови, що така система не створює можливостей для обробки персональних даних до моменту проставлення відмітки [355].

Однак, необхідно пам'ятати, що згода суб'єкта персональних даних є лише однією з шести правових підстав для обробки персональних даних, що виходить із положень п.п. 2-6 ст. 11 Закону України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року № 2297-VI. У зазначених у законі випадках обробка персональних даних може здійснюватись без згоди суб'єкта персональних даних.

Разом із тим, існують проблемні питання щодо захисту баз даних органів кримінального судочинства, які використовуються під час інформаційно-аналітичного забезпечення.

Так, тільки за перше півріччя 2021 року команда Держспецзв'язку заблокувала 1,7 млн мережових атак на державні органи (правоохоронні та судові зокрема); зафіксувала понад 50 млн підозрілих дій через систему виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти; зареєструвала та опрацювала близько 100 тис. кіберінцидентів; припинила понад 400 комп'ютерних атак на державні органи. З них 26 % були здійснені з використанням IP-адрес Росії. «Згідно з дослідженням Accenture, лише 17 % світових компаній можуть активно протистояти кіберзагрозам, тому більшість компаній вкладають гроші у створення відділів кібербезпеки [132].

Деякі IT-експерти наголошують, що система кібербезпеки України має багато проблем і вразлива до хакерських атак, але українська влада хоче приховати ці факти від суспільства. Зокрема у 2014 році було здійснено атаку на виборчу комісію, у 2017 році на українські банки та українські енергетичні мережі, через що постраждало понад 200 тис. осіб [61].

Більше цього, як відзначає С. Козлов, нещодавно в українському сегменті мережі Інтернет прогрімів гучний скандал навколо Telegram-бота, який продавав дані водійських посвідчень, які нібито потрапили туди з програми державних послуг – мобільного додатку «Дія». Національна поліція України майже одразу спростувала причетність «Дії» до витоку, але інцидент

викликав низку питань. Ми вже всі чули, продовжує журналіст, про плани «держави у смартфоні» від української влади. Однак, напевно, Міністерству цифрової трансформації, перш ніж оголошувати про нові й нові додатки та швидке об'єднання всіх реєстрів в один ресурс, необхідно ознайомитися з деякими цифрами. Близько 75 % всіх випадків витоку конфіденційної інформації у світі за 2019 р. припали на персональні дані. Це більше ніж роком раніше, коли на персональні дані довелося 70 % всіх зареєстрованих витоків. Близько 48 % витоків персональних даних минулого року були спровоковані діями зовнішніх зловмисників, а 45 % зробили рядові співробітники (навмисно або випадково). При цьому близько 70 % витоків персональних даних з вини співробітників мають випадковий характер, тобто викликані різними помилками та недбалістю персоналу. Найчастіше персональні дані витікають з таких сфер як охорона здоров'я (понад 22 % всіх випадків за останній рік), хайтек (близько 19 %) і державні організації (до яких відносяться і правоохоронні та судові органи) (12 %) [420].

Враховуючи вищевикладене можемо зробити попередній висновок, що наразі безпека баз даних, які використовуються під час інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства не встигає за стрімким розвитком інформаційно суспільства. Що зокрема це зумовлено браком висококваліфікованих кадрів з технічною освітою у сфері ІТ; недостатнім матеріальним забезпеченням (мається на увазі сучасне обладнання); недостатній рівень фінансування (середня заробітна плата ІТ-спеціаліста становить 3000 – 9000 доларів США, а слідчого Національної поліції України 450 – 600 доларів США).

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» голова місцевого суду організує ведення в суді судової статистики та інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства (п. 7 ч. 1 ст. 24), голова вищого спеціалізованого суду організує ведення та аналіз судової статистики, організує вивчення та узагальнення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення

суддів з метою підвищення якості судочинства (п. 7 ч. 1 ст. 34), голова касаційного суду організує ведення та аналіз судової статистики в касаційному суді, вивчення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства (п. 8 ч. 6 ст. 42) [368].

Поряд із цим, необхідно приділити увагу Постановам Кабінету Міністрів України та нормативно-правовим актам нижчого рівня які так чи інакше стосуються питання інформаційно-аналітично забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

До нормативно-правових актів нижнього рівня на думку Т.М. Малиновської та Г.М. Шорохової можна віднести – накази, положення та інструкції, які видаються у межах певного відомства, органу (служби) й підрозділу для організації та регулювання облікової діяльності. Відомчі накази та інструкції поділяються на два види: які регулюють діяльність певного підрозділу, та ті що регулюють певний вид обліку. У останніх закріплено створення та функціонування певних автоматизованих обліків. У відомчих наказах та інструкціях наведено форми та способи відображення інформації в облікових одиницях, завдання обліків, їхню структуру та системи, порядок надання доступу до інформаційних масивів. Тому, на думку правників, саме детальна регламентація функціонування певного виду обліку забезпечує досконале регулювання кожної ланки облікової системи та позитивно відображається на ефективності їх використання в діяльності підрозділів поліції [274, с. 283].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» від 28 жовтня 2015 року № 877 Національна поліція України у межах інформаційно-аналітичної діяльності формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, користується базами (банками) даних МВС та інших державних органів, здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-

аналітичну роботу, а також оброблення персональних даних у межах повноважень, передбачених законом [346].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28 жовтня 2015 року № 878 МВС відповідно до покладених на нього завдань забезпечує належне функціонування єдиної інформаційної системи МВС, формує та підтримує в актуальному стані інформаційні ресурси, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, здійснює обробку персональних даних у межах повноважень, передбачених законом, забезпечує режим доступу до інформації, надає інформаційні та кваліфіковані електронні довірчі послуги, забезпечує здійснення повноважень з питань цифрового розвитку, здійснює інформаційну взаємодію з іншими державними органами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями [345].

Відзначимо, що окреслений вище перелік нормативно-правових актів які так чи інакше стосуються питання інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства на нашу думку є базовим, однак ні в якому разі не претендує на вичерпність.

Ба більше, на думку деяких правників задля інформаційно-аналітичної забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства є такі відомі інформаційні система (банки чи бази даних): «Інтелектуальна система кримінального аналізу у режимі реального часу» (R.I.C.A.S.), система «ОРІОН», яка містить всю інформацію з обмеженим доступом (грифом) з агентурних повідомлень та оперативно-розшукових справ; давно відома система «АРМОР», що містить всі дані та інформацію, зібрану всіма підсистемами департаментів: звіти про правопорушення, стислі результати огляду місця події, інформацію про осіб, що перебувають у розшуку, незначні інциденти, ДТП тощо [172, с. 252], інформаційно-аналітична система «Облік та статистика органів прокуратури» створена з метою забезпечення комплексного аналізу статистичних даних, результати

використовувати в реалізації управлінських повноважень з метою підвищення якості здійснення функцій прокуратури, координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності [364], «Єдиний реєстр досудових розслідувань» (ЄРДР), що створений за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до Реєстру, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким врегульовано питання захисту персональних даних та доступу до інформації з обмеженим доступом. Даний реєстр утворений та ведеться з метою:

- реєстрації кримінальних правопорушень (проваджень) та обліку прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження;

- оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування;

- аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі;

- інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів [344].

Відповідно до Рішення Вищої Ради Правосуддя від 19 квітня 2018 року № 1200/15-18 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» затверджено Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень.

Відповідно до п. 9 ч. 1 Розділу I Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, єдиний державний реєстр судових рішень – державна інформаційна система, що входить до складу Єдиної судової інформаційної системи і забезпечує збирання, облік (реєстрацію), накопичення, зберігання, захист, пошук та перегляд інформаційних ресурсів Реєстру та їх образів. З дня початку функціонування Єдиної судової

інформаційно-телекомунікаційної системи Реєстр переходить до її складу [350].

Ба більше, А.В. Коваленко досліджуючи інформаційно-аналітичне забезпечення Національної поліції України як діяльність одного із органів уповноважених на здійснення кримінального судочинства, зробив наступні висновки.

Так, на думку правника інформаційно-аналітична діяльність поліції – це пошук, обробка, внесення, аналіз та інформаційне зберігання (утворення баз даних), чи інформаційно-аналітична робота, що покликана та основною метою якої є опрацювання даних щодо злочинів, їх зберігання аби окреслити тенденції злочинності, а також інформаційної допомоги в розкритті вже вчинених злочинів (кримінальних правопорушень). Діяльність управління забезпечення прав людини в контексті науково-методичного супроводження Національної поліції України, на думку А.В. Коваленко, полягає в тому, що на основі взаємодії наукових положень (загальної теорії прав людини та доктрини конституційного права) та практики (кількість фактичних звернень громадян до управління з інформацією, щодо порушення прав людини поліцейськими, а також результати фактичних перевірок ізоляторів тимчасового тримання та місць позбавлення волі) управління формує свої пропозиції, проводить навчання та тренінги з діючими працівниками Національної поліції, що дозволяє убезпечити поліцейських від можливого вчинення ними протиправних дій по відношенню до громадян, що забезпечує безперервний професійний розвиток кадрів і підвищує ефективність роботи Національної поліції в цілому [195, с. 353].

Окрім цього, Г.М. Шорохова на основі аналізу робіт вітчизняних авторів, спробувала виділити найголовніші на її думку проблеми, які постають перед органами кримінального судочинства у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення, на сучасному етапі розвитку суспільства.

Так, на думку науковця серед важливих проблем, що постають перед правоохоронними органами у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення необхідно виділити:

- вдосконалення нормативно-правової бази (на думку автора, починати цей процес потрібно зі створення інформаційного кодексу України);
- покращення організаційно-кадрового забезпечення, яке потребує докорінного вдосконалення (з огляду на умови сьогодення, у зв'язку зі стрімким ростом інформаційних технологій, необхідно забезпечити працівникам інформаційних підрозділів та інших служб в галузі комп'ютерних технологій постійне підвищення кваліфікації з загальної інформаційної культури, комп'ютерної підготовки, а також інформаційної безпеки);
- оснащення та переоснащення всіх галузевих підрозділів сучасною потужною комп'ютерною технікою, ліцензійним стандартним та прикладним програмним забезпеченням, а також реалізація заходів зі створення єдиної комп'ютерної мережі України (недостатність фінансових ресурсів, тягне за собою неоднорідність стану забезпечення територіальних одиниць комп'ютерною технікою, спеціалізованим програмним забезпеченням, локальними мережами);
- обмін інформацією між інтегрованими банками даних різних рівнів і забезпечення постійного зв'язку між ними, уніфікація технологічних процедур обробки документів, збору, реєстрації, накопичення й обробки інформації, що надходить у кожен з банків даних (інтегровані банки даних потребують відповідного розмежування доступу до інформаційних ресурсів та надійного захисту інформації);
- вдосконалення роботи інформаційних систем та інтеграції в єдине інформаційне середовище на державному та міжнародному рівнях, що покращить рівень відповідної внутрішньої та зовнішньої взаємодії (найбільш актуальним є питання удосконалення механізму міжнародної взаємодії, адже більшість злочинів мають

транснаціональний характер, наприклад, кіберзлочинність, торгівля людьми та ін.);

- створення та розробка дієвої системи інформаційної безпеки правоохоронних органів, яка б визначила загальні положення, основні поняття, цілі, принципи й напрями запровадження та підтримку надійної системи інформаційної безпеки правоохоронних органів України (вжиття комплексних заходів для захисту власного інформаційного простору) [488, с. 185].

Однак, зробимо невеликий коментар. Адже, не можемо погодитись із думкою Г.М. Шорохової, щодо необхідності створення інформаційного кодексу України. На нашу думку, завдяки наявним на даний час нормативно-правовим актам, які регулюють питання у сфері інформації, відносини у цій сфері є врегульованими на достатньому рівня, а тому не потребують у створенні нових нормативно-правових актів.

Більше цього, дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, необхідно розглядати в комплексі з науковим супроводженням. Адже саме наукове супроводження відіграє одну із ключових ролей у попередженні та профілактиці кримінальних правопорушень.

Як зазначає М.Я. Швець та О.Я. Гладківська дослідження в галузі правової інформатики в Україні розпочалися ще в 70-х роках минулого століття завдяки підтримці директора Інституту кібернетики НАН України академіка В.М. Глушкова та міністра внутрішніх справ України І.Х. Головченка. Тоді ж був створений Республіканський науково-дослідний інформаційний центр МВС України з мережею інформаційно-обчислювальних центрів в усіх обласних управліннях внутрішніх справ. Більше цього, продовжують науковці, у 1988 році було створено кафедру технічних засобів попередження та розкриття злочинів, у 1990 році було створено інформаційно аналітичну службу Секретаріату Верховної Ради України, у 1994 році утворено управління інформаційних технологій

Верховного Суду України, у 2001 році за ініціативою керівництва Академії правових наук України створено Науково-дослідний центр правової інформатики (на правах інституту) [482, с. 3].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 червня 2001 року № 671 «Про утворення Науково-дослідного центру правової інформатики» [371] було постановлено утворити у м. Києві у складі Академії правових наук Науково-дослідний центр правової інформатики з правами науково-дослідного інституту на базі діючого структурного підрозділу Академії – Центру правової інформатики. Включити Науково-дослідний центр правової інформатики до переліку установ та організацій, які входять до складу Академії правових наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 серпня 1999 року № 1518 «Про перелік установ, організацій та підприємств, що перебувають у віданні Національної академії правових наук» [366].

Так, однією із фундаментальних робіт науково-дослідного центру стала робота за темою: «Дослідження, розроблення і розвиток комп'ютеризованих систем інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, нормотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності» В рамках якої сформовано базу даних «Судова практика», яка вмішувала в себе станом на 2010 рік понад 20 800 документів Верховного Суду України, Вищого арбітражного суду України, Вищого господарського суду України, Конституційного Суду України, спеціалізованих та загальних судів України, Європейського суду з прав людини [12, с. 51-52]. Таким чином, наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства розпочалися ще розпочалось за часів Радянського Союзу, ввібравши в себе потужність однієї з найкращих в світі наукових шкіл.

На сьогоднішній день здійснення наукової та науково-технічної діяльності України регулюється Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII, який в свою

чергу оперує таким для нашого дослідження важливими поняттями як: наукова діяльність, наукова (науково-технічна) робота та науково-технічна діяльність тощо.

Так, відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [358]. Таким чином, наукова діяльність має два основні види: фундаментальні наукові дослідження та прикладні наукові дослідження. Для з'ясування змісту останніх звернемося знову до досліджуваного вище закону.

Відповідно до п. 30, п. 33 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII прикладні наукові дослідження – це теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань. Фундаментальні наукові дослідження – це теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки [358]. Із запропонованих законодавцем визначень прикладних та фундаментальних наукових досліджень можемо зрозуміти, що вони мають безпосереднє значення для кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Відповідно до ч. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII наукова (науково-технічна) робота – це наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки, проведені з метою одержання наукового, науково-технічного (прикладного) результату. Основними видами наукової (науково-технічної) роботи є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням нових наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання [358].

Відповідно до ч. 26 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII науково-технічна діяльність – це наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки [358]. Закономірним є те, що під час науково-технічної діяльності використовується або створюється науково-технічна інформація, яка відповідно до ст. 15 Закону України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII визначається як будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Правовий режим науково-технічної інформації визначається Законом України «Про науково-технічну інформацію», іншими законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [358]. Отже, наразі Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII є основним нормативно-правовим актом відповідно до

якого здійснюється наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Поняття наукового супроводження Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII не містить, а тому звернемось до Наказу Міністерства Оборони України «Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України» від 27 липня 2016 року № 385.

Так, відповідно до абз. 6 п. 2 Розділу I Наказу Міністерства Оборони України «Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України» від 27 липня 2016 року № 385 наукове супроводження – це прикладні наукові дослідження, спрямовані на впровадження результатів наукової роботи. Основним змістом наукового супроводження є обґрунтування та проведення заходів цілеспрямованого своєчасного коригування дій споживачів наукової (науково-технічної) продукції у напрямі підвищення ефективності її використання та освоєння нововведень у війсьній сфері [348].

На думку деяких науковців, однією з головних рис наукового супроводження є наявність систематизованого знання (наукових ідей, теорій, концепцій, законів, закономірностей, принципів, гіпотез, основних понять, фактів), що ґрунтується, перш за все, на даних, отриманих у результаті інформаційно-аналітичної діяльності (зокрема інформаційному забезпечення та інформаційно-аналітичній роботі, що дає змогу накопичувати, зберігати інформацію і працювати з нею) [186, с. 108]. У зв'язку з чим інформаційно-аналітичне забезпечення нерозривно пов'язане з науковим супроводженням кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Більше того, саме кримінологічний аналіз злочинності дає можливість розробляти конкретні заходи, спрямовані на боротьбу з нею, будувати цю роботу цілеспрямовано і планомірно, правильно координувати діяльність правоохоронних органів і громадських організацій. Одночасно здійснюючи

кримінологічне дослідження як один з видів соціального пізнання у його широкому розумінні. На думку С.А. Шалгунової, воно здійснюється з використанням усіх методів вивчення суспільних явищ. У ній використовуються такі загальнонаукові методи: 1) сходження від абстрактного до конкретного; 2) гіпотеза; 3) історичний метод; 4) порівняння; 5) статистичні методи [232, с. 285].

Разом із тим, на думку В.М. Бесчастного наукове забезпечення протидії злочинності повинно включати в себе розробку теоретичних та методологічних засад цієї діяльності, проведення прикладних наукових досліджень і вироблення на цій основі стратегічного курсу і тактичних прийомів антикриміногенного впливу на злочинність. А основними результатами наукових кримінологічних досліджень, на думку правника є: теоретичні результати (визначення, уточнення термінології, виявлення властивостей об'єктів, що досліджувались, закономірностей їх взаємодії з іншими явищами тощо); методологічні або методичні результати (розроблення методик обліку, аналізу, контролю, оцінки об'єктів, що досліджувались, а також методики з організації та управління тощо); прикладні (практичні) результати (застосування розроблених класифікацій, методик, алгоритмів і т. ін. в процесі обліку, аналізу, контролю, оцінки, організації, управління діяльністю із протидії злочинності) [24, с. 19-20].

Враховуючи вищевикладене можемо констатувати, що інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства взаємопов'язані між собою, і тільки у поєднанні можуть дати в кінцевому результаті наукові доробки, які в подальшому можуть бути впроваджені у практичну діяльність та/або навчальний процес закладів вищої освіти відповідного профілю. Що в свою чергу, може сприяти профілактиці та попередженню вчинення кримінальних правопорушень в країні.

Висновки до розділу 4

Підсумовуючи вищезазначене можемо зробити наступні висновки даного розділу. Дослідження ефективності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства надало змогу стверджувати, що під ефективністю кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства необхідно розуміти досягнення поставленої мети (виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, а також пошук шляхів і засобів попередження вчинення нових кримінальних правопорушень) із найменшими затратами. Вимір же кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, може бути здійснений шляхом моніторингу тенденції до зменшення рівня злочинної поведінки в окремих регіонах та країні в цілому. Однак, не враховуючи це, в органах кримінального судочинства наразі ще залишається негативна тенденція, наслідувана ще за часів Радянського Союзу, спрямована на виконання показників.

Разом із тим, підтримано тих вчених, які вважають, що використання синергетичних конструкцій у кримінології зможе позитивно вплинути на ефективність кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. Ефективність кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, в такому випадку, досягається шляхом самоорганізації суспільства, без стороннього впливу, або з мінімальним впливом на початковому етапі, з боку правоохоронних та судових органів. Де в ідеальному варіанті, органи кримінального судочинства можуть виступати лише стимулюючим фактором самоорганізації суспільства. Ув'язку з чим, вбачається, що застосування синергетичного підходу під час кримінологічної діяльності, допоможе з іншого боку поглянути на ефективність органів кримінального судочинства, виміром якої може слугувати зниження рівня злочинності.

Під час дослідження механізму реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства було сформовано власне визначення останнього. В результаті чого, під механізмом реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства пропонується розуміти – систему взаємозалежної діяльності органів кримінального судочинства, покликану з метою виявлення та усунення причини і умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, а також пошуку шляхів і засобів попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

Окрім цього, встановлено, що від почуття безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві напряду залежить ефективність кримінологічної діяльності та належне відправлення правосуддя в цілому. А тому, цілком справедливо можна вважати Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ повноправним елементом у механізмі реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства.

Дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення та наукового супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства дозволило констатувати, що інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства взаємопов'язані між собою, і тільки у поєднанні можуть дати в кінцевому результаті наукові доробки, які в подальшому можуть бути впроваджені у практичну діяльність та/або навчальний процес закладів вищої освіти відповідного профілю. Що в свою чергу може сприяти профілактиці та попередженню вчинення кримінальних правопорушень в країні.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми – розробки теоретико-прикладних засад кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. У результаті дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1 Характеристика кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства як предмету наукових пошуків дало змогу вести мову про те, що за останні роки простежується все більша цікавість дослідників до питань, пов'язаних з кримінологічною діяльністю різних суб'єктів владних повноважень (переважно тих, які здійснюють правоохоронну діяльність), проте до поки в кримінологічній доктрині не сформовано цілісної концепції здійснення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України, що є актуальним та нагальним завданням для сучасної правової науки. Джерельну й методологічну основу визначеного предмету наукового пізнання складають праці, які розподілено на такі групи: а) роботи, в яких дослідниками з'ясовувався зміст і сутність кримінологічної діяльності як явища правової дійсності, її етапи та різновиди; б) доробки правників, у фокусі дослідження яких була кримінологічна діяльність окремих суб'єктів владних повноважень; в) наукові джерела, присвячені кримінологічному забезпеченню та кримінологічному супроводу різних видів діяльності щодо протидії злочинності; г) праці, безпосереднім предметом дослідження яких стала кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України.

2. Визначено методологію дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України – до теоретичного інструментарію дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України слід віднести: а) принципи наукового пізнання (всебічність, повнота, об'єктивність, історизм); б) наукові парадигми (соціального натуралізму, антропологічна); 3) синергетичний,

діалектичний, системний, комплексний підходи; 4) загальнонаукові (аналіз та синтез, індукції та дедукції, системно-структурний методи) й спеціально-наукові методи пізнання (формально-догматичний, соціологічний, порівняльний, компаративістський, правового моделювання).

3. Сформульовано поняття і види кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України: 1) у широкому значенні: це складова правоохоронної діяльності, що являє собою сукупність процесуальних, організаційних, управлінських, наглядових, контрольних, інформаційних, аналітичних, експертних, превентивних заходів, що вживаються суб'єктами уповноваженими на виявлення, попередження, припинення, розкриття, розслідування кримінальних правопорушень, а також судовий розгляд кримінальних проваджень з метою виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень, їх усунення, з'ясування особи кримінального проступку та злочину, а також жертви кримінального правопорушення; 2) у вузькому розумінні: це діяльність сторони кримінального провадження з боку обвинувачення (слідчого, дізнавача, керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання, прокурора), а також суду та державних судово-експертних установ, яка здійснюється в ході здійснення такого провадження з метою виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, їх усунення та мінімізації криміногенного впливу; 3) у буквальному розумінні: це врегульована кримінально-процесуальними нормами діяльність суду з виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень та ухвалення відповідного рішення для їх усунення під час розгляду кримінального провадження.

4. Доведено, що кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України здійснює такі функції: 1) запобіжну (усунення, ослаблення та нейтралізація детермінант злочинності загалом та конкретних видів злочинів зокрема, утримання осіб від вчинення злочинів); 2) виховну (вплив на волю та свідомість правопорушників, а також суб'єктів, які схильні до вчинення правопорушення з метою формування у них правомірної,

правослухняної поведінки і як наслідок - високого рівня правосвідомості); 3) правозахисну (припинення порушень прав людини, усунення загроз та перешкод в реалізації людиною своїх прав, відновлення порушених прав); 4) правоохоронну (забезпечення режиму законності та правопорядку, припинення поточних порушень публічного порядку, стримування потенційних кримінальних правопорушень, відновлення публічного порядку після того, як він був порушений, корегування поведінки, яка породжує порушення публічного порядку); 5) інформаційно-аналітичну (накопичення, узагальнення та аналіз інформації з проблем протидії злочинності, вивчення причин та умов, що сприяють проявам злочинності, а також осіб, від яких слід очікувати вчинення кримінальних правопорушень, прогнозування тенденцій і процесів у сфері протидії злочинності, інформування органів влади та громадськості про стан криміногенної ситуації, підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів).

5. Дослідження реалізації кримінологічної політики держави в діяльності органів кримінального судочинства дало підстави для твердження, що для ефективної реалізації кримінологічної політики держави доцільно:

- прийняти єдиний узагальнюючий документ на рівні закону «Про державну програму запобігання злочинності», у якому було би визначено головні завдання, напрями, цілі, принципи, стратегію, суб'єктів та форми реалізації діяльності по запобіганню злочинності в Україні;

- діяльність із запобігання кримінальним правопорушенням закріпити серед основних завдань кримінального провадження. Тому ст.2 КПК України доцільно викласти у наступному вигляді: «1. Завданнями кримінального провадження є: запобігання кримінальним правопорушенням з метою захисту особи, суспільства та держави від таких правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також...»;

- чинний КПК України доповнити нормами, аналогічними ст.ст.23-23-1 КПК України 1960 р., щодо обов'язку органів кримінального судочинства

виявляти причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, відносно яких здійснюються кримінальні провадження, а також інших, та передбачити відповідальність за невиконання відповідних приписів уповноважених осіб щодо усунення таких детермінант;

- прийняти за участі всіх правоохоронних органів, підрозділи яких здійснюють досудове розслідування, не суто відомчого, а міжвідомчого нормативного акту з питань регламентації оперативної звітності стосовно результатів запобігання кримінальним правопорушенням;

- дослідити питання щодо надання підрозділам правоохоронних органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, повноважень здійснювати діяльність наступального та упереджувального характеру у стратегічних та тактичних напрямках запобігання злочинності;

- у ст.1, ч.2 ст.9, абз. 3 ч.1 ст. 22 Закону України «Про Національну поліцію» словосполучення «протидії злочинності» замінити на «запобігання злочинності». Крім того, й у ст.2 цього ж Закону одним із завдань поліції, замість «протидія злочинності» доцільно визначити «запобігання злочинності»;

- Розділ IV «Повноваження прокурора з виконання покладених на нього функцій» Закону України «Про прокуратуру» доповнити ст. 26-1 «Повноваження прокурора щодо запобігання кримінальним правопорушенням» наступного змісту:

«Прокурори, у межах виконання своїх функцій, з метою запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень, зобов'язані:

а) при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням спрямовувати діяльність органів досудового розслідування на виявлення й усунення ними причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень;

б) вживати інших запобіжних заходів у конкретному кримінальному провадженні;

в) у межах координаційної діяльності брати участь у розробленні заходів запобігання та протидії кримінальним правопорушенням спільно з іншими органами правопорядку;

г) здійснювати кримінологічний аналіз злочинності;

д) сприяти профілактичній діяльності громадських формувань»;

- у КПК України регламентувати повноваження органів прокуратури щодо процесуального керівництва органами досудового слідства стосовно виявлення й усунення ними причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень;

- Закон України «Про Службу безпеки України» доповнити гарантіями щодо невтручання у діяльність працівників СБУ наступного змісту: «Будь-які письмові чи усні вказівки, вимоги, доручення тощо, спрямовані до Служби безпеки України чи її співробітників, що стосуються питань досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні і не передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, є неправомірними та не підлягають виконанню. У разі отримання такої вказівки, вимоги, доручення тощо працівник Служби безпеки України невідкладно інформує про це в письмовій голові Служби безпеки України».

6. Визначено пріоритети та рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. За територіальною ознакою у межах всієї країни виділено пріоритети кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства трьох рівнів: загальнодержавні пріоритети, пріоритети регіонального (обласного, АРК, м. Київ та м. Севастополь) та місцевого (муніципального) рівня.

6.1. На загальнодержавному рівні пріоритетом кримінологічної діяльності розгляданих органів мають є злочинні діяння, що у масштабі всієї країни завдають найбільшої шкоди охоронюваним кримінально-правовими засобами суспільним відносинам, а саме: група злочинних діянь, що мають найбільш високий ступінь суспільної небезпеки, тобто тих, що пов'язані з організованою та кримінально-професійною злочинністю, економічною

злочинністю та корупцією, кіберзлочинністю, наркозлочинністю, тероризмом, незаконним обігом зброї, кримінальні правопорушення проти особи і власності, основ національної безпеки.

6.2. На регіональному рівні пріоритети кримінологічної діяльності правоохоронних органів повинні відобразитись у нормативних актах регіонального значення – регіональних (обласних) програмах запобігання злочинності. Відповідно, такі програми мають слугувати орієнтиром у кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства регіонального (обласного) рівня. У свою чергу пріоритети кримінологічної діяльності місцевого (муніципального) рівня мають бути визначені у програмах запобігання злочинності відповідних адміністративно-територіальних одиниць (районів, міст, об'єднаних територіальних громад).

6.3. За функціональною ознакою пріоритети кримінологічної діяльності поділено на пріоритети, характерні для всіх органів кримінального судочинства, а також пріоритети, властиві для окремих органів. Загальні пріоритети органів кримінального судочинства співпадають із пріоритетами загальнодержавного рівня, тобто злочинні діяння, що у загальнодержавному масштабі завдають найбільшої шкоди охоронюваним кримінально-правовими засобами суспільним відносинам. Пріоритети, властиві для окремих органів випливають із тих завдань, що поставлені перед такими органами, а також функцій, які вони виконують. Так, для органів кримінального судочинства, що входять до складу Національної поліції України, тобто підрозділів слідства та дізнання, на загальнодержавному рівні пріоритетами кримінологічної діяльності є злочинні діяння, що становлять найвищий ступінь суспільної небезпеки, є найбільш розповсюдженими та/або спричиняють найбільше збитків державі і окремим громадянам, а також є підслідними для цих підрозділів, відповідно до ч. 1 ст. 216 КПК України. Відповідно на регіональному рівні пріоритетом діяльності, поряд з вищеокресленими, є злочинні діяння специфічні для таких регіонів.

6.4. Пріоритетами кримінологічної діяльності органів прокуратури є визначені вище загальнодержавні пріоритети такої діяльності всіх органів кримінального судочинства, процесуальне керівництво діяльністю із досудового розслідування яких здійснює прокуратура. Аналогічні пріоритети кримінологічної діяльності повинні мати і суди, оскільки вони здійснюють правосуддя виключно по всім кримінальним провадженням у державі.

6.5. Класифікацію рівнів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства здійснено за трьома підставами: за об'єктом кримінологічної діяльності, за суб'єктом кримінологічної діяльності та змішану (об'єктно-суб'єктну) класифікацію. За об'єктом кримінологічної діяльності виділено кримінологічну діяльність органів кримінального судочинства: 1) на загальному рівні, як вплив на всю систему злочинності та сукупно на всіх злочинців; 2) вплив на особливому рівні на злочинність окремого виду або злочинців окремої групи; 3) вплив на конкретні акти злочинної поведінки або конкретних злочинців на індивідуальному рівні.

6.6. За суб'єктом кримінологічної діяльності рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства поділено на: 1) діяльність всієї системи органів кримінального судочинства на загальнодержавному рівні, 2) діяльність органів та підрозділів кримінального судочинства на регіональному (обласному) рівні; 3) діяльність органів та підрозділів кримінального судочинства на місцевому (муніципальному) рівні 3) індивідуальна діяльність окремих працівників органів кримінального судочинства. За об'єктно-суб'єктним критерієм виділено наступні рівні кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства: 1) вплив на всю систему злочинності та сукупно на всіх злочинців системи органів кримінального судочинства на загальнодержавному рівні; 2) вплив на особливому рівні на злочинність окремого виду або злочинців окремої групи органів та підрозділів кримінального судочинства на регіональному (обласному) та/або місцевому (муніципальному) рівні; 3) вплив на конкретні

акти злочинної поведінки або конкретних злочинців окремих працівників органів кримінального судочинства на індивідуальному рівні.

7. Характеристика принципів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства дала підстави стверджувати, що ними є сукупність керівних ідей (засад), що являють собою основні вихідні положення для організації та здійснення органами кримінального судочинства кримінологічної діяльності, як складової кримінологічної політики держави, з метою ефективного запобігання злочинності.

Визначено перелік основних принципів такої діяльності, а саме: верховенство права, законність, гласність, гуманізм, актуальність, адекватність запобіжних заходів, доцільність, ефективність, інформативність, конкретність, науковість, плановість, реальність, системність та постійність кримінологічного впливу, субординація та несуперечливість, утилітаризм, належне ресурсне забезпечення, *всебічність, повнота й об'єктивність* дослідження обставин справи, погодженість дій усіх учасників процесу протидії злочинності та запобігання злочинам, самостійність кримінологічної діяльності окремих органів кримінального судочинства.

8. Надано характеристику науковим засадам управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства. Державне управління у галузі кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства перебуває у такій сфері соціального життя, як запобігання злочинності. Саме у цій сфері такі органи мають бути наділені владними повноваженнями щодо визначення, застосування або впровадження різноманітних заходів запобігання злочинності. І що важливо, виконання визначених заходів має бути обов'язковим для тих фізичних або юридичних осіб, стосовно яких вони спрямовані.

8.1. Під управлінням кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства слід розуміти різновид державного управління, головною метою якого є забезпечення вжиття ефективних заходів запобігання злочинності, що полягає у свідомо організованому, планованому,

скоординованому та цілеспрямованому процесі керівного впливу уповноважених на те представників окремих органів кримінального судочинства вищого рівня на підлеглі або іншого відомчого рівня на діяльність піднаглядних їм підрозділів чи окремих працівників нижчого рівня або іншого відомства.

8.2. Доведено, що управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства, у першу чергу, має здійснюватися із використанням засобів наукового виду управління, а вже потім традиційного чи емпіричного видів. Тобто спрямування діяльності розгляданих нами органів на вжиття різноманітних запобіжних заходів, визначення їх пріоритетності має спиратись на ґрунтовні дослідження науковців, а не на традиції чи тимчасові й швидкоплинні потреби окремих громадян.

8.3. Функціями державного управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства є окремі напрямки (форми) впливу управлінської діяльності, що здійснюють повноважні підрозділи або окремі особи та спрямовані на забезпечення мети ефективного запобігання злочинності. Проаналізовано такі спеціальні функції, як: стратегічне планування, прогнозування, ухвалення управлінських рішень, організація діяльності, контроль. Визначено перелік загальносистемних принципів, що може бути покладено в основу управління кримінологічною діяльністю органів кримінального судочинства, а саме: законність, ефективність, єдиноначалля і колегіальність, централізація і децентралізація, науковість, плановість та публічність.

9. Розкрито наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами кримінального судочинства. Встановлено, що Кримінологічний моніторинг органів кримінального судочинства – це соціально зумовлена, науково-обґрунтована система спостереження, вимірювання та оцінки стану явищ та процесів у різні періоди, яка спрямована на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності, шляхом отримання повної та обґрунтованої інформації про злочинність з метою її подальшого

оброблення, систематизації та використання для реалізації стратегічних завдань протидії злочинності. Сама моніторингова діяльність займає вагомe місце в системі професійної діяльності зазначених органів державної влади. Від якості та рівня розробленості наукових засад кримінологічного моніторингу та його практичного втілення в повсякденну діяльність органів кримінального судочинства безпосередньо залежить ефективність, ґрунтовність кримінологічного моніторингу, достатність отриманих даних для розробки стратегічних напрямків запобігання та протидії злочинності.

10. Описано взаємодію між органами кримінального судочинства щодо здійснення кримінологічної діяльності – суб'єкти кримінального судочинства активно взаємодіють як один з одним так і з іншими правоохоронними органами. Не зважаючи на різний правовий статус, функції та коло повноважень, у своїй сукупності вони утворюють цілісну систему протидії злочинності, здійснюючи вплив на злочинність по різних напрямкам та векторам. Поряд з цим рівність органів кримінального судочинства, чіткий баланс їхніх прав дають змогу кожному суб'єкту системи не лише активно впливати на роботу іншого, а й стримувати його від порушень закону. Забезпечення балансу та взаємодії між ними – надійний механізм стримувань і противаг, ефективний засіб контролю, універсальний гарант недопущення беззаконня цими суб'єктами. Діяльність органів кримінального судочинства завжди спрямована на вирішення спільних завдань щодо протидії злочинності.

Не зважаючи на те, що прийнято низку нормативних документів, які стосуються питань координації та взаємодії, вони здебільшого мають декларативний характер. Залишається не достатньо розробленим та відпрацьованим реальний механізм координації та органів кримінального судочинства. Недосконалістю характеризується взаємодія органів системи МВС і наявність різних підходів до виконання спільних загальних завдань. Досить слабкою на практиці є координація запобіжної діяльності. Більшість напрямків взаємодії та координації реалізуються формально.

Доведено, що виправити ситуацію з взаємодією органів кримінального судочинства допомогло б прийняття нормативного документу, який би регулював питання взаємодії органів кримінального судочинства між собою. Таке рішення дозволило б визначити основні стратегічні напрямки взаємодії, їх зміст, завдання, механізм та засоби реалізації. Доцільним є передбачення в структурі органів кримінального судочинства посад кримінологів або аналітичних підрозділів, в яких би працювали кримінологи з фаховою освітою та займалися дослідженням кримінологічних аспектів діяльності окремого суб'єкта протидії злочинності та розробляли на цій основі пропозиції щодо вдосконалення їх діяльності, підвищення ефективності запобіжної діяльності. Лише симбіоз теоретичної бази та практичне втілення заходів протидії злочинності дозволить досягти якісно нового рівня протидії злочинності. Найбільш поширеними та ефективними формами взаємодії суб'єктів кримінального судочинства є: проведення спільних заходів; координаційні наради; обмін інформації; участь у спільних проектах, заходах тощо.

11. Встановити норми подібності та відмінності між зарубіжним та національним досвідом кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, надано пропозиції щодо його гармонізації. Зарубіжний досвід протидії злочинності характеризується соціально-орієнтованою спрямованістю та активним використанням можливостей інформаційних технологій та ресурсів соціальних мереж в профілактичних цілях. Також вагоме значення приділяється взаємодії з населенням, яке проявляє активну участь у протидії злочинності. Також запорукою ефективної профілактичної діяльності виступає налагоджена взаємодія різних органів кримінального судочинства в процесі здійснення профілактичної діяльності.

12. Розроблено засоби виміру ефективності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. Доведено, що під ефективністю кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства необхідно розуміти досягнення поставленої мети із найменшими затратами. Під метою

необхідно розуміти запобігання та профілактику правопорушень. Вимір же кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства може бути здійснений шляхом моніторингу тенденції до зменшення рівня злочинної поведінки в окремих регіонах та країні в цілому. Однак, не враховуючи це, в органах кримінального судочинства наразі ще залишається негативна тенденція, наслідувана ще за часів Радянського Союзу, спрямована на виконання показників. Основою виміру ефективності кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства має стати рівень довіри населення та нормативно визначений показник проведених запобіжних заходів.

13. Охарактеризовано механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. Під механізмом реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства запропоновано розуміти систему взаємозалежної діяльності органів кримінального судочинства, покликаної з метою виявлення та усунення причини і умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, а також пошуку шляхів і засобів попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

Розвинуто твердження тих вчених, які вважають, що сама кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства може здійснюється в рамках досудового розслідування (у формі досудового слідства, якщо розслідуються злочини, або у формі дізнання, якщо розслідуються кримінальні проступки) та/або та на етапі судового розгляду. Безпосередньо кримінологічна діяльності органів кримінального судочинства в свою чергу може розглядатися в двох значення: широкому та вузькому. У широкому сенсі дане поняття охоплює всю роботу учасників кримінального процесу, проведenu ними з метою попередження кримінальних правопорушень, виявлення та усунення причин і умов розслідуваних кримінальних правопорушень, правового виховання громадян тощо. У вузькому значенні – це діяльність органів кримінального судочинства щодо

виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень.

14. Досліджено інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. Зроблено висновок про те, що наразі забезпечення безпеки баз даних, які використовуються під час інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства, не встигає за стрімким розвитком інформаційно суспільства. Це, зокрема, зумовлено браком висококваліфікованих кадрів з технічною освітою у сфері ІТ; недостатнім матеріальним забезпеченням (мається на увазі сучасне обладнання); недостатнім рівнем фінансування та ін.

Підтримано тих учених, які вважають, що інформаційно-аналітична діяльність правоохоронних органів – це пошук, обробка, внесення, аналіз та інформаційне зберігання (утворення баз даних), чи інформаційно-аналітична робота, що покликана та основною метою якої є опрацювання даних щодо злочинів та кримінальних проступків, їх зберігання аби окреслити тенденції злочинності, а також інформаційної допомоги в розкритті вже вчинених кримінальних правопорушень.

Констатовано, що інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства взаємопов'язані між собою, і тільки у поєднанні можуть дати в кінцевому результаті наукові доробки, які в подальшому можуть бути впроваджені у практичну діяльність та/або освітній процес закладів вищої освіти відповідного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адекватний: Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/adekvatnyj>.
2. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: навч. посіб. / Черней В.В., Константинов С. Ф., Братель С. Г. та ін.; під заг. ред. Коваленка В.В. [5-те вид.]. Київ : ПП «Дірект Лайн», 2014. 408 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : [підруч.] : У 2-х т. Т. 1 : Загальна частина / [ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова) та ін.]. К. : ТОВ «Вид-во «Юрид. думка», 2007. 592 с.
4. Албул С.В. До питання концептуалізації напрямів вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення негласної роботи суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в Україні. Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 30 жовтня 2020 р.). Одеса: ОДУВС, 2020. С. 9-12.
5. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Кримінологія: курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 295 с.
6. Алексеев А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. М., 2001. 496 с. С. 1-26.
7. Алексеев С.С. Восхождение к праву: поиски и решения. Москва : Норма, 2003. 748 с.
8. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. Москва : Издательство «Юридическая литература», 1966 г. 186 с.
9. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений. И. Анденес. Пер. с англ. М. : Прогресс, 1979. 263 с.

10. Андрейчук Н. Парадигма як термін. Видавництво Львівської політехніки, 2008. С. 254-257. URL: http://vlp.com.ua/files/52_3.pdf (дата звернення: 21.04.2020).
11. Андрусяк В.Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2015. 20 с.
12. Антоненко С.А. Результативні показники формування системи баз даних для забезпечення законотворчої діяльності. *Правова інформатика*. № 4 (28). 2010. С. 51-60.
13. Антонян Ю.М. О понятии профилактики преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. М.: Юрид. лит., 1977. Вып. 26. С. 30-36.
14. Бабакін В.М. Поняття та система заходів профілактики правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень. *Науковий вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 2. С. 73–77.
15. Бабаніна В.В. Механізм створення та реалізації кримінального законодавства в механізмі кримінально-правового регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Випуск 2. С. 37-43.
16. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис... доктор. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 515 с.
17. Бакуменко Р. Інформаційно-аналітичне забезпечення органів військового управління: стан, проблеми та підготовка фахівців. *Військова освіта*. 2019. №. 1. С. 8-16.
18. Бандурка А. М., Давыденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействия : монография. Харьков : Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.
19. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Х. вид-во ХНУВС. 2001. 308 с.

20. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Синергетичний підхід і питання методології кримінологічної науки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 76-84.
21. Баулін Ю.В. Кримінально-правове регулювання: основні проблеми. Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 23–28.
22. Бахуринська О.О. Принцип економії кримінально-правової репресії: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2017. №4. С. 204-210.
23. Беспалова М.А. Становление правозащитной функции Российского государства в условиях современного конституционного строительства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Белгород, 2011. 25 с.
24. Бесчастний В.М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 32 с.
25. Беседін М.О., Нагаєв В.М. Основи менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід (модульний варіант): підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 496 с.
26. Білас А.І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 21 с.
27. Білозьоров Є.В., Вишковська В.І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні: монографія. Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2015. 168 с.
28. Білокур Є.І. Функції державного управління: поняття, особливості, правове регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2015. 194 с.
29. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.

30. Блажівський Є.М. Моніторинг протидії злочинності в Україні. дис....докт. юрид. наук: 12.00.08. Харківський національний університет внутрішніх справ. Х. 2023. 418 с.
31. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності. *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 98-101.
32. Блажівський Є.М. Окремі напрями діяльності прокуратури в контексті моніторингу протидії злочинності. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2013. № 2. С. 193–198.
33. Бобровник С.В. Компромiс i конфлікт: методологічні підходи до дослідження. *Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*. 2009. Вип. 20. С. 110–117.
34. Бойко О. Е. Зарубежный опыт противодействия преступности несовершеннолетних. Материалы межрегиональной научно-практической конференции. Томск, 2011. С. 208–213.
35. Боков А. В. Организация борьбы с преступностью: монография. М.: ЮНИТИДАНА, Закон и право, 2003. 175 с. С. 112–113.
36. Большая советская энциклопедия. Том тридцать девятый. Мерави – Момоты. Москва : Государственный институт «Советская энциклопедия» : ОГИЗ РСФСР, 1938 г. 752 с.
37. Бондар Г. Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2004. 223 с.
38. Бондаренко А. І. Концепт правозахисної діяльності сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса. 2018. 20 с.
39. Бондаренко А.І. Правові та організаційні форми реалізації правозахисної функції сучасної держави. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 14-19.
40. Боняк В.О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 372 с.

41. Борисов В.І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями. *Проблеми законності: респ. міжвід. наук. зб.* / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад., 2009. Вип. 100. С. 305–312.
42. Бородин С. В. Борьба с преступностью: теоретическая модель комплексной программы. М.: Наука, 1990. 272 с.
43. Бородин Д.І. Правоохоронні органи України: поняття та функції. *Юридичний вісник*. 2015. № 2(35). С. 47–51.
44. Братасюк В.М. Правова реальність як форма прояву інтелектуальної традиції епохи (на матеріалах романо-германської правової сім'ї) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2005. 194 с.
45. Братель С.Г. Функції правоохоронної сфери. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 63-66.
46. Бугайчук К.Л. Публічне адміністрування в органах Національної поліції: об'єктно-суб'єктний підхід. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 5. С. 64–72. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_5_10.pdf
47. Буданов В. Методология и принципы синергетики. *Філософія освіти*. 2006. № 1 (3). С. 143-172.
48. Бурлаков В. Н. Индивидуальная профилактика правонарушений: проблемы и суждения. *Вестник Ленинградского университета. Серия: Экономика. Философия. Право*. 1982. № 23. С. 103-108.
49. Бутузов В.М. Системно-структурний аналіз як метод дослідження протидії комп'ютерній злочинності. *Правова інформатика*. 2011. № 1(29). С. 67-71.
50. Бышевский Ю. В. Наказание и его назначение : учебное пособие. Ю. В. Бышевский, А. И. Марцев. Омск: НИОиРИО Омской высшей школы милиции МВД СССР, 1975. 82 с.
51. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. Київ : Університет «України», 2014. 417 с.

52. Василевич В.В. Експертиза нормативно-правових актів у сфері запобігання злочинам: поняття та об'єкти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 138-144.
53. Василевич В.В. Кримінологічна політика України: монографія. В. В. Василевич. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
54. Василевич В.В. Принципи кримінологічної політики України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Випуск 27. С. 82-90.
55. Ведерніков Ю.А., Кучук А.М. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект. Київ : Знання України, 2009. 219 с.
56. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
57. Веприцький Р.С. Методологія дослідження феноменології злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 67-74.
58. Вечерова Є.М. Системно-структурний аналіз кримінального законодавства України: до постановки питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С.168-171.
59. Взаимодействие // Большая советская энциклопедия. 3-е издание. Большая советская энциклопедия, 1971. Т. 5. С. 7. 640 с
60. Вишковська В.І. Форми здійснення правозахисної діяльності в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Економіка і право. 2014. Вип. 25. С. 136-142.
61. Влада приховує вразливість кіберсистеми України – хакер в інтерв'ю Times : веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57886765> (дата звернення: 28.07.2020).
62. Волинець В. Роль правоохоронної функції держави у державотворчому і правотворчому процесах в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 4–9.

63. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
64. Волоско В. Демократичні принципи діяльності органів внутрішніх справ. *Демократичне врядування*. 2008. Вип. 2. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Volosko.pdf
65. Волуйко О., Дручек О. Поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів у світлі концепції національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 95-100.
66. Воронин Ю. А. Предупреждение преступности в зарубежных странах. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2012. № 27 (281). Право. Вып. 32. С. 86–88.
67. Воронин Ю.А. Зарубежный опыт участия населения в противодействии преступности: правоохранительный и виктимологический аспекты. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Право»*. 2019. Т. 19, № 3, С. 16–21.
68. Воронин Ю. А. Введение в криминологию. М., 2013. 252 с.
69. Гладкова Є.О. Функціональний зміст прогнозування у сфері протидії злочинності. *Вісник криминологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 178-186.
70. Голина В.В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений : учеб. пособие. Киев : УЖ ВО при Минвузе УССР, 1989. 72 с.
71. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад.. України, 2011. 120 с.
72. Голіна В. В. Криминологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 145-154.
73. Голіна В. Криминологічна політика України як ресурс у протидії злочинності (реалії і можливості). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 193-201.
74. Голіна В.В. Державне програмування і регіональне планування

заходів запобігання злочинності в Україні / В.В. Голіна, С.Ю. Лукашевич, М.Г. Колодяжний ; за заг. ред. В. В. Голіни. Х.: Право, 2012. 304 с.

75. Голіна В.В. Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 145-154.

76. Голіна В.В. Принципи кримінологічної політики в Україні. Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С.77-78.

77. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. Харків: Право. 2014. 513 с. URL: <http://libnet.com/content/9629Obektizapobigannyazlochinnosti.html>. (дата звернення: 21.04.2020).

78. Голіна В.В., Колодяжний М.Г. Кримінологічна політика України: сутність та передумови її формування. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Х. : Право, 2012. Вип. 23. С. 53–63.*

79. Голіна В.В., Лукашевич С.Ю., Колодяжний М.Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / за заг. ред. В.В. Голіни. Харків : Право, 2012. 304 с.

80. Головкін Б.М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184.

81. Гончарова А. Кримінологічна політика у сфері боротьби з тероризмом. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №2. С. 182-185.

82. Горбачов О.В. Значення оперативно-розшукової превенції у системі протидії кримінальній протиправності. Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 30 жовтня 2020 р.). Одеса: ОДУВС, 2020. С. 33-35.

83. Гордеев Алексей Юрьевич. К вопросу о положительном опыте предупреждения преступлений в зарубежных странах. *Matters of Russian and International Law*. 2017, Vol. 7, Is. 11A. P. 117
84. Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 20 с.
85. Горохольський В.Л. Визначення сутності державного управління та його відмежування від суміжних понять. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2017. №1. С. 28-32.
86. Горщенков А.Г. Криминологический мониторинг как инструмент противодействия коррупции. *Следователь*. 2010. № 4. С. 26-29.
87. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: Навч. посібник. Харків: НТУ "ХПІ", 2009. 142 с.
88. Гринчук Ю.С., Шемігон О.І., Вихор М.В. Контроль як функція державного управління: економіко-правова сутність та механізм застосування. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2019/5.pdf
89. Гриценко В.Г. Поняття та значення функцій правоохоронних органів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 20–23.
90. Гриценко І.С., Мельник Р.С., Пухтецька А.А. Адміністративне право України: підручник / під ред. І.С. Гриценка. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
91. Громова О.Є. Роль координаційної функції в процесі управління організацією. *Економіка і суспільство*. 2016. №7. С. 256–259.
92. Грохольський В. Л., Деркач В.А. Аналіз та прогнозування криміногенної ситуації підрозділами кримінальної поліції України <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1390/1.pdf>
93. Губарев С.В. Формування механізму правового регулювання суспільних відносин у підприємстві. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції Спецвипуск*. 2017. Ч. 1. С. 66-70.

94. Гула Л., Доліновський Ю. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативних підрозділів у протидії злочинам у сфері економіки. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 906 (20). С. 136–141.
95. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. 3-тє вид., перероб і доп. Київ: Знання, 2008. 495 с.
96. Гусєва К.А. Місце кримінального процесу у запобіганні правопорушенням. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : Тези доповідей наук.-теор.конф. (м. Київ, 20 березня 2014 року) / Ред. кол. В.В. Коваленко, В.В. Черней, О.М. Джужа, В.В.Василевич та ін. К.: Національна акад. внутр. справ, 2014. С. 319-324.
97. Гуторова Н.О. Регулювання кримінально-правових відносин: поняття, мета, способи та їх ефективність. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18-19 жовт. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 106-110.
98. Давиденко В. Кримінологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2008. № 4. С. 111-117.
99. Даль В.И. Толковый словарь живаго великорускаго языка. Часть первая. Москва, 1863. 627 с.
100. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Философия: учебник. Москва: ЭКСМО, 2006. 512 с.
101. Даньшин І. Кримінологічне планування заходів протидії злочинності та її прогнозування. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 4 (39). С. 145-152.
102. Демків Р.Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 34. Том 1. С. 19-23.

103. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія. Т. А. Денисова. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2007. 340 с.
104. Державна програма боротьби зі злочинністю: затверджена Постановою Верховної Ради України 25.06.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12#Text>.
105. Державне управління : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. ; Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
106. Державне управління проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.
107. Джужа О. М., Василевич В. В. Концептуальні засади співвідношення кримінальної, кримінально-правової та кримінологічної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2014. № 4. С. 30–45.
108. Джужа О.М. Аналіз загальнодержавних комплексних заходів запобігання злочинам в Україні. Правове забезпечення діяльності міліції/поліції: історія, сучасні проблеми, міжнародний досвід : зб. наук. праць / Київ. націон. ун-т внутр. справ. Атіка, 2006. С. 14–26.
109. Джужа О.М., Орлов Ю.Ю., Калюжний Р.А. Щодо можливості вивчення правових явищ з позиції синергетики. *Право і суспільство*. 2009. № 2. С. 3-12.
110. Дзьобань О.П. Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 9. С. 3-16.
111. Дзьобань О.П. Сучасна соціальна синергетика: до питання про визначення концептуальних основ. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 7. С. 3-15.

112. Добренъков В. И. Методологические основы организации социологического мониторинга угроз информационной безопасности региона России. / Добренъков В. И., Ефимов Н.И., Нечаев В.Я. Ломоносовские чтения. Сборник научн. статей в 2-х томах. Т. 1.М. 2002. URL : <http://archive.today/e3HI8>
113. Довбань І. М. Методологічний інструментарій дослідження злочинності державних службовців. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 42. Том 2. С. 100-103.
114. Довбня С.О. Методологічні засади дослідження проблеми вітчизняного досвіду програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. *Наукові записки Ніжинського державного ун-ту ім. М. Гоголя. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2011. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2569/1/S_Dovbnya_%20NNSPSP_4_PED_PI.pdf
115. Долгова А.И. Криминальная ситуация в России: оценка изменений. Новая криминальная ситуация: оценка и реагирование. под ред. А.И. Долговой. М. : Криминологическая ассоциация, 2009. С. 3–14. С. 7-8
116. Драч І.І. Феномен управління в умовах трансформації освіти. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/6860/1/87.pdf>
117. Дрьомін В.М. Криминологічні функції та криминологічна діяльність ДБР. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.) / редкол.: Г.О. Ульянова (голова ред.), В.М. Дрьомін, Є.Л. Стрельцов та ін.; НУ «ОЮА». Одеса : Юридична література, 2018. С. 375-379.
118. Дудченко В.В., Манько Д.Г. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного науково-правового мислення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 13-17.
119. Дульський О. О. Підвищення ролі оперативно-розшукової діяльності в забезпеченні верховенства права при здійсненні кримінальних

проваджень. Прокуратура України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 трав. 2016 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 111–113.

120. Дяченко Н.П. Методологічне забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління*. 2013. № 4 (43). С. 194–199.

121. Егоров Д.Ю. Социальные организации: современные принципы построения управления. *РЭЖ*. 2010. № 7. С. 23–28.

122. Економічна енциклопедія. Словопедія. URL : <http://slovopedia.org.ua/38/53402/380956.html>

123. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Том 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін. Київ : Нац. акад. держ. упр. При Президентові України, 2011. 692 с.

124. Ергашев Е. Р. Организация работы городской (районной) прокуратуры: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург. 2003. 223 с.

125. Ещанов А.Ш. Словарь-справочник основных понятий и терминов по криминологии : Учебное пособие. (Под редакцией доктора юридических наук, профессора, советника Председателя Мажилиса Парламента Республики Казахстан Онгарбаева Е.А.). Астана: ЗАО «Казахский гуманитарно- юридический университет», 2002. 108 с.

126. Євтушенко О.Н., Андріяш В.І. Державне управління (Основи теорії державного управління) : [навчальний посібник у трьох частинах]. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Ч. 1. Основи теорії державного управління. 2013. 268 с.

127. Єршова Н.Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19-20. С. 179-185.

128. Єршоменко І. Взаємодія прокурора та слідчого у кримінальному провадженні. Підстави, форми та принципи. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2019. С. 157-160
129. Жалинский А. Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР: вопросы теории: монография. Львов: Вища школа, 1976. 193 с.
130. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Проспект, 2013. 400 с.
131. Жалинский А.Э., Костицкий М.В. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. Львов: Атлас, 1980. 216 с.
132. За шість місяців поточного року фахівці Державної служби спеціального зв'язку заблокували 1,7 мережевих атак на держоргани : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3288500-za-piv-roku-na-derzorgani-ukraini-zdijsnili-17-miljona-kiberatak-tretina-z-rf.html> (дата звернення: 28.07.2021).
133. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навч. посібник / за ред. В.О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 224 с.
134. Завальнюк В.В. Принципи антропологічної парадигми права. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць, 2012. Вип. 66. С. 473-477.
135. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші; За ред. В.В. Копейчикова. Стер. вид. Київ.: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
136. Загальний: Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/zaghaljnyj>
137. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 1. : Теоретичні засади та історія криминологічної науки. 424 с.

138. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Ін Юре, 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.
139. Закон України «Про Бюро економічної безпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
140. Закон України «Про Державне бюро розслідувань». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>
141. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
142. Закон України «Про прокуратуру». Наук.-практ. коментар. / Д. М. Бакаев, Ю. М. Грошевий, В. В. Долежан та ін. Харків: ІПК Генпрокуратури України, 1993. 176 с.
143. Закон України «Про Службу безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
144. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020 – 2024 роки: проект. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-08.09.2020.pdf>
145. Захист: Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/zakhyst>.
146. Зелинский А. Ф. Криминология: учеб. пособие. Харків: Рубикон, 2000. 240 с.
147. Зелинский А.Ф. Криминология: курс лекцій. Харьков, 1996. 260 с.
148. Земскова А.И. К вопросу о сущности правозащитной функции государства. *Общество и право*. 2009. № 3 (25). С. 21–27.
149. Игошев К.Е., Шмаров И.В. Социальные аспекты предупреждения правонарушений (проблемы социального контроля). Москва: Юрид. лит., 1980. 176 с.

150. Ищук Я. Г., Пинкевич Т. В., Смольянинов Е. С. Цифровая криминология: учебное пособие. Москва.: Академия управления МВД России, 2021. 244 с.

151. Иванов Ю.А. Міжнародно-правове регулювання боротьби з тероризмом у сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. Ю.А.Іванов. К., 2000. 16 с.

152. Иванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія : навч. посібник. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.

153. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні від 07 липня 2017 № 575. Наказ. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний вісник України від 29.08.2017. 2017. № 67.

154. Іщенко Ю.В. Поняття та особливості взаємодії державних органів у сфері запобігання та протидії корупції : навчально-методичний посібник з підвищення кваліфікації працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язки з організації роботи щодо запобігання та протидії проявам корупції (I–VII категорії посад). Київ. С. 45–47. URL: <https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/posibnik.pdf>.

155. Ищук Д.О. Окремі проблемні питання взаємодії та координації діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії корупції України. *Право та державне управління*. 2020. №2. С. 75-78.

156. Ищук О.С. Кримінологічна діяльність органів прокуратури: монографія. Харків: Золота миля, 2014. 366 с.

157. Ищук О.С. Критерії оцінки ефективності кримінологічної діяльності органів прокуратури. *Європейські перспективи*. 2015. Вип. 4. С. 67-74.

158. Ищук О.С. Принципи кримінологічної діяльності органів прокуратури. *Митна справа*. 2015. №5(101), частина 2. С. 67-74.

159. Іщук О.С. Пріоритети та рівні кримінологічної діяльності органів прокуратури. *Митна справа*. 2015. №4. С.31-37.
160. Іщук О.С. Теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України.: автореф. дис... доктор. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 30 с.
161. Йосипів А.О. Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 315-324.
162. Каламбет С.В., Іванов С.І., Півняк Ю.В. *Методолія наукових досліджень: Навч. посіб.* Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
163. Калатур М. Особливості діяльності та розвитку державної фіскальної служби України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 127-131.
164. Калатур М.В. Адміністративно-правові засади організації та функціонування слідчих підрозділів правоохоронних органів: автореф. дис... доктор. юрид. наук: 12.00.07. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 40 с.
165. Калініна А.В. Реалізація принципу особистої кримінальної відповідальності та покарання особи у практичному вимірі запобігання злочинності в Україні. Засади функціонування кримінальної юстиції :збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 83-85.
166. Кальман О. Г. Прокуратура України як суб'єкт протидії злочинності. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали V Міжвуз. наук.-практ. конф. студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (Київ, 18 жовтня 2013 р.). К. : Нац. акад. прокуратури України, 2013. С. 15–21.
167. Калюжний Р.А., Лапка О.Я., Пікуля Т.О. Правові стимули в механізмі правового стимулювання. Київ : «МП Леся», 2013. 204 с.

168. Калюжний Р.А., Марущак А.І., Петров О.Г. Формування організаційно-правових основ інформаційного забезпечення правоохоронних органів України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 19. С. 190-198.
169. Карпец А.В. Мониторинг и оценка наркоситуации. А. В. Карпец, И.Е. Махров, М. Юстицинформ. 2010. 224 с.
170. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы. И. И. Карпец. М. : Юрид. лит., 1973. 228 с.
171. Каширина О.Н. Концепция ранней профилактики преступности в Итальянской Республике: содержание, субъекты. *Инновационная экономика и право*. 2016. № 1 (2). С. 57-66. С. 60
172. Кваша О.О. Зміст і значення понять «взаємодія» та «система у філософських та правових досліджень». *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 32-38.
173. Квашиц В.Е., Морозов Н.А. Полиция Японии: организация, функции, эффективность. Научный портал МВД России. 2015. № 1. С. 120-126.
174. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2013. 449 с.
175. Керимов Д.А. Философские основания политико-правовых исследований. Москва: Мысль, 1986. С. 232-233.
176. Київець О.В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням «брудних» грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2003. 17 с.
177. Кікалішвілі М.В. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 66-69.

178. Кількість померлих від сурогатного алкоголю зростає до 37 осіб. Смерті зафіксовано у Харківській, Донецькій та Луганській областях. *LB.ua*. Повідомлення від 29.09.2016. URL: https://lb.ua/society/2016/09/29/346577_kolichestvo_umersnih_surrogatnogo.html
179. Ключев М.М. Функціональна та процедурна характеристики програмування протидії злочинності. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2006. № 32. С. 29–37.
180. Кметик-Подубінська Х. Правове моделювання як метод сучасних конституційно-правових досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 211-215.
181. Кобзар О.Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 8-15.
182. Ковалевська Є. Взаємодія між учасниками кримінального провадження в процесі застосування спеціальних медичних знань : поняття і принципи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 233-236.
183. Коваленко А. В. Взаємодія поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч.1 С. 52-55.
184. Коваленко А. В. Наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу: сутність і значення для діяльності Національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 3. С. 133-137.
185. Коваленко А. Критерії ефективності кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 309-313.194.
186. Коваленко А.В. Взаємозв'язок інформаційно-аналітичного забезпечення та наукового супроводження поліцейської діяльності в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 36. Том 2. С. 107-109.

193 Коваленко А.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності Національної поліції: теоретичний і практичний підхід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3. С. 250-254.

194 Коваленко А.В. Теоретико-прикладні засади кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2020. 32 с.

195 Коваленко А.В. Теоретико-прикладні засади кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності в Україні: дис. ... доктор. юрид. наук: 12.00.08. Київ. Нац. академія внутр. справ, 2020. 464 с.

196 Ковальська В.В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти) : дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 422 с.

197 Колодяжний М.Г. Засади запобігання злочинності в Україні. Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 79-81.

198 Колодяжний М.Г. Кримінологічне забезпечення правоохоронної діяльності в Україні. Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи: збірник тез міжнарод. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 лист. 2019р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 115-119.

199 Комаров С.А. Общая теория государства и права: Курс лекций. 2-е изд., перераб. і доп. Москва : Манускрипт, 1996. 312 с.

200 Комплексна програма профілактики злочинності на території Харківського району на 2016-2020 роки: затверджена рішенням Харківської районної ради Харківської області 25 лютого 2016 р. URL: <https://khrada.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/pro-zatverdzhennja-kompleksnoj-programi-profilaktiki-zlochinnosti-v-harkivskomu-rajoni-na-2016-2020-roki.pdf>

201 Комплексна програма профілактики злочинності та вдосконалення системи захисту конституційних прав і свобод громадян у Миколаївській області на 2017-2021 роки, затверджена рішенням обласної ради від 27 квітня 2017 року № 11. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/oblasni-programy>

202 Комплексна програма профілактики злочинності та вдосконалення системи захисту конституційних прав і свобод громадян на території Березанської селищної ради Миколаївської області на 2017-2021 роки, затверджена рішенням сесії ради 27.10.2017 № 9 URL: <https://berezanska-gromada.gov.ua/programi-gromadi-15-44-00-25-02-2019/>

203 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 03/05/2020).

204 Конотопов П.Ю. Аналітика: методологія, технологія і організація інформаційно-аналітичної роботи. Москва : РУСАКИ, 2004. 512 с.

205 Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 25.03.2020).

206 Концепція Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року. Розпорядження КМУ від 14 липня 2021 р. № 800-р. *Урядовий кур'єр*. 22.07.2021. № 140.

207 Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80#Text>

208 Копча В. Правозахисна функція держави: доктринальні підходи до розуміння. *Публічне право*. 2018. № 3 (31). С. 132-140.

209 Корбутяк В.І. Методологія системного підходу та наукових досліджень: навч. посібник. Рівне: НУВГП, 2010. 176 с.

- 210 Корнієнко М.В. Стратегія боротьби зі злочинністю. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17728/1_p081-086.pdf
- 211 Корнієнко П.С. Судовий захист як пріоритетна форма правозахисної діяльності в Україні. *Судова апеляція*. 2017. № 1. С. 13-20.
- 212 Корнякова Т. В. Щодо основних напрямів реалізації кримінологічної запобіжної функції органів прокуратури у природоохоронній діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць*. 2011. Вип. 21. С. 69–78.
- 213 Коробеев А. И. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы: монография. А. И. Коробеев, А. В. Усс, Ю. В. Голик. Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1991. 240 с.
- 214 Костенко О. Соціальний натуралізм — світогляд майбутнього. *Вісник Національної академії наук України*, 2006. № 10. С. 33-38.
- 215 Костенко О.М. Модернізація доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. №1 (2). С. 203–204
- 216 Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3-11.
- 217 Костицький М.В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3–17.
- 218 Кравченко І.С. Основи управління в Національній поліції : навч. посіб. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 212 с.
- 219 Кривицький Ю. Теоретико-методологічні основи розуміння механізму правового регулювання. *Підприємництво, господарство і права*. 2009. № 10. С. 22-25.
- 220 Кривобоков И. А. Социальный мониторинг: теоретико-методологическое обоснование, статистический анализ: дис. ... канд. социолог. наук: 22.00.08. Российская академия управления. М. 1994. 138 с.
- 221 Крижановський А. Методологічні та методичні засади кримінологічного обслуговування діяльності територіальних органів

Національної поліції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2018. № 17 (889). С. 125-131.

222 Криминология : учебник для вузов/под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. М. : Норма ; Инфра, 1999. 784 с.

223 Криминология. Словарь-справочник. Составитель Кернер Х.-Ю. Перевод с немецкого. Отв. ред. перевода – профессор, д.ю.н. Долгова А.И. Москва: Издательство НОРМА, 1998 г., 400 с.

224 Кримінальне судочинство. "Вікіпедія — вільна енциклопедія". URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримінальне_судочинство

225 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341 – III. Дата оновлення: 20.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.05.2020).

226 Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 13.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (Дата звернення: 15.04.2020).

227 Кримінально-виконавче право України : підручник / за заг. ред. проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2009. 642 с.

228 Криминологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства. *Академія прокуратури України (збірник наукових праць)*. 2009. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10170.html>

229 Криминологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства: монографія / за заг. ред. проф. Л. М. Давиденка. Харків: Тимченко, 2011. 214 с.

230 Криминологічне прогнозування. *Вільна енциклопедія "Вікіпедія"*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Криминологічне_прогнозування

231 Криминологія : навчальний посібник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, Ю.Ф. Іванов та ін. Київ : Прецедент, 2004. 207 с.

232 Криминологія : навчальний посібник-практикум (для здобувачів вищої освіти, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність»)) / С.А. Шалгунова,

А.М. Орлеан, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, Ю.М. Крамаренко, Г.В. Барабаш, Ю.В. Волошина, І.В. Шило / За заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 332 с.

233 Кримінологія: підручник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 414 с.

234 Кримінологія. : підручник. Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О.В. Лисодєд та ін. За заг.ред Б.М. Головкіна. Х. Право. 2020. 384 с.

235 Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В.В. Голіна та ін. ; за заг. ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 513 с.

236 Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. 208 с.

237 Кріцак І.В. Правоохоронна функція держави та її вплив на формування функції надання послуг населенню органами внутрішніх справ України. *Форум права*. 2009. № 3. С. 365-372.

238 Кропивницький М.О., Альберда Т.Г. Про механізм правового регулювання бюджетного та позабюджетного фінансування соціального забезпечення населення України. *Науковий юридичний журнал*. 2018. № 6. С. 148-154.

239 Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2007. 180 с.

240 Кудрявцев В. Н. Преступность и нравы переходного общества. М.: Гардарики, 2002. 238 с

241 Кун Т. Структура научных революций; пер. с англ. / сост. В.Ю. Кузнецов. Москва: ООО «Издательства АСТ», 2002.

242 Кураков Л.П., Краснов А.Г., Назаров А.В. Інформаційно-аналітична функція. URL: <http://epi.cc.ua/informationno-analiticheskaya-funktsiya.html>

- 243 Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: У 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін. / За заг. ред. О.М. Джужі.К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
- 244 Курченко В.Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспекты. СПб. : Юридический Центр-Пресс, 2003. 427 с.
- 245 Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.
- 246 Куц В.М. Кириченко О.В. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії) / Монографія. К., Х.: Харків юридичний, 2006. 212 с.
- 247 Кучук А.М. Методологія теорії держави і права. *Теорія держави і права: підручник* / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2014. 468 с.
- 248 Кучук А.М. Основи теорії правового поліцентризму: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
- 249 Кучук А.М. Принципи пізнання правових явищ як елемент методології. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 8–11.
- 250 Кучук А.М. Феномен правового поліцентризму: загальнотеоретичний і методологічний аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.
- 251 Легін А.В. Деякі проблемні питання законодавчого та нормативно-правового забезпечення діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Том 1. №6. С. 141-144.
- 252 Лепех Л.Л. Спеціальна та юридична ефективність механізму правового регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Львів, 2020. 19 с.

- 253 Лескова, И. В. Социокультурная идентичность и правовое воспитание личности. Государство и право. 2007. № 4. 95-104.
- 254 Лисиченко В.К. Виды участия специалистов на предварительном следствии. Криминалистика и судебная экспертиза. К. 1985. Вып. 30. С. 3–9.
- 255 Литвинов А.Н., М.М. Быргеу. Опыт системного исследования профилактики преступлений. Современное состояние проблемы: моногр. М.: «Юркнига», 2004. 160 с.
- 256 Литвинов О. Кримінологічне планування. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/kriminologichne-planuvannya/>
- 257 Литвинов О. М. Гладкова Є. О. Субъекты протидії злочинності як правоохоронні корпорації. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1. С90-98.
- 258 Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 377–387.
- 259 Литвинов О. М. Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів: монографія. Херсон: Олді-плюс, 2003. 312 с.
- 260 Литвинов О.М. Моніторинг кримінологічний. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015, № 2(5). С. 374-375
- 261 Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків. Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 446 с.
- 262 Літвінов Є.В. Запобігання злочинності судовими органами України: поняття, функції та завдання. *Форум права*. 2012. № 4. С. 590-594.
- 263 Лопашенко Н.А. Криминалогическая политика. *Криминалогический журнал*. 2008. №2. С.27-34.
- 264 Лопушанский Ф.А. Следственная профилактика преступлений: опыт, проблемы, решения. К., 1980. 212 с.

265 Лоцихін О.М. Функціональний метод у науковому інструментарії дослідження сучасної державності. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія : Право. 2011. Вип. 1. С. 23-31.

266 Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 33–43.

267 Лизогуб Я. Заборона посягань на волю та гідність людини під кутом зору пам'яток вітчизняного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2011. № 4. С. 42–46.

268 Лукашевич С.Ю., Груба Д.І. Місце синергетичної парадигми в методології правових і кримінологічних досліджень. *Теорія і практика правознавства* : електрон. наук. фах. вид. Нац. ун-ту “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. Випуск 1. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/1.2013/Gruba.pdf.

269 Лушер В.В. Поняття інформаційного забезпечення органів прокуратури України. *Форум права*. 2014. № 1. С. 338-341.

270 Мазурик С. Поняття інформаційного забезпечення та класифікація інформації в прокурорській діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 3 (7). С. 30-34.

271 Майоров А.Н. Мониторинг в образовании. М.: Интеллект-Центр, 2005. С. 153

272 Майоров В.И., Дунаева О.Н. Современные концепции взаимодействия полиции и общества как средства противодействия преступности: опыт зарубежных стран и России. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2017. № 1 (39). С. 145-153.

273 Максимов А. А. Концепция структурных уровней материальных систем: становление, сущность и методологические функции: автореферат дисс. ... канд. философ. Наук. Свердловск, 1987. 19 с.

274 Малиновська Т.М., Шорохова Г.М. Нормативно-правове регулювання діяльності територіальних органів поліції України в

інформаційній сфері. Харківський національний університет внутрішніх справ: *25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994-2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту, Харків, 22 листопада 2019 р. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 283-284.

275 Малиновський В. Я. Державне управління : [навчальний посібник]. Луцьк : Вежа, 2000. 558 с.

276 Малкова В. Д., Токарева А. Ф. Организация деятельности органов внутренних дел по предупреждению преступлений: учебник. М., 2000. 322 с.

277 Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве : монография. Москва : Юристъ, 2004. 250 с.

278 Маляренко В., Шаповалова О. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: переваги та недоліки. *Право України*. 2012. №10. С.9 – 19.

279 Мамка Г. М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи: автореф. дис... доктор. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2019. 42 с.

280 Мандзюк О. Цілі і завдання аналітичної діяльності у сфері інформаційних відносин. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 1. С. 110-113.

281 Маннс Г. Ю. Общее и специальное предупреждение в уголовном праве. Г. Ю. Маннс. Иркутск : Власть труда, 1926. 72 с.

282 Медицький І.Б. Запобігання злочинності: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2008. 220 с.

283 Мельник М.І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.иа*. 2017. № 1. С. 5-9.

284 Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії. Київ : Атіка, 2001. 410 с.

- 285 Мельник М.І., Хавронюк М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: навч. посіб. Київ: Атіка, 2002. 576 с.
- 286 Мельничук Т. В. Формування кримінологічних компетентностей при підготовці фахівців для ДБР. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.). Одеса : Юридична література, 2018. С. 379-383.
- 287 Мескон М.Х. Основы менеджмента: Пер. с англ./ М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. М.: Дело, 1998. 800 с.
- 288 Методи наукового дослідження та їх роль у науковому пізнанні. Хмельницький національний університет. URL: <https://msn.khnu.km.ua/>
- 289 Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю: навчальний посібник / упоряд. Чорний І.В, Перцева В.А., Голопич І.М. Харків: ХНУВС, 2019. 272 с.
- 290 Методологія. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник*. URL: <http://sum.in.ua/s/metodologhija>.
- 291 Миньковский Г.М. Предмет криминологической профилактики преступлений и некоторые проблемы ее эффективности. *Вопросы борьбы с преступностью*. М.: Юрид. лит, 1972. Вып. 17. С. 18 - 20.
- 292 Миронюк Д. Криминологический мониторинг эффективности правового регулирования как элемент системы противодействия преступности. *Leges si viata*. 2014. p. 100-103.
- 293 Митрофанов І.І. Що ж регулюється кримінальним правом? *Наше право*. 2016. № 1. С. 92-98.
- 294 Мицишин Н. Щодо інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності та корупції правоохоронними органами України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. С. 78-80.
- 295 Мінфін : Податкова міліція вже більше року існує поза законом. 5. Перший – український – інформаційний сайт. URL: <https://www.5.ua/>

polityka/minfin-podatкова-militsiia-vzhe-ponad-rik-isnuie-poza-zakonom-165557.html. (дата звернення: 02.05.2020).

296 Мірошніченко С. С. Діяльність прокуратури з попередження організованої злочинності : монографія. К. : Ін Юре, 2008. 212 с.

297 Мірошніченко С. С. Запобігання злочинності – одна із функцій органів прокуратури. *Проблеми законності*. 2005. Вип. 75. С. 158–161.

298 Мірошніченко С.С. Головні напрямки діяльності органів прокуратури з попередження організованої злочинності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2016. 260 с.

299 Мозоль С. А. Класифікація рівнів кримінологічної безпеки. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 5. С. 252–258. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_40.pdf

300 Мозоль С.А. Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 34 с.

301 Молдован В. В. Правознавство. 2-ге вид. навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 184 с. URL: http://pidruchniki.com/11390422/pravo/harakteristika_funktsiy_derzhavi

302 Москвич Л.М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : монографія. Харків : Видавництво «ФІНН», 2011. 384 с.

303 Найчук А. Аналіз і синтез як методи пізнання сутності держави. *Проблеми дидактики історії*. 2015. Вип. 6. С. 21-28.

304 Налуцишин В.В. Принципи кримінального права держав європейського союзу. Засади функціонування кримінальної юстиції :збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 10-14.

305 Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1063 с.

306 Нестеренко О.М. Правове виховання у сучасному суспільстві: теоретико-компаративістське дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2019. 20 с.

307 Новосад Ю. Про деякі змістові елементи запобіжної діяльності та наглядової функції прокуратури України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017, №5. С. 210-213.

308 Носевич Н. Кримінологічне розуміння державного бюро розслідувань як суб'єкта протидії злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №7. С. 194-199.

309 Обласна комплексна програма профілактики правопорушень та боротьби із злочинністю на 2021 - 2023 роки: розпорядження голови Рівненської облдержадміністрації 16.02.2021 № 105. URL: <https://www.rv.gov.ua/npas/pro-oblasnu-kompleksnu-programu-profilaktiki-pravoporushen-ta-borotbi-iz-zlochinnistyu-na-2021-2023-roki-105-2021>

310 Овчинский В.С. Как изучать организованную преступность в XXI веке . URL: <https://izborsk-club.ru/15222>.

311 Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: Ок. 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений / под ред. проф. Л.И. Скворцова. 26-е изд., испр. и доп. Москва: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2010. 736 с.

312 Олишевський О. Методологія науки кримінології. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/metodologiya-nauki-kriminologiji/>.

313 Омельченко О. О. Процесуальна діяльність слідчого по попередженню злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 15 с.

314 Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проєктів: науково-методичне забезпечення : монографія. Сімферополь : КРП, 2010. 266 с.

- 315 Орлов Ю.В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2010. 21 с.
- 316 Орлов Ю.В. Планування кримінологічне. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2 (7). С. 358–360.
- 317 Ортинський В. Л., Кісіль З. Р., Ковалів М. В. Основи управління в органах внутрішніх справ України (схеми, визначення, поняття, принципи, основні засади) : наочний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 190 с.
- 318 Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні: навчальний посібник / В.В. Аброськін, С.В. Албул, С.О. Єгоров, Є.В. Поляков, І.Л. Форнальчук, Т.Г. Щурат; За заг. ред. В.В. Аброськіна. Одеса: ОДУВС, 2020. 290 с.
- 319 Остроумов С. С. О преступлении и наказании (Основные уголовно-правовые и криминологические аспекты). С. С. Остроумов, М. И. Якубович: М. :Знание, 1976. 47 с. (В помощь лектору).
- 320 Парадигма. *Философский энциклопедический словарь*. Москва: ИНФРА-М, 2000. С. 332.
- 321 Петришин О.В. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. №3. С.24–34.
- 322 Петрушкин В. Функции правового моделирования (теоретико-правовой обзор и анализ). *Государственная служба*. № 4 (90), 2014. URL: <https://pa-journal.igsu.ru/articles/r78/1802/>
- 323 Пеший Д.А. Судовий контроль як засіб забезпечення законності в досудовому кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014 № 10-1 том 2. С. 135-138.
- 324 Погребняк С. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук*. №44. С. 26-36. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5116/1/Poghrebnaк_26.pdf

- 325 Подоляка С.А. Напрями інформаційного забезпечення органів прокуратури України. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 26-30.
- 326 Положення про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України від 06 липня 2017 № 570. Наказ. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний вісник України від 15.09.2017. 2017. № 72.
- 327 Поняття, суть і завдання кримінального процесу: лекція. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lection1_1.html
- 328 Порядок взаємодії органів і підрозділів під час організації та виконання органами поліції охорони заходів з фізичної охорони об'єктів: наказ, порядок, план, форма типового документа від 7 липня 2017 р. № 577. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний вісник України від 5 вересня 2017 р. № 69. С. 168. Ст. 2088.
- 329 Порядок координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. Наказ від 08.02.2021 № 28. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21/print>.
- 330 Почтарь Т. М. Правовое воспитание в педагогических вузах: Вопросы методологии и методики: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2000. 215 с.
- 331 Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» від 02.07.2020, реєстр. № 3087-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69331.
- 332 Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Харків: Право, 2008. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за ред. В.В. Сташиса. 840 с.
- 333 Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2013. 440 с.

334 Преступность и общество: историко-правовой и социально-экономические аспекты: сборник научных трудов под ред. Е.П. Ким. Хабаровск. Изд-во Дальневост. юрид. ин-та МВС России. 2008. 280 с.

335 Приходченко Л.Л. Організаційно-правовий механізм забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 1. С. 59-65.

336 Пріоритет: Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/prioritytet>.

337 Про вивчення, врахування і використання в практичній діяльності Методичних рекомендацій щодо порядку підготовки та направлення звернень до правоохоронних органів іноземних держав з питань надання правової допомоги у кримінальних справах та виконання міжнародно-правових доручень слідчими органів внутрішніх справ України: Вказівка МВС від 12 липня 2004 р № 8169/36. К. 2004. 24 с.

338 Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

339 Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#top> (дата звернення: 28.07.2020).

340 Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

341 Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>

342 Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення від 6 грудня 2019 року № 361-IX. // *Відомості Верховної Ради України* від 19.06.2020. 2020. № 25, С. 5.

343 Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України. Наказ МВС України від 27.04.2020 № 357. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20>

344 Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : Положення від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

345 Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова від 28 жовт. 2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

346 Про затвердження Положення про Національну поліцію : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#n9>

347 Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : Наказ МВС України від 20.05.2020 № 405. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>

348 Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України : Наказ від 27 лип. 2016 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-16#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

349 Про затвердження Положення про патрульну службу МВС від 02.07.2015 № 796. Наказ. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний вісник України 2015. № 54,С. 203.

350 Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: Рішення від 19 квіт. 2018 р. № 1200/0/15-18. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

351 Про затвердження Порядку дій посадових осіб органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України щодо встановлення режиму в пунктах пропуску через державний кордон, здійснення контролю за його додержанням, а також організації і забезпечення взаємодії та координації контрольних органів і служб, що здійснюють різні види контролю або беруть участь у забезпеченні режиму в пунктах пропуску через державний кордон : Адміністрація Державної прикордонної служби України від 29.08.2011 р. № 627. Офіційний вісник України. 14.10.2011. № 77. С. 49.

352 Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: наказ, порядок, план від 10 серпня 2016 р. № 773. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний вісник України від 7 жовтня 2016 р. № 77. С. 103. Ст. 2582

353 Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві : до Наказ МВС України від 22.01.2016 № 39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0216-16#Text>

354 Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05 лип. 1994 р. № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

355 Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

356 Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

357 Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. № 24. Ст. 170.

358 Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 лист. 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

359 Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

360 Про національну безпеку. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Офіційний вісник України від 20.07.2018. 2018. № 55. С. 51

361 Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04 лют. 1998 р. № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

362 Про Національну стратегію у сфері прав людини. Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. *Урядовий кур'єр* від 26.03.2021. № 58

363 Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закону України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

364 Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу : Наказ від 17 бер. 2021 р. № 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0069905-21#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

365 Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: Наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>

366 Про перелік установ, організацій та підприємств, що перебувають у віданні Національної академії правових наук : Постанова від 18 серп. 1999

р. № 1518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1518-99-п#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

367 Про прокуратуру. Закон України від 14 жовтня 2014 № 1697-VII. Офіційний вісник України від 07.11.2014. 2014. № 87. С. 9.

368 Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 28.08.2020).

369 Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 р.: розпорядження, стратегія від 15 листопада 2017 р. № 1023-р. Кабінет Міністрів України. Офіційний вісник України від 23 березня 2018 р. № 23. С. 259. Ст. 808.

370 Про телекомунікації : Закон України від 18 лист. 2003 р. № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text> (дата звернення: 28.07.2021).

371 Про утворення Науково-дослідного центру правової інформатики: Постанова від 21 черв. 2001 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2001-п#Text> (дата звернення: 28.07.2020).

372 Проблеми протидії злочинності: підруч. / Кальман О.Г. та ін.; за ред. проф. О.Г. Кальмана. Харків: Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. 352 с.

373 Проект Киотской декларации «Активизация мер предупреждения преступности, уголовного правосудия и обеспечения верховенства права: навстречу осуществлению Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года». ООН. Киото, Япония, 7–12 березня 2021. URL : <https://mgimo.ru/upload/2021/03/KyotoDeclaration.pdf>

374 Противодействие преступности : учеб. пособ. Л.М. Давыденко, М.Л. Давыденко, А.Н. Литвинов и др. Киев : Хай–Тек Пресс, 2011. 200 с.

375 Пчолкін В.Д., Крайній В.П. Використання інформаційних масивів для викриття економічних. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. Львів, 1998. Вип. № 1. С. 101–108.

376 Рабінович П.М. *Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія: в 6 т.* Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.

377 Рада прийняла закон про створення Бюро економічної безпеки. Економічна правда. Повідомлення від 28.01.2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/28/670461/>. (дата звернення: 02.01.2021).

378 Радько Т. Н. Теория государства и права : учеб. пособ. Москва: Рос. акад. адвокатуры, 2001. 412 с.

379 Рівень: Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/rivenj>.

380 Рогальська В.В. Змагальність у досудовому провадженні: [монографія].; за наук. ред. Л.М. Лобойка. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-твнутр. справ, 2012. 172 с.

381 Романюк В.О. Міжнародне співробітництво в боротьбі проти незаконного обігу наркотиків (міжнародно-правові аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. В.О. Романюк. К., 1998. 16 с.

382 Профілактика злочинів: підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужі. Київ : Атіка, 2011. 720 с. URL: http://pidruchniki.com/1031020849606/pravo/meta_zavdannya_funktsiyi_printsipi_profilaktiki_zlochiv

383 Рычихина Э. Н. Миниторинг в системе управления муниципальным образованием: автореф. дис.... докт. Социолог. наук: 22.00.08. М. 2010. 49 с.

384 Савчук О. Судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів державної фіскальної служби. 2017. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13192/170-174.pdf>

385 Сажнев І. В. Деякі питання щодо визначення поняття “правоохоронна функція держави”. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2000. Вип. 4. С. 62–71.

386 Сазонов В. В. Кримінологічне забезпечення економічної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. 29 с.

387 Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): учебник / под ред. В.А. Туманова. Москва: Юристъ, 2003. 448 с.

388 Саричев Ю.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення як вид інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія «Державне управління»)*. № 3. 2017. С. 120-126.

389 Сафронов С. Профілактична діяльність слідчого органів внутрішніх справ. *Право України*. 2002. № 2. С. 82–86.

390 Селіванов В.М. Принцип історизму у правових дослідженнях. Роль принципу історизму в наукових дослідженнях. *Методологічні проблеми історико-правових досліджень*: матеріали ХХІІІ міжнар. істор.-прав. конф. м. Алушта, 24-26 верес. 2010 р. Київ; Сімферополь: Доля, 2011. С. 579, 585-586.

391 Семенов В.В. Взаємодія працівників правоохоронних органів при розслідуванні злочинів. *Науковий вісник НАВСУ*. К., 2004. Вип. 3. С. 121–127.

392 Семенов В.В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. КНУВС. К. 2006. 212 с.

393 Сепетий Д.П. Діалектика versus метафізика: переоцінка дилеми. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2006. Вип. 24. С. 168-184.

394 Сердюк І.А. Інтерпретація поняття «методологічний підхід» у сучасній правничій науці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 52-58.

395 Сидоренко Н.С. Взаємодія органів досудового розслідування з органами кримінального судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 3. 201–206.

396 Сидоренко Н.С. Визначення принципів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. № 6. С. 301–307.

397 Сидоренко Н.С. Деякі аспекти реалізації кримінологічної політики держави у діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №7. С. 288–293.

398 Сидоренко Н.С. Деякі законодавчі кроки щодо підвищення ефективності реалізації кримінологічної політики держави у діяльності окремих органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №4. С. 191–196.

399 Сидоренко Н.С. Ефективність кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства та її вимір. *Юридична наука*. 2020. №11. С. 210–214.

400 Сидоренко Н.С. Зарубежный опыт криминологической деятельности органов уголовного судопроизводства. *Право и политика*. 2019. № 2. С. 114–118.

401 Сидоренко Н.С. Кримінологічний моніторинг в діяльності органів кримінального судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 111–115.

402 Сидоренко Н.С. Методологічний інструментарій дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Том 4. С. 167–173.

- 403 Сидоренко Н.С. Механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №8. С. 209–214.
- 404 Сидоренко Н.С. Наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №9. С. 231–236.
- 405 Сидоренко Н.С. Научное обеспечение реформирования органов уголовного судопроизводства Украины. *Право и Закон*. 2020. № 2. С. 161–166.
- 406 Сидоренко Н.С. Научные основы управления криминалогической деятельностью органов уголовного судопроизводства. *Право и политика*. 2020. № 1. С. 201–206.
- 407 Сидоренко Н.С. Окремі аспекти взаємодії органів кримінального судочинства. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 4. С. 133–127.
- 408 Сидоренко Н.С. Поняття кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2019. №11. С. 189–194.
- 409 Сидоренко Н.С. Правові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 4. С. 176–181.
- 410 Сидоренко Н.С. Правозахисна функція кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2020. №10. С. 177–182.
- 411 Сидоренко Н.С. Стан наукових досліджень кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 167–172.
- 412 Сидоренко Н.С. Функції кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2019. №12. С. 207–212.

413 Сидоренко Н.С. Щодо визначення головних пріоритетів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №5. С. 219–225.

414 Сидоренко Н.С. Информационно-аналитическое обеспечение криминалогической деятельности органов уголовного судопроизводства. *Право и Закон*. 2021. № 1. С. 123-127.

415 Сизоненко А.С. Використання доказів, отриманих на території інших країн, в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К. 2004. 18 с.

416 Симоненко А.В., Грибанов Е.В. Криминалогические технологии: теория и методология. *Вестник краснодарского университета МВД России*. 2016. № 2 (32). С. 8-12.

417 Синергетика. Большой энциклопедический словарь: в 2-х т. / гл. ред. А.М. Прохоров. Москва: Сов. энциклопедия, 1991. Т. 2.

418 Скакун О.Ф. Методы, общие (методологические) подходы и принципы в юридических исследованиях. *Методологічні проблеми історико-правових досліджень*: матеріали ХХІІІ міжнар. істор.-прав. конф. (м. Алушта, 24-26 верес. 2010 р.). Київ; Сімферополь: Доля, 2011. С. 19-27.

419 Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.

420 Скандал! Цифра? Дія... : веб-сайт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciune-pravo-telekomunikaciyi/skandal-cifra-diya.html> (дата звернення: 28.07.2020).

421 Словник іншомовних слів / укл.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

422 Словник іншомовних слів. URL : <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=22945>

423 Словник української мови в 11 томах. Портал української мови та культури. URL :

<https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3>.

424 Словник української мови в 11 томах. Том. 1. 1970. С. 346. URL : <http://sum.in.ua/s/vzajemodija>

425 Смоков С. М., Десятник А.А. Окремі питання запровадження профілактичної діяльності під час судового розслідування. Вісник кримінального судочинства. 2015. №1. С. 111-118.

426 Собко Ю.В. Сутність та особливості правоохоронної діяльності як об'єкта координаційного впливу. *Право і безпека*. 2009. № 5 (32). С. 112-115.

427 Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 847–852.

428 Сокурєнко В.В. Механізм моніторингу протидії злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. С. 13-21.

429 Сосков Р.М. Методологія дослідження кримінологічних проблем: особливості і структура. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 305–312.

430 Старченко О.В. Теоретичні та практичні проблеми міжнародної взаємодії слідчого ОВС. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3(19). С. 154-157.

431 Стасюк О.Л. Адміністративно-правове забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 472 с.

432 Стороженко І.В. Методологические основы антикоррупционного мониторинга в криминологическом значении. *Российская юстиция*. 2010. № 9. С. 56-60

433 Стратегія форо, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

434 Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

435 Структурний аналіз. *Вільна енциклопедія «Вікіпедія»*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Структурний_аналіз

436 Супруненко Д. О. Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам в Україні: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2016. 345 с.

437 Супруненко Д. О. Функції прокуратури як суб'єкта запобігання злочинам в Україні. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту*. 2015. Вип. № 35. Ч. 1. С. 75–79.

438 Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: підруч. для науковця. Київ: Навч.-метод. центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.

439 Тарасевич Ю.В. Кримінологічне прогнозування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 565-567.

440 Тарахонич Т.І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*. Випуск 50. С. 12-18.

441 Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ Донецьк: ПРОМІНЬ, 2012. 640 с.

442 Тези виступу прокурора Запорізької області Валерія Романова на сесії Запорізької обласної ради про результати діяльності органів прокуратури Запорізької області за 12 місяців 2017 року. Інформація прес-служби прокуратури Кіровоградської області від 25.01.2018. Режим доступу: https://zap.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=222705&fp=70

443 Телешун С.О. Інформаційно-аналітична діяльність в державному управлінні : навч.-метод. Матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 36 с.

444 Телешун С.О. Політична аналітика в системі публічного управління. Київ, 2008. с. 38-41.

- 445 Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / Зайчук О.В. та ін.; за ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 685 с.
- 446 Теорія держави і права: підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. 2-ге вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2015. 468 с.
- 447 Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2014. 352 с.
- 448 Тихомиров Ю.А. Курс адміністративного права й процесу. Москва.: Юрінформцентр, 1998. 798 с.
- 449 Тракало Р.І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2014. 20 с.
- 450 Тулайдан В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Ужгород. 2017. 105 с.
- 451 У прокуратурі Дніпропетровської області обговорено стан протидії злочинності. Інформація прес-служби прокуратури Дніпропетровської області від 01.03.2018 URL: https://dnipr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=224827
- 452 Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Беларусь : прийнят 16 лютого 1999 г. № 295-З. *Кодексы Республики Беларусь* : сайт URL: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks>(дата звернення: 02.07.2020)
- 453 Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан : прийнят 04 лютого 2014 г. № 231-V. *Законодательство Республики Казахстан* : сайт. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000231> (дата звернення: 02.07.2020)
- 454 Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О.М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків – Київ: Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля. 2017. 804 с.

ред.), В.О. Туляков (заст. голов ред.), Є.Л. Стрельцов (заст. голов ред.), Д.О. Балобанова; МОН України, НУ ОЮА, ПРЦ НАПрН України, Одес. відділ. ГО «Всеукр. асоц. кримін. права». Одеса: Юрид. л-ра, 2014. С. 33–38.

466 Хамула П.І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади. Дис на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. спеціальність 12.00.01. теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Х. 2015. 235 с.

467 Харитонов А.Н. Государственный контроль над преступностью: (теоретические и правовые проблемы): монография. Омск : Омский юрид. ин-т МВД России, 1997. 240 с.

468 Хаустова М.Г. Верховенство права – як основоположний принцип правової системи України в умовах модернізації. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14953/1/Haustova_40-45.pdf

469 Чабаненко М.М. Система аграрного права України: методологічні засади становлення та розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2016. 364 с.

470 Чмиленко Ф.О., Жук Л.П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

471 Чу Се Джон, Джо Шань Шень, Морозов Н.А. Особенности преступности, уголовной политики, правосознания и правовой культуры в странах АТР (Япония). URL: http://law.vl.ru/analit/show_atr.php?id=701&pub_name. (дата звернення: 21.04.2020).

472 Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

473 Шаблистий В. В. Проблеми кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні у сфері протидії злочинам проти власності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 141–149.

474 Шаблистий В.В. 01012020: прогноз добре проінформованого оптиміста, трохи обтяженого кримінально-правовими знаннями. *«Кримінальна юстиція: quo vadis?»* V Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (19-20 вересня 2019 року). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 132–135.

475 Шаблистий В.В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини. *Право і суспільство: науковий журнал*. 2012. № 5. С. 109–115.

476 Шай Р.Я. Теоретичні підходи до використання поняття діяльності у сфері реалізації правоохоронних функцій. С. 221-225. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32455/1/37-221-225.pdf> (дата звернення: 28.07.2020).

477 Шайтуро О. П. Кримінологічні засади діяльності органів місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 32 с.

478 Шакун В.І. Кримінологічна експертиза в механізмі запобігання корупції. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: збірник конференції (09 грудня 2016р.). URL: <http://elar.naiaau.kiev.ua/handle/123456789/5037>

479 Шамара О. В. Інтереси держави: дискусія в кримінальному праві України. Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13 лист. 2015 року). Одеса: Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 184–186.

480 Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность. М. Д. Шаргородский. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. 160 с.

481 Шатіло В. Принципи діяльності державної влади і методи їх здійснення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 1 (99). С. 66–70.

- 482 Швец М.Я., Гладківська О.Я. Інформатизація шляхом співпраці колективів розробників і користувачів. *Правова інформатика*. № 3 (27). 2010. С. 3-8.
- 483 Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 5-те вид., стер. Київ: Знання, 2006. 307 с.
- 484 Шестак В. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): монографія. Х.: Основа, 2003. 208 с.
- 485 Шибіко В. Деякі новели чинного КПК України потребують подальшого осмислення й удосконалення. *Право України*. 2013. № 11. С. 104–109.
- 486 Шилов В.В. Функції профілактичної діяльності органів прокуратури. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 102-106.
- 487 Шорохова Г.М. Деякі проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності Національної поліції. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє* : Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 1-2 листопада 2019 р. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 142-143.
- 488 Шорохова Г.М. Проблема вдосконалення інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів. Шоста міжнародна науково-практична конференція НАНР Економіко-правові виклики 2016 року (12 січня 2016 року). Львів : Національна академія наукового розвитку, 2016. Том 2. С.184-186.
- 489 Шуп'яна М.Ю. Кримінологічне планування: аналіз основних теоретико-правових аспектів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 193-196.
- 490 Щєдрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности: учеб. пособие. Красноярск. КГУ, 1999. 58 с.
- 491 Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998–2004. Т. 4: Н-П. 720 с.

492 Юрченко А. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час кримінального провадження: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: монографія. 2018. 204 с.

493 Юрчишин В. Кримінологічна функція прокурора у досудовому розслідуванні. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 96-102.

494 Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці : монографія. Чернівці: Вид. дім «Родовід», 2013. 307 с.

495 Юрчишин В. Функціональний підхід як метод наукового пізнання кримінальних процесуальних функцій прокурора у досудовому розслідуванні. URL: irbis-nbuv.gov.ua > [cgibin](#) > [irbis nbuv](#) > [cgiirbis 64](#) > [uukr_2014...](#)

496 Юрчишин В.М. Запобіжній (попереджувальній) функції прокурора у досудовому розслідуванні: бути чи не бути? *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018, №2. С. 205-215.

497 Якимова С.В. Кримінологічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2016. URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_850_84.pdf

498 Якимчук М.К. Проблеми управління в органах прокуратури України: теорія і практика: монограф. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 440 с.

499 Яковлева Н.Ф. Социологическое исследование : учеб. пособие. 2-е изд., стер. М.: ФЛИНТА, 2014. 250 с.

500 Ярмак О. М. Поняття, сутність взаємодії та її роль у розвитку соціальної системи. *Право і безпека*. 2006. № 5.. Т. 5.

501 Averianov V. Praworzędność i reforma ukraińskiego prawa administracyjnego. *Prawnik*. 2000. № 2

- 502 Bayley D. H. *Democratizing the Police Abroad: What to Do and How to Do It.* / U.S. Department of Justice, NCJ Washington. 2001. Pp. 13–14.
- 503 Benton M. *The Policemen in the Community* / Tavistok, 1964. P. 56.
- 504 Dobrin A., Wolf R. *What We Know and What We do not Know about Policing in the United States.* *International Journal of Police Science and Management.* 2016. Vol. 18 (3). P. 220–222.
- 505 Eurojust Annual Report 2019. URL: http://www.eurojust.europa.eu/doclibrary/corporate/eurojust%20Annual%20Reports/Annual%20Report%202019/AR2019_EN.pdf (дата звернення: 21.04.2020).
- 506 *Global Perspectives in Victimology.* ABSPUBLICATIONS. Jalandhar. 1995. P. 241.
- 507 Reisman M.W. *Institutions and Practices for Restoring and Maintaining Public order.* *Duke Journal of Comparative and International law.* 1995. Vol.6. № 1. P. 175-176.
- 508 Smith J. D. *The National Survey of Volunteering.* 1999. P. 17.

Додаток

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Монографія:

1. Сидоренко Н. С. Кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2021. 392 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Сидоренко Н.С. Методологічний інструментарій дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Том 4. С. 167–173.

3. Сидоренко Н.С. Поняття кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2019. №11. С. 189–194.

4. Сидоренко Н.С. Функції кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2019. №12. С. 207–212.

5. Сидоренко Н.С. Стан наукових досліджень кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 167–172.

6. Сидоренко Н.С. Деякі законодавчі кроки щодо підвищення ефективності реалізації кримінологічної політики держави у діяльності окремих органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №4. С. 191–196.

7. Сидоренко Н.С. Щодо визначення головних пріоритетів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №5. С. 219–225.

8. Сидоренко Н.С. Визначення принципів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. № 6. С. 301–307.

9. Сидоренко Н.С. Деякі аспекти реалізації кримінологічної політики держави у діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №7. С. 288–293.

10. Сидоренко Н.С. Механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №8. С. 209–214.

11. Сидоренко Н.С. Наукове супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. №9. С. 231–236.

12. Сидоренко Н.С. Правозахисна функція кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2020. №10. С. 177–182.

13. Сидоренко Н.С. Ефективність кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства та її вимір. *Юридична наука*. 2020. №11. С. 210–214.

14. Сидоренко Н.С. Кримінологічний моніторинг в діяльності органів кримінального судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 111–115.

15. Сидоренко Н.С. Правові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 4. С. 176–181.

16. Сидоренко Н.С. Окремі аспекти взаємодії органів кримінального судочинства. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 4. С. 133–127.

17. Сидоренко Н.С. Взаємодія органів досудового розслідування з органами кримінального судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 3. 201–206.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

з напряму, з якого підготовлено дисертацію:

18. Сидоренко Н.С. Зарубежный опыт криминалогической деятельности органов уголовного судопроизводства. *Право и политика*. 2019. № 2. С. 114–118.

19. Сидоренко Н.С. Научные основы управления криминологической деятельностью органов уголовного судопроизводства. *Право и политика*. 2020. № 1. С. 201–206.

20. Сидоренко Н.С. Научное обеспечение реформирования органов уголовного судопроизводства Украины. *Право и Закон*. 2020. № 2. С. 161–166.

21. Сидоренко Н.С. Информационно-аналитическое обеспечение криминологической деятельности органов уголовного судопроизводства. *Право и Закон*. 2021. № 1. С. 123-127.

Праці апробаційного характеру:

22. Сидоренко Н.С. Види кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України // Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 14-15 листопад 2018 року). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 71–74.

23. Сидоренко Н.С. Визначення рівнів кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства // Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 09–10 лютого 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 60–63.

24. Сидоренко Н.С. Досвід деяких європейських країн щодо здійснення кримінологічної діяльності органами кримінального судочинства // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020р. К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 41–44.

25. Сидоренко Н.С. Деякі аспекти подальшої розбудови державної політики у сфері захисту інформації України: поняття та сучасний стан адміністративно-правового регулювання // Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у XXI сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної

конференції, м. Київ, 17–18 лютого 2021 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 29–32.

26. Сидоренко Н.С. До визначення поняття «механізм реалізації»: у контексті кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства // Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 квітня 2021 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 56–59.

27. Сидоренко Н.С. Роль та значення кримінологічного моніторингу в кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства // Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 17–18 липня 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 56–58.

28. Сидоренко Н.С. Окремі питання наукового супроводження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства // Сучасні проблеми юридичної науки в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 березня 2020 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 40–43.